

Stasė KISIELIENĖ

KAIP NEPAMIRŠTI...

Stasė KISIELIENĖ

KAIP NEPAMIRŠTI.

Kaunas * Caritas * 2002

UDK 947.45.08
Ki-195

***Knyga išleista monsinjoro Alfonso Svarinsko
rūpesčiu ir lėšomis.***

Leidyklos žodis

Rengiant šią knygą spaudai, žmonių pasakojimus surinkusios ir užrašiusios mokytojos Stasės Kisielienės jau nebebuvo tarp gyvųjų. Todėl atsiprašome dėl kai kurių netikslumų. Jų radus, prašom rašyti:

*Linai Jakubauskienei
Karaliaučiaus g. 8-18
LT-2003 Vilnius*

ISBN 9986-461-48-0

© Lina Jakubauskienė, 2001
© Caritas leidykla, 2002

Žodis apie autorę

Prasidėjus Atgimimui, žmonės vis garsiau ir daugiau pradėjo šnekėti apie pokario baisybes. Kavarsko kraštyrininkai taip pat susirūpino praeities istorija. Mokytoja Stasė Kisielienė pati pasisiūlė jiems užrašyti kraštiečių pasakojimus apie pokario metus.

Kai vienas po kito Amžinybėn iškeliavo daug matę ir iškentę žmonės, Mokytoja suprato, kad ilgiau laukti jau nebėra kada. 1995-1996 metų žiemą ji rimtai ėmėsi darbo. Nelengva tai buvo padaryti. Tolinų kaimų, vienkiemų ar pamiškės trobelių gyventojai žinojo, kaip saugoti paslaptis.

- Neik, Tamsta, ten. Nieko nepasakys, nieko nesužinosit, - sakydavo žmonės Mokytojai.

Bet ji vis tiek ėjo. Per rudens darganas, žiemos šalčius ir pavasario atlydžius. Išsisas valandas klausyta ir kalbėta iš širdies į širdį, ir viskas užrašyta. Jokios anketos ar klausimynai nepakeis to, ką atveria laiko ir baimės išsaugotas skausmas. Bet būdavo ir taip, kad kelias valandas pasakojęs žmogus kitą rytą atėjęs skundėsi ramybės neradęs, visą naktį akių nesudėjęs. Mokytoja išplėšdavo prirašytus bloknoto lapelius ir atiduodavo, pažadėjusi net pavardės nepaminėti. Kiti patys ateidavo į namus ir pasakodavo, pasakodavo. Jiems po to net palengvėdavo. Juk kalbėjo ne svetimam, nepažįstamam žmogui, bet savai Mokytojai, gal net jų vaikų auklėtojai.

Kavarske gimusi, užaugusi, čia ir mokėsi. Buvo tyli, kukli ir norai jos buvo kuklūs: būti vienuole arba gailėstingąja sesele, įgimtas gerumas tarsi šaukte šaukė tarnauti Dievui ir padėti žmonėms. Klasėje buvo viena geriausių mokinių. Labai sekėsi kalbos. 1945-aisiais, kai baigė Ukmergės gimnaziją, jau buvo prasidėję okupacijos žiaurumai. Laikai keitėsi, gyvenimas vis blogėjo. 1946-aisiais, įtartas atsisaukimų spausdinimu, buvo nušautas brolis Algirdas, mokėsis Ukmergėje. Tai buvo baisus smūgis jai ir tėvams. Keletą metų nenusivilkio juodo rūbo. Gedėjo brolio ir laisvės. Gailėdama palikti vienus tėvus, 1946-ųjų rudenį pradėjo dirbti mokytoja Kavarsko pradžios mokykloje. Neakivaizdiniu būdu studijavo Vilniaus pedagoginiame institute. Vėliau dėstė lietuvių kalbą Kavarsko vidurinėje mokykloje.

Giliai širdyje slėpė draugystę su mylimu žmogumi Vincu Kisieliumi. Jaunasis partizanas buvo nuteistas 10 metų lagerio, po to dar nutremtas į tolimąją Grindą. 1955 m., jo kviečiama ir laukiama, išvažiavo į Sibirą. Pasimatėm su ja Krasnojarsko

traukinių stotyje. Jenisejaus prieplaukoje vėl išsiskyrėm. Ji nuplaukė į šiaurę. Aš grįžau į savo tremtį Manos rajone.

Nuvažiavusi Sibiran, Stasė Meškauskaitė sukūrė šeimą su Vincu Kisieliumi ir pradėjo dirbti mokykloje-internate. Suaugę evenkai tundroje ganydavo didžiules elnių bandas, o vaikai internate laukdavo klajoklių tėvų. Lietuvaitė negalėdavo atsistebėti, kaip evenkiukai vietoje europietiškų skanėstų mieliau šveisdavo žalias elnių kepenis. Tai buvo jų išsigelbėjimas nuo visų ligų.

Gavę leidimą, savo laimei ir senų tėvų džiaugsmui, po metų jiedu grįžo Tėvynėn. Nenorom ją priėmė į mokyklą. Vėl teko pradėti nuo pirmosios klasės. Mokykla jai buvo lyg antrieji namai. Sutarė su kolegomis pedagogais, mylėjo vaikus. Laikas bėgo, jau augo trys savi „išdykėliai“. Net ir išėjusi į pensiją, vis nenorėjo nutraukti ryšio su mokykla.

Kai 1988 metais susikūrė Sąjūdis, ji entuziastingai tam pritarė, galvodavo, kuo ir kaip galėtų prisidėti prie Atgimimo. Jos aštri plunksna, žodžiai ar patarimai daug kur praversdavo, bet silpnėjanti sveikata tramdydavo laisvės džiaugsmą.

Visą laiką gyvenusi ir dirbusi Kavarske, ji nedvejodama užsikrovė prisiminimų rinkimo našta. Per metus ji surinko ir užrašė daug vertingos medžiagos. Mintyse vis dar laukė, kad atsilieptų buvę partizanai A. Simanonis (Kaune), A. Blažys (Panevėžyje) ir dar daug žadėjusių. Deja, nesulaukė.

„Mano sopuliai“, - sakydavo, rodydama didžiulę rankraščių krūvą. Stasės Kisielienės paraginti, padrąsinti ir išklausyti žmonės išsipasakodavo savo gyvenimą. Kalbėjo tie, kurie maitino, slėpė ar slaugė partizanus. Tie, kurie atpažino jų išniekintus kūnus, kurie lankydavo kankinamus už grobį. Jie siūsdavo išvežtiesiems duonos džiovėsius, o vėliau patys ešelonais išdundėdavo Sibiran...

Ji norėjo, kad visi žinotų, kiek daug sumokėta už prarastą laisvę. Knyga tai primintų, kad nepamirštume ir neišpuiktume.

Jos didžiausias noras, kurį išsakė mokytojai A. Seibutienei, - kad galėtų perskaityti nors tie, kurie patikėjo jai savo paslaptis, savo likimus. Visą savo darbą užbaigti ir sutvarkyti paliko mylimai dukrai Linai Jakubauskienei, taip pat mokytojai, kuri savo darbštumu pateisino motinos viltis. Sūnus Rimantas - dailininkas.

Iš mūsų išėjo bene paskutinė Kavarsko senosios inteligentijos atstovė, tauri ir apsiskaičiusi moteris. Gyvenime patyrusi daug skriaudų, ji visus mokėdavo suprasti ir paguosti. Būdama giliai religinga, skaudžiai išgyveno okupacinę veidmainystę. Kaip žvaigždė krisdama labai ryškiai ir gražiai sušvinta, taip ir ji, išeidama Amžinybėn, paliko mums šią knygą kaip savo didelio darbo ir tauraus gyvenimo šviesų atminimą.

Kas trečias lietuvis

Mūsų tautos dalia tokia, kad nuolat turėjo kovoti dėl savo egzistencijos. Nuolatiniai karai ir sukilimai prieš pavergėjus Lietuvai padarė daug nuostolių, bet mūsų atmintyje išliko pagarba tiems, kurie net ir sunkiausiais mūsų Tėvynei laikotarpiais gynė savo tikėjimą, laisvę, žemę ir lietuviybę.

Didžiausius nuostolius Lietuva patyrė sovietinės okupacijos pradžioje: 1940-1941 ir 1944-1953 metais. Tai buvo tiesioginio bolševikinės Rusijos karo prieš mūsų tautą metai. Naujausių laikų istorijoje 1945-ieji - tai Antrojo pasaulinio karo pabaiga. Lietuvai šie metai buvo ne karo pabaiga, bet pats jo pakilimas. Absoliuti dauguma tautos buvo priešišškai nusiteikusi okupantų atžvilgiu. Didžiuma jaunų vyrų slapstėsi nuo prievartinės mobilizacijos į Raudonąją armiją, telkėsi į partizanų būrius ir kovojo prieš sovietus. Bolševikinė valdžia žūtbutinai stengėsi nuslopinti pasipriešinimą. Tam tiko bet kokios priemonės: karinių dalinių siautėjimai, taikių gyventojų žudynės, masiniai trėmimai.

Visi šie okupantų veiksmai pagal tarptautinės teisės normas vadinami karo nusikaltimais. Į Lietuvos Respublikos Baudžiamąjį kodeksą 1998 04 21 įtrauktos pagrindinės nuostatos, kuriose teisiškai apibrėžti sunkaus nusikaltimo žmonijai - genocido požymiai. Lietuvos gyventojų žudymas ar kankinimas, jos piliečių deportavimas bei kiti veiksmai, kuriais siekta visuotinai smerkiamais būdais prievarta paveikti Lietuvos žmonių ir jų palikuonių likimus, yra laikomi ypač sunkiu nusikaltimu - genocidu, o jam netaikomi senaties terminai. Visus šiuos nusikaltimus Lietuvoje vykdė sovietinių okupantų kariuomenė, vietiniai aktyvistai, sribai ir kiti šios valdžios rėmėjai. Istorijos mokslų daktaro A. Anušausko duomenimis, sovietinių okupantų vykdyto teroro aukomis Lietuvoje tapo ne mažiau kaip 456 000 žmonių - tai yra kas trečias lietuvis, arba kas antras vyras, kas aštunta moteris ir kas penkioliktas vaikas.

Ne mažiau kaip kitos Lietuvos vietovės nukentėjo ir nedidelis Kavarsko valsčius. Ilgą laiką jis priklausė Ukmergės apskrčiai, nuo 1947 m. - Anykščių apskrčiai. Nuo 1950 m. Kavarskas tapo rajonu, vėliau buvo prijungtas prie Anykščių rajono. Kavarskiečiai jau per pirmąją sovietinę okupaciją (1940-1941 m.) organizavo pasi-

priešinimą komunistiniam režimui. Vieni iš pirmųjų pagrindinę kovą pradėjo broliai Antanas ir Alfonsas Palaveniai iš Pilypų kaimo, Klemensas Peldžius iš Sabulių kaimo, Kostas Čiukšys, Jonas Tarasevičius, Jonas Girnius ir daugelis kitų. Pirmąsias pagrindines grupes trejetuko sistema Kavarsko valsčiaus kaimuose 1940 m. subūrė mokytojas K. Čiukšys ir Kavarsko bažnyčios vikaras Eduardas Simaška. Tais pačiais metais pagrindinė grupė susikūrė Sabulių ir Pilypų kaimuose. Šios grupės nariai broliai Palaveniai, K. Peldžius ir kiti išspausdino daug atsišaukimų, nukreiptų prieš sovietinę okupaciją, ir juos išklijavo Kavarske bei ant stulpų palei vieškelį Svirnai-Riklikai, ten pat ant telefono laidų pakabino Trispalvę. Prasidėjus pirmiesiems trėmimams, ginkluoti J. Tarasevičius, J. Girnius ir grupė kitų susirinko Kavarske ir ruošėsi išvaduoti vikarą E. Simašką, bet vėliau sužinojo, kad jam nuo išvežimo pavyko pasislėpti. Pirmasis 1941 m. birželio trėmimas Kavarsko valsčiuje daug šeimų nepalietė. Tuomet buvo išvežtos mokytojo K. Čiukšio, Veselavos dvarininkų Charmanskių, Dabužių dvarininkų Klimčickų, stambių ūkininkų Paršelių iš Svirnų ir Kaminskių iš Ažuolytės šeimos. Mačiusieji pasakojo, kad kareiviai į sunkvežimius sukėlė ne tik mažus vaikus, bet ir senus, ligotus žmones: nepaliko senutės K. Čiukšio motinos, į mašiną su lova įkėlė sunkiai sergančią senąją E. Charmanskienę. Ji vėliau mirė kelyje į Sibirą. Pirmieji trėmimai žmonėse sukėlė pasibaisėjimą ir pasipiktinimą komunistų valdžia.

1941 06 22 prasidėjus Vokietijos-Sovietų Sąjungos karui, nemažas būrys kavarskiečių ėmėsi ginklo prieš nekenčiamus okupantus ir vietinius komunistus. Vien tik iš dviejų nedidelių Pilypų ir Sabulių kaimų kovoti su sovietais išėjo daugiau kaip 10 vyrų. Visi sukilėliai (partizanai) susirinko Svirnų miške. Jiems vadovavo Lietuvos kariuomenės karininkas Stasys Griganavičius. Maždaug 70 partizanų būrys užėmė miestelį ir apsupo mokyklą, kurioje buvo įsitvirtinę ginkluoti komunistai. Per susišaudymą mokyklos kieme žuvo pirmas Kavarsko valsčiaus partizanas Klemensas Peldžius. Rusų kareiviai, traukdamiesi iš miestelio dviem šarvuočiais, sudegino kelis namus, nušovė vietinį gyventoją J. Bakanauską. Tai buvo pirmosios kavarskiečių aukos dėl Tėvynės laisvės.

1941 06 - 1944 07, vokiečių okupacijos metais, buvo iššaudyti Kavarsko žydai. Vokiečiai irgi reikalavo pyliavų iš ūkininkų, stengėsi paimti vyrus į Vermachtą, bet lietuviams hitlerininkų okupacija nebuvo tokia baisi kaip sovietinė.

1944 m. liepą į Lietuvą grįžo Raudonoji armija ir sovietų valdžia.

Prasidėjo masinė vyrų mobilizacija į okupantų kariuomenę. Iš pradžių naujokai patekdavo į apmokymus karinėse stovyklose Rusijoje. Jie ten kaip lagerių kaliniai kentėjo nuo bado, ligų, patyčių. Po kelių mėnesių buvo siunčiami į fronto priešakines linijas ir dažnai žūdavo. Absoliuti dauguma jaunų vyrų į kariuomenę nėjo, bet pradėjo slapstytis. Besislapstančius gaudė NKVD kariuomenė ir stribai; suradę vienus išsiųsdavo į karines stovyklas, kitus - į kalėjimus ir lagerius. Ne kartą pasitaikė, kad nužudydavo arba nukankindavo vietoje. Vienus iš pirmųjų Kavarsko valsčiuje grįžę okupantai nužudė Igną Indriūną iš Ferdinantavos vienkiemio ir Kazį Kvieską iš Jakūnų kaimo (1944 m. rugpjūtį). Vėliau žudynės ir žmonių plėšimai tapo kasdieniu reiškiniu. Dauguma jaunų vyrų pamatę, ką daro okupantai, nutarė geriau žūti, bet bolševikams netarnauti.

Partizanas Marijonas Česnelis-Ruonis iš Repšėnų kaimo savo apsisprendimą draugei paaiškino taip:

- Pats žinau, kad žūsiu, bet geriau jau savo žemėje, ir jiems vis vien netarnausiu.

Partizanas iš Piktagalio Karolis Kadžionis, kurio mama prašė pasiaukoti dėl šeimos ir eiti tarnauti į Raudonąją armiją, į jos prašymą taip atsakė:

- Viską gerai suprantu, bet aš, mama, po raudona vėliava mirti neisiu.

Tokių vyrų kaip M. Česnelis ir K. Kadžionis, paėmusių ginklą prieš okupantą, Kavarsko krašte 1944-1945 m. buvo apie 170 ar 180. Vien tik Kavarsko valsčiuje tuo metu veikė 7 partizanų būriai, kiekviename iš jų buvo nuo 15 iki 30 partizanų. Iš Mackeliškių kaimo į mišką išėjo 14 vyrų. Vienas iš pirmųjų 1944 m. rugsėjį susikūrė P. Plechavičiaus rinktinės savanorio Broniaus Sudeikio-Čigono vadovaujamas 22 partizanų būrys. Jį sudarė daugiausia vyrai iš Mackeliškių ir Veršelių kaimų. 1944 m. rudenį susikūrė ir kiti būriai: Lietuvos kariuomenės puskarininkio Antano Jogėlos-Ažuolo, kuris veikė Vaidevučių, Repšėnų kaimų apylinkėse; Lietuvos kariuomenės dragūnų pulko puskarininkio Antano Juzakėno-Liūto - Sudeikių ir Jusiškių kaimų apylinkėse; buvusio Kavarsko šaulių būrio vado, savanorio Jono Raudonikio-Patašono būrys kovėsi Žvirblėnų bei Skapiškių kaimų apylinkėse ir kaimyniniame Kurklių valsčiuje; P. Plechavičiaus rinktinės savanorio Alfonso Vaičiūno-Tigro būrys veikė Kezių ir Skapiškių kaimų apylinkėse; Petro Semėno-Jaguaro - Sabulių, Svirnų apylinkėse.

Nemažai jaunuolių tikėjosi išsilaikyti pavieniui. Jie dažnai slėpd-

vosi be ginklo savo namuose arba pas gimines, kaimynus. Bet jeigu juos rasdavo kareiviai ar sribai, nužudydavo kaip partizanus. Pvz., 1944 12 20 Kalnuočių kaime kareiviai pas kaimynus rado pasislėpusį Petrą Žuką. Jį ištraukė iš po lovos ir nušovė į smilkinį. Vládą Skrebūną iš Vetygalos kaimo surado slėptuvėje namuose; išsivedė į kiemą, mušė ir kankino, po to nušovė. Prieš mirtį jam sulaužė šonkaulius, petikaulį, šautuvu perdūrė skruostą. Tumą surado pas giminaite. Jį peršovė, perdūrė šakėmis ir įmetė į degantį namą. Klieriką A. Matulionį rado namuose Šovenių kaime beskaitantį breviorių. Nieko nesakę, nušovė vietoje.

Partizanai keršijo už nužudytus artimuosius, sudegintas sodybas, atimtą ir sunaikintą turtą. Vienos pirmųjų kautynių Lietuvoje, kuriose enkavedistai patyrė nuostolių, įvyko 1944 09 14 prie Veršelių kaimo. Čia su NKVD kareivių būriu susidūrė B. Sudeikio-Čigono partizanai. Jie nukovė šio būrio vadą, NKVD leitenantą, ir šešis kareivius. Tačiau mūšyje žuvo ir keturi partizanai: Petras Brigatskas iš Veršelių, Jonas Vildžius iš Dečionių, Donatas Simanonis iš Mackeliškių ir Juozas Šilaika iš Maželių kaimo. Tai buvo pirmosios partizanų aukos Kavarsko valsčiuje į Lietuvą grįžus bolševikams. Šios kautynės sukėlė didelį atgarsį. Į vietą ištirti įvykio aplinkybių atvyko pats LTSR NKVD-NKGB komisaro pavaduotojas sovietų armijos pulkininkas P. Kapralovas.

Kaip prisimena partizanas J. Kadžionis-Bėda, susidūrimai su sribais ir kareiviais tuo metu vykdavo dažnai. Vos ne kasdien girdėjosi šaudant, žūdavo ir kareivių bei sribų, ir partizanų. Žmonės gerbė partizanus, glaudė juos, slėpė, visur priimdavo kaip didžiausius svečius, vadino užtarėjais ir gynėjais, gedėjo žuvusiųjų. Kaimas užmiršo senąsias dainas, visur skambėjo tik naujos partizanų dainos.

1946 m. susikūrė Kavarsko valsčiaus partizanų organizacija. Ją sudarė Butageidžio kuopa iš trijų būrių: Tigro, Liūto ir Lokio. Kuopa priklausė Šarūno rinktinei, kuri nuo 1947 m. įėjo į Algimanto apygardą. Kuopos vadais paeiliui buvo: Antanas Jogėla-Ažuolas (1946-1948 m.), Aleksas Velanis-Tigras (1948-1949 m.), Jonas Kadžionis-Bėda (1949-1953 m.). Paskutinis kuopos partizanas Pranas Jurkėnas-Eimutis iš Dabužių apylinkės Kirkų kaimo žuvo 1954-aisiais Gabrėnų miške. Jo planšetėje priešai rado Butageidžio kuopos partizanų antspaudą. Partizanams prijautė ne tik kaime, bet ir mieste. Kavarsko vidurinėje mokykloje ilgą laiką tarp mokytojų nebuvo nė vieno komunisto ar komjaunuolio. Iš mokinių komjaunuolis

buvo tik vienas Albertas Šaučiūnas, kavarskietis, kurį visi prisime-
na kaip labai kvailą, žiaurų ir blogą mokinį.

Visi, kurie priešinosi okupantams, buvo žiauriai persekiojami, ypač partizanų šeimos. Dauguma jų buvo ištremtos į Sibirą. Trėmi-
mo byloje įrašydavo, kad tai - banditų šeima. Prie partizanų so-
dybų sribai ir kareiviai nuolat rengdavo pasalas. Namuose daryda-
vo kratas, atimdavo maistą, gyvulius ir kitą turtą. Partizanų šeimos
dar prieš jas ištremiant į Sibirą buvo daug kartų apiplėštos. Kartais
sribai nužudydavo niekuo nekaltus partizanų artimuosius: štai
Taujėnų sribas Subatis Žibučių kaime savo namuose nušovė parti-
zano Jono Žižio-Armukšnos motiną ir seserį. Nuolat terorizuoja-
ma partizano B. Šišlausko žmona, pamačiusi, kaip jų sodybą eilini
kartą supa sribai ir kareiviai, krito vietoje - neišlaikė širdis...

O kaip skaudu buvo partizanų motinoms matyti nužudytus sūnus,
numestus miestelio aikštėje išniekinimui. Tą patyrė ne viena parti-
zano motina ar sesuo. Kai žuvo partizanas Vincas Žukauskas iš
Žvirblėnų kaimo, sribai prie jo kūno į Kavarsko turgavietę atvarė
kaimynus ir motiną Uršulę Žukauskienę. Reikalavo iš jų pasakyti
nužudytojo pavardę ar vardą, bet visi išsigynė, kad žuvusiojo ne-
pažįsta. O motina, vargšė motina... Kas dėjosi jos širdyje?.. „Eina ji
aplink lavoną linguodama, o abi akys sausos. Eina ir kartoja: ne
mano, ne mano vaikas, ne mano vaikas“ (iš partizanų ryšininkės A.
Vilutytės prisiminimų).

Sribai įdėmiai stebėdavo turgavietėje numestus partizanų kūnus
- jeigu kas nors pagailėdavo, tuojau tą žmogų vesdavo tardyti, kad
sužinotų, iš kur pažįsta žuvusįjį. Jei tik paaiškėdavo, kad tai žuvusio
partizano artimas giminaitis, tą šeimą įrašydavo į tremiamų šeimų
sąrašą.

Septynerius metus iš eilės - nuo 1945 iki 1952-ųjų okupantai
vykdė Lietuvos gyventojų deportacijas. Ypač dideli trėmimai vyko
1948 ir 1949 m. pavasarį. Okupantai ir vietiniai jų pagalbininkai
nesigailėdami grūdavo į gyvulinius vagonus net nėščias moteris,
kūdikius ir sunkiai sergančius ligonius. Štai 1948 05 22 iš Vaide-
vučių kaimo ištremė partizano A. Jogėlos-Ažuolo šeimą: 80-metį
tėvą, 70-metę motiną, nėščią brolio Stasio žmoną Genę su 3 metų
vaiku ir partizano seserį Valeriją, kuri tik viena iš pradžių buvo dar-
binga ir visiems turėjo uždirbti duoną. 1949 03 25 iš Judinio kaimo
ištremė Laskauskų šeimą. Mažiausiam jų sūneliui buvo tik 11 mėne-
sių. Į Subačiaus geležinkelio stotį atvažiavę giminės norėjo vaiką
paimti. Labai prašė palikti mažąjį Lietuvoje ir jo tėvas, bet ešelono

viršininkas tai padaryti atsisakė. 1951 10 02 iš Judinio kaimo ištrėmė Polių šeimą - tėvus su 5 mažamečiais vaikais. Elena Polienė buvo nėščia ir gimdė pakeliui į Sibirą gyvuliniam vagone. Gimusiai mergaitei nuo šalčio ir skersvėjo paralyžiavo veiduką. Vagone dažnai trūkdavo net vandens atsigerti. Naujagimė alko, nes motina beveik neturėjo pieno. 1950 10 02 ištrėmė Peldžių šeimą iš Sabulių kaimo - tėvus ir dvi mažametes jų dukras. Viena buvo tik 8 mėnesių, kita - 2 metų. Gyvuliniam vagone iki Krasnojarsko šeima važiavo 20 parų. Ant gultų po mergaitėmis supuvo visa patalynė: paklodės, pagalvės, antklodės, nes nebuvo nei kur jų išskalbti, nei kur padžiauti.

Dabar jau žinomi visų šių nusikaltimų organizatoriai ir dauguma vykdytojų. Kavarsko valsčiuje tai buvo vietinis partinis aktyvas, vietinis NKVD-NKGB (vėliau MVD-MGB) skyrius, 217 NKVD pulko 3 bataliono kareivių būrys (garnizonas) ir valsčiaus sribų būrys. O vykdant trėmimus bei stambias operacijas prieš partizanus atsiųsdavo daug kareivių ir karininkų iš kitų NKVD dalinių bei sribų iš kaimyninių valsčių: Anykščių, Kurklių, Troškūnų, Raguvos, Taujėnų, Vidiškių. Kai kurių genocido vykdytojų pavardės yra žinomos. Tai į Kavarską atsiųsti NKVD karininkai rusai, dirbę vietinio NKVD skyriaus viršininkais, Pulikov, Zviagin, Daračov, Suchovej, V. Čikiliov; Kavarsko valsčiaus sribų vadas Kostinas, eiliniai sribai Zizeliauskas, A. Sudeikis, komjaunuoliai aktyvistai A. Šiaučiūnas, P. Urbonavičius, kurių nusikaltimai paaiškės iš Rusijos atgavus visus archyvus. Nors daugumos jau nebėra tarp gyvųjų, bet jų padaryti nusikaltimai turi būti išaiškinti ir teisiškai įvertinti, o kiekvienas kovotojas, kiekviena genocido auka turi išlikti mūsų tautos istorijos puslapiuose. Vien tik šiame kavarskiečių prisiminimų rinkinyje įvardinta 130 partizanų, iš kurių 86 žuvo, du būrių vadai Jonas Raudonikis-Patašonas ir Bronius Sudeikis-Čigonas 1946 m. buvo nuteisti mirties bausme ir sušaudyti Vilniuje, buvusių KGB rūmų rūsiuose. Taip pat paminėti 28 partizanų ryšininkai, 73 tremtiniai bei politiniai kaliniai ir 12 nužudytų taikių, beginklių gyventojų. Tai dar nepilnas dalyvavusių pasipriešinime ir tapusių sovietinės okupacijos aukomis kavarskiečių sąrašas, bet gera pradžia įamžinant jų atminimą jau padaryta.

Pasakoja liudininkai

Apie sesers Anelės Kacevičienės šeimos likimą pasakoja Bronė GASPARSKAITĖ-TUMIENĖ

(g. 1922 m., visą amžių gyvena Mackeliškių k.):

- Bronius Kacevičius buvo eigulys, gyveno Aukštapragių vieniemy, netoli Mackeliškių. Vos antrą kartą užėjus rusams ir apylinkėj atsiradus miškiniams, eigulį užpuolė Kavarsko NKVD-istai su sribais ir reikalavo išdavinėti miškinius, jų slėptuves. Ne kartą jis buvo šaukiamas į Kavarską, laikomas uždarytas. Jam grasino, kankino, sukinėjo rankas. Nepakeldamas tųsų ir kankinimų, pasižadėjo vykdyti pareigūnų nurodymus. Apie tai pasakė mums visiems tik sugrįžęs, bet patikino, kad išdaviku niekada nebus. Tvirtai nusprendė nusišauti, kad dėl jo nenukentėtų šeima. Mes šokom atkalbinėti - visi juk tada tikėjo, kad rusai ilgai nesilaikys, ateis amerikoniai, išvaduos, ir viskas bus gerai.

Taigi Bronius mūsų paklausė ir išėjo į mišką, tapo partizanau. Į namus nepareidavo, kad niekas nepamatytų, neliestų šeimos. Jie laikėsi toliau nuo namų. Vis dėlto žmona su penkiais vaikais, be rods, 1946 metais buvo išvežta į Sibirą. Vežė juos kaip stovi - be drabužių, be maisto, net duonos tuo metu neturėjo, nes tešla ką tik buvo užmaišyta. Žiema. Šalta. Kelionėje nedavė valgyti, tik vandeniui girdė. Kai išlaipino, vienas vaikelis buvo vos gyvas - tik kaulai ir oda. Visi klykė, prašė valgyti.

Tremtyje šeima labai vargo. Vakare sugrįžusi iš darbo motina palubėje pakabindavo gabalėlį duonos. Visi vaikai, negavę valgyti, nusiverkė užmigdavo, tik mažojo dvejų metų Vytuko niekaip nenu-tildydavo: tol rėkdavo, kol motina neatgnybdavo gabalėlio duonos.

Netrukus po to, kai išvežė jo šeimą, žuvo ir partizanas Bronius Kacevičius. Prisimenu, tada buvo labai šalta. Jo kūnas gulėjo numestas Kavarsko turgavietėje. Per jį sribai ir kareiviai važinėjo sunkvežimiais ir rogėmis. Pervąžiuos per kojas - sustiręs kūnas stačias atsistoja. Taip ir smaginosi, kol visai sutraiškė kaulus.

Kavarskietė Veronika Sudeikytė žinojo, kur sribai B. Kacevičių užkasė. Po daugelio metų parodė jo kapavietę, ir šeima savo žmogų slapta palaidojo Kavarsko kapinėse.

Tremtis Anelai su vaikais buvo baisi, šalta ir alkana. Kaime, kur gyveno sesuo, dvi tokios daugiavaikės šeimos šitaip vargo. Nebegalėdamos žiūrėti į beviltiškai peralkusius vaikus, jos susitarusios slapta paėmė iš kolchozo tvarto veršelį ir papjovė vaikams. Tačiau buvo sučiuptos ir nuteistos kalėti. Tris mažiausius Anelės vaikus

paėmė į vaikų namus, o du vyresniusius paliko dirbti kolchozuose. Kai motina grįžo, visus vaikus jai leido pasiimti. Ir vėl alkanų vaikų verksmas, vos tik prasiveria durys. „Mama, valgyt! - šaukia visi choru. Motina, pati alкана, iš nevilties griebia skudurą ir tvoja jiems per galvas, o paskui verkia. Net po daugelio metų tai prisiminusi verkdamo: „Ir už ką aš juos mušiau, tuos alkanus vargšelius. Kaip tada skaudėjo širdį...“

Kartą Anelė rado kolchozo lauke po sniegu dvi sušalusias bulvytes. Kaip sunku buvo jas padalyti peralkusiems vaikams...

Sykį iš begalinės nevilties sesuo keikė savo vyrą, kad tai per jį šeimai teko tokios baisios kančios. O naktį sapnuoja: ateina vyras trobon, išsiima iš burnos vienintelį auksinį dantį ir sako: „Duok vaikams“.

Po daugelio tremties metų paaugo vaikai. Dirbo, mokėsi, gyventi tapo lengviau. Anelė ištekėjo antrą kartą. Trys vaikai, sukūrę šeimas, anksti mirė Sibire. Grįžo Anelė su vienu sūnumi. Vėliau parvažiavo duktė. Tik grįžusių į namus neįleido, nes valdžia juos buvo pardavusi. Sesuo įsidarbino kolūkyje, tačiau buvo labai paliegusi, sirgo širdies liga. Dažnai gulėdavo ligoninėje. Kartą, leidžiant vaistus, jai užkrėtė kraują. Iškilo didžiulis pūlinys, kraujas pradėjo virsti vandeniu. Mirė Anelė didelėse kančiose, lyg per visą gyvenimą dar per mažai būtų kentėjusi...

Pasakoja Marija VOSYLIŪTĖ-ADOMONIENĖ

(g. 1920 m., gyvena Kavarske):

- Mano vyrą Feliksą Adomonį areštavo 1944-aisiais. Tik šiemet (1996) „Tremtinyje“ perskaičiau, kad 1945 metais jis buvo sušaudytas. Iki tol apie jo likimą nieko nežinojau - dingo ir tiek. Kai vyrą suėmė, niekur nedirbau, gyvenau su mama ir seserimi.

1946-ųjų rugpjūčio pabaigoje buvau išėjusi spanguoliauti. Sugrįžus ir besiruošiant valgyti, iš stribyno (o gal iš milicijos) atėjo du vyrai ir pareiškė: „Esi nuteista 5 metams ištėmimo už vyro kaltes, tuoj pat renkis“. Neleidę nieko pasiimti, net kąsnio praryti, išsivedė. Uždarė stribyne (dabartinėje ligoninėje). Man išėjus, mama su seseria sukrovė į maišus mano drabužius, įdėjo šiek tiek maisto, pinigų. Po to stribai atvažiavo į namus, susimetė maišus, bet man jų neatnešė. Rytojaus rytą pašaukė į kabinetą ir pasakė, kad veš į Ukmergę. Atnešė maišus. Kai kurie jau buvo pusiau iškraustyti.

Viršininkas atskaičiavo kažkiek pinigų - kas žino, kiek iš namų buvo įdėta, kiek jis norėjo, tiek davė. Į Ukmergę arkliu vežė stribas Kaupas. Pristatė į milicijos būstinę. Ry tą atsidūriau Ukmergės kalėjime. Uždarė vienutėje ir vieną išlaikė visą mėnesį. Po to „voronuku“ nuvežė į Lukiškes. Čia susibičiuliavau su bendro likimo drauge birziete Vanda Vitkevičiene.

Prieš Naujuosius metus jau dardėjome į Rytus. Tremtiniai keliauvo viename vagone su kalininiais, daugiausia kriminaliniais nusikaltėliais, kurie kaip išmanydami engė mus. Kelionė užtruko ilgai. Stovėjome keturiuose persiuntimo punktuose. Kamerose mus užpuldavo kalinės plėšikės, draskydavo maišus, atiminėdavo maistą, drabužius. Apniko ir utėlės. Kai prižiūrėtoja varydavo į vagonus, prie būrio prijungdavo vyrus. Tie peiliais perrėždavo maišus, ieškodami maisto. Persiuntimo punktų kalėjimai būdavo baisūs: sienose išmuštos skylės, pro jas landžiodavo vyrai pas moteris arba tos pas juos. Ilgiausiai laikė Čeliabinsko kalėjime. Paskui atvežė į Tiumenę. Kažkiek dienų buvome kalėjime, po to prieplaukoje laukėme paskutinio tais metais laivo. Plaukti buvo pavojinga. Didelės lytys daužė laivo šonus. Tris paras plaukėme Irtyšium iki Tobolsko. Prieplaukoje gyvenom kelias dienas. Čia išsirengėm iki nuogumo ir purtėm utėles. Iš prieplaukos nuvežė į miliciją. Sutvarkė dokumentus ir pasakė, kad kiekvieną savaitę privalom registruotis.

Su drauge prašėmės, kad leistų dirbti ligoninėje. Atvykęs jos ūkvedys iš pradžių dvejojo, paskui priėmė. Įkurdino kūrykloje („kačegarkoj“). Rytojaus dieną išvarė į darbą. Kelias dienas pjovėm malkas, paskui dirbom skalbykloje. Darbas buvo labai sunkus. Vėliau paskyrė slauge į chirurginį skyrių. Lietuviai dirbti įpratę, todėl buvom giriamos. Mumis pasitikėjo, dažnai gaudavom padėkos ir garbės raštus. Vietinės apsileidėlės dėl to mums pavydėjo, sakė, kad mus reikia išvežti dar toliau. Gydytojai mus užtardavo, girdavo. Slauge dirbau iki galo už 300 rublių (senais pinigais) per mėnesį. Teko visą laiką kęsti badą. Duonos norma - 400 gramų. Tą šlapia gabalėlį iš karto suvalgydavom. Kitų prekių krautuvėse nebuvo, nebent keletą bulvių turguje nusipirkdavom. Tas bulves, būdavo, sutarkuoji ir be jokių priedų praskiedusi verdi putrą. Tik pilvas pučiasi, o maistas labai menkas. Riebalų jokių nebuvo. Per visus tremties metus iš namų gavau tik du siuntinukus, nes mama buvo ligonė, o sesuo negavo darbo -juk iš „banditų“ šeimos. Tiesa, ligoninėj duodavo liesos sriubos šlakelį. Laimė, buvau jauna, stipri ir vieniša. Tai padėjo ištverti.

Pasibaigus tremčiai, milicijoj pasiūlė negrįžti į Lietuvą, nes, kaip

jie sakė, ten nieko gero nėra. „O čia mes visi tremtiniai - ir mūsų tėvai, ir mes, ir vaikai“, - sakė milicijos viršininkas. Tiesą sakė. Kai grįžau, ilgai nedavė darbo, nepadėjo nė tie Sibiro „raštai“. Grįžau 1951-ųjų balandžio 1 dieną, o į ligoninę slauge priėmė tik rudenį. Saugumas irgi neleido ramiai dirbti. Viršininkas Čikiliovas dažnai šaukdavo į „pasimatymus“, norėjo užverbuoti. Kai atsisakydavau „bendradarbiauti“, gąsdindavo. Kartą visą dieną išlaikė. Trankė kumščiu stalą, kėlė telefono ragelį, sakė, kad vėl grąžins į Tobolską. Nesulaukusi pareinant, sesuo tada atėjo manęs ieškoti.

Iš ligoninės neišmetė. Dirbau joje iki pensijos ir dar 15 metų po to, kol nešė kojos.

Pasakoja Marijona ALEKNAVIČIENĖ

(gyv. Šovenių k.):

- Apie partizanus Antaną (Liūtą) ir Anelę Juzakėnus. Jie gyveno Jusiškiuose, maždaug pusantro kilometro nuo mūsų. Turėjo nemažai (apie 100 ha) žemės, bet ji buvo prasta, didelis plotas raisto.

Antanas Lietuvos kariuomenėje tarnavo dragūnų pulke. Iš kariuomenės grįžo su žirgu. Kiekvienais metais jodavo tuo žirgu į pulką vieno mėnesio apmokymams.

Kai sugrįžo rusai ir pradėjo gaudyti vyrus į savo armiją, Antanas išėjo į mišką. Paskui tapo vadu. Jo slapyvardis buvo Liūtas. Juzakėnas buvo drąsus ir narsus partizanas. Žmona Anelė iš pradžių gyveno namuose ir buvo visą laiką persekiojama. Ją dažnai areštuodavo, reikalaudami pasakyti, kur yra vyras. Veždavo tardyti į Ukmergę. Paskui Juzakėnienę išvežė į Vorkutą. Ten prabuvo apie pusmetį.

Naują Juzakėnų namą ir ūkinius pastatus sudegino sribai. Buvo taip. Rugspjūčio mėnesį Taujėnų sribai užsimanė Juzakėnų medaus ir pradėjo draskyti avilius. Tuo metu atėję Kavarsko sribai pamatė prie avilių ginkluotus vyrus, palaikė juos partizanais ir pradėjo šaudyti. Taujėniškiai irgi atsakė jiems kulkomis. Susišaudymo metu užsidedė Juzakėnų trobos, buvo nušautas arklys. Žmonės iš to sribų susišaudymo turėjo gardaus juoko.

1945 metų rudenį, apie rugsėjo pabaigą, sribai su kareiviais nušovė Anelės Juzakėnienės motiną Simaškienę. Ji gyveno Jusiškiuose, savo namuose. Troboje buvo keletas žmonių. Berods, talkininkavo. Užėję sribai išsivedė Simaškienę į kiemą, kamantinėjo, paskui liepė bėgti. Bėgančią nušovė ir palikę nuėjo. Laidoti kapinėse

uždraudė. Namiškiai palaidojo prie namų, pastatė kryžių. Kai prasiėjo melioracijos darbai, Simaškienės dukters Sinkevičienės šeima surinko motinos kaulėlius ir palaidojo Traupio kapinėse.

Antanas Juzakėnas-Liūtas žuvo 1948 m. gegužę. Jis su draugu, kurio slapyvardis buvo Viesuliukas, užėjo pas Mackonius Sudeikių kaime ir priebutyje prausėsi. Tuo metu prie sodybos artėjo 7 skrebai (gal su kareiviais) iš Taujėnų. Partizanai išbėgo iš Mackonių namo ir atsišaudydami traukė Žemaičio sodybos link. Žemaitis tuo metu partizanavo, o jo žmona su dviem mažais vaikais jau buvo išvežta į Sibirą. Sodyboje gyveno Žemaičių giminės Namikiai. Liūtas krito prie ažuolo, kuris ir dabar tebestovi nepalietas melioracijos. Viesuliuką kulkos nukirto prie klojimo. Klojimą rusai sudegino. Žuvusius sribai nuvežė į Taujėnus ir numetė netoli bažnyčios. Atgimimo metais palaikai nesurasti.

Anelė Juzakėnienė, grįžusi iš Vorkutos, išėjo į vyro būrį. Ji žuvo vėliau. Su maža dukrele Nijole atėjo pas Jusiškiuose, prie pat miško, gyvenusią dėdienę Simaškienę. Tuo metu pamatė ateinant sribus su rusais (matyt, sekė pėdsakais). Jie buvo iš Taujėnų. Anelė įmetė automatą į duoninę rūgštį, o pati atsisėdo prie ratelio ir ėmė verpti. Slėptis ar bėgti nebebuvo laiko. Pistoletą turėjo paslėpusi užantyje. Kai sribai susidomėjo Juzakėnienė, jos teta Simaškienė pasakė, kad tai jos viešnia. Bet sribai Anei liepė eiti kartu. Dukrėtės nelietė. Ši verkdamas išbėgo pas Janickus. Mergaitė visą laiką buvo slapstoma pas žmones. Juzakėnienę pasodino į vežimą tarp dviejų sribų ir nuvažiavo į Sudeikių kaimą, į Sriubos sodybą. Ten Kavarsko valdžia buvo sukvietusi žmones dėl prievolių. Susirinkime buvau ir aš. Viduj susirinko daug žmonių. Į vidų įėjo du sribai, pasikvietė prie lango Sinkevičių, Anelės sesers vyrą, ir paklausė, ar vežime sėdinti moteris yra Juzakėnienė. Jis apsimetė, kad moters nepažįsta. Tada sribai nuvažiavo į Žemaičių sodybą ieškoti „banditų“. Prie Juzakėnienės paliko vieną sargybinių. Juzakėnienė jo paklausė, ar galima užsirūkyti. Tas leido. Ji įkišo ranką į užantį, išsitraukė pistoletą, šovė sargybiniui į galvą ir ėmė bėgti. Pataikė į kepurę. Išbėgę iš trobos sribai pradėjo į bėgančią šaudyti iš kulkosvaidžio. Anelė krito netoli ažuolo, prie kurio žuvo jos vyras Liūtas. Jos kūną nuvežė į Taujėnus. Jos palaikai taip pat nesurasti.

Juzakėnų dukrelė Nijolė kurį laiką slapstėsi, o vėliau apsigyveno tetos Sinkevičienės šeimoje, lankė mokyklą. Du Sinkevičienės broliai taip pat buvo partizanai. Abu žuvo apie Taujėnus.

Prie manęs visą laiką kibo bjaurus Kavarsko sribas Ragauskas, skundė saugumui.

Vyras jau buvo grįžęs iš karo. Turėjom mažai šieno. Daug apylinkės žmonių plovė šieną Juzakėnų pievose. Išėjo ir vyras pasišienauti. Aš su dukrele nuėjau grėbti. Grėbdama pamačiau atvažiuojant pilną mašiną sribų. Išsigandau ir su mergyte pasileidau tolyn nuo jų. Pasivijo trys Kavarsko sribai ir užsipoilė: „Gal Juzakėnas leido tau šienauti“. Sakiau - juk visi šienauja. Ypač puolė Ragauskas. Jau norėjo mane su mergaite į mašiną sodinti, sakė, kad išveš. Mergaitė pradėjo balsu verkti. Vykdomojo komiteto pirmininkas Jakeliūnas pagailėjo vaiko ir sutramdė sribus.

Po savaitės „šukavo“ mišką. Privažiavo kareivių, sribų, išstatė kulkosvaidžius prie Žemaičių sodybos. Skraidė lėktuvai. Pamačiau ateinant du vyrus - saugumo viršininką Zviaginą ir sribą Ragauską. Šis man liepė išeiti „pas vyresnį“. Zviaginas, sėdėdamas ant šulinio, paklausė: „Ar pažįsti Juzakėną?“ Atsakiau, jog nepažįstu, neseniai čia gyvenu. Ėmė rėkti, kad atneščiau pasą. Paėmė jį ir pasakė, kad sekmadienį atečiau į Kavarską. Kai nuėjau, užrakino sribyne. Vėl išlaikė penkias dienas. Tardė Zviaginas, klausinėjo apie banditus. Atvažiavo vyras su dukrele, atvežė valgyti. Miegodavau ant grindų po suolu. Užpuolė blusos. Naktimis šurmuliavo sribai, budėjo prie telefono. Jie klausinėjo vienas kito, kokia čia boba. Sako, uždaryta čia tam, kad papasakotų apie banditus.

Nieko jiems nepasakiau. Po penkių dienų paleido.

Buvo 1946 metų kovas. Vyras tuo metu buvo kare. Grįžau rogėmis pavėžėjusi tetą iš Vadoklių. Pakely pasivijau kaimynės Launikienę ir abi Kirkienes - senąją ir jos marčią Julę. Jos slapstėsi, mat jų sūnus ir vyras buvo partizanas. Pakviečiau sėstis. Išvažiavusios iš miško pamatėme, kad sribai su kareiviais išgabena Simaškienės, dviejų partizanų motinos, turtą: daiktus, grūdus, šieną. Privaryta daug pastočių. Mus sulaikė trys sribai ir liepė važiuoti pas „vyresnįjį“ į Mackonių sodybą. Su savimi turėjau krepšelį su vyro laiškais ir 25 červoncais. Pasiėmiau juos todėl, kad sribai užlėkė į namus nepavogtų. Saugumo viršininkas Dračiovas pareikalavo paso. Padaviau, bet jis panoro viso krepšelio. Ėmiau rėkti, kad jame visi mano pinigai. Vis tiek paėmė. Po to mus keturias du sribai lydėjo į Kavarską. Uždarė šaltoje gryčioje (gal žydų). Tirpo sniegas, į vidų pribėgo vandens. Tardyti vedė po vieną. Launikienė sakė, kad sūnų išsivedė vokiečiai. Už tai ją apkūlė. Manęs nemušė. Per-

skaitė visus vyro iš fronto siųstus laiškus. Mane ir Julę Kirkienę paleido po penkių dienų, o abi senąsias laikė dar kelias dienas. Valgyti nedavė, tik vienas geras sribas, kurį visi šaukė Stasiuku, niekam nematant įkišo duonos kepalą sakydamas: „Jūs gi nevalgysios.“

Išeinant Dračiovas grąžino man krepšį su pinigais. Stribų paklausiau, kur padėjo arklį. „Susirasi, - atsakė. - Kai su banditais važinėjai, neklausei“.

Pasakoja Marytė ČESNELYTĖ-ALEKNAVIČIENĖ

(g. 1922 m., gyv. Šovenių k.):

- Mano tėvai ir brolis gyveno Repšėnų kaime, o aš buvau nutėkėjusi į Sudeikius.

Brolis Marijonas Česnelis, slapyvardis - Ruonis (gimęs 1924 m.) gavęs šaukimą nestojo į bolševikų armiją ir 1944 m. rudenį išėjo į mišką. Jis buvo išvaizdus jaunuolis, nuoširdus ir draugiškas.

1945 m. rugsėjo gale kareiviai apsupo mišką. Brolis nebegalėjo išbėgti. Rusai norėjo jį paimti gyvą. Užpjūdė šuniu. Tas puolė brolių. Brolis nušovė šunį ir pabėgo.

Kai būdavo netoli Repšėnų, brolis kartais naktimis pareidavo į namus ir vis prašydavo: „Mama, uždek žvakę. Kai žūsiu, niekas man jos neuždegs.“

1945 m. spalio 7-ąją, sekmadienį, susiruošiau į Repšėnus tėvų aplankyti. Sužinojau, kad brolis tuo metu partizanavo šiose apylinkėse. Jau buvo pavakarė, apie 5 valandą, kai mama išlydėjo mane. Bestovėdamos išgirdome šaudant. Klausėmės sunerimusios - gal mūsų Marijonas ten? Apsiverkėm. Parėjusi namo negalėjau užmigti.

Rytojaus dieną aš vėl Repšėnuose. Mama nežino, kas atsitiko Marijonui. Nueinam pas Butkus. Jų sūnus Jonas irgi partizanavo, buvo Marijono draugas. Jį randam namuose. Prieš užklumpant būrį Troškūnų sribams ir kareiviams, jis parėjo į namus. Marijonas liko prie laužo ir iki šiol nepasirodė. Butkus sako: „Tikriausiai Marijono nebėra, nes jis buvo kaip tik toje vietoje, kur šaudė“.

Galbūt laužo dūmai ir priviliojo sribus su kareiviais. Partizanai buvo užklupti staiga, nesitikėdami pavojaus: juk buvo sekmadienis, be to, pavakarė. Po susišaudymo dingo ir brolio draugas iš Kauno.

Jonas Butkus apie jį pasakė: „Per kraujus perėjo, o baloje žuvo“. Supratau, kad kauniškis kariavo fronte.

Į namus grįžau su kibirkštėle vilties - gal dar nežuvo... Naktį sapnuoju: pareina brolis, veidas raudonas, net dega. Paklausiau, nuo ko jis toks raudonas. Atsakė: „Man vėjas pučia“.

Antradienį su tėte važiuojam į Troškūnus, nes jų sribai su garnizono kareiviais šaudė. Aš beveik tikra, kad Marijonas ten paguldytas. Neklydau - prie bažnyčios nublokšti gulėjo trys: brolis, tas kauniškis ir troškūnietis (vardo nežinau). Pamačiusi susverdėjau. Tai pastebėjo žuvusiųosius saugojęs vyras ir rusiškai paklausė: „Gal pažįstat?“ Tėtė, greitai susitvardęs, atsakė: „Ne, nepažįstam. Duktė serga, atvežėm ją pas dantų gydytoją“. Neverkia. Negalima. Abu paims, tardys, gal net nepaleis.

Grįžtam begalinio sielvarto slegiami. Pas pažįstamus pasiskolinam pinigų, užsukam į Traupį. Paprašom klebono, kad atlaikytų mišias. Klebonas tuoj pat susiruošia, sakydamas vargonininkui ir zakristijonui, jog aukos metines mišias. Matyt, ir jis bijojo pasakyti, kad mišios už partizaną.

Visus tris užkasė už kapinių mūro. Po dviejų dienų vėl atvažiavom. Vietą ženklino šviežiai sukasta žemė. Ten augo krūmai, buvo kažkokios duobės, kuriose telkšojo vanduo. Vėliau toje vietoje pasodinom daugiametę gėlę - raudoną avižėlę. Ji žydėjo keletą vasarų. Neretai ten nuvažiuodavau, pastatydavau gėlių, uždegdavau žvakelę. Per ilgą laiką viskas apaugo krūmais. Žmonės, tvarkydami artimųjų kapus, ant tos vietos pylė šiukšles. Ten laidojo visus žuvusių partizanus.

Atgimimo laikais tie apleisti brūzgynai sutvarkyti. Išrauti krūmai, buldozeriu užlygintos duobės. Laidojimo vieta aptverta metaline tvorele. Mes broliui pastatėm antkapį. Ten palaidota apie 150 partizanų, pastatytas 21 paminklas. Kapai gražiai ir rūpestingai prižiūrimi.

Esu dėkinga žmonėms, kurie iškovojo Lietuvai nepriklausomybę, ypač visų gerbiamam V. Landsbergiui, taip pat tiems troškūniečiams, kurie iš užmaršties prikėlė žuvusius už Tėvynę.

Tėvai anuomet Repšėnuose liko vieni. Jų neišvežė galbūt todėl, kad buvo jau labai seni ir saugumiečiai neturėjo jokių tikrų duomenų apie Marijoną. Po metų pasiėmiau juos pas save.

Man sribai ir saugumiečiai ilgus metus nedavė ramybės. Du kartus sėdėjau Kavarsko daboklėje, vis klausinėjo apie partizanus, gąsdino sibirais.

Pasakoja partizanų ryšininkas Marijonas RADVILA

(g.1927m. Pusbačių k., gyv. Pienionių k.):

- Antrą kartą rusams atėjus į Lietuvą, šaukimas į karą manęs nelietė - buvau per jaunas. Paėmė apmokymui ir paleido. Dirbau tėvų ūkyje. Iš keturių vaikų buvau vyriausias.

Pas mus dažnai lankėsi partizanai - tetos sūnūs Antanas Janickas ir Jonas Stasiukaitis (Ežys). Našlė Janickienė buvo ištėkėjusi už Stasiukaičio. Gyveno Juziškių kaime. Antanas Janickas vokiečių Kavarske dirbo policininku. Abu broliai buvo Liūto (Antano Juzakėno) būryje. Tėvas Vincas Stasiukaitis buvo kalvis. Kartą sribai su kareiviais apsupo kalvę, kurioje jis dirbo. Stasiukaitis užsirakino. Tada tie paleido kelias automato serijas, ir jis žuvo. Ištempę lavoną laukan, uždegė kalvę. Sodybą sudegino vėliau. Garnizonas, stovėjęs Malgažatavos kaime, tada degino sodybas, kurių šeiminiškai slapstėsi nuo persekiotojų.

1949 m. pas mus atėjo partizanų vadas Aleksas Velanis-Tigras su draugais ir paprašė mūsų klojime įrengti jiems slėptuvę. Partizanams tada buvo sunkus metas, jų pėdomis visą laiką sekė kareiviai, sribai ir visokie šnipai. Kasėm trise: aš ir du broliai Auguliai - Bronius ir Jonas. Slėptuvę įrengėme pagal partizanų vado Tigro nurodymus. Viduj padarėm vietos atsigulti ir atsisėsti. Slėptuvę ir įėjimą į ją kruopščiai užmaskavom. Joje įsikūrė Tigras (A. Velanis), Šviedrys (Juožas Šilaika), Bėda (Juožas Kadžionis), Sesutė (Malvina Kadžionienė) ir Konkurentas (Antanas Blauzdys). Kartais jie slėptuvėje gyvendavo savaitę ar kelias dienas, paskui išeidavo ilgesniam laikui. Valgė jiems gamino mano mama, nunešdavau aš. Šviedrys buvo pramuštgalviškai drąsus - kartais tiesiog tyčiodavosi iš sribų. Atsibeldė sribai į Mackeliškių kaimą, suėjo į kiemą, o pro juos keliuku pravažiuoja Šviedrys - basas, vienmarškinis. Bet po marškinių už diržo užkištas pistoletas. Arba štai: sribai viename name, o jis gretimame. Taip ir seka jiems iš paskos. Sako, net lemtingąją dieną pyškinęs į juos ne gulomis, o stovėdamas.

Mūsų klojimo slėptuvėje partizanai lankėsi iki 1949 metų rugpjūčio 17-osios. Po mūsų Sesutė (M. Kadžionienė) užbėgo pas mus persirengti valstietė su vytelių krepšiu rankoje ir sako: „Blogai. Daugiau čia būti nebegalėsime“. Dar pasakė, kad žuvo Šviedrys, o Karklas (Jonas Butkus) ir Anicetas Simanonis sužeisti pateko į priešų rankas.

Tigras (A. Velanis) vėliau prisiglaudė Tumėjos vienkiemy pas

Stasį Kaunietį. 1949 m. lapkričio 1 dieną Tigrą išdavė. Lapkričio 19-ąją prie mūsų namų privažiavo dvi mašinos sribų ir kareivių. Viršininkas ranka mostelėjo į vieną, į kitą pusę, ir iššokę iš mašinų ginkluoti vyrai apsupo sodybą. Pirmiausia susitiko su tėvu, paklausė, ar jis šeimnininkas. Suvirtę į vidų užpuolė mane. Leitenantas paėmė dokumentus ir įsikišo į kišenę. Paskui prisispyrę klausinėjo, kur bunkeris. Gyniausi, kad jokio bunkerio pas mus nėra. Apieškoję trobą, po lova pastebėjo atsiknojusią lentą ir ją atplėšė. Niekio neradę, nusivedė mane į klojimą, liepė parodyti bunkerį. Iš paskutiniųjų gyniausi. Leitenantas Suchovejevas išsivedė mane į lauką ir smarkokai apkūlė. Vis tiek gyniausi, kad bunkerio nėra. Tada jis išsiėmė didoką popieriaus lapą, ant kurio buvo nubraižytas klojimo planas ir bunkerio vieta. Stambiomis raidėmis ant lapo užrašyta „Tigras“. Supratau - išdavystė. Susirinkę sribai su kareiviais išvertė visą prėslą šiaudų. Rado judintos žemės plotą. Pradėjo kasti. Sakiau viršininkui, kad tą slėptuvę iškasėm karo metais ir joje slėpėmės.

Po to buvau įsodintas į mašiną. Su namais teko atsisveikinti ilgiems metams. Susodino ir visus kitus Tigro ryšininkus: du brolius Čekanauskus (mirę), du brolius Augulius, Miliūną, Šakalį, Vėžytę, Šakalytę, Minskaitę ir kitus. Kai kuriuos gainiojo po mišką, šaudė pro ausis, liepė rodyti bunkerius. Atvežė į Kavarską, po to - į Anykščius. Visus išskirstė po vieną. Prasidėjo tardymai. Kalbėjome kuo mažiau, bandėme gintis.

Kartą sėdžiu koridoriuje prie tardytojo durų, laukiu pašaukiant. Šalia sargyba. Į kabinetą įveda Tigrą. Girdžiu, kaip Tigras viską iki smulkmenų pasakoja apie mus. Nebėra prasmės gintis.

Anykščiuose laikė du mėnesius, kol baigėsi tardymas. Paskui nuvežė į Panevėžį. Čia buvome trumpai, apie mėnesį. Paskui Vilnius. „Trojkos“ nuosprendžiu visi ryšininkai gavom po dešimtį metų, išskyrus nepilnametį Aniceto Simanonio brolį - jam davė penkerius. Partizanams A. Simanoniui ir A. Velaniui atseikėjo po 25-erius. Visas bendrabylių būrys - jų buvo 31 - atsidūrė lageriuose.

Patekau į Džezkazgano vario kasyklas. Žmonės ten krito kaip lapai. Pirmiausia perėjom komisiją. Atrinko trylika stipriausių. Aš buvau tarp jų. Gyvi likom tik trys. Vienas rusas pasakė: „Jei tris mėnesius ištversit, tai gal ir gyvensit“. Ištveriau. Šachtoj dirbti pradėjau 1950-ųjų rudenį. Badas ir sunkus darbas taip nuvarė, kad svėriau tik 49 kg. Gydytojai, ant sėdmenų neradę nė vieno rau-menėlio, paguldė į ligoninę. Ten gydė visą mėnesį, po to skyrė 20

dienų poilsio (UP). Paskui vėl šachta. Laimei, mirė Stalinas ir sąlygos kiek pagerėjo.

Paleido 1955 m. birželio 13 dieną. Grįžęs dirbau Pienionių lentpjūvėje, nuo 1961 m. - MTS ūkvedžiu, vėliau „Gintaro“ kolūky fermos vedėju. Du kartus saugumas bandė užverbuoti. Griežtai atsisakiau. Gal dėl to vos nepraradau vedėjo pareigų, tik kolūkio vadovybė, nesurasdama kuo mane pakeisti, paliko. Užaugo du sūnus, susilaukiau anūkų.

Pasakoja Julija SKREBŪNAITĖ-KLIMIENĖ

(g. 1923 m. Vetygalos k., gyv. Bebrūnų k.):

- Buvom neturtingi. Tėvai turėjo tik 2 ha žemės. Kaimynystėje buvo dvylikos hektarų sklypas be sodybos. Tėvai visą laiką jį nuomojo. Augom penkiese - dvi seserys ir trys broliai. Kai ištekJau, kartu apsigyveno ir mano vyras Povilas Klimas. Tėvas mirė 1940 m.

1944 metais užėję rusai paskelbė mobilizaciją. Šaukimus gavo mano brolis Vladas Skrebūnas ir vyras Povilas. Kiti broliai buvo nepilnamečiai. Vyras į šaukimo komisiją nevažiavo, sakė: „Geriau mirsim savoį žemėj, o ne svetimoį“. Įsirengė priemenėj gerą slėptuvę. Priemenėj padarytuose aruoduose laikėm grūdus. Po mažiausiu aruodu išsikasė duobę, uždengė ją grindimis. Ant tų grindų visada buvo plonas grūdų sluoksnis. Ten kurį laiką jiedu slėpėsi.

Prieš Kalėdas, kai prasidėjo gaudymai, abu vyrai išėjo į mišką pas partizanus. Jų vadas buvo Jonas Raudonikis. Būrys glaudėsi prie Šimonių girios. Tų pačių metų gruodžio 25 dieną (per pačias Kalėdas), išdavikui nurodžius partizanų būstinę, būrys buvo apsup-tas ir išblaškytas. Mūsų vyrai grįžo į namus (Vetygalą) ir slapstėsi.

1945 m. sausio 24 d. sribai su kareiviais apsupo namus. Buvo 11 valanda vakaro. Pasigirdo smarkus beldimas. Duris daužė šautuvų buožėmis. Atidariau. Atėjūnai įsiveržė į vidų. Buvau labai išsigan-dusi, drebėjo rankos, nepajėgiau net lempos uždegti. Degtukus pa-daviau sribams. Prasidėjo krata. Apieškojo kiekvieną kampelį. Stai-ga pamačiau S. Bagočiūną, kurį sribai atsitempė su savim. Dar la-biau išsigandau. Juk jis žinojo, kur yra slėptuvė - kartą pats joje lindėjo. Be to, jis buvo pasakęs sribams, kad vyras turi šautuvą. Sribai prisispyrę kamantinėjo mane, kur yra vyrai. Sakiau, kad sau-sio 20 d. išvažiavo į šaukimo komisiją ir negrižo. Tai patvirtino ir Bagočiūnas. Sribai išsivedė jį į lauką ir, matyt, gerokai pagąsdino,

nes grįžęs į vidų pasakė, kad slėptuvė priemenėj ties langeliu, užpildyta grūdais. Dabar jie ėmė veikti. Mane išvarė į priemenę. Drebančią iš baimės mamą su broliukais paliko gryčioj. Man liepė iš aruodėlio išsemti grūdus. Stribams sakiau, kad jokio ginklo slėptuvėj nėra. Išsėmiau grūdus ir pasakiau vyrams, kad išlįstų. Kažkuris stribas, stovėdamas už nugaros, paragino: „Lįskit, nes mesim granatą“.

Pirmas išlindo brolis, persibraukė ranka plaukus ir laukė. Paskui pasirodė Povilas. Stribas Antanas Sudeikis šautuvo buože trenkė jam į nugarą. Keli stribai Vladą išvarė į lauką, o vyrą paliko priemenėj. Abu vyrai buvo basi, be kepurų, apsivilkę megztiniais. Mane tuo metu įstūmė į kambarį ir laikė užrėmę duris. Aš paėmiau veltinius, norėjau paduoti juos vyrui arba broliui. Stūmiau duris, bet jos nepasidavė. Tada numėčiau nuo kojų batus, įsispyriau į veltinius ir visu kūno svoriu trenkiausi į duris. Stribas neatlaikė, ir aš išvirtau į priemenę. Tuo metu komjaunuolis P. Urbonavičius šautuvo buože smogė man į smilkinį. Susverdėjau, bet nenukritau. Nusitraukiau nuo kojų veltinius ir padaviau juos vyrui. Lauke girdėjosi triukšmas. Kankino brolių Vladą. Paskui pasigirdo dvi papliūpos, nuaidėjo du pavieniai šūviai (apie tai vėliau pasakė mama ir broliukai). Stribai, pasičiupe dvi pagalves, nešdinosi iš trobos, kartu išsivarydami vyrą.

Išėjau į lauką ir pamačiau gulintį brolių. Pradėjau klykti. Stribų viršininkas Kostinas atsuko į mane automata. Vyras puolė prie jo maldaudamas, kad nešautų. Kostinas nuleido vamzdį ir įsakė man rytojaus dieną atvykti į stribų būstinę - tuometinio vykdomojo komiteto antrąjį aukštą.

Puoliau prie brolio. Jis buvo negyvas. Įnešėm į trobą. Į žuvusį buvo baisu žiūrėti. Kairėje krūtinės pusėje žiojėjo šautuvo buože išmušta gili žaizda. Pramuštas megztinis, sulaužyti šonkauliai. Lūžęs kairiosios rankos peties kaulas. Skruoste šautuvo vamzdžiu padaryta gili apskrita skylė.

Praėjus kažkiek laiko, stribas Stasys Korkuzas, daug kam gero padaręs, papasakojo, kad stribai, išsivarė Vladą į kiemą, mušė, paskui smogė šautuvu į krūtinę. Brolis po smūgio krito be sąmonės. Kai atsigavo, stribai pastatė ir liepė bėgti. Brolis nebėgo. Tuomet į jį paleido dvi automato serijas ir dar dukart šovė iš šautuvo. Tai girdėjo mama ir abu broliai. Jie viską suprato, tik aš, būdama sumaišty, nesuvokiau, kad žudomas Vladas. Brolių pašarvojom, paskui palaidojom Vetygalos senkapiuose, kuriuose nuo neatmenamų laikų nebuvo laidojama. Kavarske laidoti uždraudė. Palaikus perlaidojome Nepriklausomybės laikais.

Rytojaus dieną, kaip įsakyta, aš jau stribyne. Būstinėj sėdi Kostinas su vertėja Baranova. Pirmutinis klausimas - kur vyrų ginklai. Sakau, kad apie juos nieko nežinau. Tada ant stalo deda kelis šovinius ir sako: „Čia tau, jeigu nesisakysi teisybės“. Atsakau: „Jeigu jie turėjo ginklų, tai reikėjo iš jų reikalauti, o ne šaudyti. O man šitų visų jūsų šovinių neprireiks - užteks ir vieno. Jūs gi taikliai šaudot. Šaudykite, nes gyventi po šitų baisių nebenoriu.“

Kai mane tardė, kambaryje stovėjo sribas su virvėmis. Supratau, kad jos skirtos man, tik neaišku, ką su jomis būtų darę - rišę ar mušę. Po mano žodžių Kostinas kažką pasakė sribui ir tas išėjo. Man liepė pasirašyti ant prirašyto lapo ir liepė eiti namo.

Kitą dieną - brolis dar nebuvo palaidotas - vėl prisistatė sribai. Šįkart ir vyrą Povilą atsivežė - ginklų ieškoti. Vyras be pirštinių šaltyje ilgai rausėsi klojimo šiauduose. Nušalo rankas. Neleido paduoti pirštinių. Jam padėjo abu broliukai. Pagaliau šautuvą surado. Vėl visi išvažiavo.

Vyrą dvi savaites laikė daboklėje, paskui du mėnesius Ukmergės kalėjime. Po to išvežė į Kauno kalėjimą Mickevičiaus gatvėje. Po dviejų mėnesių teisė karinis tribunolas. Netrukus po teismo išvežė į Vorkutą aštuoneriems metams. Dėl paskelbtos amnestijos bausmės laikas buvo sutrumpintas. Į namus grįžo paliejęs. Visą gyvenimą neatgavo sveikatos. Mirė 1975 m.

**Pasakoja partizanų Antano Juzakėno-Liūto
ir Anelės Simaškaitės-Juzakėnienės-Liūtienės
dukra Nijolė JUZAKĖNAITĖ-VANAGIENĖ**

(g. 1938 m. Jusiškių k.):

- Pokario metai kaip kokia piktoji pasakų ragana nulėmė visą mano gyvenimą. Normali vaikystė pasibaigė, kai turėjau vos šešerius. Bolševikų okupacija ją užbraukė juodu brūkšniu. Netekau ne tik vaikystės, bet ir pačių brangiausių žmonių, namų, netgi pavardės. Ėjau iš kiemo į kiemą, glaudžiausi pas tuos, kurie nebijojo mane laikyti. Žinojau, kada negalima verkti, kaip gintis priešų akivaizdoje, išlaikyti paslaptį, nieko neišduoti, neprasitarti net tardymo metu. Nemokėjau nerūpestingai juoktis, žaisti, net lėlytės neturėjau. Mano vaikystės palydovai buvo nuolatinė baimė, ašaros, gaisrai, pačių artimiausių žmonių, kaimynų ir giminių mirtys.

Tėvelis buvo partizanas, vėliau - partizanų vadas Liūtas. Rusai

ir sribai jo ieškojo, tardė mamytę. Ją 1945 m. rugpjūčio 17 d. areštavo. Tą rytą suėmė ir jos sesė, mano tetą Albina Simaškaite ir Petrą Sinkevičių. Tai įvyko po mano senelio Antano Simaškos laidotuvių. Dar svetimi žmonės nebuvo išsiskirstę. Toks Jonas Mickūnas mamytę įskundė Taujėnų rusams. Pasakė, kad čia Juzakėnienė, kurios vyras banditas. Tetą Albina paleido, o mamytę ir Petrą Sinkevičių ištrėmė į Vorkutą. Ten išlaikė daugiau nei metus.

Kai mamytė grįžo, jos pradėjo ieškoti Kavarsko rusai. Kartą, užėjus rusams, mamytė pasislėpė ant krosnies, ten buvo tokia skylė. Aš atsiguliau prie krašto. Kai rusai (o gal sribai) norėjo lipti ant krosnies, aš sakau: „Žiūrėkit, čia nieko nėra, aš viena miegu“. Man tada tebuvo aštuoneri meteliai. Tuo kartu mamytės nesurado. Man buvo liepta neprisipažinti, kad esu Juzakėnaitė. Skrebams ir nepažįstamiems sakydavau, kad aš - Župkų, netolimų mūsų kaimynų, vaikas.

Paskui mamytę suėmė Kavarsko rusai. Tada Kavarske buvo toks viršininkas Daračiovas. Su juo buvo galima susitarti. Vytautas Sinkevičius pakalbėjo ir už pinigus mamytę išpirko. Po to ji daugiau viešai nebesirodė. Pasakiusi: „Jie daugiau manęs nebenuvėš, kur baltos meškos“, išėjo pas tėvelį į mišką.

Ir mane, vaiką, buvo suėmę. Įdėjo teta į maišelį maisto, ir aš su sribais išvažiavau į Kavarską. Klausinėjo, kur tėvai, sakė, kad aš tai žinau, nes vis tiek pas mane ateina. Aš gyniausi, sakiau, kad neateina. Tada jie mane stumdė, grasino mušti, sakė: „Kai pabūsi pas mus, viską pasakysi“. O aš tik verkiau ir sakiau, kad nieko nežinau. Vytautas Sinkevičius vėl pakalbėjo su tuo Daračiovu, ir mane paleido. Išleisdami visaip gąsdino, o aš vis tvirtinau, kad niekas pas mane neateina. Po to tėvas mane nuvedė pas Janicką, vėliau pas Sriubą. Ten kurį laiką gyvenau.

Paskui, apie rugpjūčio pabaigą, pas mano senelę Marijoną Simaškiene atėjo Kavarsko rusai. Pas ją tą dieną kaimynai pjovė rugius. Teta Albina, mano krikšto mama, dar nebuvo paleista iš Ukmergės kalėjimo, todėl senelė tvarkėsi viena. Rusai, gal sribai, liepė, kad jiems duotų valgyti. Senelė padavė ir išėjo. Pasuko klojimo link. Gal kiaušinių, gal šiaip ko. Tiesa, prieš tai ją tardė, klausinėjo, kur žentas, ar ateina pas ją, stumdė, baugino. Prie klojimo sargybinis pradėjo šaudyti. Senelė tekina bėgo slėptis nuo kulų už klojimo. Netrukus krito nuo šūvių negyva. Nušovė nepaliko vietoj, o nutempė toli į Sriubo pelkyną, kur telkšojo balos, augo krūmai, kilo kimsai. Ten ir numetė jos kūną. Kaimynai senelės ieškojo pusantros di-

nos, bet negalėjo rasti. Tada vienas kaimynas nuėjo į Kavarską ir paklausė stribo, kur dėjo lavoną. Tas pasakė, kad numetė į balą. Matyt, norėjo savaip pateisinti nusikaltimą - atseit, į raistus, pas banditus bėgusi, todėl ir buvo nušauta. Kapinėse laidoti neleido. Keli kaimynai palaidojo prie namų. Vėliau, gal 1958 m., artimieji norėjo senelę iškasti ir palaidoti kapinėse, bet kažkas paskundė valdžiai. Atvažiavo Kavarsko saugumo viršininkas Čikiliovas, rėkė kaip pasiutęs, šoko muštis ir vis šaukė: „Kas jums leido perlaidoti?! Negalima į kapines!“

Aš bijojau pasilikti pas krikšto mamytę, užsukdavau tik retkarčiais. Ėjau per žmones. Gyvenau Pusbačkiuose pas Paurazus, paskui Levaniškyje pas Kielas. Ten lankiau mokyklą, mokiausi antroje klasėje. Kai gyvenau Vičiūnuose pas Oną Kubilienę, vieną dieną apie 11 valandą, kai mano globėjai vežė mėsą, pasigirdo smarkus šaudymas. Tada nušovė tėvelį. Jis buvo atėjęs pas Mackonį su draugu Viesuliuku (slapyvardis). Kai pamatė rusus, per sodą bėgo Launikienės, kurios duktė Žemaitienė su vaikais buvo išvežta į Sibirą, namų link. Tėvelį nušovė prie Launikienės ažuolo, o Viesuliuką - prie klojimo. Tėvelis žuvo 1948 m. gegužės 3 dieną. Abu žuvusiųs išvežė į Taujėnus, nes juos nušovė Taujėnų rusai. Iki šiol nesužinojome, kur juos palaidojo. Daug kas sako, kad užkasė toje vietoje, kur pastatyta mokykla. Ten laidodavo partizanus. Sako, ten buvo žema vieta, o dabar ta teritorija išasfaltuota.

Žuvus tėveliui, mamytė (jos slapyvardis buvo Liūtienė) liko partizanauti. Ji vaikščiojo kartu su partizane Vince Adomonyte - Bareikiene (Krieniene) iš Levaniškio. Jos vyras irgi buvo žuvęs. Kai mamytę paėmė, aš viską mačiau, nes buvau kartu. Tada gyvenau pas tetą Albiną Sinkevičienę. Mamytė atėjo pasimatyti su manim ir sese. Nuėjome pas mamytės dėdienę Simaškienę prie pat miško. Tai buvo 1949 m. vasario 9 d. Mane išsiuntė į lauką pažiūrėti, ar nematyti rusų. Kaip tik ir pamačiau juos, išlendančius iš miško, vadinau Laužu. Važiavo dvejios žmonių pilnos rogės. Aš pastriksėjau kieme - ir į trobą. Pasakiau: „Atvažiuoja ruskiai“. Mamytė sėdo prie ratelio ir verpia. Jos sesė mezga. Visos dirba ką nutverusios. Suėjo rusai į trobą. Prasidėjo krata. Apžiūrėjo, išvertė visus kampus. Vienas klausia: „Kodėl čia tiek daug bobų?“ Mamytė sako: „Aš iš Vičiūnų, atėjau senutei paverpėti“. Stribai buvo iš Taujėnų. Stribas Mikoliūnas ir sako: „Čia Juzakėnienė. Nepalikim jos“. Vienas priešo prie mamytės ir klausia: „Gal ginklą turi?“ Mamytė jam aiškina: „Iš kur man turėti, aš gi verpti atėjau“. Ji dar pakėlė sijoną tarda-

ma: „Sakau, kad neturiu“. O tas Mikoliūnas neatstoja: „Sakau, kad čia Juzakėnienė. Vežam!“ Pradėjo ją stumdyti. Mamytė pažiūrėjo man į akis ir pasakė: „Sudiev visiems. Paskutinį kartą...“ Nei ji, nei aš ašarų neparodėm. Kai sribai paklausė, kas aš tokia, skubiai atsakiau: „Župkienės vaikas“.

Mamytė išvežė, o mes su teta išėjom namo. Krikšto mama man liepė: „Tu, vaikeli, eik į kitą kaimą, nes čia viskas geruoju nesibaigs“. Mamytė sribai su rusais nuvežė pas Sriubus. Ten vyko kolchozo susirinkimas. Buvo daug žmonių. Sribai paklausė žmonių, ar čia Juzakėnienė. Žmonės sakė: „Ne, nepažįstam, ne tokia ji buvo“. Išvažiavo toliau. Sustojo Launikienės sodyboje. Apsupo ją. Dauguma suėjo į trobą. Prie mamytės paliko du sargybinius, vienas buvo jų viršininkas. Mamytė paklausė: „Gal galima parūkyti?“ Vyresnysis leido. Mamytė išsitraukė iš užančio pistoletą ir sako: „Rankas aukštyn, niekšai! Čia žuvo mano vyras ir aš čia žūsiu už Tėvynę“. Ir šovė vyresniajam į galvą, bet pataikė tik į kepurę. Po to šoko iš rogių ir leidosi bėgti. Mamytė persauta krito prie Launikų ažuolo, netoli tos vietos, kur žuvo tėtis. Tada sribai iš Aleknavičiaus paėmė dar vieną pakinkytą arklį, įsimetė į roges mamytės kūną ir vėl sugrįžo pas Sriubus. Ten atrado Vytą Sinkevičių, jį pridaužė, atsivežė ir mamytės seserį Albiną Sinkevičienę. Ją labai sumušė ir visą kruviną pasodino į roges ant mamytės lavono. Taujėnuose tetą laikė ilgai, gal tris savaites. Prisimenu, kaip jos vyras Sinkevičius dažnai važinėjo į tardymus.

Tuo metu, kaiėjau ieškoti prieglobsčio, išgirdau tratant kulkosvaidį ir pavienius šūvius. Supratau, kad nebėra mamytės.

Nežinom, kur ją palaidojo. Tada lavonų nebemėtė kur pakliuvo. Buvo kalbama, kad užkasė ją Ukmergėj, pirma apipylė kalkėmis. Neturiu nei tėvelio, nei mamytės kapų. Tik ažuolas, po kuriuo jie žuvo, tebestovi... Tėviškės taip pat neliko. Ją sudegino tarpusavy susišaudę Kavarsko ir Taujėnų sribai. Kurio pastato kulkos nepadegė, tą uždegė rankomis, net bičių avilius sudegino ir kaimynų arklį nušovė.

Tėvelis turėjo 100 ha žemės. Dabar visa užaugusi mišku. Jis į Lietuvos kariuomenę išėjo savanoriu. Buvo raitelis. Kariuomenėje turėjo gražų žirgą, su kuriuo grįžo atlikęs tarnybą. Žirgas mokėjo šokinėti per kliūtis. Po kariuomenės tėvelis kasmet mėnesiui išjo-davo apmokymams į pulką.

Mano tėvelis buvo labai pamaldus. Prisimenu, kaip visi suklaupę kloyime meldavosi, o jis garsiai skaitydavo maldas. Kūrė eilėraščius, dainas, bet niekas neišliko. Viskas buvo sukimšta į butelius, kamščiai

užlieti vašku. Kai po daugelio metų tuos butelius iškasėm ir atidarėm, popieriai buvo sudūlėję, pajudinti subyrėjo į gabalėlius. Tėvelis turėjo gražų ir labai stiprų balsą. Kai su mano krikšto mama uždainuodavo, net lempa gesdavo.

Tokia buvo mano vaikystė. Būdama vos dešimties metų, netekau senelės, tėvelio ir mamytės. Užaugau tetos Albinos Sinkevičienės šeimoje.

* * *

Glaudžiausi Levaniškyje pas Minceles. Pas juos buvo net kelios slėptuvės - klojime, darželyje ir kitur. Dažnai lankėsi ir slapstėsi partizanai. Kaimynystėje gyveno neturtingi žmonės Deveikiai: daug vaikų, maža trobelė. Pas juos slėpėsi sunkiai sužeistas partizanas, slapyvardžiu Lapelis. Jį gydė iš Ukmergės atvažiuojanti medikė Adamonytė. Lapelis turėjo pistoletą. Vasarą jį visai netikėtai užklupo rusai. Paguldė į ratus, vežė prie vieškelio, kur stovėjo kareivių mašina. Kelias buvo blogas, ratai sužeistąjį kratė, ir jis labai vaitojo, prašė, kad jį pribaigtų. Išvežė į Ukmergę.

Vėliau žmonės kalbėjo, kad partizanas Lapelis iš Ukmergės ligoninės pabėgo.

Pasakoja partizanas Liudas SUDEIKIS-KLAJŪNAS

(g. 1919 m. Mackeliškių k., gyv. Ukmergėje):

- Tėvai neturėjo žemės. Tėvas buvo batsiuovys. Abu anksti mirė - 1930 ir 1931 m. Šeimoje augom trys vaikai. Brolis Bronius-Čigonas, partizanas, sušaudytas Vilniuje 1946 m. Sesuo Monika gyvena Tauragėje.

1944 m. rugsėjo 14-ąją 22 vyrų būrys iš Mackeliškių, Veršelių ir kitų aplinkinių kaimų išėjom į mišką, nes nenorėjom ginti komunistų tėvynės. Būryje buvo Donatas Simanonis, Petras Brigackas, Juozas Šileika, Kudliuku vadinamas vyras iš Dečionių kaimo, Petras Aviža, Anicetas, Donatas, Antanas, Vladas, Ignas, Kazys ir Kostas Simanoniai, Albinas ir Bronius Pivorai, Kazys Jakeliūnas, Edvardas Miškinis, broliai Karolis ir Stasys Žemaičiai, Antanas ir Juozas Pulokai ir mes su broliu - Bronius ir Liudas Sudeikiai. Beveik visi turėjom ginklus. Aš iš Plechavičiaus armijos turėjau parsivežęs kulkosvaidį. Broliai Žemaičiai taip pat turėjo tokį ginklą. Vadu buvo išrinktas mano brolis Bronius-Čigonas.

Pirmasis susidūrimas su kareiviais ir sribais įvyko dar tų pačių metų spalį. Mums pranešė, kad netoliese slankioja sribai. Atėję prie Brigacko vienkiemio ir nieko įtartino jame nepastebėję, tiesiog per lauką traukėme miško link. Priejus Veršelių kaimą, į mus pradėjo šaudyti. Buvo duota komanda gulti ir išbandyti kulkosvaidžius. Per susišaudymą išgirdau įsakymą kareiviams: „Pojdiom na ura“. Vyrams pasakiau: „Laikykimės, jie dabar puls“. Kareiviai su sribais atidengė žvėrišką ugnį. Nežinau, kiek ten žuvo rusų. Aš pats nukoviau garnizono viršininką. Iš mūsiškių pirmajame mūšyje krito keturi: Petras Brigackas, Vildžius iš Dvarelių, Donatas Simanonis iš Mackeliškių ir Kudliukas iš Dečionių. Brolis ir aš buvom sužeisti. Per susišaudymą keletas vyrų pasitraukė iš būrio. Likom mes su broliu ir dar keli. Kai kurie vyrai registravosi, tačiau į miestus neišbėgo, gyveno namuose. Dauguma jų padėjo partizanams. Vėliau keletas jų buvo suimti ir gavo po 10 metų lagerio.

Kažkiek laiko slapstėmės nedidelėmis grupėmis. 1945 m. sausį abu su broliu parėjom į namus, išsimaudėm pirtyje, persirengėm ir užsukom pas Bronytę Gasparskaitę (Mackeliškių k.). Priėmė pernaktoti. Pakūrė krosnį, ir mes sumigom. Bronytė, užrakinusi duris, išėjo pas motiną, kuri tuo metu buvo pas kitą dukrą. Kelis žingsnius paėjusi, susidūrė su sribais ir tekina leidosi atgal mūsų įspėti. Bet sribai paskui ją įpuolė į trobą. Prieš duris pamatė kulkosvaidį ir mus miegančius. Pirmiausia griebė brolių ir peršovė kaklą, o man vienas sribas šautuvo buože smogė į sprandą, kitas - į smilkinį, po to abiem surišo rankas. Jų vyresnysis liepė atmazgyti virves ir leido šilčiau apsirengti, nes buvo šalta. Užsivilkau kailinius, užsimoviau pirštines. Tada vėl surišo rankas ir kruvinus išvarė į lauką. Vienas sribas užsikabino ant kaklo mano automata, įleido į jį šovinių, bet neužtaisė. Sako: „Bėkit“. Kur mes bėgsim, kai aplink tiek sribų - ne tas, tai kitas nupils. Išeidamas iš trobos mintyse meldžiausi: „Marija, išgelbėk mus“. Visus tris susodino į roges. Bronytę pasodino prie sribo, o mus suklupdė rogių priekyje. Dviejų sribų lydimi pasiekėme Pienionis. Čia susitikom Sudeikį iš Budrių, važiuojantį parsivežti giminaitės. Sribai liepė jam apgręžti arklių, į jo roges įsodino brolių Bronių. Prieėjo atsisėdo sribas Maldžius. Mus su Genute lydėjo sribas Antanas Sudeikis, kuris praskėlė man galvą. Taigi dvejose rogėse sėdėjom keturi Sudeikiai - ir sutapk man šitaip. Jau ir Kavarskas čia pat. Pervaziavom Lašišos upelį (mus vežė ne vieškeliu, o keliuku pro Narbutų kaimą). Pajutau, kad galiu išlaisvinti rankas. Grįžtelėjau į Bronytę ir reikšmingai pažvelgiau. Ji suprato, kad

kažkas atsitiks. Tada truktelėjau ranką. Viena svėriau už automato, kita trenkiau sribui į snukį. Tas ne savo balsu surikęs kniūbsčias nusirito į sniegą. Automatas vienu galu įstrigo į sniegą, kitu atsirėmė į stribo pažastį. Kai antras stribas pamatė, kas atsitiko, leidosi bėgti su savo „kačerga“ per laukus - žinojo, kad mano ranka taikli. Vežikas Sudeikis bandė sulaikyti mano brolių, šokantį iš rogių, bet jis iš ano gniaužtą išsirovė, trinkelėjo jam per petį ir atbėgo pas mane. Bronytė stovėjo sutrikusi. Atbėgęs brolis pirmiausia tavojo sribui per marmūzę, paskui abu gerokai jį aptvojom, paėmėm aplaužytą automatą. Bronytei liečiau į namus negrįžti. Ji prisiglaudė Narbutuose. Stribai tą dieną sudegino jos namus. Perėję Pienio upelį, užsukom į Zakarausko vienkiemį, norėjom, kad mus pavėžėtų. Šeimninkas arklio neturėjo. Mišku patraukėm į Budrių pusę. Už miško radom vienkiemį. Liečiau šeimninkui kuo skubiausiai pakinkyti arklį. Sėdom į roges. Abu buvom kraujais aptekę. Žmogus paklausė, kur vežti. „Kur nori“, - atsakiau. Jaunas dveigys lyg vėtra skriejo Šovenių pusėn. Miške buvo sodyba. Mūsų vežėjas tikino, kad tai geri žmonės, ir į sodybą įėjo pirmas. Šeimninkė pažinojo mano brolių. Kai jį nurengiau, moteris užkūrė krosnį, išskalbė kruvinus marškinius, davė tvarsčių. Dezinfekavau žaizdą degtine, aptvarsčiau. Čia išbuvom iki vakaro. Temstant nuėjom į kitą sodybą. Ten radom tris partizanus. Jie sutaisė grumtynėse su sribais aplaužytą automatą. Pernakvoję atėjom į Antano Jogėlos-Ažuolo būrį. Draugai džiaugėsi nustebinti mūsų sėkmės. Rytojaus dieną grįžome į savo būrį.

Vėliau gavom apygardos vado troškūniečio Slučkos-Šarūno nurodymą, kad visas būrys, vadovaujamas B. Sudeikio-Čigono, eitume pas jį. Atėjo ir kiti būriai: Jogėlos-Ažuolo, Barzdos (pavarde pamiršau) ir Semėno (vėliau partizanų sušaudyto už plėšikavimą), iš viso keturi būriai. Partizanų buvo apie šimtą. Po pasitarimo išsikirstėme būriais. Apsistodavome vienkiemiuose ne ilgiau kaip vienai parai. Pagaliau nusprendėm grįžti į savas vietas. 1946-ųjų sausį atėjom iki Troškūnų. Eidami keliu, išsirikiavom vieno kilometro pločio grandine, patraukėm Troškūnų girininkijos link. Du Šarūno broliai, o jų buvo keturi, nuvažiavo į girininkiją ir paskambino į Troškūnų sribų būstinę. Tie paklausė, kas skambina, ir išgirdo atsakymą: „Ogi tie, kurie nori su jumis pasišaudyti“. Tai buvo neapgalvotas veiksmas. Šarūnui pasakiau: „Vyrų, ką jūs darot“. Šarūnas atsakė: „Jie dabar ruskių neprisišauks“. Pasakiau savo nuomonę apygardos vadui: „Kol nors vienas ruskis bus Lietuvoj - visada prisišauks, nors ir iš Maskvos“. Paerzinę sribus, patraukėm į mišką, į

Mašinkų vienkiemius. Suėjom į trobas. Kiekvienam name - grupė vyrų. Pastatę sargybinius, susiruošęm poilsiui. Brolis Bronius vis nerimavo. Įeis į trobą ir vėl skuba kieman. Taip visą laiką. Įėjo ir šeimininkas. Pastovėjo, pasidairė. Atskubėjęs išpėjo, kad pastebėjo artėjančius žmones. Paskubom bėgom iš namo. Kas pro duris, kas pro langą. Išbėgusius mus pastebėjo ir pradėjo šaudyti. Partizanai bėgo iš kitų sodybų. Pirmasis nuo Raguvos sribų iškviesto gausaus Panevėžio kareivių būrio krito partizanas Julius Vėbra iš Pumpučių kaimo, po jo Albinas Pivoras iš Veršelių kaimo. Paskutiniai jo žodžiai buvo „Aš jau gavau...“ Būrio vado Barzdos broliui Uoksui peršovė koją. Jis negalėjo paeiti. Mano brolis Bronius bandė jį tempti. Tačiau Uoksas prašė: „Palikit mane“. Likimas jo neišgelbėjo. Krito ir dar vienas partizanas, jo vardo nežinau. Ir vėl keturios aukos. Kiek žuvo priešų, nesužinojom, jų miestelių aikštėse juk neguldė. Eilinius dažniausiai vietoje užrausdavo. Po mūsų penkiese sunkiai traukėmės per raistą. Pirmas ėjau aš, pramindamas sniege taką. Kai pavargau, pakeitė kiti. Priėjom kalniuką. Ant jo stovėjo tuščia partizanų palapinė. Susėdom pailsėti. Sėdėdami išgirdom - kažkas mūsų pėdomis ateina. Išėjęs iš palapinės daviau sutartinį ženklą. Atsiliepė brolis Bronius. Tarėmės, ką toliau daryti, kur eiti, kur vesti kartuėjusius keturis troškūniečius partizanus. Su broliu nusprendėm pasukti Sirvydų kaimo link. Nežinojom kelio. Teko klausti. Sirvyduose gyveno vieno troškūniečio giminaitis. Troškūniečius išvedžiau į miškelį ir parodžiau kelią Nevėžio link. Mes su broliu patraukėm Šventosios upės pusėn. Atėjom į Vetygalą. Įlindom į Žėbos vienkiemį. Jame gyveno Gadliauskai. Manėm, pabūsime čia savaitę, tačiau šeimininkas pradėjo skųstis, kad nebėra ko valgyti.

Vėl išėjom į mišką. Savo slėptuvę radom pilną vandens. Atėjom prie keturių pušų, kurias partizanai vadino seserimis. Ten radom palapinę. Joje slapstėsi eigulys partizanas Bronius Kacevičius ir Vladas Simanonis. Bronių Kacevičių aplinkybės privertė išeiti pas partizanus. Saugumiečiai jam iškėlė sąlygą: arba pranešinėk apie miškinius, arba būsi pasodintas. Vėliau Kacevičius žuvo. Vladą Simanonį sugavo miškelyje, teisė. Iškalėjęs 10 metų, grįžo. Netrukus mirė.

Kurį laiką gyvenom kartu su jais. Artėjo pavasaris. Kartą mums pranešė, kad brolio žmonos pusseserė Gaidelienė iš Vilniaus atvežė mums su broliu padirbtus karinius bilietus. Susitikom su ja. Žadėjo padėti sutvarkyti dokumentus, įsidarbinti. Kartu su ja ir Broniaus žmona atsidūrėme pas Gaidelius Naujojoje Vilnioje. Mus ėmė globoti Gaidelis. Žadėjo pasirūpinti pasais. Reikėjo nuotraukų. Jo

nurodytu adresu nuvykome į Vilnių, nusifotografavome. Pas Gaidelius gyvenant praėjo dvi savaitės. Ruošėmės atsiimti pasą. Gaidelis, Broniaus žmona ir mes su broliu perone laukėme traukinio. Pro mus keletą kartų praėjo kažkoks akiniuotas tipelis kariška uniforma su planšete prie šono. Peronu vaikščiojo ir kareiviai su šunimis. Atėjus traukiniui, nepastebėjome, kaip dingo Broniaus žmona. Man visi šie dalykai pasirodė įtartini. Apie tai pasakiau Gaideliui. Jis mane nuramino. Tas įtartinas tipas, kaip vėliau paaiškėjo, perone areštavo Broniaus žmoną.

Vilniuje Gaidelis mus vedė į kažkokios įstaigos penktąją aukštą. Manęs neapleido įtarimas. Brolis nuėjo su Gaideliu, o aš pasilikau gatvėje. Mano „globėjas“ sugrįžo ir įsivedė mane į pastatą. Man stovint koridorių ir laukiant priėmimo, pro šalį praėjo du tipeliai. „Čekistai“, - pamaniau. Abu su Gaideliu įėjom į kabinetą. Pamačiau vidury kambario stovintį brolių. Čia buvo ir tie du tipeliai. Jie iš manęs atėmė karinį bilietą, sakydami „Mes tokio neišdavėm“. Nuodugniai mus iškratę, pasakė „Einam“. Vienas išsivedė brolių, kitas - mane. Pirmame aukšte parodė, ką po skvernu laiko - pistoletą. Aš nusijuokiau. Komedija buvo suvaidinta. Jos autorius - Gaidelis, KGB agentas. Tuo metu jis jau buvo dingęs. Taip jis „atsidėjo“ brolio žmonai Liudai, pas kurios seserį jo žmona su vaikais kelias savaites gyveno ir maitinosi.

Mus nuvedė į geležinkelio KPZ. Brolių uždarė pirmame aukšte, mane - penktame. Ten Morzės abėcėlės pagalba sužinojau, kad už sienos esančioje kameroje laikoma Broniaus žmona Liuda.

Paskui perkėlė į Mindaugo gatvę. Sukimšo į rūsius. Rūsyje išbuvaui tris mėnesius. Vienas kameros draugų manęs paklausė: „Ar negalvoji bėgti?“ „Nematau galimybės“, - atsakiau. „Yra galimybė“, - sako jis ir paaiškino: pro langą. Atidžiai pažvelgiau. Langas buvo aukštai, apraizgytas dvejomis grotomis: iš vidaus jos pritvirtintos varžtais ir iš lauko prie sienos priraišiotos viela. Sraigtus išsukom. Kad grotos neklibėtų, tris palikom. Vakare prasidėjo krata, net grotas pajudino. Trys sraigtai patikimai jas laikė. Nieko neradę, tikrintojai išsinešdino. Kameroj buvo vienuolika žmonių. Trys bėgti atsisakė - baiminosi dėl artimųjų, kurie galėjo nukentėti; tuos vėliau išvežė į Lukiškes.

Buvo birželio šeštadienis. Rytoj žmonės rytoj švęs Sekmines. Naktį atidarėme langą. Užsiropštęs iškišau galvą - tylu. Gatve prakaukšėjo moterėlė, pravažiavo vežimas, ir vėl tyla. „Šiandien nieko nebus, - sakau vyrams. - Teks palaukti triukšmingesnio meto“. Kitą

naktį užėjo audra: pylė lietus, pliekė griaustinis, užė vėjas. Audrai kiek apimus, sumetėm paltus, kad būtų lengviau pasiekti langą. Šoku pirmas. Pakeliant išorines grotas, jos stiproai sucypia. Pas-kui mane šoka kiti. Bėgam po vieną. Per kiemą leidžiamės kas kur. Persiritu per malkų krūvą, per mūrinę tvorą, virš kurios nutiesta vielų užtvara. Ją pakeliu, pralendu ir nušoku į kitą pusę. Pataikau turbūt į saugumo šunyną. Jie puola mane lodami. Kieme stovi sandėliukai, greta sudegęs namas. Griuvėsiais patenku į daržus. Ir vėl tvora. Nepajėgiu jos įveikti. Randu šiltadaržio sieną, peršoku. Kitame darže pamatau vartelius ir išeinu į gatvę. Skubu į Vingio parką, mat Vilnių neblogai pažįstu. Pro vartus į parką neinu. Vėl suku daržais. Žinau, kad perėjęs parką rasiu tiltą per Nerį. Deja, iš tilto likę tik griuvėsiai. Ką daryti? Negi plauksi. Ant kranto paste-biu fanerinę valtį. Bet irklo nėra. Prie sargo namelio aptinku lent-galį. Vargais negalais valtį nustumiu į vandenį ir iriuosi į kitą pusę. Persiyręs lentgalį numetu į upę ir kopiu aukšty. Šlaitas toks status, kad tenka kabintis rankom ir kojom. Atsiduriu prie radijo stoties. Priešais - žalias rugių laukas. Įlendu į rugius, atsigulu. Užsimetu ant galvos švarką, bandau užmigti. Nesiseka. Teka saulė - visai ne iš rytų. Turbūt galva apsisuko. Pagaliau užmiegu. Kai atsibudau, saulė ir pasaulio šalys atsidūrė savo vietose. Į ganyklą atėjo mo-terėlė, perkėlė karvę, o aš vis guliu. Baisiai noriu valgyti. Bet reikia laukti vakaro. Vos pradėjus temti, išeinu į kelią ir traukiu Širvintų link. Užeinu į lenkų sodybą, gaunu pavalgyti. Kely sutinku bernelį, traukiantį iš šokių. „Ar toli Širvintos?“ - klausiu. Tas, matyt, nela-bai nutuokia, kur jos. Einu dieną ir naktį. Pavargo ir sutino kojos. Ne visur užėjęs gaunu duonos ar net vandens. Visai nusilpau.

Į Peslius prie Šventosios parėjau tik po šešių dienų. Pesliuose užėjau į vienkiemį, o paskui pas Semėną. Ten susitikom su Bro-nium Simaška. Kartu vaikščiojom Peslių apylinkėse. Suradom ke-letą kitų partizanų: Petrą Mameniškį, Alfonsą Juodį, Kazį Veršulį, Vincą Jasiukonį. Įsikūrėm pas Semėną. Čia mus ir užtiko rusai. Tuo metu buvom lauke. V. Jasiukonis, pastebėjęs žmones, nubėgo pažiūrėti, kas ten. Taip ir liko stovėti prie kluono, apsuptas rusų. Prie manęs - irgi du rusai. O aš stoviu ir kalbuosi su Semėniene. Pro šalį eidamas Alfonsas Juodis šūktelejo „Ateina!“ ir movė į šoną. Jį nusivijo kareiviai, tratino iš automatų. Peršovė kairiosios rankos riešą. Kareiviai tikriausiai nesuvokė, kad mes partizanai, todėl nu-sivijo vieną, kuris bėgo, palikdami kitus. Aš nudūmiau į priešingą pusę. V. Jasiukonis taip pat paspruko. Nubėgau prie upės, perbri-

dau per ją. Vėliau vėl atsidūriau kitoje Šventosios pusėje ir nuėjau į Bebrūnų kaimą. Tada visiems pavyko pabėgti.

Alfonsas Juodis, būsimos mano žmonos brolis, žuvo 1948 m. sausį Bebrūnų kaime sprogus granatai. Tada buvau kartu su juo. Padėjau palaidoti jį ir Birutę Jasiukonytę Peslių kapinaitėse.

Kazys Veršulis žuvo 1946 m. rudenį. Juos užklupo prie Vaišviliškių. Nebuvo kur trauktis. Kazys plaukė per upę ir buvo nušautas. Kūną surado tik pavasarį. Palaidotas Pesliuose.

Bronių Simašką sugavo. Nuteisė 10 metų lagerio.

Man tada pasisėkė pasprukti iš Vilniaus, o brolis Bronius liko - jis kalėjo kitoje kameroje. Paskui jį išvežė į Lukiškes. 1946 m. spalį karinis tribunolas jį nuteisė mirties bausme. Tų pačių metų spalio 28 dieną brolis, partizanų vadas Bronius Sudeikis-Čigonas buvo sušaudytas.

Pabėgęs iš Vilniaus, visą laiką su draugais laikiausi Peslių miškuose. Mane suėmė Peslių vienkiemyje, Onos Jacevičienės namuose. Mus išdavė Jonas Semėnas. 1949 m. „trojka“ nuteisė mane 25-eriems metams lagerio. Kalėjau Intoje (Komijoje). Mano draugas Povilas Žarckus iš Ažuožerių kaimo buvo nuteistas 10 metų. Iš lagerio išėjau 1956 m., tačiau į Lietuvą grįžti neleido. Gyvenau Intoje. Čia vedžiau likimo draugę tėviškėnę Verutę Juodytę. Kai išleido iš Intos, 10 metų gyvenom Ukrainoj, Krasnyj Luč mieste.

Į Lietuvą grįžom tik 1991 m. Daugiau negu 40 metų buvom atskirti nuo gimtinės. Apsigyvenom Ukmergėje. Užauginom sūnų ir dukrą. Turim du anūkus. Deja, sveikatos nebeliko - ją ir jaunystę atidavėm savo krašto pavergėjams.

Pasakoja tremtinė Elena KAMARAUSKAITĖ-POLIENĖ

(g. 1921 m., gyv. Judinio k.):

- Vyro Antano žemės buvo apie 18 ha. Jis buvo labai darbštus, rūpestingas, tvarkingas. Kai užėjo rusai, reikalavo didelių prievolių. Vos pajėgdavom jas atiduoti. Šeima mūsų gausi, trūko pinigų. O čia dar tas paskolų rinkimas. „Iš ko duoti, - sakė vyras. - Namus statomės, vaikų pulkas. Reikia, kad mums kas duotų.“

1949 metais susikūrė kolchozas. Tada pasidarė dar blogiau: atėmė gyvulius, padargus žemei dirbti. Į laukus išeidavom visi - net su mažiausiais vaikais. Paūgėjusius palikdavom žaisti ir saugoti mažiu-

kus, o patys ištisas dienas vargom. Už darbą beveik nieko negaudavom. Kolchozui nesisekė. Gal dėl to ir ieškojo kaltininkų. O kas gi bus kaltas, kad ūkis smunka, jeigu ne buožė... Atsirado ir skundikas kaimynas, kuriam kažkuo užkliuvom. Matyt, skundai pasiekė ir miestelio valdžią. Prikalbino pasirašyti visiems gerai pažįstamą kvailėlį Južą - atseit, tarnavo pas mus. Dar pasirašė ir artimas vyro giminitis. To ir užteko, kad iškeliautume į Sibirą. Kartu su netolimų kaimynų šeimomis mus išvežė 1951 metų spalio 2 dieną.

Buvo ankstyvas rytas. Ruošiausi kepti duoną. Jos reikėjo daug, nes auginome penkis vaikus, laukėmės šeštojo. Dar neišaušus pasigirdo piktas beldimas į duris. Supratom, kas atsitiko. Vyras į antklodę susupo vyresniąją šešiametę dukrelę Verutę ir norėjo bėgti. Bet tuo metu į vidų suvirto būrys ginkluotų sribų ir kareivių. Liepė tuoj pat rengtis į kelionę. Pasimetę nežinojom ko griebtis. Krovėm, kas papuolė. Vyras net avį papjovė. Bet kas iš to - mėsa kelionėje sugedo, traukinys jos neišsivirsi ir nepasūdysi, juk neturėjom druskos.

Gal po valandos visus susodino į sunkvežimį ir nuvežė Kurklių miestelin. Ten laikė visą dieną. Sužinojęs apie nelaimę, mano tėtė iš Daumantų kaimo atsivijo mus, atvežė bidonėlį pieno, duonos. Vakare iš Kurklių nugabeno į Švenčionėlių stotį. Ten susodino į gyvulinius vagonus ir išvežė į Rytus. Kelionėje išbuvom tris savaites. Vagonas prikimštas - žmogus prie žmogaus. Vieną dieną pajutau skausmą. Supratau, kad prasideda gimdymas. Bendrakeiviai bandė pranešti ešeloną lydintiems žmonėms, bet pagalba neatėjo. Tik vagono moterys, apstojusios mane ratu, gelbėjo kaip išmanydamos. Kas supras, kaip sunku man buvo tuo metu. Čia pat vyrai, vaikai, jaunimas. Kūną raižo baisūs skausmai. Ištvėrk nerėkdama, nevai-todama.

Pagaliau gimė mergytė. Vagone. Be namų, be gimimo vietos, tiesiog kelyje į Sibirą. Vėliau pavadinom ją Maryte. Dukrytė atsi-nešė ženklą visam gyvenimui. Gal nuo skersvėjų ar šiaip nuo ko paralyžiavo jos veiduką. Iki šiol nešioja šį nelaimės ženklą. Vagone dažnai nebuvo vandens net atsigerti. Ką jau kalbėti apie apsiprausimą, išsiskalbimą. Maitinomės iš namų pasiimtu maistu. Nauja-gimė alko, nes beveik neturėjau pieno.

Pagaliau pasiekėm Jenisejų. Apie 3 000 tremtinių susodino į laivą, kuris nuo didelio svorio vos laikėsi nenuskendęs. Pakely jis lengvėjo, nes kiekvienoje gyvenvietėje išlaipindavo po būrį žmonių. Mus Jenisejumi nuplukdė į Krasnojarsko krašto Novosiolovsko rajono

Ulažų kaimą. Čia išlaipino 24 lietuvių šeimas. Kitus nugabeno dar toliau.

Mus apgyvendino kolūkio barake be stogo. Davė vieną kambarį. Vyras dirbo lauko darbus. Aš ravėjau daržus. Ėjau ten, kur liepė valdžia. Barake mažuosius globojo vyresnieji vaikai. Žiemą, kai užšaldavo Jenisejus, vyrus su arkliais išsiųsdavo į taigą už 200 km nuo kaimo medžių kirsti. Ten išbūdavo visą žiemą. Grįždavo pavasarį, prieš ledonešį.

Pirmą žiemą labai badavom. Valgėme sušalusias bulves. Duonos tegaudavom pagal korteles. Sunku buvo žiūrėti į alkanus vaikučius. Parduotuvės buvo tuščios. Karvės per visą tremties metų neįsigijom, nes nebuvo sąlygų ją laikyti. Vėliau laikėm po 1-2 paršus. Tremtyje gimė septintas vaikas - Vytukas.

Į Lietuvą sugrįžom 1956 m. sausio 6-ąją. Namų neberadom. Naują trobą sugriovė ir išvežė į Anykščius. Sodybos vietoje - dykas laukas. Buvusius namus žymėjo tik du išlikę beržai. Atskirai nuo sodybos stovėjo nedidelis mums priklausantis namelis, bet valdžia jo mums neatidavė. Apsigyvenom mano tėviškėj, Daumantų kaime. Pavasarį grįžom į Judinį ir pradėjom iš molio lipdyti klėtį. Joje ir apsigyvenom. Vyras kolūkyje dirbo mažai. Gausiai šeimai reikėjo pinigų, todėl jis uždarbiavo pas žmones statydamas namus. Vėliau įsidarbino kepykloje. Po kelerių metų pasistatė visas trobas, nes darbštus vyras triūsė be poilsio.

Metams bėgant užaugo 10 vaikų, visi sukūrė šeimas. Man tremtis ir vargai atėmė sveikatą - gyvenu su stimulatoriumi širdyje. Šiais metais (1996) šeimą ištiko nelaimė: sniego naštos neišlaikęs lūžo daržinės stogas ir po juo žuvo vyras Antanas Polis.

Apie kaimynų Semėnų šeimą

pasakoja Ona JURKĖNAITĖ-VARANAVIČIENĖ

(g. 1920 m. Vaivadiškių k., gyvena Kavarske):

- Semėnai buvo mūsų kaimynai. Pokario metais vienas jų sūnus - Petras išėjo pas partizanus. Jonas mokėsi Ukmergėje, vėliau kažkur pradingo, į namus nebegrižo. Povilas tuo metu buvo dar vaikas.

Šeimą valdžia persekiojo. Visi turėjo palikti namus. Duktė Anelė išėjo į mišką, tapo partizane. Sirvydų kaime jinai pateko į pasalą ir žuvo. Jos kūnas buvo numestas Kavarsko miestelyje, netoli šaltinio. Tuo metu aš dirbau ligoninėje. Rytą einu į darbą, žiūriu - guli

negyva moteris. Prieinu arčiau - ogi mūsų Marytė. Guli iškėtota, namie austa suknelė užversta. Pataisiau suknelę, paverkiau. Vėliau girdėjau, kad sribai tyčiojosi iš jos, užvertę aukštyn suknelę, apnuoginę apatinę kūno dalį, badė durtuvais. Užkasė prie šaltinio. Po kažkiek laiko artimieji iškasė ir perlaidojo Peslių kapinėse.

Pasakoja tremtinys Vladas GINIOTIS

(g. 1926 m. Marijampolės k., gyv. Kavarske):

- Esu kilęs iš ūkininkų. Tėvas ilgus metus tarnavo Pienionių dvare pas poną Siesickį vežėju. Ponas jam algos nemokėjo, tik viskuo, ko reikėjo žmogui, aprūpindavo. Mirdamas atrėžė tėvui 24 ha žemės. Bolševikinėj Lietuvoj tapome buožėmis. Gyvenom keturiese - tėvai ir mes su broliu.

Kai 1944 m. mus pašaukė į karą, kaip ir visi jauni žmonės, nestojom. Pasidarėm slėptuvę ir joje, esant pavojui, slėpėmės. Kartais prieglobstį rasdavom ir pas kaimynus.

Užėjus rusams, Kavarske NKVD viršininku karaliavo toks nedidukas, šlubas ukrainietis, visų vadinamas Kuzma. Nežinau, ar tai buvo vardas, ar pravardė. Visi jį laikė labai žiauriu, bijojo pakliūti į jo nagus. Žmonės kalbėjo, kad jis ne vieną savo būstinėj nukan kinęs. Kartą Kuzma su kitu veikėju nepastebėtas užsuko pas mus. Tuo pareikalavo dokumentų, klausė, kodėl aš ne kariuomenėj, o namie. Aš jų neturėjau, bet nepasimečiau. Pasirašęs tarp popierių, radau rausvą lapelį, išlikusį dar nuo vokiečių okupacijos metų. Tai buvo valsčiaus išduotas lapelis malūnui, kuriame nurodyta, kiek leidžiama susimalti javų. Be leidimo tada nemaldavo. Nesuprasdamas, kas ten parašyta, Kuzma pavartė lapelį ir atiduodamas pasakė: „Turėk jį visą laiką su savim“. Atsidusau. Matyt, raudona spalva padėjo.

Kai 1945 m., pasibaigus karui, buvo paskelbta amnestija nestojusiems į rusų armiją, abu su broliu užsiregistravome ir trumpą laiką gyvenome namuose. Tų pačių metų rugpjūčio mėnesį mane išvežė darbams. Buvau komendantūros žinioj, be dokumentų, dirbau prie geležinkelio. Šeima tuo metu buvo išvaryta iš namų, gyveno kas kur. Tėvas su broliu išvažiavo į Kauną. 1948 m. grįžau į tėviškę. Glaudžiausi pas kaimynus, kiek įmanydamas slapsčiausi.

1949 m. pas kaimynus užsuko rusai ir sribai. Sučiupę mane pradėjo kamantinėti. Liepė parodyti dokumentus. Išsiėmiau pini-

ginę. Garnizono viršininkas patikrino dokumentus, įsidėjo juos į planšetę ir pareiškė, kad esu areštuojamas. Tada sribų viršininkas Kostinas, niekam nematant, atėmė iš manęs piniginę su keliais šimtais geležinkelio užsidirbtų rublių ir užsikišo už batų aulo. Aš pasiskundžiau garnizono viršininkui. Viršininkas liepė piniginę grąžinti. Kostinas gynėsi piniginės neėmęs, netgi pasisiūlė, kad ją iškratytų. Pasakiau, kad ji už aulo. Viršininkas piniginę ištraukė ir grąžino man. Kostinas įsiuto.

Iš kaimyno namų man liepė visą jų būrį vesti į tuščią mūsų sodybą. Apžiūrėjus visas patalpas, Kostinas įsakė man kartu su juo lipti ant aukšto. Supratau, kad jis nori man atkeršyti, atsisakiau kopti. Kartu lipti pasisiūlė sribukas Romanovas, visų vadintas Kiriliuku. Vos užlipus Kostinas iš visų jėgų tvojio šautuvo grūstuvu man per nugarą. Kiriliukas akimirksniu atstatė į jį ginklą ir pasakė: „Neliesk mano vaikystės draugo“. Vaikystėje jis pas kaimynus ganė gyvulius ir mes su juo bendravom. Per visą ilgą kelionę į Sibirą randas nugaroje neišnyko.

Manęs jau nebepaleido. Į Sibirą išvežė mus abu su motina. Brolis su tėvu irgi ieškojo. Kai mus išvežė, trobą išgriovė ir pastatė ją Dauginčių kaime.

Sibire atvargom 10 metų. Grįžę apsigyvenom Vaidevučiuose, kur tuo metu buvo įsikūręs brolis. Paskui susiradom kitą būstą. Pradžioje dirbau Pienionių žemės ūkio tiekime, paskui „Gintaro“ kolūkyje. Tėvas mirė 1951 m., o motina po tremties dar išgyveno 10 metų. Mums grįžus, brolis Cipras buvo nuteistas 10-čiai metų lagerio. Sugrįžęs netrukus mirė.

* * *

Nuo 1944 iki 1945 m., kol paskelbė amnestiją, daugiausia laiko praleidau miške. Pradžioje buvau su Mackeliškių vyrais, vėliau su keletu kitų vyrų - broliu Cipru ir kitais - perėjom į A. Jogėlos-Ažuolo būrį. Po to stengėmės gauti dokumentus. Teko dalyvauti mūšyje Deksnio miške už Repšėnų. Po mūšio kai kurie vyrai liko būryje, kiti perėjo į kitus būrius.

Paskelbus amnestiją, brolis Cipras registravosi. Jį areštavo 1962—1964 m. Brolių išdavė L. Misiūnas, gyvenęs ne savo pavarde. Be brolio, jis dar išdavė Karolį Mitašiūną.

Pasakoja SIMANONYTĖ-KERAITIENĖ

(g. 1916 m. Mackeliškių k.):

- Namuose gyveno trys šaukiamojų amžiaus vyrai: du broliai ir mano vyras Keraitis. Brolis Anicetas vokiečiųmetį buvo Veselavos dvaro ponų Charmanskių, 1941 m. išvežtų į Sibirą, dvaro ūkvedžiu. Užėjus rusams, išėjo į mišką. Vyras ir mano broliai Kazys ir Antanas turėjo įsirengę slėptuvę troboj po krosnele. Kavarsko milicijoj, pasų skyriuj, tuo metu dirbo kaimynas Vildžiūnas. Jis visą laiką ragino, kad vyrai legalizuotųsi. Antanas pasikeitė pasą ir apsigyveno netoli Kurklių žmonos tėviškėj. Vyras ir brolis Kazys vėliau taip pat susitvarkė dokumentus. Kurį laiką gyveno neliečiami. Netrukus Antaną suėmė, išsivarė. Uždarė į lagerį. Atsėdėjęs kurį laiką gyveno Rusijoje. Grįžęs į Lietuvą po kiek laiko mirė.

Pas mus dažnai ateidavo sribai, šnipinėdavo, bauginavo. Kartą mušė mane bizūnu. Vėliau paėmė ir nuteisė vyrą. Vietinis sribas pasakė, kad vyras buvo išduotas. Pagaliau nuteisė ir jaunesnįjį brolį Albertą už ryšius su partizanais. Jis kalėjo apie penketą metų.

Brolis Anicetas ilgai partizanavo. Vieno mūsų metu, kai partizanų buvo beveik nebelikę, jį sunkiai sužeidė ir, nuteisę 25 metams lagerio, išvežė į Sibirą. Grįžęs į Lietuvą, Anicetas apsigyveno Kaune. Ten ir dabar tebegyvena.

Pasakoja Valerija PUKAITĖ-JABLONSKIENĖ

(g. 1918 m. Punių k., Taujėnų valsčiuje, gyv. Kavarske):

- 1946 m. rugsėjo mėnesį mane suėmė, nes norėjau pagelbėti draugei. Ji gyveno mieste. Miestuose tuo laiku buvo sunku: žmonės badavo, paskutinį drabužį ar brangesnį daiktą mainė į maisto produktus. Aš padėjau jai Anykščių turguje nusipirkti kviečių. Nuvežiau juos į malūną. Rytą dieną nuvykau maltų ir čia pat milicininkų buvau areštuota, matyt, kas nors įskundė. Iš Taujėnų malūno mane nuvarė į milicijos būstinę. Čia tardė, vadino spekuliantę. Paskui išvežė į Ukmergę. Vėl tardė. Mušti nemušė, bet grasino visokiausiomis baisybėmis. Tuo metu valdžia užpuolė tėviškę ir išslavė iki paskutinio grūdo visus aruodus. Namiškiai liko be duonos. Nepasigailėjo, nes buvome laikomi buožėmis.

Po kiek laiko mane teisė. Teisme sužinojau, kad gruodžio mėnesį mirė mano mama. Buvo be galo skaudu, nes laikiau save jos mirties

kaltininke. Ji nepakėlė mano arešto ir iš sielvarto užgeso. O aš negalėjau net jos laidotuvėse dalyvauti. Nuteisė penkeriems metams lagerio, dar dvejiems metams atimant teises. Ukmergės kalėjime laikė iki pavasario. Gegužės mėnesį visą būrį kalinių išvarė į kiemą. Visiems liepė sutūpti. Prižiūrėtojai su šunimis vaikščiojo aplink. Vienas jų pasakė: „My iz vas sdelajem cholodec“ („Mes iš jūsų padarysim šaltieną“). Po to per visą miestą varė į siauruko stotį, ten susodino į prekinius vagonus ir nuvežė į Jonavą. Iš čia patekome į Vilnių, Lukiškių kalėjimą. Moteris sukimšo į mažą kamerą, nebuvo kur atsigulti. Miegojome sėdomis arba pasikeisdamos.

Gal po poros savaičių sudarė ešeloną ir nuvežė į Velską. Patekau į 11-ąją koloną. Dirbom kalnuose. Ekskavatorius ardė akmeninį kalną. Stambios kibirkštys lėkė į šonus, degino mūsų drabužius, odą. Ekskavatoriaus išknistą žvyrą pylė į platformas, o akmenis mes rinkom ir štabeliavom: kalkakmenius į vieną krūvą, kitokius - į kitą. Iš vieno degė kalkės, kitus vežė į statybas.

Rudenį, pasibaigus akmenų sezonui, išvežė į mišką. Čia kasėm gilų sniegą, vertėm medžius nuo kelmų, genėjom šakas. Rąstus pjaustėm į 3-4 metrų gabalus, krovėm į krūvas, o vakare vilkom juos į platformas. Rąstus virvėmis tempėm ant aukšto pylimo. Skubėjom, nes reikėjo įvykdyti normas - nuo to priklausė maisto daviny. Neįvykdysi - badu numirsi arba žūsi po rąstu. Iš paskutiniųjų stengėmės, nors nusilpusios ir alkanos vos kojas vilkome. O viršininkas dar šaukia: „Kraujas iš dantų tekės, bet normas privalėsite įvykdyti!“ Velku kartą su drauge sunkų žalią sienoją. Iriamės šiaip ne taip ant pylimo. Staiga pritrūko jėgų - akyse sužalavo ugnis. Paleisčiau rąstą, bet apačioj žmonės, pritrėkš arba sužalos. Reikia išverti. Nutempi ir čia pat krenti, nebegali pakilti.

Iš namų siuntinių negaudavau. Namiškiai patys duonos neturėjo. Juos ne tik plėšė, bet ir gąsdino, surišę rankas išsivarydavo, tardydavo.

Suvargusias kalines saugojo seneliukas su šautuvu. Buvo įsakyta prie jo nesiartinti per penketą metrų, kitaip šaus ir čia pat užkas. Jis nuolat kūreno laužą. Man buvo gaila šio šlancio žmogelio. Parinkusi sausų šakų, nunešdavau prie jo lauželio. Jis tuo metu pasitraukdavo reikiamu atstumu. Kartą jis mane prisileido arti ir sako: „Dukrele, aš toks pat, kaip ir jūs. Atsėdėjau lagery ir mane čia paliko. Namuose nieko nebėra - viskas atimta, sunaikinta.“

Vieną dieną mums dirbant pabėgo latvė, sako, jai giminaitė iš namų atsiuntė dokumentus. Su šunimis puolė jos ieškoti. Mūsų il-

gai neįleido į zoną. Rytojaus dieną išvydom ją kruviną, apdraskytą šunų. Uždarė į karcerį. Nuo tos dienos jos nebematėm.

Pavasarį į kalnus nebevarė. Iki bausmės galo dirbau miške. Grįžusi gyvenau pas seserį Ukmergėje. Vėliau išvykau į Latviją uždarbiauti. Ten kolchozuose žmonėms daugiau mokėjo. Padėdavau tiems, kurie nepajėgė atidirbti nurodyto darbadienių skaičiaus. Mūsų kolchozuose tada mokėjo gramais. Vėliau ištekJau. Su vyru, kol buvo gyvas, gyvenom Papiškių kaime, netoli Kavarsko.

Pasakoja Valerija JOGĖLAITE-IVANAUSKIENĖ ir jos brolis dvynys Stasys JOGĖLA

(gimę 1915 m. Šovenių k.):

- Augom gausioje šeimoje - devyni vaikai. Tėvai buvo neturtin-gi, nuomodavo žemę iš pusės (arenduodavo), mes tarnavom pas ūkininkus. Taip užsidirbom ir susitaupėm pinigų. Be to, tėvai turėjo carinių aukso rublių. Iki 1940 m. nusipirkom Vaidevučiuose žemės iš dvarininko Zaborsko (vieną kartą 18 ha, kitą kartą 8 ha). Daug dirbom, pasistatėm naujas trobas.

Trys vyresnieji - seserys Anastazija ir Teofilė bei brolis Kazimie-ras apie 1925 m. išvyko į Argentiną. Išvažiuodami žadėjo siųsti po 5 dolerius, bet savo pažado neištesėjo. Susirašinėjome, kol prasidėjo karas, ir vėliau, atsidūrę Sibire. O kai grįžome į Lietuvą, laiškai vie-ni kitų jau nebepasiekdavo. Seserys ir brolis jau mirę, o jų vaikai lietuviškai nemoka.

Sesuo Emilija gyveno Kaune, buvo ištekJusi už Kasiulio (jis dar gyvena). Savo sūnų pavadino Ažuolu - brolio Antano-Ažuolo gar-bei. Kita sesuo Marijona buvo nutekėjusi į Alūkėnus už Mačionio. Brolis Bronius gyveno Budrių kaime. Jo duktė Bronė Peldžienė gy-vena Šoveniuose. Iš gausios šeimos likome tik du.

* * *

Būdama 14 ar 15 metų, susirgau kaulų džiova. Iš karto nesa-kiau, kad sergu. Kai nebepaėjau, kai pradėjo gesti kaulai, tada pradėjo gydyti, sugipsavo. Gal po metų grūdama susitrenkiau, iškry-po stuburas, vėliau dar labiau pablogėjo.

Po karo buvo tremiami žmonės. Nunešiau 18 000 rublių buožinių mokesčių, kad išgelbėtų nuo išvežimo. Antroj ar trečioj dienoj,

1948 m. birželio 22 d., vis tiek ištrėmė į Sibirą kartu su senais tėvais (tėvui Jonui Jogėlai buvo apie 80, motinai Marijonai Jogėlienei - apie 70 metų) ir besilaukiančia brolio Stasio žmona Gene bei 3 metų sūneliu. Pradžioje buvo labai sunku - vienai reikėjo išmaitinti penkis, o gaudavau tik 0,5 kg duonos. Vėliau seniukams jau skirdavo po 0,3-0,5 kg duonos, o dirbantiems - po 1 kg. Nusipirkti galėdavom tik tada, kai nusipirkdavo rusai. Būdavo, stovi per naktį ir, žiūrėk, nebėra duonos. Jų valdžia... Mus vadindavo banditais. Aš savo drabužius išmainiau į maistą. Kaip gera būdavo, kai turėdavau kuo pamaitinti savuosius. Padėtis pagerėjo, kai pradėjau gauti pinigų ir siuntinių iš Lietuvos. Taip ir pragyvenom. Mirus Stalinui, pasidarė lengviau.

Sibire dirbau lietuvių brigadoje įvairius darbus: ir medžius ritinau, ir statybose, ir lentpjūvėje, ir prie geležinkelio, ir malkas skaldžiau, ir sienas tinkavau. Tremtyje paskyrė invalidumo pensiją, o kai grįžau į Lietuvą, nebedavė.

Motina numirė 1949 m. vasarį. Peršalusi susirgo plaučių uždegimu. Vaistų nebuvo, gydytojas senų nežiūrėjo. Tėvas išgyveno Sibire 10 metų. Brolio Stasio sūnūs mūsų tėvų palaikys parvežė į Lietuvą ir palaidojo Traupio kapinaitėse 1989 m. rugsėjo 28 d. šalia perlaidoto Antano.

Į Lietuvą grįžau 1959 m. Nebuvo kur gyventi, nakvodavau tai pas vienus, tai pas kitus kaimynus. Giminės, mūsų kaimo žmonės, užjautė. Valdžiai įskundė brigadininkas. Pagaliau viena kaimynė ryžosi mane priimti, bet milicija pareiškė, kad tas, kuris laikys grįžusį iš tremties, turės kasdien mokėti po 10 rublių. Gal 5 kartus pasirašiau, kad nereikia palikto turto, vis tiek nedavė ramybės, darban nepriėmė, nepriregistravo. Todėl ir ištekėjau, kad turėčiau kur gyventi. Atsirado toks senukas našlys Mykolas Ivanauskas. Taigi 1959 m. iš Vaidevučių nutekėjau į Skauradų kaimą. Susituokėm bažnyčioj, o metrikuotis neleido, nes nebuvau priregistruota. Rusijoje išdavė pasą be teisės grįžti į Lietuvą, o aš juk grįžau. Tad ir ištekėjusi neturėjau ramybės. Namuose darydavo kratas, kažko ieškojo, bet nieko nerado. Apylinkės vadovas Janulis pareikalavo, kad per 3 dienas išvykčiau. Užtarė kolūkio pirmininkas Šamšonkovas, geras žmogus, pasakęs man: „Dirbk, niekur nevažiuok“. Nelengva buvo, uždarbis menkas. Atsimenu, vyras kartą parnešė atlyginimą - 5 kilogramus vikių. Aš dirbau laukininkystėje, pradžioje tegaudavau 10-18-20 rublių, todėl ir mano pensija labai maža - 22 rubliai. Dabar irgi nedidelė.

Savų vaikų neturėjau, tik podukrą, kuri ir dabar mane aplanko. Brolis irgi atvažiuoja, daug man padeda.

Mano vyras Ivanauskas buvo labai geras žmogelis, pikto žodžio vienas kitam nepasakėm. Su juo Skauraduose pragyvenau 16 metų - iki jo mirties 1972 m. Nuo 1975 m. įsikūriau Traupyje, patarnauju bažnyčioje, šiek tiek prie pensijos prisiduriu.

Stasys JOGĖLA:

- Vedęs gyvenau kartu su tėvais Vaidevučiuose. Pasistatėm naujas trobas, bendrai dirbom žemę. Ūkis buvo didelis (apie 30 ha), mažas vaikas, todėl pats į mišką neišėjau, tik padėdavau partizanams. Jie vengdavo susidūrimų, nes kiekvienas nori gyventi. Bet kai užklupdavo priešai, jau reikia kovoti. Gerai atsimenu tokį atsitikimą, nes buvau kartu su partizanais bunkeryje. Garnizonas apsupo Repšėnų mišką, ieškojo partizanų. Baisu, šunys skalija... Bunkeris (jame buvo apie 15 žmonių) gerai užmaskuotas, bet takas į jį pramintas nemažas. Vienas rusas (kareivis) pasakė, kad gal čia kas nors yra, parodė užmaskuotą taką, bet karininkas atsakė: „Eikim toliau“. Ir gaudytojai praėjo maždaug 30 metrų nuo bunkerio. Partizanai laukė jų parengę kulkosvaidžius - būtų pliekę.

1948 m. birželio 22 d. buvau išvykęs, todėl kartu su tėvais manęs neišvežė. Suėmė liepos 25 d., teisė už akių Maskvoje („trojka“). Paskyrė 10 metų bausmę, atlikau 7. Sunku buvo. Iš bado taip nusilpau, kad svėriau tik 36 kilogramus, todėl į ligoninę mane nunešė ant rankų - kaip vaiką.

Dirbau anglies kasykloje. Vienąsyk anglys užgriuvo, daugelis žuvo. Aš likau gyvas, nors ir sunkiai sužeistas. Kai iš Lietuvos atsiųsdavo batų ar drabužių, duodavau viršininkams, kad paskirtų lengvesnį darbą. Valgykloje dirbdamas atsigavau. Iš lagerio išvežė pas žmoną ir vaikus.

Dabar gyvenu Panevėžyje. Išbuvę tremtyje 18 metų, visi grįžome į Lietuvą, nusipirkom dviejų kambarių butą, susiremontavom, susitvarkėm. Iki pensijos dirbau „Ekrane“ vulkanizatoriumi. Su žmona užauginom 3 vaikus: du su šeimomis gyvena Panevėžyje (duktė kartu su mumis), o vienas sūnus - Klaipėdoje.

Tėviškėj nieko nebeliko. Trobas, kai mus išvežė, išgabeno į Budrių kaimą. Jose įkūrė septynmetę mokyklą, bet dėl kūrikų kaltės ji sudegė.

(Toliau prisiminimus apie brolių Antaną, jo draugus pasakoja Valerija ir Stasys, vienas kitą papildydami):

- Brolis Antanas Jogėla, gimęs 1913 m., mokėsi Repšėnų pradinėje mokykloje (kaip ir mes), baigė 4 skyrius. Dirbo tėvų ūkyje, vėliau Lietuvos kariuomenėje išsitarnavo iki puskarininkio. Vokiečių okupacijos metais dirbo seniūnu. Antrą kartą užėjus rusams, pasitraukė į mišką - partizanavo nuo 1945 m. iki 1948 m. Antano slapvardis - Ažuolas.

Iš mūsų kaimo į mišką pasitraukė daug jaunimo: Jonas Butkus, Juozas Šilaika, Jonas Mitašiūnas ir kt. Prie Ažuolo glaudėsi ir Kadžionis, Simanonis, Pivorai, gal dar kas. Būrys buvo didelis - apie 30 žmonių. Nuo 1946 m. Antaną paskyrė Algimanto apygardos Butageidžio kuopos vadu. Ažuolą visi gerbė, savo kuopos partizanams buvo kaip tėvas, netgi taisydavęs batus. Su visais draugiškas, norėjo, kad Lietuva būtų laisva, kalbėdavo poteries, kad Dievas saugotų, kad atitolintų priešus, kad mūsų šeimoms būtų gerai.

Kai brolis išėjo į mišką, sribai sekė mūsų namus, tikrindavo. Belsdavo į langą, sakydamiesi esą partizanai. Vienąsyk pro langą rodė lietuvišką kario kepurę ir ženklus, prašė įsileisti. Bet mes nepatikėjom. O kitą dieną atvažiavę „šokdino“, kodėl nepranešėm, jog buvo užėję banditai, atėmė iš mūsų kiaulę ir išsivežė.

Partizanai slapstėsi Repšėnų, Dabužių, Troškūnų miškuose. Kai vienur kildavo pavojus, persikeldavo kitur. Gyvendavo bunkeriuose. Paskutinį bunkerį išdavė Darela iš Papragių kaimo. Jo šeima buvo ištremta. Darela paprašė Antaną, kad priimtų į būrį. Neilgai tepabuvo. Už Ažuolo galvą buvo pažadėta 10 000 rublių premija, ir Darela susigundė. Pats nuėjo, įskundė, atvedė sribus. Ne visi partizanai buvo grįžę į bunkerį. Tris: Antaną Jogėlą-Ažuolą, Joną Dagelį iš Kirmėlių kaimo ir Danutę Dovydaitytę nuo Surdegio nušovė 1948 m. lapkričio 13 d. Jie pasipriešinti nespėjo, nes sribai užklupo netikėtai.

Nukautuosius partizanus jie nuvežė į Kavarską, sustatė prie mūro, fotografavo, tyčiojosi, spardė. Vėliau užkasė poversmiuose, netoli Šventosios, prie krūmų esančioje bulvių duobėje. Duobė nedidelė, o Jonas Dagelis buvo aukštas vyras. Kad tilptų, sribai nukirto kojas.

Ne iš karto radom palaidotuosius. Senieji Kernagiai tvirtino, kad partizanai palaidoti kapinėse. Kur reikia ieškoti tikrojo kapo, sužinojom daug vėliau. Antanui Kadžioniui parodė Sudeikis, vaikystėje

vaikščiojęs paskui sribus (vienas buvo jo giminaitis) ir viską gerai įsidėmėjęs.

Toji vieta buvo apžėlusi žole ir krūmais, šaknys peraugusios per kaukolę.

Brolį Antaną-Ažuolą ir jo draugus palaidojom Traupio kapinėse 1989 m. Iškilmėse dalyvavo keli kunigai, daug partizanų giminių, draugų, pažįstamų, miestelio gyventojų. Apie Ažuolą ir jo bendražygius partizanas Jonas Kadžionis yra sukūręs dainą.

Pokario metais žuvo daug mūsų krašto partizanų: Jonas Mištašiūnas, Šukevičius, Vanagas iš Repšėnų ir kt. Vienąsyk krito 25. Net 18 žuvusiųjų gulėjo Kavarske pamesti ant grindinio, 5 - Taurėnuose...

Gyvas likęs partizanas Albertas Pūkas gyvena netoli Balelių savo tėviškėje.

O koks gi išdavikų likimas? Darela pats išvažiavo pas tėvus, gyveno Narvoj. Jam davė gerą darbą - vežiojo į parduotuves duoną. Bet kartą eidamas gatve suklupo, dar pasakė: „Dabar mano gyvenimas baigtas“ ir mirė vietoje. Du sūnūs liko Narvoje, o dukterė grįžo į Lietuvą, ištekojo ir gyvena Svirnuose.

Apie Velanį, išdavusį partizanų ryšininkus, žinom tik tiek, kad buvo ne vietinis, nuo Debeikių. Išdavikas pats išvyko Rusijon. Žuvo avarijoje, per greitai važiuodamas motociklu.

Užrašė mokytoja Janina SABALIAUSKIENĖ

Jono KADŽIONIO sukurta daina apie partizanų vadą Antaną Jogėlą-Ažuolą

*Repšėnų miškelio pačiam viduryje,
Kur lakštutė suokė rytais vakarais,
Taurus tautos sūnus, vadas Ažuoliukas,
Gyveno laimingai su savo draugais.*

*Rytą vakarėlį keldamas ir guldams
Jisai buvo linksmas, linksmas visada,
O iš jo krūtinės ir žavingą lūpą
Plaukė pas Aukščiausią tylioji malda.*

Vadas Ažuoliukas visais savo vyrais
Lygiai taip tikėjo, kaip pats savimi.
Niekad negalvojo, kad draugai savieji
Kuris nors galėtų alsuot mirtimi.

Dieduška žmogėdra, tautos išdavikas,
Prisidengęs rūbais tėviškės vaikų,
Jau seniai galvojo tėviškę parduoti
Ir pareikalauti nekaltų aukų.

Tėviškės žemelę dengiant pirmam sniegui,
Vos aušrelei brėkstant tolimuos rytuos,
Jau per mišką ėjo priešai prakeiktieji,
Vedami Darelų, niekšo Lietuvos.

Staiga sudejavo priešų automatai,
Ten užviešpatavo amžinai mirtis.
Ažuolas užmerkė žydrąsias akutes,
Nebeišsipildė jo graži mintis.

Lyg žvaigždė aušrinė apalpo Danutė,
Žiaurių priešų kulkų sunkiai sužeista,
Ką tiktai plazdėjusį jaunystės žiedelį
Ne laiku pakando amžina šalna.

Tuo pat laiku žuvo Gintaras narsuolis,
Tikras ir kuklusis žiedas mūsų tautos.
Gedulas papuošė likusius jo vyrus
Dėl Tėvynės laisvės budinčius miškuos.

Mūs brolių lavonus vežant į miestelį,
Girdis priešų keiksmas ir šurpi daina,
Iš paskos Darela - Judas išdavikas
Seka lyg pasiutęs rusiškas šuva.

Suguldę lavonus prie mūro griuvėsių,
Džiūgavo, šypsojos priešai alkani,

*O Darela kojom spardė Ažuoliuką,
Keikdamas vis klausė – ko tu čia guli?*

*Už tėvų žemelę ir gražias idėjas
Žuvo partizanai Lietuvos laukų.
Angelai papuoš jus kankinių vainikais –
Aukščiausias norėjo šių gražių aukų.*

*Nenuliūsk, močiute, kada sužinosi,
Kad Tavo sūnelis užmerkė akis.
Dievas jus mylėjo, už tai taip ir leido,
Kad jūsų šeimoje gimtų kankinys.*

*Kaip kad Judas Kristų, taip Darela brolius
Kiek galėdams stūmė mirčiai į nasrus.
Pinigus paėmęs už nekaltą kraują,
Degtinėj malšino sąžinės jausmus.*

*Išgama, tau vardo mes jau neberandam,
Krauju apšlakstei tu net skliautus dangaus.
Nesidžiauk pabėgęs tu iš partizanų,
Tautos išdaviką pats likimas baus.*

Pasakoja Janina MASEVIČIŪTĖ-BAREIKIENĖ

(g. 1923 m. Šovenių k., gyv. Kavarske):

- Mūsų šeima buvo gausi, net dešimt vaikų, visi sveiki ir stiprūs. Nors turėjom tik vieną savą hektarą, bado nekentėjom, nes tėtė buvo labai geras stalius, dirbo gražius baldus, be to, nuomojom gabalą žemės, pirkom du arklius. Vaikai norėjo turėti nuosavos žemės, ypač vyriausias brolis Raimondas. Antrasis brolis Zigmantas mylėjo bites, svajojo tapti bitininku. Ir bitės jį mėgo. Brolis spiečių semdavo plikomis rankomis.

Kai antrą kartą užėję rusai 1944-ųjų vasarą pašaukė vyrus į karą, vyresnieji broliai, gavę kvietimus, į komisiją nevažiavo. Visi ilgai svarstėme, ką daryti. Broliai Raimondas (g. 1921 m.) ir Zigmantas

(g. 1924 m.), kad išgelbėtų nuo persekiojimų visą didelę šeimą, ryžosi aukotis - išvažiavo į Ukmergę. Iš ten po kiek laiko atsidūrė Karaliaučiuje, kur tuo metu vyko mūšiai. Broliai pateko į atskirus dalinius. Raimondo dalinio vadas pasakė, kad tvirčiausius vyrus siųs į pirmąsias linijas. Prieš tai vyrų paklausė, ko jie šiuo metu norėtų. Raimondas pageidavo būti kartu su broliu Zigmantu. Tuoj pat jo noras buvo įvykdytas.

Mūšiai, kaip vėliau pasakojo grįžęs Zigmas, buvo labai žiaurūs. Pabūklai ir lėktuvai sėjo sprogmenis. Ugnis, dulkės, dūmai. Diena nesiskyrė nuo nakties. Maisto numesdavo iš lėktuvų. Nutilus mūšiams, susitikdavo priešingų pozicijų kareiviai, kalbėdavosi, dalindavosi cigaretėmis. Išsiskirdami spausdavo vieni kitiems rankas, sakydami: „Gal daugiau nebesusitiksime“. Po to vėl ugnis ir lavonais padengta žemė. Žuvusius vilko į vieną vietą ir krovė į krūvas.

Abu broliai laikėsi kartu. Zigmas šaudė, o Raimondas paduodavo šovinius. Vieno mūšio metu Zigmas ištiesė ranką, kad paimtų šovinius. Palietęs brolio galvą pajuto, kad jos tik pusė likusi. Iš sielvarto Zigmas neteko jėgų. Žuvus Raimondui - tai įvyko 1945 metų kovo 3 dieną, Zigmui leido pailsėti tris savaites. Atokvėpio metu dalinio draugas ruselis įkalbinėjo Zigmą bėgti. Pabėgo abu, kiekvienas į savo kraštą. Brolis namų link ėjo slapstydamasis - miškais, nuošaliomis vietomis. Buvo patekęs į rusų rankas, bet kažkoku būdu pavyko išsisukti. Namus pasiekė gegužės pradžioje. Po poros dienų baigėsi karas. Tarėmės, ką bėgliui daryti. Pagaliau Zigmas su tėvu atėjo į Kavarską. Čia jam išdavė laikiną pažymėjimą. Gyveno namuose. Kaime Zigmas turėjo merginą Jadzę. 1945 m. spalio 23 d. jis ėjo iš merginos namo. Vos išėjęs, pamatė artėjančius Kavarsko garnizono kareivius. Brolis užsuko į kaimynų Snieškų sodybą. Kaimynė jam patarė pasislėpti klojime. Zigmas įėjo į klojimą ir pasislėpė pasienyje už javų prėslo. Einantį jį pastebėjo kareiviai. Atėję klausė šeiminkų, kas slepiasi klojime. Nežinia, ką pasakė žmonės, bet kareiviai puolė į klojimą. Javus badė durtuvais. Perdūrė Zigmui šoną ir delną. Ištraukę brolį iš už prėslo, tuoj pat paleido seriją iš automato. Zigmas krito vietoje. Galva ir visas kūnas buvo suvarpyti kulku. Iškratę kišenes, rado aną laikiną pažymėjimą ir merginos nuotrauką.

Garnizono viršininkas artimiesiems leido brolį palaidoti, tačiau valsčiaus vykdomajame komitete leidimo neišrašė. Norėjome laidoti slapta, bet klebonas patarė palaidoti prie namų. Tik po kelių

metų slapčiomis nakties metu brolio Zigmanto palaikus užkasėme Kavarsko kapinėse.

1945 m. Kavarsko sribai nušovė jauną vaikina Stasį Dailydėną, g. 1923 m. Šovenių kaime. Jis buvo beginklis. Sėdėjo ant aukšto ir, kaip pasakojo artimieji, skaitė knygą.

Dar prieš 1950-uosius metus Šoveniuose, motinos akivaizdoje, buvo labai žiauriai nužudytas dvidešimtmetis mūsų kaimynas Liudas Jagelavičius. Sribai prieš nužudydami vaikina žiauriai kankino. Nepakėlusiai baisaus kančių vaizdo motinai plyšo širdis.

Pasakoja Elena JURKEVIČIŪTĖ-ANDRIŪNIENĖ

(g. 1935 m. Jusiškių k., gyv. Kavarske):

- Mano brolių Stasį Jurkevičių, g. 1921 m., vos tik praėjus frontui (1944 m.), rusai sugavo ir išvežė. Nežinojome, kur jis dinga. Vėliau paaiškėjo, kad jį kartu su kitais Lietuvos vyrais ruošė frontui. Apmokymų metu jam pavyko pabėgti. Grįžęs išėjo į mišką. Partizanavo Traupio pusėje.

1945 m. vasario 9 d. partizanus puolė didelis rusų ir sribų būrys, kalbėjo, kad nuo Raguvos. Mūšyje krito mano brolis ir kitas partizanas nuo Troškūnų. Sesuo žuvusiuosius rado prie kelio. Bijojom juos pasiimti. Kitą dieną būrio draugai partizanus palaidojo Jusiškių miške ant kalniuko. Kiekvieno kapas buvo paženklintas. Slapta juos lankėm, prižiūrėjome. Tame kalnelyje buvo dar dviejų partizanų kapai - Alfonso Kirkaus ir Antano Puodžiūno.

Atgimimo metais visi keturi partizanai buvo perlaidoti: trys Traupio kapinėse, o Alfonsą Kirką žmona palaidojo Kavarske.

Šeimą - tėvus, dvi dukras ir sūnų - visą laiką persekiojo Kavarsko ir Taujėnų saugumas su sribais. Namus dažnai lankė „svečiai“. Namiškius gąsdino, pasiimdavo, kas jiems patinka. Labiausiai mėgo lašinius, nieko neatsiklausę jais ir pasivaišindavo.

Kartą visus pusnuogius, basomis kojomis išvarė į kiemą, sustatė ant sniego, atkišo šautuvus. Liepė pasakyti, kur Stasys, kitaip mus visus supleškins. Vis sakėm, kad jį išsivežė rusai, tikriausiai jis kariauja fronte. Kulkos zvimbė pro ausis, bet mūsų nekludė, matyt, šaudė pro šalį. Taigi išlikom...

Pasakoja Julė BUTKUTĖ-KIRKIENĖ

(g. 1914 m., gyveno Sudeikių k., dabar Kavarske):

- Gimiau Traupio valsčiuje. Jaunystėje tarnavau Sudeikių kaime ir ten ištėkėjau už ūkininko Alfonso Kirkaus, g. 1920 m. Jis turėjo 6 ha žemės. Gimė sūnus.

1944 m. vyrą Alfonsą ir jo brolių Juozą pašaukė į karą, bet jie išėjo į mišką. Vyras žuvo 1946 m. su Antanu Puodžiūnu. Tą dieną buvo parėjęs į namus. Pasakė, kad būrys pereis į kitą vietą, liepė man ateit paimti jo kailinių. Jam išėjus, po kiek laiko išgirdau šaudant. Vyrai išsisklaidė, išsibėgiojo. Kareiviai juos persekiojo. Kai vyrus Punių miške iš visų pusių apsupo, Alfonsas susisprogdino. Po mūšio atėjo vyro brolis Juozas su draugais. Jie ėjo per mišką kovų pėdsakais ir rado Alfonso lavoną. Palaidojom prie mūsų namų Sudeikių kaime. Atgimimo laikais palaikus perkėlėm į Kavarsko kapines.

Vyro brolis Juozas Kirkus-Plienas žuvo dvejais metais vėliau Babelių kaimo apylinkėse.

Beveik visi jauni Sudeikių kaimo vyrai išėjo į partizanų būrius ir žuvo. Vyro būrio draugai Romas ir Vytautas Simaškos registravosi ir išliko gyvi.

Manęs su sūnumi buvo atėję išvežti, bet spėjom pabėgti. Slapstėmės. Kai sumažėjo pavojus, grįžom į namus. Su sūnumi dirbom „Atžalyno“ kolūkyje. Sūnus mirė 1987 metais, o aš vis dar skurstu ir negaliu numirti.

Pasakoja Vincas KISIELIUS

(g. 1920 m. Žižmių k., gyv. Kavarske):

- Žižmiai, mano gimtinė... Einu laukais, brendu pievomis. Aplink tuščia, nyku, tylu, nė gyvos dvasios. Tarytum pikta audra praužė ir viską nušlavė, sunaikino. O kažkada čia stovėjo tokia miela mūsų sodyba. Raudoni čerpių stogai, virš jų kylanti vėjo dinamą. Kiek vargta, kiek prakaito išlietą statant ir dabinant. Čia kūrendavosi jauki ugnelė, skambėjo tėvų, sesių ir brolių balsai. Ten toliau, nuo šiaurinių vėjų prisidengusios miško siena, kūpsojo kaimynų sodybos, alėjų ir parko pavėsyje snaudė dvaro pastatai. Tolėliau - Užkuraičių, Gudelių, Išlaužu kaimai su kapinėmis smėlio kalneliuose,

Gaigalų ir Pakščių vienkiemiai. Išeik žiemos naktį į kiemą, apsidairyk aplinkui - iš visų pusių tave pasveikins tolimi žiburėliai. Švelniais gegužio vakarais į mūsų namus gausiai renkasi kaimynai ir gieda giesmes, siunčia maldas Dangaus Karalienei. Vasaros sute-mose pasigirsta armonikos balsas, tai viename, tai kitame kaime uždainuoja jaunimas...

Dabar mirtina tyla juodu voratinkliu gaubia apylinkę. Nebėra sodybų, nebėra žmonių, margaspalvių javų laukų. Kaip viskas pasikeitė per vieną žmogaus gyvenimą. Kurgi jūs, mano artimieji, kaimynai, jaunystės ir kovų draugai?.. Viską suniokojo, viską pakeitė ilgas sovietmetis.

1940-ieji. Vos metus trukusi sovietinė okupacija pakeitė ir mūsų nuošalų, Ukmergės ir Panevėžio apskričių sandūroje glūdintį kampelį: pasikeitė valsčiaus savivaldybė, pašalinti buvę seniūnai, iš turtingųjų atiminėjama žemė. Atsirado pora žmogelių iš padugnių, panorusių iškilti į paviršių, dominuoti, valdyti („Kas buvo nieks, tas bus viskuo“).

Žmonės, kaip įprasta, nuėmė derlių, atseikėjo grūdų sėklai, duonai, gyvuliams, kas liko - pardavė. Ir štai pavasarį, pačiame polaidyje, kai mūsų keliai nepravažiuojami, ateina griežtas valdžios įsakymas: ūkininkai, kurie valdo daugiau kaip 30 ha žemės, privalo skubiai nuvežti į Ukmergę nurodytą kiekį grūdų. Kai kurie tiek atliekamų duoninių grūdų neturėjo, tad teko pirkti arba skolintis.

Parapijos klebonas jų irgi nebeprisilavė, todėl paprašė mūsų pagalbos. Gegužės 2-ąją prisikrovęs vežimą maišų (apie 400 kg), pasikinkęs porą arklių, klampiais aplinkiniais keliais - per Lėną ir Taujėnus - per dvi paras šiaip ne taip nusistūmiau į Ukmergę, mintyse linkėdamas, kad ta amžinai alkana tarybų valdžia užspringtų šiais grūdais. Nustebino raudonas nuo vėliavų ir transparantų miestas. O jau Stalinų - ant kiekvieno namo ir kiekviename lange po kelis.

Dar sausio mėnesį prasidėjo šaukiamojo amžiaus vyrų registracija. Keletą kartų važiovome į Siesikus. Ačiū Dievui, į armiją nė vieno nespėjo paimti.

Įpusėjus birželiui, valsčių sukrėtė žinia apie negirdėtą okupantų piktadarystę: išvežė Žižmelių dvaro pono Ozemblos sūnų (pats ponas jau nuo spalio mėnesio buvo laikomas Ukmergės kalėjime) ir dvarininkę, vadintą Aneliavos ponele.

Nelaimė užgriuvo ir mūsų šeimą: birželio 16-ąją atvažiavo paimti mūsų brolio - mokytojo Petro Kisieliaus. Brolis tais metais

dirbo Kaune. Saugumiečiai, neradę jo mieste, pasiuntė mašiną su dviem kareiviais į tėviškę. Kareiviai, Pagiriuose pasiėmę komunistą Adakevičių, atvažiavo į Žižmius. Mašiną pastatė dvaro centre, Adakevičių pasiuntė į mūsų namus, o patys ėjo iš lėto, pakalbindami pakelėje dirbančius kaimynus. Pas mus atėjo tik po gero pusvalandžio. Kas žino, galbūt norėjo, kad išvežamasis spėtų pasislėpti? Namuose buvo motina ir sesuo Verutė, o brolis Petras gulėjo kitame kambaryje. Jis sirgo, turėjo 39,5° temperatūros. Komunistas neprisistatė, kas esąs ir ko atvykęs, o moterys jį palaikė naujuoju apylinkės seniūnu. Jis paklausinėjo, kur yra vyrai. Motina paaiškino, kur jie išvykę, ir pasakė, kad tik ligonis svečias namuose. „Mums kaip tik jo ir reikia“, - ištare Adakevičius ir puolė į tą kambarį. Broliui įsakė keltis ir ruoštis į kelionę. Atėjo kareiviai. Motina nualpo. Sesuo ją atgaivino. Ruselis mamą guodė, ramino, sakė, kad jo motina taip pat verkia. Iš Pagirių tas kareivėlis atsiuntė gydytoją, kad suteiktų motinai pagalbą. O juk komunistas Adakevičius galėjo išgelbėti brolių. Aplink sodybą javai, netoli krūmai - lengva būtų pabėgti. Brolio išvežimas sukrėtė visą valsčių - visi jį pažinojo, gerbė kaip gerą oratorių, taurų žmogų. Daugelis puolė ir koneveikė Adakevičių. Jo žmona vėliau buvo atėjusi pas mus pagalbos (!) prašyti. Kuo mes galėjome jai padėti? Užėjus vokiečiams, palaikytas Ukmergės kalėjime, jisai grįžo į Pagirius ir ramiai gyveno. Paskui, sako, išsikėlė į Kėdainius.

O brolis Petras iš tremties nebegrįžo. Po daugelio metų kreipėsi į archyvą, gavome pranešimą, kad Petras Kisielius, g. 1909 m., 1943 01 09 mirė Krasnojarsko krašto Rešiotų lageryje.

Po kelių dienų prasidėjo karas. Įbauginti bolševikų siautėjimo, žinių apie karą žmonės sutiko su palengvėjimu. Jiems tai buvo išsivadavimas iš raudonojo košmaro. Tuo pat pasklido žinios apie sovietų vykdytą masinę trėmimą, žiaurias žudynes Panevėžy, Rainiuose, Pravieniškėse.

Bolševikams traukiantis, Pagiriuose susiorganizavo partizanų būrys, vadovaujamas mokytojo Railos. Miestelio komunistai buvo uždaryti į areštinę, po to išvežti į Ukmergę, bet netrukus iš ten paleisti. Grįžę visus karo metus ramiai sau gyveno. Pagiriuose nebuvo nužudytas nė vienas žmogus. Reikia pažymėti, kad nė vienas iš buvusių komunistų bei aktyvistų pokario metais nebetarnavo tarybų valdžiai, o keletas netgi tapo partizanais.

Karas, aišku, neatnešė nei laimės, nei laisvės. Visi gerai suprato, kad okupacija tebesitęsia. Netrūko ir baisybių: buvo išvežti į Uk-

mergę ir sušaudyti miestelio žydai, iš ūkio išvarė turtingą Pakščių valstiečių Ankudavičių šeimą ir jų vietoje įkurdino kolonizatorius vokiečius. Ūkininkai buvo apkrauti prievolėmis, nuo kurių kartais pavykdavo išsipirkti namine. Tačiau žmogus prie visko pripranta. Kaimas augino duoną, gyvulius, tuokėsi ir laidojo artimuosius, žodžiu, gyveno kasdienį gyvenimą. Dauguma kaimiečių politika ir karo eiga nelabai domėjosi, tikėjo, kad bolševikai niekada nebegrįš.

1944-ųjų birželio gale kaip perkūnas trenkė žinia - artėja frontas. O liepos šešioliktąją patrankos, pastatytos Užuraisčių kaime, šaudė į rytus, pridengdamos paskutiniąsias besitraukiančių vokiečių grupes. Paskubomis užbėgęs jaunas kareivėlis kvietė mus, vyrus, trauktis kartu su kariuomene į Vakarus nuo rusų žiaurųjų. Mums buvo sunku apsispręsti: čia Tėvynė, gimtasis kraštas, artimieji. Kentėsime visi. Pasilikom.

Kelios dienos iki pasitraukiant pas mus užėjo vokiečių karininkas ir pasiūlė palikti automatinį ginklą: šautuvą, automatą, kulkosvaidžių ir kitko. Pas mus juos slėpti buvo pavojinga - atvira vieta, aplink kaimynai, be to, ne visi geranoriški. Ginklus išvežė į vieną Giedraitynės vienkiemį, nuošalioje vietoje tarp miškų.

Ties Pagiriais frontas sustojo. Kaip pasakojo žmonės, miestelio kapinėse buvo įsitvirtinę keli vokiečiai su kulkosvaidžiais. Kai tik priartėja rusų pėstininkų, jau nuo Vaivadiškių dvaro šaukiančių „Ura“, būrys, vokiečiai atidengia ugnį ir išskina visus. Ir taip daugelį kartų. Rusų nedengia nei tankai, nei lėktuvai. Virš miestelio ištisas dienas skraido aštuoni vokiečių bombonešiai ir netrukdomi sėja bombas ant kelių, kuriais traukia sovietų daliniai. Numetę krovinį grįžta atgal, pasikrauna ir vėl daužo. Niekas jų nepersekioja, neapšaudo.

Į mūsų sodybą, slėpdamiesi nuo fronto ugnies, susirinko apie 40 žmonių iš Pagirių miestelio ir jo apylinkių. Mūsų kampelio netoliese vykę mūšiai nepalietė.

Pasitraukus frontui, miestelis atrodė baisiai: sudegusi medinė bažnyčia, apdaužytas mūrinės varpinės bokštas, ištisos gatvės virtusios pelenais. Labai nukentėjo ir Joknių, Plankių, Dargužių kaimai. Sudegė dauguma sodybų. Dingo kai kurių ūkininkų visi gyvuliai.

Į Žižmius rusai atėjo liepos 17-ąją. Sėdėdami pakrūmėje išsikastoje duobėje, pirmiausia pamatėm du raitus žvalgus. Paklausę iš duobės išėjusios mamos, ar nėra vokiečių, nujojo į vakarus. Supratę, kad susišaudymų nebebus, parėjome į namus ir laukėme tolesnių

įvykių. Karas, sunaikinęs Pagirius ir apylinkes, vis labiau tolo. Valsčiaus įstaigos, kurioms dabar vadovavo komunistai, įsikūrė Vai-vadiškių dvare, nes Pagiriuose nebeliko patalpų. Vos užėję bolševikai paskelbė 1909-1926 metais gimusių vyrų mobilizaciją, tačiau nė vienas pagirietis šaukimui nepakluso. Vyrai nesislapstė, sekma-dieniais rinkdavosi į bažnyčią, sueidavo į pasilinksminimus. Rusai jų negaudė. Taip tęsėsi iki rugsėjo 8-osios.

Pirmasis partizanų būrys Pagirių apylinkėse ėmė kurtis vos tik rusams atėjus. Jį sutelkė leitenantas Danielius Vaitelis ir buvęs komunistas pagrindininkas, 1941 metais galutinai nusivylęs tarybine santvarka, Antanas Vaičiūnas. Pamažu būrys gausėjo. Vienas pirmųjų į jį stojo buvęs komjaunuolis Albinas Burbulis, vėliau pasižymėjęs drąsa ir narsumu.

Jaunystėje teko skaityti knygą „Pagirio gyvenimo skyrius“ (autorius neprisimenu). Joje teigiama, kad pirmieji savanorių būriai 1918 metais susikūrė Pagirių miestelyje. Organizatoriai buvo Reikalas, Adominis, Rindzevičius, Ozembla. Savanorių gretose kovojo broliai Černiauskai, Raila ir daug kitų valsčiaus vyrų. Praėjus daugeliui metų, kai Lietuva vėl kilo prieš bolševikų jungą, daug kas teigė, kad ir partizaninis judėjimas prasidėjo Pagirių krašte. Tačiau tai jau istorikų reikalas.

Rugsėjo 8-oji nepriklausomoje Lietuvoje buvo švenčiama kaip Vytauto Didžiojo karūnavimo diena. Pažymėdami tą šventę 1946-aisiais, dar negausaus tuo laiku partizanų būrio vyrai surengė pasalą ir nušovė Pagirių valsčiaus vykdomojo komiteto pirmininką Dambrauską bei aktyvistą iš Ukmergės.

Tuoju po to įvykio į Pagirius buvo atsiųstas kareivių garnizonas. Kareiviai apsupo mišką, kuriame tuo metu laikėsi partizanai. Du vyrai (vieno pavardė Raila) buvo paimti į nelaisvę ir žiauriai nukankinti. Tada ir prasidėjo šaukiamojo amžiaus vyrų gaudymas. Vyrai kaip beįmanydami pradėjo slapstyti. Vieni glaudėsi atokiuose vienuose pas gimines, kiti įsirenginėjo slėptuves.

Baigiantis spaliiui, partizanai užpuolė Vaivadiškius, kur buvo įsikūrusi valsčiaus valdžia. Aktyvas išsibėgiojo kas kur. Partizanai, paėmę dokumentus, pasitraukė.

Užėjus sovietams, pas mus apsigyveno A. Lipnickas, Ukmergėje dirbęs policininku. Mes abu išsikasėm slėptuvę klojime. Duobę pridengėm lentomis, o viršų užkrovėm javais. Kai apylinkėse pasirodydavo kareiviai, mes juos praleisdavome pavojaus valandas.

Į mūsų namus dažnai užeidavo partizanai. Prašėmės ir mes su

Lipnicku į jų būrį, tačiau vadai pirmą žiemą naujų vyrų nepriėmė, nes tam nebuvo pasiruosta.

Lapkričio pradžioje kūlėme javus. Į talką susirinko aplinkinių sodybų žmonės. Buvo ir jaunų vyrų. Darbo įkarštyje namus apsupo kareiviai. Visi šaukiamojo amžiaus vyrai sulindo į slėptuvę. Kūlimas lyg niekur nieko vyko toliau. Kareiviai nesitraukė - stovėjo apsupę sodybą. Kai javų sluoksnis, dengęs slėptuvę, liko visai plonas, mašinistas „sugadino“ kuliąmąją. Darbas sustojo. Aš tuo metu į slėptuvę nelindau, nes turėjau pažymą - atleidimą nuo kariuomenės. Ją man parūpino Kaune gyvenantis brolio Jono draugas. Karininkas su Pagirių partorgu patikrinę mano dokumentus pasakė: „Mes žinom, kad tavo „spravké“ netikra, kad tu slapstaisi nuo kariuomenės. Mes tau nieko nedarysim, tik pasakyk, kiek šiuo metu pas tave dirba šaukiamųjų.“ Atsakiau, kad nežinau, nes jų dokumentų netikrinau. Apžvelgę dirbančiuosius, jaunų vyrų nepastebėjo. Tačiau iš sodybos trauktis nesiruošė. Dabar virš mano galvos pakibo rimtas pavojus. Tuo tarpu iš mokyklos sugrįžo pas mus gyvenęs mokytojas E. Armolaitis. Kai trumpai nusakiau situaciją, jis pasakė: „Bėk, nes vis tiek tave paims“. Tik kaip išbėgti iš apsuptos sodybos? Mokytojas pasiūlė: „Eikim abu“. Paskubomis metęs žvilgsnį į žydą Marijos statulėlę, prieš kurią tiek melstasi ne vien per gegužines pamaldas, persižegnojau ir paprašiau: „Mama, padėk“. Ramiu žingsniu, neskubėdami abu pasukome mokyklos pusėn. Kareiviai kažkodėl nereagavo. Kai nebesimatė namų, pasileidau pas kaimynus, žinoma, ne pas tuos, kurie į valsčių pranešė apie kūlimo talką. Šį kartą pabėgau. Argi ne stebuklas? O iš slėptuvės išlindusį Lipnicką pastebėjo karininkas ir nebepaleido. Vėliau sužinojom, kad buvo nuteistas dešimčiai metų lagerio.

Mums tą rudenį ūkio darbuose padėjo jaunuolis iš Užuraisčių kaimo Petras Černogoras. Vieną lapkričio vidurio rytą užlėkė garnizonas. Pastebėjęs kareivius, Petras bėgo į netolimus krūmus slėptis. Kareiviai šoko vytis, pradėjo šaudyti. Peršovė koją. Bet vaikas nesustojo. Pribėgęs kareivis smeigė jam durtuvu į pakaušį. Smūgis buvo toks stiprus, kad durtuvo galas išlindo kaktoje. Tuo metu aš buvau išėjęs pas Kadžių į Užuraisčių vienkiemį, esantį toli nuo kaimo, pamiškėje. Ten mes su šeimininko sūnumi Marijonu po grindimis ties namo pamatais buvome išsikasę slėptuvę. Kartą ties namais suburzgė „kukurūznikas“. Išėjom į lauką pažiopsoti. Lėktuvas, apsukęs kelis ratus, nuskrido. Nė neįtarėm, kad jis mus pastebėjo. Po pusvalandžio į sodybą suvirto Vadoklių garnizono ka-

reiviai. Mes spėjom sulįsti į slėptuvę. Išnaršę visus pastatus ir nieko neradę, nušovė šunį, paskui uždegė klojimą. Matyt, tikėjosi, kad mes jame slepiamės ir kartu supleškėsime. Taip besislapstant atėjo 1945-ųjų pavasaris.

Kartą, trinant pas Kadžių slėptuvėje, užvažiavo sribų būrys. Tikriausiai koks šnipelis bus pakišęs liežuvį, nes tėvui liepė imti kastuvą ir kasti kaip tik toje vietoje, kur buvo slėptuvė, tiksliau - įėjimas į slėptuvę. Įėjimas buvo užmaskuotas dėže, pripilta žemių. Tėvas tiksliai žinojo angos vietą, todėl stengėsi kasti į šoną nuo jos. Mes su Marijonu sėdim apmirę, girdim kastuvo čeksėjimą į pamatų akmenis ir laukiam paties blogiausio. Šį kartą mus išgelbėjo Marijono tėvas, o gal ir patys sribai nenorėjo veltis į konfliktą, nes neėmė į rankas kastuvo. Dar kartą pavyko išsigelbėti. Po šio įvykio perėjom į mano tėviškę. Čia turėjom slėptuvę ant tvarto šiene. Neilgai ir čia ramiai tūnojom. Po kelių dienų užvirto garnizonas. Ieškojo šaukiamųjų ir partizanų. Neseniai partizanai iš pasiturinčio, tačiau visiems žinomo skundiko ūkininko M. paėmė batus ir maisto, tai tikriausiai jis ir prišaukė mums kareivius. Visus kampus apieškoję ir nieko neradę, kareiviai įsiuto ir ruošėsi padegti mūsų klojimą. Jau ir degtuką buvo uždege, nors mama maldavo šito nedaryti. Tuo momentu Užuraisčiuose pradėjo šaudyti. Viską metę, kareiviai išskubėjo į kaimą.

Užuraisčių kaimo jaunuoliai, kurie buvo atleisti nuo kariuomenės, miškuose kirto medžius paruošoms. Kovui baigiantis, kai miške nutrūko darbas, į kaimą atvyko sribai, kad visus tuos miškinčius pristatytų į kariuomenę. Vienas jaunuolis, Nikodemas Žlujys, bandė pabėgti ir sribai jį nušovė. Kitus išsivarė į Ukmergę. Po kiek laiko Ukmergėje buvo surinkta apie 30 vyrų. Juos pėsčius į Jonavą varė trys ginkluoti sribai. Kai priėjo mišką, vienas sribas nušovė savo žygio draugą ir liepė vyrams bėgti. Pabėgę užuraistiečiai vėliau nuėjo pas partizanus.

Baigiantis kovai, buvo pradėta formuoti naujus partizanų būrius. Ir mudu su Marijonu Kadžiu išėjom į mišką. Po kelių dienų buvo sudaryti du būriai. Vienam, į kurį buvau priimtas, vadovavo puskarininkis Jonas Dambrasukas, kitam - Antanas Vaičiūnas. Pradžioje būriuose buvo maždaug 20-30 vyrų. Vėliau susiorganizavo dar vienas būrys, vadovaujamas Podžeckio. Visai apygardai, kuriai priklausė Pagirių, Ramygalos, Taujėnų, Krekenavos, Šėtos, Siesikų ir Vadoklių valsčiai, vadovavo leitenantas Danielius Vaitelis. Su grupe (maždaug dešimčia partizanų) jis koordinavo visos apygardos

partizanų veiklą: lankydavosi būriuose, skirdavo užduotis, kasdien skelbdavo visiems būriams bendrą slaptažodį.

Vienas partizaninės veiklos organizatorių ir vadovų buvo ypač ryški asmenybė - karininkas Krikštonis iš Užulėnio, žuvęs 1944 m. pabaigoje, išdavikui iš to paties būrio nurodžius bunkerio vietą. Drauge žuvo beveik visi partizanai. Apie tai pasakojo išlikęs gyvas partizanas, pavasarį perėjęs į mūsų būrį.

1945 m. pavasarį ir vasarą Pagirių valsčiuje veikė trys būriai. Pradžioje mūsų būryje buvo broliai Jonas ir Antanas Šyviai, Pakeltis, Antanas Kadžius, Marijonas Kadžius, Jonas Kriaupa, Kazys Raščius, Albinas Burbulis, Antanas Černogoras ir dar keletas, kurių vardai neišliko atminty. Gyvi likom tik Jonas Šyvys, Kazys Raščius ir aš.

Balandžio pabaigoje iš Vaivadiškių stribino pabėgo dvidešimt vienas stribas su ginklais ir pagrobtais dokumentais. Pabėgimą organizavo ir jam vadovavo stribas Jakas. Jis susitikinėjo su mūsų būrio vadu J. Dambrausku. Abu aptarė pabėgimo detales, numatė, kuriuo metu ir į kurią vietą bus atvestas stribų būrys. Jie naktį turėjo susirinkti ūkininko klojime netoli Kuronių kaimo ir laukti partizanų. Mūsų būrys apsupo klojimą. Suėjome į vidų. Iš stribų pažinojau tik Jaką ir Vincą Karandzevičių, su kuriuo kartu mokiausi pradžios mokykloje. Po susitikimo buvusius stribus išskirstė po visus būrius. Jų likimas - kaip ir visų partizanų. Neteko girdėti, kad bent vienas būtų išlikęs gyvas.

Praėjus porai savaitių po šio įvykio, mane išsiuntė į Taujėnų būrį. Čia turėjau Šermukšnio slapyvardį. Ėjau ryšininko tarp būrių pareigas. Birželio 16-ąją kareiviai apsupo Taujėnų mišką. Išsidėstėme, pasiruošėme kautynėms. Prasidėjo susišaudymas, kurio metu buvo nukauti du kareiviai. Rusai tankiomis gretomis pradėjo „šukuoti“ mišką. Kareivių buvo labai daug. Liovėmės šaudę, prigludome prie medžių. Jėgos buvo nelygios. Neatrodė, kad miške rusai mūsų nepastebėjo, nes mes juos matėme. Jie nelietė mūsų, matyt, nenorėjo įsivelti į mūšį. Iš partizanų tada nė vienas nežuvo. Po to palikom Taujėnų mišką. Minimą dieną tame pačiame miške buvo ir Vadoklių būrys. Partizanai nusprendė iš miško pasitraukti. Kai būrys (apie 20 vyrų) išėjo į pamiškę, pamatė prie kulkosvaidžio gulinčius du kareivius. Vienas ranka parodė draugui partizanus ir čiupo kulkosvaidį, o kitas sugriebė jį už rankos. Pirmasis paleido ginklą. Abu stebėjo, kaip partizanai ramiai paliko mišką.

Liepos mėnesį grįžau į A. Vaičiūno būrį. Kai rusų arti nebūda-

vo, sribai vengdavo susidūrimų su mumis. Kaimo žmonės buvo mums draugiški, mielai mus priglausdavo po savo stogu, vaišindavo, vadino gynėjais ir užtarėjais. Dienos metu vaikščiodavom nesišlapstydami, kūrendavom laužus. Mūsų būrys tada laikėsi Lėno girioje. Tuo metu mūsų būryje su savo vyrais buvo ir D. Vaitelis. Jau kuris laikas palyginti buvo ramu. Kartą stovėjau prie vieškelio sargyboj. Pro šalį važiuo pažįstama studentė medikė A. Kriauciūnaitė. Sustabdė vežimą. Pasikalbėjome. Atsisveikindama ji pasiūlė man „baltą bilietą“ - jį buvo pasiėmusi su savimi. „Štai mano bilietas“, - parodžiau jai šautuvą. Gal ir reikėjo paimti?.. Iškildavo situaciją, kai tas bilietas tikrai būtų praveręs.

Vieną dieną visai netikėtai buvome užklupti. Apsupo visą girią. Su šunimis, tratindami iš automatų, rusai traukė glaudžia grandine. Nebuvome pasiruošę gynimuisi.

Kad išgelbėtų būrį nuo žūties, vadai liepė skirstytis. Daugumai pavyko prasiskverbti pro užtvaras, tačiau du - Jonas Kriaupa ir Bisigirskis - paguldė galvas. Vadas A. Vaičiūnas žuvo po kelių dienų. Išblaškius būrį, jis prisiglaudė ūkininko sodyboje. Nežinomomis aplinkybėmis sodyba buvo apsupta, įvyko susišaudymas, kurio metu ir krito mūsų būrio vadas.

Kai būrys buvo išsklaidytas, mes su Raščiu parėjom į namus, laukėm tolesnių nurodymų. Vieną dieną į sodybą suvirto sribai. Vos suspėjau įlįsti į slėptuvę. Tada ir prisiminiau A. Kriauciūnaitės „baltą bilietą“, jeigu, žinoma, būtų juo patikėję. Sribai tąsyk iš mūsų namų išsivarė pusbrolių Petrą, nors jis buvo vyresnio amžiaus. Po kelių dienų paleido.

Man tuo metu paastrėjo įsisenėjusi liga - dvylikapirštės žarnos opa. Kankino stiprūs skausmai. Reikėjo medicininės pagalbos. Sesuo Verutė nuvažiuo į Kauną. Dailės instituto studentas J. Balčikonis parūpino man „baltą bilietą“. Su juo išvažiavau į Kauno klinikas. Kelionėje mane globojo ir Kaune daug padėjo studentė medikė Bronė Sakavičiūtė. Ji nuvedė mane pas profesorį Kupčinską, kuris paguldė į Raudonojo kryžiaus ligoninę. Gydė profesorius Z. Januškevičius. Ligoninėje pragulėjau apie pusantro mėnesio. Išėjęs nakvodavau tai pas vieną, tai pas kitą pažįstamą. Laukiau progos grįžti į namus, ilgėjausi savųjų ir būrio draugų. Naktį į namus, kur nakvojau tą vienintelį kartą, įsiveržė rusai. Kartu su šeimininku, kuris palaikė ryšius su partizanais, buvau areštuotas ir vėliau už partizaninę veiklą pagal 58-la straipsnį nuteistas 10 metų lagerio. Tai įvyko 1946 m. sausio 9 dieną.

Brolis Jonas už rezistencinę veiklą Kaune buvo areštuotas metais anksčiau. Jį taip pat teisė karinis tribunolas. Dešimties metų bausmę atliko Norilsko lageriuose. Namuose iš trijų sūnų neliko nė vieno. Mama mirė 1946 m., tėvas - 1948 m. Sesuo Verutė ištekėjo, ir namus užvaldė svetimi. Niekada į juos nebesugrįžome. Žlugus okupacijai, brolis Jonas archyvuose rado dokumentą, kur pažymėta, kad mūsų šeima (surašyti visi asmenys) 1948 metais turi būti ištremta į Sibirą. Tik tremti nebebuvo ko...

Grįžęs iš lagerių, sutikau tik vieną partizanavimo laikų draugą - Joną Šyvį, gyvenantį Panevėžyje. Dar vėliau buvo atvykęs iš Klaipėdos Kazys Raščius. Tiek mūsų buvo likę... Visi kiti, vadai ir eiliniai, paguldė galvas. Žuvo mažiausiai šimtas Pagirių valsčiaus partizanų. Bene ilgiausiai išsilaikė Albinas Burbulis. Tai buvo atkaklus, drąsus, valingas vyras. Dar partizanavimo pradžioje, kai buvau su juo viename būryje, jis pasakė: „Kad ir dešimtį metų tektų būti miške, aš vis tiek nepasitrauksiu“. Vėliau, kaip teko girdėti, jis stojo į žuvusio vado D. Vaitelio vietą. Berods, 1951 m. A. Burbulis buvo paimtas gyvas, kankintas Vilniaus KGB rūsiuose ir sušaudytas. Apie tai pasakojo žmonės, buvo rašyta spaudoje.

Sąjūdžio veiklos pradžioje Pagirių miestelyje rezistencinių kovų dalyvių iniciatyva ir lėšomis pastatytas paminklas visiems už Lietuvos laisvę žuvusiems pagiriečiams.

Pasakoja Julija KVIESKAITĖ

(g. 1921 m. Zagajų k., gyv. Kavarske):

- Gyvenom pasiturinčiai. Pradžioje tėvas turėjo 18 ha žemės, vėliau, pasiskolinęs pinigų, motinos vardu nupirko dar 11 ha. Augom keturi vaikai - du broliai ir dvi seserys. Kai užėjo rusai, jų valdžia nesusivokė, kad visi 29 ha priklauso vienai šeimai. Būtų visus kaip buožes išvežę į Sibirą.

Kai rusai pašaukė vyrus į karą, nė vienas iš visos plačios apylinkės nevažiavo į komisiją. Broliai Ipolitas (g. 1918 m.) ir Vytautas (g. 1919 m.) pradėjo slapstytis. Į namus plūdo rusai, o vėliau ir stribai, ieškoti brolių. Mums artimas žmogus Kavarsko vaistininkas Rimkevičius patarė broliams pasirodyti šaukimo komisijoje, kitaip šeima bus išvežta. Lapkričio mėnesį su ašaromis abu vyrus išlydėjom į Ukmergę. Nudžiugom, kai naktį abu pasibeldė į duris. Papasakoję, kad visas jų būrys pabėgo. Svarstėm, kaip gyventi toliau.

Miškuose jau telkėsi partizanai. Broliai artimai bendravo su Šišlauskais iš Sabulių. Jų buvo trys vyrai. Visi nusprendė slapstyti. Mūsų namuose buvo dvi slėptuvės - ant tvarto ir klojime. Žiemos metu vyrai glaudėsi ant tvarto. Slėptuvė buvo įrengta tarp dvigubų lubų, po šiaudais. Į ją patekdavo pro tvartą, kurio galas užkrautas šiaudais. Ten buvo užmaskuota landa. Maistą išitraukdavo kibiru.

Sužinoję, kad broliai iš komisijos pabėgo, namus pradėjo pulti kareiviai su stribais. Vos ne kiekvieną dieną pulkais plūdo. Visur landžiojo su šunimis, aukštyn kojomis vertė visas trobas. Ieškojo banditų, gąsdino, mušė. Dažnai ateidavo pasigėrę. Ėmė viską, kas tik patiko. Pavogė mano auksinę apyrankę, žiedą. Vieną dieną sribas Kvieska nušovė dvi kiaules ir išsivežė į Kavarską. Kai atėjūnai su šunimis ateidavo į tvartą, apmirdavom iš baimės, kad neaptiktų slėptuvės. Avis tvarte laikėm palaidas. Girdėjom, kad avių kvapas klaidina šunis - jie neužuodžia žmogaus.

Antroji, vasaros, slėptuvė buvo klojime. Šalinėj pastatėm žaginį ir jį apdėjom dobilais. Paskui toje vietoje sukrovėm visą dobilų prėslą. Angą užkimšom dideliu glėbiu tvirtai surištų dobilų. Šios slėptuvės taip pat neaptiko. Gal Dievas gelbėjo brolius, nes buvo labai pamaldūs, nuolat prašė Marijos, kad padėtų jiems.

O sribai su kareiviais vis nepaliko namų ramybėje. Kartą vienas Kavarsko sribas - jo viena koja trumpesnė, užtat šlubavo, - prirėmė mane prie sienos ir ėmė pliekti šautuvo buože šaukdamas: „Pasakyk, kur tavo banditai broliai?!“ Iš skausmo rėkiu: „Fronte jie!“ Buvau smulkutė, gležna mergaičiukė - vieni kauliukai, o sribas tvoja kur papuola, daugiausia teko per rankas ir kojas. Smūgių vietoje tuoj pat kyla pūslės, pritvinkusios kraujo ir vandens. Aš klykiu. Matyt, ir rusui karininkui šis vaizdas buvo per sunkus. Jis sako šlubiui: „Užteks, nebemušk jos“. Maždaug tuo metu sribai žiauriai sudaužė ir mūsų kaimyną Valaiką. Jo du sūnūs irgi slapstėsi.

Po kiek laiko kruvinos pūslės ant mano rankų ir kojų ėmė trūkinėti, atsivėrė žaizdos. Jas ilgai gydė gerasis vaistininkas Rimkevičius, išgydęs ne vieną partizaną. Stribą, kuris mane mušė, dar ilgai sutikdavau Kavarske. Praeidavo pro šalį lyg niekur nieko. O gal ir pamiršo. Argi mane vieną mušė?

Partizanai pas mus dažnai nesilankė, žinojo, kad prie namų naktimis rengiamos pasalos. Broliai ne visą laiką slėpėsi namuose - nueidavo pas kaimynus. Domeikų kaime gyveno labai gera moteris Paliutė Simanonienė. Ji globojo mūsų brolius, kurį laiką slėpė juos. Daug padėjo partizanams.

Vėliau sribai iš namų paėmė viską: išsivarė penkias karves, penkias avis, du buliukus, išvežė kiaules. Laimei, pas žmones turėjom paslėpę vieną karvę ir kiaulę.

Kai baigėsi karas ir buvo paskelbta amnestija, broliai 1945-ųjų rugsėjį registravosi. Ipolitas išvažiavo į Ukmergę, dirbo paprastu darbininku, o Vytautas pradėjo dirbti valstybiniame ūkyje, įsikūrusiame išvežtųjų ar nuo valdžios persekiojimų pabėgusių ūkininkų žemėje. Jis mirė 1990 metais.

Jaunystėje ir vėliau kolchoze iškentėti vargai pakirto jėgas. Esu invalidė, vieniša. Daugelio mano jaunystės draugių mylimuosius paguldė turgavietėse ar užkasė pakrūmėse. Manąjį - taip pat.

Ištraukos iš partizanės Malvinos GEDŽIŪNAITĖS- KADŽIONIENĖS (Sesytės) užrašų

M. Kadžionienė gimė 1923 m. Garbėnų k., Taujėnų valsčiuje. Bolševikmečiu buvo partizanų ryšininke, vėliau partizanavo. 1953 m. gegužės 22 d. kartu su savo vyru Jonu Kadžioniu suimta ir nuteista 25 metams lagerio. Mirė 1992 m.

Užrašuose ji pasakoja apie savo vaikystę, šeimos narius, mokymąsi, žymesnius to meto įvykius, vokiečių ir bolševikų okupacijos metus. Daug vietos skiriama pokario įvykiams, pradedant 1944-aisiais. Čia pateikiamos tų prisiminimų ištraukos.

Taujėnų mokytoją Smalstį sušaudė Taujėnų sribai su kareiviais. Rado jį namuose kiaulę sivilinant. Liepė eiti su jais. Pavedėję iki upelio, nušovė. Mokytojo brolių taip pat išsivarė iš namų, prie krūmokšnių peršovė vidurius ir paliko. Žmona ir kiti šeimos nariai matė, kaip jis kurį laiką blaškėsi, kankinosi, girdėjo jo dejonas.

1945 m. ankstyvą pavasarį mūsų brolis Jonas atsisveikino su namiškiais ir išėjo partizanų keliais. Buvo susitarta, kad broliui išėjus tėvai praneš, jog partizanai sūnų prievarta išsivedė. Tačiau NKVD nepatikėjo, pradėjo lankytis namuose, ruošdavo pasalas.

1945-ųjų pavasarį apylinkėse partizanų buvo labai daug. Jie puldavo sribų būstines, ne vieną jų sudegino. Sribai vieni bijojo į kaimus kišti nosį. Kviesdavosi kareivius. Beveik kasdien girdėjosi šaudant. Puldavo net naktimis.

Vieną 1945-ųjų pavasario naktį į namus atėjo brolis su partizanų būriu. Pasikalbėjus dalis vyrų išėjo į kaimą pas pažįstamus.

Brolis su keturiais partizanais užlipo ant tvarto pamiegoti. Troboje liko Bronius Šišlauskas iš Epušoto kaimo. Jis kalbėjosi su mano sese Jane, su kuria senokai draugavo. Visi trys broliais Šišlauskai - Bronius, Jonas ir Karolis - partizanavo.

Po kiek laiko Bronius išėjo į kiemą pasižvalgyti, mat nebuvo palikta sargybinių. Čia jis susidūrė su pasaloje buvusiu sribu Subačių. Tas viena ranka stvėrė už Broniaus ginklo, o kita įrėmė pistoletą į krūtinę. Sesuo Jane apie nelaimę pranešė miegantiems partizanams. Tie išbėgo į tamsą. Išgirdę bruzdesį, kareiviai paleido automato seriją. Visi partizanai, išskyrus Bronių Šišlauską, išsigelbėjo.

Dar apie Šišlauskus. Broniaus brolis Karolis buvo vedęs. Gyveno pas žmoną, jau turėjo du vaikučius. Jų namus dažnai krėsdavo, persekiojo šeimą. Kartą žmona, pamačiusi, kad sribai su kareiviais supa namus, krito vietoje negyva - neišlaikė širdis... Po kiek laiko žuvo ir trečias brolis - Jonas Šišlauskas.

Netrukus po Broniaus arešto jo sesuo Ada paprašė manęs, kad padėčiau nueiti į Ukmergę, nešė broliui maisto. Ukmergėje pasakė, kad Broniaus ten nėra. Grįždamos netoli Vidiškių miestelio pamatėme priešpriešiais atvažiuojančias dvi pilnas mašinas žmonių. Aplink sustoję kareiviai. Vienas žmogus pravažiuodamas pakėlė kepurę. Pažinome senąją Šišlauską. Ada suklupo ant plento. Kareiviai sužiuro, bet mašina, laimei, nesustojo. Senuosius Šišlauskus tada ištrėmė su mažučiais sūnaus Karolio našlaičiais. Tėvas taip ir liko ilsėtis Sibiro žemėje.

Partizano Jono ŽIŽIO-ARMUKŠNOS iš Žibučių kaimo šeimos likimas

Sribas Subatis buvo labai nedoras, sadistinių polinkių žmogus. Jis po apylinkes vedžiojo sribus su kareiviais. Kartą Žibučių kaime jie susišaudė su partizanais. Žibučiuose gyveno Žižių šeima: motina, duktė ir sūnus Jonas - partizanas. Netrukus po susišaudymo Subatis anksti rytą atėjo pas Žižius, troboje nušovė motiną ir lovoje dar tebegulinčią dukterį. Vėliau žuvo ir partizanas Jonas Žižys-Armukšna.

Suima tėvelį ir seserį Janę

Kilo grėsmė ir mūsų šeimai. Nakvoti išeidavom pas kaimynus. Išsiskirstydavom kas kur.

1945-ųjų liepos 8-oji buvo sekmadienis. Saulė jau gerokai paki-

lusi, o mes, trys seserys, nesulaukiame ženklų, kad galima grįžti į namus, kur tą naktį nakvojo tėveliai, močiutė ir sesuo Jane. Pagaliau pamatėm verkiančią mamą. Ji pasakė, kad naktį išsivarė tėtę ir Janę. Sodybą apsupo sribai su kareiviais, krėtė namus, paskui surašė visą turtą, pakinkė arklį. Kas patiko, susikrovė į vežimą, į gardą įkišo kiaulę, prie ratų prisirišo karvę ir išvažiavo, kartu išsivarydami tėvelį ir sesę. Namus palikome visam laikui. Laimei, liko avys ir telyčia - ganėsi kitame kaime. Nuo sribų pabėgo ir kumelė. Karvutė atiteko Taujėnų sribui K. Mikoliūnui. Jų buvo du broliai. Ypač žiaurus buvo Karolis.

Kai praėjo pavojus, iš namų dar spėjom išsinešti drabužius, patalynę. Vasarą, kaimynų padedami, nusipjovėm javus, nusikasėm bulves. Namuose kurį laiką dar gyveno močiutė. Jos sribai nelietė.

Kautynės Garbėnų miške

1945 m. liepos 18 d. į nedidelį Garbėnų mišką susirinko būrys partizanų. Tarp jų buvo ir brolis Jonas. Rytą mišką apsupo kareivių garnizonas su sribais. Prasidėjo kautynės. Jėgos buvo nelygios. Partizanai skirstėsi grupelėmis ir bandė išsiveržti iš apsupties. Berods, penki partizanai turėjo miške slėptuvę ir sulindo į ją, kiti bandė trauktis į palaukes. Antazavos palaukėje žuvo du. Vienas - mano pusbrolis Valentinas Isiūnas, visai jaunas gimnazistas iš Žibučių, o kitas, kurio pavardę užmiršau, buvo vedęs mūsų kaimyno dukrą. Brolis Jonas su draugu Jonu Puku išbėgo į Radžiūnų palaukę ir pasislėpė vasarojuje. Likusieji penki pirmąjį miško šukavimą praleido slėptuvėje nepastebėti. Kai prasidėjo pakartotinis, antras miško valymas, jie paliko slėptuvę (gal joje trūko oro) ir sulipo į medžius. Ten buvo pastebėti ir visi iki vieno žuvo. Penki buvo numesti kaimyno Grigaliūno kieme. Kai persekiotojai išvažiavo, mane pasiuntė jų atpažinti. Atpažinau Anuprą Kriogą, Rutkauską, pusbrolių Česlovą Isiūną ir Pačinską. Penktasis buvo nepažįstamas. Vienam šūvis kliudė krūtinę. Kitas gulėjo apnuoginta kakta, kulų lyg mašina persiūta. Pusbrolis Česlovas rankoje laikė nosinaitę. Brolio tarp žuvusiųjų nebuvo. Dar du, nušautus palaukėje, paguldė Kavarske.

Teta Isiūnienė, atėjusi atsisveikinti, pabučiavo sūnų Valentiną ir išėjo į Kavarską atsisveikinti su kitu - Česlovu. Vėliau Isiūnus, netekusius abiejų vaikų, išvežė į Igarką.

Tuos penkis partizanus sribai liepė užkasti mūsų sodyboje. Kai-

mynai palaidojo juos prieš pat langus. Kapą papuošėm gėlėmis, pastatėme kryželį, bet sribai viską išdraskė. Vėliau sužinota, kad partizanus Garbėnų miške išdavė taujėniškis, pavarde (ar pravarde) Kiauliukas.

Paliekame namus

Mes, trys seserys, su mama jau senokai gyvenome pas svetimus. Namų šilumą dar saugojo močiutė. Jai vienai gyventi buvo neįmanoma. Ruošėmės močiutę išvežti į Mickūniškių kaimą, netoli Traupio. Ji labai mylėjo savo anūką - partizaną Joną. Nepajėgėme jos įtikinti, kad jis tada nežuvo Garbėnų miške. Prieš išvežant ją į kitą vietą, į mūsų kaimą atėjo partizanų būrys ir apsistojo kaimynų Martinonių klojime. Pakalbėjome su broliu dėl susitikimo su močiute. Kokia laime nušvito jos veidas! Pasiėmusi anūku numegztas kojines ir kitokių mažmožių, nuskubėjo į pamiškės sodybą. Po to močiutę išvežėm, ir sodyba liko tuščia. Sribai viską, ką tik buvo galima vežti, išgabeno. Paskui į mūsų namus atsikėlė kažkokio Užkuraičio šeima, sakė, net iš Suvalkijos. Su mumis jie nesileido į kalbas. Prašėm partizanų, kad jų neliestų. Kurį laiką pagyvenę, įnamiai kažkur išsinešdino.

Be savos pastogės

Iš likusių seserų buvau vyriausia, todėl pagrindiniai rūpesčiai guldavo ant mano pečių. Kas antrą savaitę važiuodavau į Vilnių. Į Lukiškes veždavau tėveliui ir seseriai maisto. Savo jau nieko neturėjom. Visos dirbom pas ūkininkus. Taip prasimaitindavom. Gerų žmonių padedamos, dar ir kaliniams šį tą nuveždavom. Pinigų šiek tiek užsidirbdavom megzdamos. Be to, mama audė gražias skarelės. Taip ir gyvenom, eidamos iš sodybos į sodybą.

Kaimo žmonės labai mylėjo partizanus. Rėmė juos kiek galėdami. Moterys ir merginos mezgė kojines, šalikus, autams atiduodavo gražius rankšluosčius.

Aš parūpindavau partizanams vaistų. Jų man duodavo Kavarsko vaistinininkas Juozas Rimkevičius.

Aptikę mano pėdsakus, pradėjo šaukinėti į Taujėnus. Ten kamantinėdavo apie brolių, partizanus, visaip gąsdindavo, grasindavo kalėjimu. Kartą įdavė laišką broliui. Jį parodžiau kaimynui Vladui Jakuboniui-Vermachtui. Perskaitėm ir abu pasijuokėm. Eidama į

Taujėnus, kaskart jaudindavausi, nes nebuvau tikra, kad iš ten sugrįšiu. Apie aną laišką pasakiau, kad besinėšiodama pamečiau.

Paskutinis susitikimas su broliu

1946 m. sausio 6 d., Trijų Karalių šventėje, mus visas keturias pakvietė pas Garbėnų gyventoją Leoną Rinkūną, didelį partizanų draugą. Ten susirinko apie šimtą partizanų. Buvo ir mūsų brolis, slapyvardžiu Erelis. Draugai jį dar vadino Maryte, nes buvo ilgais plaukais. Vyrai išsiskirstė po vienkiemius. Džiaugėmės šiuo susitikimu, negalėjome atsiskirti, tarsi nujausdamos, kad šis susitikimas gali būti paskutinis.

Po dienos poilsio vyrai sutemus susirinko į L. Rinkūno sodybą. Jų vadas Alfonsas Morkūnas-Plienai pasakė atsisveikinimo kalbą. Kiek prisimenu, sakė: „Neverk, motina, savo sūnaus. Vieną kartą išleisdama jau apraudojai, paaukojai Tėvynei, todėl kiekvieną kartą nereikia verkti.“ Vadas priminė, kad niekas iš mūsų negali žinoti, kuris atsisveikina paskutinį kartą ir daugiau niekada nebepabėgs į langą. Paskui padėkojo už svetingą priėmimą, palinkėjo visiems geresnės ateities. Po to rikiavosi kelionei.

Atsisveikindamos su broliu Jonu-Ereliu, stengėmės slėpti ašaras, kad būtų lengviau skirtis.

Išeina vyrai į naktį - jauni, energingi, skamba juokas, žvanga ginklai...

Netrukus brolis paguldė galvą už Tėvynę.

Mūsų šeimą išvežė 1949 m. kovo 25 d.

Partizanas Gvozdai-Lapelis

Lapelis kilęs iš Žibučių kaimo. Su juo mokiausi vienoje klasėje Laviškio pradžios mokykloje. Šeima buvo neturtinga, užtat labai dora, sąžininga. Lapelis buvo drąsus, pareigingas partizanas.

Kartą po kautynių mane išsikvietė partizanas Vermachtas ir pasakė, kad sunkiai sužeistas Lapelis. Būtina skubi gydytojo pagalba. Išskubėjau į Ukmergę pas gydytoją Daniūną, kilusį iš Pilypų kaimo (Kavarsko vlsč.). Su juo buvau pažįstama. Išklaušęs pasakojimą, gydytojas pasakė: „Jeigu viduriai nesutinę, padėsiu. Priešingu atveju nieko nebegalėsiu padaryti.“ Davė vaistų.

Skubu grįžti, nes jau prieblanda - pasalų metas. Einu į sutartą vietą ir meldžiuosi. Visur ėjau su malda, pasitikėdama Dievu. Buvau laiminga, kai pasisekdavo įvykdyti pavestą užduotį.

Lapelis tuokart pasveiko ir vėl kovojo. Deja, po kiek laiko jį vėl sunkiai sužeidė. Besigydantį jį paėmė priešai ir paguldė Ukmergės ligoninėje. Ten jis buvo enkavedistų saugomas. Partizanai, susitarę su ligoninės darbuotojais - sesele Angele Sauliūnaite ir kitais, išgelbėjo Lapelį iš čekistų nagų. Sargybiniui nutolus, jis buvo iškeltas per palatos langą ir nugabentas į partizanų stovyklą. Jau pamiršau to gelbėjimo detales, tik žinau, kad A. Sauliūnaite ir kiti su šia operacija susiję ligoninės darbuotojai buvo suimti ir ilgiems metams išvežti į lagerius.

Du kartus ištrūkęs iš mirties gniaužtų, Lapelis žuvo mūšyje už gimtosios žemės laisvę.

Pasakoja Saulius KAZLAUSKAS

(g. 1945 m. Girelės k.):

- Tai atsitiko 1965 m., Chruščiovo laikais. Mes, trys Kavarsko vidurinės mokyklos mokiniai - penktokas Vladas Kernagys, mano brolis Valentinas, irgi penktokas, ir aš, šeštokas, - prisiklausę pasakojimų apie tarybų valdžios piktadarybes ir, žinoma, apie mūsiškių partizanų žygdarbius, nusprendėm kurti ir platinti atsišaukimus. Į mūsų namus atėjęs V. Kernagys sukūrė tekstą. Prisimenu, jame buvo toks sakinytis: „Jūs, komunistai, pardavėt Lietuvą už kapeiką“. Buvo ten ir Chruščiovo vardas, ir daug kitų. Mes su broliu perrašinėjom tą atsišaukimą. Kad būtų daugiau, perrašinėjom per kalkę. Padarėm keliasdešimt lapų. Po atsišaukimo pasirašėm partizanų vardais. Aš - Beržo, Vladas - Ažuolo, o brolis - Uosio. Kiekvieną lapą pažymėjom antspaudu, išpjaustytu iš bulvės. Jame - Gedimino ženklas.

Spalio švenčių išvakarėse, nors buvo gerokai šalta, basi ir pusuogiai, pasidairydami į šalis, tekini dūmėm į Girelės kaimą. Pirmąjį atsišaukimą smeigtukais, išluptais iš sienos, pritvirtinau prie Staselio klėties, kurioje buvo pieno surinkimo punktas. Valdžia ten pat kabino įvairius skelbimus. Kitą prismeigėm prie medžio. Rytojaus dieną, lapkričio septintąją, ėjom į mokyklą - liepė dalyvauti demonstracijoje. Kavarske ant telefono stulpų paskubomis prisegėme dar keletą lapų. Du įmetėm į miestelio bibliotekos koridorių.

Po švenčių einant į mokyklą, brolis Valentinas likusius atsišaukimus paslėpė laukuose po velėna. Per pirmąją pamoką visose

klasėse mokytojai liepė pasiimti po sąsiuvinio lapelį, užrašyti vardą, pavardę ir klasę, po to diktavo tekstą, kuriame, kaip vėliau suprato, buvo žodžiai, paimti iš mūsų atsišaukimo. Lapelius surinko. Mes, „kaltininkai“, net nepagalvojome, kam visa tai daroma.

Tos pačios dienos vakare prie mūsų namų sustojo „Viliukas“. Iš jo išlipo uniformotas saugumo viršininkas Čikiliovas ir kolūkio pirmininkas Dūda. Man net rankos nutirpo. Viską iš karto supratau. Brolio nebuvo - jis gyveno mokyklos internate. Įėjęs į vidų, viršininkas paklausė: „Ar čia gyvena Beržas?“ Susijaudinęs atsakiau: „Ne, čia Kazlausko namai“. Mama apie mūsų „žygdarbį“ nieko nežinojo, stovėjo išsigandusi. Tėvas buvo išvykęs į Leningradą su kolūkio obuoliais.

Viršininkas liepė mamai, kad atneštų mano knygas, sąsiuvinius, drabužius. Mamą, renkančią mano daiktus, akylai stebėjo kolūkio pirmininkas. Nieko ieškomo neradęs, viršininkas pakišo popieriaus lapą ir liepė rašyti pavienius žodžius, buvusius atsišaukime. Peržiūrėjęs lapą, viršininkas pasakė: „99 procentais tvirtinu, kad tai jų darbas“. Išvažiuodamas pažadėjo: „Susitiksime dar ne vieną kartą“.

Brolį tardė internate. Jis pamelavo, kad likusius atsišaukimus išmetė miestelyje į šiukšlių dėžę. Žmonės matė, kaip tikrintojai naršė šiukšliadėžes. Deja, atsišaukimų juose nerado.

Tardė kiekvieną dieną visą savaitę. Gąsdino, kad išsiųs pas baltas meškas malkų pjauti. Kai baigė tardyti, sugalvojo „atgailos“ spektaklį. Į mokyklos salę suvarė visus mokinius, direktorius Rasimavičius pasakė kaltinamąją kalbą. Mes visi trys stovėjome scenoje. Kiekvienas išpažino savo „kaltę“, prašėm atleidimo, pasižadėjom daugiau taip nedaryti.

Po kelių dienų mokykloje įvyko „teismas“. Kaltinamieji buvom mes ir mūsų tėvai. Iš namų išeidami atsisveikinom su visais giminėmis, nes manėm, kad nebegrįšime. Šį kartą salėje buvo visi mokytojai, kolūkio pirmininkas ir saugumo viršininkas, kuris buvo mūsų teisėjas. Kartu su mumis buvo dar du „nusikaltėliai“ - Algis Čitavičius ir Rimas Vėbra. Pasirodo, jie irgi rašė atsišaukimus, tik ne su mumis.

Po ilgų kaltinimo ir smerkimo kalbų, pagraudenimų ir gailių mūsų ašarų viršininkas pasiūlė mus visus penkis išvežti į nepilnametį nusikaltėlių koloniją. Mus užtarė kolūkio pirmininkas Dūda ir kai kurie mokytojai. Pirmininkas sakė, kad mūsų tėvai - pavyzdingi ir darbštūs kolūkiečiai, todėl prašė pasigailėti suklydusių vaikų.

Galutinis nuosprendis: visų kaltinamųjų elgesį laikyti nepatenkinamu, kartu su griežtu papeikimu įrašant į asmens bylas.

Po kiek laiko girtas Girelės kaimo komunistas pačiupo kelyje mano brolių Alvydą ir žiauriai pridaužė. Palikęs jį gulintį ant kelio, pasakė: „Čia jums už laisvę“.

Apie brolio Petro Zuko žūtį

pasakoja Genė ZUKAITĖ-RAMANAUSKIENĖ

(g. 1926 m. Kalnuočių k.):

- Brolis Petras gimė 1919 m. Jau gerokai paaugęs baigė Kavarsko pradžios mokyklos šešis skyrius, nes labai norėjo mokytis, be to, buvo labai gabus. Nors mama mirė, kai mes, penki vaikai, buvom dar nedideli, Petras, niekieno neremiamas, mokėsi Ukmergės amatų mokykloje, po to savarankiškai siekė buhalterio specialybės. Jis gamino kietus ir minkštus baldus, įvairius muzikos instrumentus: gitaras, mandolinas. Netgi violončelę padarė. Mokėjo šiais instrumentais groti. Grojo Bebrūnų jaunimo styginiame ansamblyje.

1944-ieji. Neseniai praūžė frontas. Rusai tuoj paskelbė mobilizaciją. Pas mus dažnai susirinkdavo jauni vyrai iš Bebrūnų kaimo. Nė vienas neketino eiti į karą. Tarėsi, ką toliau daryti. Iš pradžių rusai dar negaudė vyrų, o vėliau ėmė sklisti įvairios kalbos: vieną vyrą prie Ferdinantavos ant vieškelio nušovė, kitus du - namuose. Keli vyrai slapstėsi Vaivadiškių kaime. Tris sugavo ir sušaudė, vienas jų - Stasys Varanavičius - atsigavo ir liko gyvas.

Broliui Petrai kažkas buvo pasiūlęs dirbti valsčiaus savivaldybėj, bet jis kažkodėl nesutiko. Vieni vyrai pradėjo slapstyti, kiti patraukė į miškus. Brolis dienomis vengė viešai rodytis.

1944-ųjų gruodyje kaimynas Grigaliūnas išvažiavo į Ukmergės priėmimo komisiją su giminaičio padirbtais dokumentais. Vakare brolis nuėjo į Grigaliūno namus. Ten buvo senukas Žukas, Julė Veršulytė ir 1939 metais internuotas lenkėlis, kuris dirbo Grigaliūnų ūkyje. Visi laukė šeiminko. Kambaryje degė lempa. Brolis skaitė knygą. Staiga kažkas atvėrė langinę. Už lango visi pamatė kareivį. Vyras šoko slėptis, bet kareiviai jau veržėsi pro duris. Veršulytė ir senukas pabėgo, o brolis palindo po lova. Troboj kareiviai rado tik tai lenką. Puolė klausinėti, kur šeiminkas, ėmė gąsdinti. Apžiūrėjo visus kambario kampus, pasilenkė ir po lova, bet bro-

lio nepastebėjo. Jis kojom ir rankom buvo prisikabinęs prie lovos dugno. Kareiviai vis tardė lenkelį, nes pro langą buvo matę daugiau vyrų. Pagaliau išgąsdintas lenkelis parodė, kur slepiasi brolis. Vienas kareivis, ištraukęs brolių, brukė ranką į jo kišenę, kitas šovė į smilkinį. Brolis krito negyvas. Nušovė Petrą, kareiviai suvirto pas mus. Visus namus išgriozdė, išvertė ieškodami vyrų. Išeidami pasakė: „Mes nušovėm jūsiškį, pasiimkit“.

Kaimynams padedant, brolių pašarvojom. Rytojaus dieną vėl pamatėm rusus, ateinančius su atkištais šautuvais. Ir vėl vertė visus namus. Brolių įsakė laidoti be bažnyčios, be giesmių, iš namų nešti tiesiai į kapus. Įsakymą teko vykdyti.

Kai brolių nušovė, jo draugai išėjo į mišką. Iš Bebrūnų išėjo du: Kazys Gabrys, kuris netrukus žuvo, ir Vincas Jasiukonis. Jis vėliau registravosi ir liko gyvas. Partizanas iš mūsų kaimo Kazys Veršulis irgi žuvo.

Pas mus Kalnuočiuose dažnai lankydavosi partizanai. Mes su teta Jule Pimpičkaite (Tyliene) bendravom su jais, vykdėm įvairias užduotis. Su reikalais užsukdavo partizanai - buvę studentai broliai Edvardas ir Ričardas Januliai. Jų tėvas gydytojas buvo Peslių malūno savininkas. Abu broliai žuvo anksti, bene 1944-aisiais, o gal 1945 metais. Mačiau juos miške prie Peslių sušaudytus.

1946 m. sugavo partizanus Liudą ir Bronių Sudeikius. Bronius buvo vadas. Liudui pavyko pabėgti. Partizanai paprašė mane ir Julę nuvažiuoti į Vilnių ir sužinoti, ar Bronius kalėjime. Vaikštom Mindaugo gatve palei kalėjimą, staiga - papt po kojom sulankstytas popieriaus gumulėlis. Rašo klierikas, prašo pranešti motinai apie jo būklę. Parašėm. Vėliau ta motina dėkojo mums už paslaugą.

Kai grįžom iš Vilniaus, pasukome paupiu, kad kam nors nepasimaišytume po akimis. Sutikom partizanus. Jie tikriausiai laukė mūsų žinių iš Vilniaus. Deja, apie Bronių Sudeikį nesužinojom. Partizanai pasiūlė nusifotografuoti. Sutikom.

Netrukus kareiviai ar sribai namuose užklupo partizaną Bronių Simašką. Darydami kratą, rado tą nuotrauką. Prikibo, klausinėjo, kokios čia merginos. Bronius gynėsi, kad nepažįsta mūsų. Sako, ejom, sutikom merginas ir pasiūlėm nusifotografuoti. Tačiau buvom „iššifruotos“. Kalbėjo, kad išaiškinti padėjo sribas Giedraitis. Tuo pat buvom suimtos. Uždarė po vieną. Įėjęs į kambarį, kuriame buvau uždaryta, komjaunuolis P. U. tvojo man šautuvo grūstuvu per galvą (randas liko visam gyvenimui). Ėmiau klykti. Atėjo viršininkas Zviaginas ir užrakino kambarį.

Prasidėjo tardymai. Abi su Jule lyg susitarusios gynėmės, kad nė vieno vyrų nuotraukoje nepažįstam: susitikom, pasiūlė, nusifotografavom. Rytojaus dieną išvežė į Ukmergę. Tardė naktimis. Kadangi visus kaltinimus neigėme, po kelių dienų mus paleido.

Pasakoja buvęs politinis kalinys Kostas LIŽAS

(g. 1925 m., gyvenęs Laviškio k., dabar Kavarske):

- 1947 metais pradėjau dirbti mokykloje. 1948-1949 metais buvau paskirtas Laviškio pradinės mokyklos vedėju. Mokytojas tais laikais privalėjo eiti pakiemiais: platinti paskolų obligacijas, sudarinėti rinkėjų sąrašus, tvarkyti ūkio knygas.

1950 m. gruodžio 12 d., pasiėmęs didžiulę ūkio knygą, išsirengiau pas žmones. Ėjau iš kiemo į kiemą. Man beaprašinėjant vieną sodybą, užgriuvo kareiviai. Tuo metu troboje buvo penki partizanai. Pamatę pavojų, jie išbėgo į lauką. Prasidėjo šaudymas. Vienas partizanas, kurio slapyvardis Tankistas, žuvo. Kiti pabėgo. Jų pavardžių nežinau.

Kareiviai mane su šeimininkais atvežė į Kavarską. Čia kelias dienas tardė, mat rado įkalčių: kišenėje aptiko pluoštelį partizanų dainų ir mano paties rašytų eilėraščių. Prisispyrę klausinėjo apie partizanus, liepė vardyti, su kuriais iš jų palaikau ryšius. Tardė NKVD leitenantas Kovalec ir jo padėjėjas ruselis. Šis klausinėja, grasina, kiekvieną žodį palydėdamas keiksmažodžiais - vienaaukščiais, daugiaaukščiais ir keiksmažodžiais-dangoraižiais. Pirmą kartą gyvenime juos išgirdau. Po kelių dienų paleido.

Gruodžio 29-ąją vedu pamoką. Matau - ateina leitenantas Kovalec su tuo savo padėjėju. Man liepia dirbti toliau, o patys sueina į kambarėlį. Greitai jiems nusibosta laukti - liepia paleisti vaikus. Kai vaikai išsiskirsto, sako: „Einam pas tave į namus, darysim kratą“. Namai už kokio kilometro. Atėję apžiūri kampus, išsiima popierių. „Štai prokuroro sankcija. Esi areštuotas.“ Mama verkia. Paskubomis įdeda maisto. Atsisveikinam. Vėl areštinė klebonijos svirnely, tardymai, gąsdinimai, keiksmas ir smūgiai. Paskui Ukmergė. Pasodina ant laiptų į rūšį. Čia daug tokių sėdinčių ir laukiančių, kol suras laisvą rūšio kampą toje kalinių kamšalynėje. Visiems liepta įsikniaubti į kelius, kad nesidairytume į šalis. Ukmergėje naktimis mane tardo saugumietis V. Čikiliovas, kuris vėliau dirbs Kavarsko saugumo viršininku. Už dainas ir eilėraščius prisiimu kaltę sau, o visa

kita neigiu. Sėdžiu požemy su nepažįstamais vyrais. Morzės abėcėlės pagalba susišaukiam su kitomis kameromis.

Sudarę bylą, mane išsiunčia į Lukiškes. Kameros sausakimšai prigrūstos. Jose po 50 - 100 žmonių. Teisia aukščiausiasis teismas. Gaunu 10 metų lagerio ir dar 5-eriems atimamos teisės.

1951 m. spalio pabaigoje iš Vilniaus kiaulių vagonuose veža į šiaurę. Laimei, vagone visi lietuviai. Gal kieno gera ranka taip patvarkė, kad nėra svetimų. Pirmomis lapkričio dienomis pasiekiamie Kolos pusiasalį. Dviem garvežiais mus tempia aukštyn į kalnus. Aplink - uolos lyg bokštai, o po kojomis vieni akmenys. Mus sugrūda į palapinę. Čia jau tikra žiema, šalta. Išduoda drabužius, kepures, veltinius ir suvarstomus kerzinius pusbačius. Vidury palapinės visą parą kūrenasi „buržuika“, bet vis tiek šąlam. Miegam apsirengę, taip, kaip stovim, net kepurių nenusiimam. Apie palapinę slankioja kriminaliniai nusikaltėliai. Braunasi į vidų, reikalauja lašinių. Šokam ir tuoj pat išgrūdam „svečius“. Palapinėje gyvenam porą savaitių. Paskui perkelia į baraką. Koloje dirbam prie tiesiamo per Tulomos upę geležinkelio. Vežame bėgius. Vieną lapkričio dieną už horizonto dingsta saulė. Prasideda ilga poliarinė naktis, lydimą spalvotų saulės pašvaisčių. Kai pasirodo mėnulis, eina visą parą ratu nenusileisdamas. Orai labai nepastovūs: čia spigina šaltis, čia nei iš šio, nei iš to prapliumpa lietus. Mat čia pat Golfštromas (Golfo srovė - *red. past.*). Jei eidami į darbą avime veltiniais, tai ant pečių nešamės ir batus - kiekvienu momentu gali jų prireikti. Maitina vien žuvimi. Sriuboje plaukioja ne tik galvos ir uodegos, bet ir žarnos. Kol maišuose dar yra atsargų, šlykštu tokią sriubą valgyti, bet vėliau, kai maišai ištuštėja, srebiam, tik duok iki soties.

1952-ųjų vasarai baigiantis, sunkvežimiais mus dardina į Murmanską. Išlaipina geležinkelio stotyje. Sargyba - kareivis prie kareivio. Dairomės. Miestas kokio akys nematė. Visi namai vienodi, pastatyti iš apvalių netašytų rąstų. Niūrus vaizdas. Murmanske mus susodina į „prabangius“ Stolyfino vagonus. Grupėmis sugrūda į sekcijas, kiekvieną užrakina, pastato sargybinius. Vagone dviejų aukštų gultai. Atveža į Leningradą. Čia kameros labai kultūringai įrengtos. Kiek palaiko ir vėl gabena, šį kartą į Kirovą. Iš Kirovo - į Sverdlovską. Čia pirmą kartą išvystam saulę po poliarinės nakties. Dar sustojame Novosibirske. Kalėjimas - tikras šiukšlynas. Kalinių - kaip silkių statinėj. Vieni ant gultų, kiti po gultais įsikūrę. Novosibirske užsibūnam ilgesnį laiką. Pagaliau vėl dundam į rytus, į galu-

tinę stotį - Rešiotų lagerius. Tik vagonai jau nebe stolypininiai. Privažiuojam Rešiotus. Sukiša į kalėjimą. Iš čia dar veža iki Sosnovkos stotelės. Nuo jos eina atšaka iki Tunguskos gyvenvietės. Joje gyvena tremtiniai ir kareiviai. Aplink taiga. Joje slinks visos mūsų tremties dienos.

Kas rytą visus išrikiuoja, atkalba kasdieninę „maldele“ apie žingsnį į šoną ir šaudymą. Po to aštuonis kilometrų varo į taigą. Jau vien to ėjimo užtenka alkio nualintiems žmonėms. O dar laukia ilgas ir sunkus darbas - versti medžius, vilkti juos mišku, krauti į vežimus. Rąstai žali, sunkūs, vos pakeliam. Kad nepratrintų pečių, dangstom juos senų vatinukų gabalais.

Tunguskoj trys lageriai - du vyrų ir vienas moterų. Vyrų dirba miške, o moterys - ūkio darbus. Rąstus iš Tunguskos į geležinkelio stotį veža arkliais. Žiemą mane paskyrė kelią laistyti. Tą ledkelių labai įdomiai daro. Pirmiausia išvalo nuo krūmokšnių trasą, išlygina sniegą ir išrėžia rogių pavažų pločio gilokas vėžes. Į jas pripila vandens. Jis bematant sušąla, ir kelias paruoštas. Kinkyk arklių, krauk ant dviejų grandinėmis sujungtų rogių 10-12 kubinių metrų medienos ir važiuok. Arklys lengvai traukia ir į šoną nesuka. Tą kelią reikia dažnai laistyti. Tai gana sudėtingas ir nelengvas darbas. Arklys bėga tekinas, tempdamas didžiulę, maždaug toną sveriančią dėžę vandens, kuris nedidele, bet lygia srove turi tekėti į vėžes pro dvi skylės.

Vasarą daro kitokią kelią. Kloja pabėgius, ant jų tiesia dvi eiles nestorų lygių karčių. Tais bėgiais rieda specialūs vežimai įgaubtais ratlankiais, panašūs į traukinių ratus. Irgi išradingas „medinkelis“, vadinamas „ležniówka“.

Sunkus darbas ir badas nualindavo kalinius kartais iki „docho-diagų“ (klipatų) lygio. Tada duodavo porą savaitių poilsio. Numirti neleisdavo. Mirdavo daugiausia ligoti ir seni. Tuo laiku buvo jau lengviau, negu „tėvelio“ Stalino laikais. Seni kaliniai sakydavo, kad ne į lagerį, o į kurortą patekom. Dar palengvėjo, kai už darbą pradėjo mokėti pinigus. Galėjom nusipirkti papildomą kąsnėlį.

Gegužę ten dar pilna sniego, o mašalai jau atgiję. Vasarą karšta. Po tinkleliu nuo mašalų nėra kuo kvėpuoti. Pinam vainikus ir dedamės ant galvų. Dirbant lapai juda ir atbaido kraugerius.

Vasarą naktimis budėjau sandėliuke, saugojau darbo įrankius. Vienam taigoje nejauku. Paskui mus perkėlė į 3-ąją lagpunktą. Čia iš štabelių krovėm rąstus į traktorines roges. Dirbome daugiausia naktimis, kad netrukdytume dieninei pamainai. Kartą vienas rąstas, riedėdamas nuo štabelio viršaus, prislėgė mane ir smarkiai aplamdė.

Gera, kad kaulai sveiki liko. Pavasarį ruošėm malkas lageriui ir kareiviams.

1956 m. gegužės 14 dieną pasakė, kad mus paleidžia. Sėdėjo komisija ir ruošė dokumentus. Kol sutvarkė, praėjo dvi dienos.

Į Kauną atvažiavau gegužės 22 d. Čia gyveno teta. Prisiregistruoti nei Kaune, nei Ukmergėje neleido. Padėjo anksčiau iš lagerių grįžęs kaimynas Aloyzas Sakalas. Prisiregistravau Leonpoly, netoli Ukmergės, o gyvenau Laviškyje. Įsidarbinau melioracijoje. Po kurio laiko gavau darbą Kavarsko kooperatyve. Dirbdamas buhalteriu, studijavau kooperacijos technikume.

Kai mane nuteisė, dvi mano seserys - Jadvyga ir Vlada buvo priverstos palikti Ukmergės mokytojų seminariją. Ilgus metus klauso po Lietuvą, kad išvengtų represijų, buvo persekiojamos saugumiečių.

Dirbant mokykloje, teko bendrauti su partizanais broliais Česlovu ir Valentinu Isiūnais ir Petru Isiūnu. Visi trys žuvo. Šeimos buvo ištremtos į Sibirą.

Pasakoja partizanas Jonas KADŽIONIS-Bėda

(g. 1928 m. Piktagalio k., aplinkiniuose miškuose partizanavęs ir vadovavęs būriui 1948-1953 m.):

- Pirmosios pasipriešinimo okupantams grupės Kavarsko apylinkėse atsirado 1944 m. spalio mėnesį, kai bolševikai pradėjo gaudyti į frontą šaukiamojo amžiaus vyrus. Į kariuomenę iš mūsų apylinkių niekas nestojo. Jaunimas stichiškai būrėsi į didesnes ar mažesnes grupes. Kai kurie slapstėsi pavieniui. Tada net žodžio „partizanai“ nebuvo. Žmonės vadino juos miškiniais, žaliukais. Pradžioje tų grupių nebuvo daug. Didesnės grupės turėjo vadus. Vienas pirmųjų vadų mūsų apylinkėje buvo Bronius Sudeikis iš Mackeliškių kaimo. Visi vyrai buvo ginkluoti, netgi kulkosvaidžius turėjo.

Komunistų valdžia pajuto grėsmę. Jų pareigūnai, susidūrę su ginkluotu pasipriešinimu, nedrįso landžioti po kaimus plėšikaudami, reikalaudami prievolių, mokesčių. Rudeniop Kavarsko miestelyje buvo suorganizuotas „istreibitelių“ būrys. Juos dėl nepopuliarumo žmonės tuoj pat pradėjo vadinti sribais arba skrebaus. Tai buvo daugiausia rusai iš Girelės kaimo, su šeimomis persikraustę į žydų namus. Atsirado ir kareivių.

Prasidėjo pirmieji miškinų susidūrimai su sribais. Didelis su-

sišaudymas 1944-aisiais įvyko netoli Veršelių kaimo. Tada žuvo keturi rusų kareiviai ir tiek pat partizanų paguldė galvas nelygioje kovoje. Žuvo Petras Brigackas iš Maželių kaimo, Vildžius iš Dečionių, Donatas Simanonis iš Mackeliškių kaimo ir Juozas Šilaika iš Maželių.

Žmonės gerbė partizanus, glaudė juos, slėpė, visur priimdavo kaip didžiausius svečius, vadino užtarėjais ir gynėjais, gedėjo žuvusiųjų. Kaimas užmiršo senąsias dainas, visur skambėjo tik naujos, partizanų dainos.

Apylinkių vyrai bazavosi Mackeliškių, Dabužių, Troškūnų miškuose. Jie ten turėjo po kelias slėptuves. Repšėnų miške buvo du dideli, gerai įrengti pusiau slapti bunkeriai - tokie, į kuriuos įėjimas nebuvo užmaskuotas. Vėliau atsirado slėptuvės su užmaskuotais įėjimais.

Gerau organizuoti partizanų būriai mūsų apylinkėse susikūrė apie 1946-uosius. Juose buvo laikomasi kariškos drausmės ir tvarkos. Kiekvienas partizanas, stodamas į būrį, turėjo priimti priesaiką, pasirinkti slapyvardį. Pirmieji repšėniečių kovotojų būrių vadai buvo Antanas Jogėla-Ažuolas ir Bronius Sudeikis-Čigonas. Partizanai tuo metu buvo stiprūs, gerai ginkluoti, veikė darniai. Susidūrimai su sribais ir kareiviais vykdavo dažnai. Vos ne kasdien girdėjosi šaudant. Žūdavo ir kareivių, ir sribų, ir partizanų. 1945 m. netoli Traupio žuvo mano brolis Karolis. Paguldė galvas daug draugų, kaimynų, pažįstamų. Sunku visus išvardinti. Tai Albinas Pivoras iš Veršelių kaimo, Karolis Žemaitis iš Maželių, Šukevičius iš eiguvos, esančios už Mackeliškių kaimo, eigulys Bronius Kacevičius, Jonas Mitašiūnas, Kazimieras Jakeliūnas. Prie piliakalnio krito du broliai Čiukšiai iš Balelių kaimo, Vanagas, Edvardas Miškinis iš Veršelių kaimo. Prie Pasusienio žuvo Vincas Vėbra iš Pumpučių, Bronius Pivoras ir Juozas Pulokas iš Veršelių kaimo, Jonas Misiūnas iš Kavarsko.

Tuo laiku įvyko didelis mūšis. Dalyvavo stiprios karinės pajėgos su šarvuočiais, mašinomis, patrankomis. Žmonės pasakojo, kad pro Kavarską iš kautynių lauko važiavo mašinos su brezentu uždengtais žuvusių karių lavonais (pro kraštus sunkėsi kraujas). Mūšio metu neleido iš miestelio išeiti nei į jį įeiti.

Aš į partizanų būrį išėjau 1948 m. gegužės mėnesį, kai visą mūsų šeimą išvežė į Sibirą. Patekau į Algimanto apygardos Butageidžio kuopą, kuriai vadovavo Antanas Jogėla-Ažuolas. Būryje buvo Anicetas Simanonis-Sigitas, Aleksas Velanis-Tigras, Juozas Šilaika-Sviedrys, Jonas Butkus-Karklas, Simonas Dailydėnas, Petras

Šakėnas-Šauksmas, Antanas Blauzdys-Konkurentas, Jonas Bernatavičius-Melagis ir aš-Bėda. Veikli mūsų ryšininkė, o nuo 1949 m. gegužės jau mūsų būrio partizanė buvo Malvina Gedžiūnaitė-Sesutė, vėliau tapusi mano žmona. Gyvi išlikome tik trys: Anicetas Simanonis, mano žmona ir aš. A. Simanonis 1949 m. rugpjūčio 17 d. mūšyje buvo sunkiai sužeistas ir paimtas nelaisvėn be sąmonės. Nuteistas 25-eriems metams. Po 15 metų grįžo į Lietuvą. Šiuo metu gyvena Kaune. Jo prisiminimai atspausdinti knygoje „Kraujo upe- liai tekėjo...“

1949 m. rugpjūčio 17-osios mūšis mūsų būriui buvo paskutinis. Kautynėse dalyvavo 15 partizanų. Žuvo du - Juozas Šilaitis-Šviedrys ir Jonas Butkus-Karklas. Po to buvome tik medžiojami. Mes buvome vieni paskutiniųjų partizanų apylinkėje. Po paskutinių kautynių į būrį atėjo Pranas Eimutis-Jurkėnas iš Kirkų kaimo. Veikėme labai sunkiomis sąlygomis. Kiekvieną mūsų žingsnį sekė šnipai, stribai, garnizonas. Kartais po kelias savaites praleisdavom apsupty. Saugumas visada apytikriai žinojo, kur mes esame. Pavyzdžiui, saugumiečiai paleidžia gandą, kad Kadžionis žuvo ir paguldytas Taujėnų miestelyje. O šnipai seka, kur tas gandas bus paneigtas. Jeigu neigia, tai žino, kad Kadžionis gyvas, kad tose apylinkėse slapstosi, čia reikia jo ieškoti. Tada ir lipa ant kulnų. Laimei, visur turėjome patikimų ryšininkų, kurie sutartiniais ženklais visada laiku perspėdavo apie gresiantį pavojų. Kartą vienas jų pasakė, kad saugumas jį užverbavo, liepė pranešti, kada pas jį ateisime. Mes nurodėme, kaip jam tokiu atveju elgtis, kad nei mes, nei jis nenukentėtų. Kad būtų lengviau slapstytis, vyrai išsiskirstė, nors būrio struktūra ir ryšiai neiširo.

Būrio vadas A. Jogėla-Ažuolas žuvo 1948 m. lapkričio 13 d. Su juo kartu - Danutė Dovydenaitė ir Jonas Dagelis-Gintaras. Jie tuo metu būryje lankėsi kaip svečiai. Visų trijų kūnai gulėjo Kavarsko miestelyje. Stribai iš jų, kaip pasakojo žmonės, visaip tyčiojosi: statė prie mūro sienos, ant merginos guldė vyrą, apnuogino jos kūną.

Po A. Jogėlos mirties būrio vadu tapo Aleksas Velanis-Tigras. 1949 m. lapkričio pabaigoj jo slėptuvė pas A. Kaunietį buvo išduota. A. Velanį paėmė gyvą ir žiauriai kankino. Neištveręs jis išdavė per trisdešimt ryšininkų. Visi jie buvo suimti ir nuteisti po 10 metų lagerio, o jį patį nuteisė 25-eriems. Atlikęs bausmę, į Lietuvą negrįžo. Gyveno Rusijoje ir ten neaiškiomis aplinkybėmis, važiuodamas motociklu, žuvo.

Po Velanio būriui vadovavau aš. 1953 m. gegužės 22 d. Putriškių ar Šikšnalaukio kaimelyje tarp Traupio ir Raguvos abu su žmona

provokatoriaus buvom surišti. Karinis tribunolas nuteisė mus po 25-erius. Aš iškalėjau visą man skirtą laiką, o žmona po 14 metų grįžo į Lietuvą. Lagery man ne kartą buvo siūloma pasirašyti, kad pripažįstu savo kaltę ir dėl to gailiuosi. Už tai žadėjo paleisti į laisvę. Atsisakiau. Kai atlikau bausmę, į Lietuvą grįžti leido, bet neregistravo paso, skyrė baudas, kad gyvenu neregistruotas. Išmetė iš darbo, sudarė naują bylą kaip veltėdžiui.

Puolė saugumas, vertė bendradarbiauti. Kai nesutikau, sukurpė bylą. Buvau kaltinamas, kad niekur nedirbu, nesiregistruoju. Baudė piniginėmis bandomis, atseit, už pasų režimo pažeidimą. Tada nuvažiavau į Maskvą ir pasiskundžiau, kad negaliu prisiregistruoti ir tuo pačiu negaunu darbo. Ten išdavė dokumentus ir pažymėjo, kad man prašant leistų gyventi ir dirbti prisiregistravus Kaliningrado srityje. Ten išgyvenau 5 metus. Grįžęs į Lietuvą, įsikūriau Tauragės rajone. Žmona mirė 1992 m.

**Apie partizaną Benjaminą JAKŠEVIČIŲ-
ŠALTEKŠNĮ (DZEDZIUNĘ) ir kitus kovotojus
pasakoja dukra Irena JAKŠEVIČIŪTĖ-
SABŪNIENĖ, partizanų ryšininkė**

(g. 1926 m. Kavarske, gyv. Kaune):

- Mano tėvelis gimė 1895 m. Šiauliuose, Nepriklausomybės laikais gerai žinomoje Jakševičių giminėje. Jis buvo skulptorius, dailininkas, gražios išvaizdos, išsilavinęs žmogus, laisvai kalbėjęs vokiečių, prancūzų, lenkų ir rusų kalbomis. Jis važinėjo po visą Lietuvą, puošė bažnyčias ir kapines savo skulptūromis, piešė. Kavarsko bažnyčioje ir kapinėse taip pat išlikę jo darbų. Buvo patriotas, Nepriklausomybės kovų savanoris.

Kai prasidėjo antroji bolševikų okupacija su visais jos žiaurumais ir piktadarybėmis, tėvelis labai kentėjo. Be to, buvo nuolat šantažuojamas už jo rankomis pastatytą paminklą 1941 m. nuo komunistų rankų žuvusiam partizanui - sukilėliui Klemensui Peldžiui. Bolševikai jam nuolat primindavo, kad 1918 m. savanoriu kovojo prieš juos. Stribų vyresnysis ne tik šaukdavosi jį į stribyną, bet ir į namus užsukdavo. Ateis, išsivarys ir grasina nušausiąs už paminklą ir savanorystę. Tėtis ruošėsi išeiti į mišką, bet aš vis atkalbinėdavau, siūliau išvažiuoti iš namų, pagyventi pas draugus, pažįstamus

kunigus. Kiekvieniame Lietuvos kampelyje jis turėjo artimų žmonių. Rodos, 1944-ųjų rudenį tėvelis statė paminklą - kryžių nešantį Kristų - Repšėnuose pas Kaplerį. Kartą po nakties tą paminklą rado nugriautą. „Aš jiems už viską atkeršysiu“, - pasakė tėvelis ir su Kaplerio sūnumis 1945 m. išėjo į partizanų būrį, nors tuo metu buvo beveik penkiasdešimties metų ir jokia mobilizacija jo nelietė. Gavo slapyvardį Šalteškis, tačiau jauni draugai jį vadino Dzedziune. Tėvelis buvo pavyzdingas partizanas, turėjo autoritetą būryje. Pati girdėjau kovotojus sakant: „Būkit tokie, kaip Dzedziunė“. Tada mokytojavau Jusiškių pradinėje mokykloje, dažnai susitikdavau su partizanais ir tėveliu, padėdavau jiems. Kai partizanams tekdavo susidurti su sribais ar kareiviais, tėtė niekada nelikdavo nuošalyje, visada būdavo šalia būrio draugų.

Iš pradžių saugumas tėvelio labai nepasigedo, nes jis visą laiką namuose mažai gyveno, bet vėliau, matyt, gavę žinių, pradėjo ieškoti. Tardė mane, seserį ir brolius.

1948 m. rugpjūčio 15 d. tėvelį suėmė. Atrodo, neapsieita be artimų žmonių išdavystės. Pagal 58-ąjį straipsnį už akių teisė „trojka“. Nuosprendis - mirties bausmė; vėliau pakeitė 25-eriais metais lagerio. Kalėjo Vorkutoje, Novosibirske, Taišete, Mordovijoje. Kai suėmė tėvelį, mes, keturi vaikai (mama mirė, kai buvome dar maži), turėjome slapstyti.

Kai vėlesniais metais į lagerius atvažiuodavo komisijos peržiūrėti bylų, tėveliui siūlydavo laisvę, jei gailėsis savo ankstesniosios veiklos. Kartą, kai jam pasakė: „Buvai sugedęs, turi pasitaisyti“, jis atkirto: „Man jūsų malonės nereikia, nebent jums patiems ji reikalinga“. Taip ir iškalėjo 15 metų. Lageriuose išliko nežuvęs gal tik todėl, kad viršininkams dažnai prireikdavo jo, kaip dailininko, paslaugų. Dėl to mažiau teko kirsti taigą ir raustis šachtoje.

Iš lagerio tėvelį paleido 1963 m. be teisės grįžti į Lietuvą. Dokumentus išdavė su nuoroda „gyventi Vitebske“. Mano brolis Vytautas sunaikino tą „dokumentą“. Priregistravome tėvelį kažkokiam kaime Širvintų rajone, o gyveno jis Kaune, mano bute. Buvo visą laiką sekamas.

Nepamenu, kurie tai buvo metai. Tėvelis sunkiai sirgo. Atėjo Kauno saugumiečiai ir liepė jam ruoštis į Vilnių. Tėtis jiems pasakė, kad serga jis pats ir duktė, tai yra aš. Jei būtinai reikia į Vilnių, tai tegul patys ima ir veža. Tąkart paliko. Netrukus atvažiavo saugumiečiai iš Vilniaus ir tėvelį nugabeno į Kauno saugumą. Ten išlaikė visą dieną, užvedė naują bylą. Grįžo jis vėlai vakare.

Kaune tėvelį priregistravau tik 1978 m. geriems žmonėms padedant. Ačiū jiems, nors ne už dyka tai padarė. Pakeitė ir pasą, jau be specialių 58-ojo straipsnio žymių. Iki pat mirties tėvelis tikėjo, kad „raudonasis slibinas“ turi žlugti.

* * *

Augom keturi vaikai. Aš buvau vyriausia. Mama mirė, kai mažiausiajam ėjo tik antri metukai. Mus augino senelė. Tėvas, skulptorius, retokai būdavo namuose. Jis važinėjo po visą Lietuvą, darė skulptūras, statė paminklus. Mokiausi Ukmergės gimnazijoje, vėliau Kaune. 1946 m. pradėjau dirbti Jusiškių pradinės mokyklos mokytoja. Jusiškes iš visų pusių supo miškai. Čia bazavosi didelis būrys partizanų. Visus juos gerai pažinojau, perduodavau žinias, ginklus. 1945 m. pas partizanus atėjo ir mano tėvelis Benjaminas Jakševičius (Šalteksnis, Dzedziunė). Mane partizanai vadino Dzedziunės dukra.

Man dirbant Jusiškiuose, apylinkėje veikė du būriai - Liūto ir Žaibo. Pirmojo būrio vadas buvo Antanas Juzakėnas-Liūtas iš Jusiškių kaimo. Vadu paskirtas 1946 m. sausio 12 d. Žuvo 1948 m. gegužę Sudeikių kaime. Tuo metu aš taisiau mokinių sąsiuvinius. Pro šalį jojo Pranas Mackonis. Paklausiau, kur jis joja. Atsakė, kad turi svečių. Po kiek laiko pasigirdo šaudymas. Iš Mackonių sodybos išbėgo Liūtas su Viesuliuku - jo pavardės nežinau. Juos nušovė netoli sodybos, prie kryžiaus. Būryje buvo ir Liūto žmona Anelė Simaškaitė-Juzakėnienė (Liūtienė), Vincė Adomonytė-Bareikienė (Krienienė) iš Levaniškio; jos vyras Bareikis-Krienys žuvo anksčiau už žmoną. Vaclovas Juospaitis-Būga iš Traupio, Jonas Stasiukaitis-Ežys iš Jusiškių kaimo žuvo 1946 m. sausio 6 d. Sibirkos kaime pas Antaną Puodžiūną. Žūties vietoje pastatytas paminklas. J. Stasiukaičio tėvą sribai su kareiviais nušovė kalvėje, kurią po to padegė kartu su visais trobesiais. Aš tuo metu buvau išėjusi pas tetą į Sudeikių kaimą, visai netoli nuo tragedijos vietos. Tame pačiame būryje buvo ir Antanas Puodžiūnas-Pušynas iš Antanavos kaimo, taip pat Alfonsas Kirkus iš Sudeikių - jiedu kartu žuvo 1946 m. Sudeikių kaimo raiste. Būrį išdavė Imbrasas iš Papragių kaimo (jo šeima vėliau irgi buvo išvežta į Sibirą).

Liūto būryje buvo du broliai Romas ir Vytautas Simaškos. Kitų šio būrio partizanų vardai atmintyje neišliko.

Žaibo būryje buvo 15 vyrų. Vadas Antanas Žilys-Žaibas žuvo 1949 m. gegužę nuo provokatoriaus kulkos miško bunkeryje. Jo žmo-

na Kļajūnē buvo suimta, kalėjo lageriuose. Gyvena Panevėžyje. Romas Launikas-Šturmas žuvo kažkurių metų vasarą. Vladas Žemaitis-Ladziukas man mokytojaujant dar buvo gyvas. Juozas Kirkus-Plienai, Alfonso brolis, žuvo vėlesniais metais. Tame pačiame Žai-bo būryje partizanavo Ignas Čerkauskas-Nevėžis, Antanas Bujokas-Švilpukas, Petras Šimkus, Vaclovas Pauliukonis-Girėnas, keturi broliai Sauliūnai (žuvo visi), du broliai Čiukšiai, Antanas ir Justinas Vingriai (vienam jų per susišaudymą nukirto kojas, tad paėmė gyvą). Kitų pavardžių nebeprisimenu.

Juozas Kirkus-Plienai ir dar du partizanai žuvo netoli Balelių kaimo. Jų kūnai gulėjo Taujėnuose.

Su daugeliu paminėtų partizanų bendravau, lankydavausi jų slėptuvėse, padėdavau kuo galėdama.

Mokykloje dažnai lankydavosi sribai ir saugumiečiai iš Kavarsko. Labiausiai mane persekiojo saugume dirbęs visiems kavarskiečiams gerai žinomas žudikas Albertas Šiaučiūnas, Ukmergėje nušovęs savo pusbrolių gimnazistą Algirdą Žemaitį ir mokytojų seminarijos trečiakursį Juozą Kajetoną. Po to naktį pro langą kėsinosi nušauti Kajetono motiną. Laimei, kulka praskrido pro šalį. Naktimis jis slankiodavo palangėmis, sekė vos ne kiekvieną miestelio jaunuolį, visus vadino banditais, visiems siūlydavo kulką arba Sibirą. Kartą į mokyklą atvedė visą Kavarsko garnizoną gaudyti banditų, kurie, pasak jo, lankosi pas mane. Visą parą kareiviai buvo apstoję mokyklą. Joje ir nakvojo, pastatę sargybą su kulkosvaidžiais. Mane ilgai kamantinėjo, klausinėjo apie partizanus ir tėvelį. Išsiskinėčiau, sakiau, kad tėvelio nėra, kaip paprastai, kažkur išvažiavęs dirba. Kai Šiaučiūnas išėjo į kiemą, aš jį, su kuriuo vos ne viename kieme augom, iškoneveikiau, priminiau visus jo daromus juodus darbus, pusbrolio nužudymą.

Po kelių dienų į mokyklą A. Šiaučiūnas atėjo vienas. Klasėje vyko pamoka. Prašiau, kad mokiniai neskubėtų namo, palauktų, kol jis išeis. Po poros savaitių vėl prisistatė - labai rūpėjo mane „sutvarkyti“. Tuoj pat puolė į mano kambarį. Laimei, spėjau pasislėpti spintoje. Palaukęs išėjo. Kavarske į mūsų butą Šiaučiūnas irgi nuolat landžiojo. Kibdavo prie sesers, brolių, vadino banditais, fašistais. Vieną dieną išsivedė brolių Algį į lauką. Pastatė taikinį, uždėjo ant jo kepurę ir pyškina į ją. Kai taikinyi pakrypo, liepė broliui jį pataisyti. Šiam betaisant, šovė į jį, net peršauta kepurę nukrito. Algis puolė jį ir gerokai apkūlė, net šautuvą aplaužė. Po to Šiaučiūnas brolių apskundė, ir jis buvo iškviestas į saugumą.

Kai papasakojo, kas įvyko, paleido. Persekiojo Šiaučiūnas ir brolių Vytautą. Nakčiai broliai taisydavosi guolį ant grindų, kad tasai pro langą nenušautų.

1948 m. rugpjūčio mėnesį Anykščiuose vyko aštuonių dienų seminaras mokytojams. 15 dieną mane pasiekė žinia, kad suėmė tėvelį. Reikėjo skubiai dingti. Parėjau į Kavarską. Grįždama miestelyje susitikau Šiaučiūną. Jis išsižergė prieš mane ir klausia: „Tai kur eini, bandite?“ Nieko nesakiau. Tuo pat išvažiavau į Kauną. Saugumas atkakliai ieškojo manęs, kamantinėjo šeimynykščius, šaukė juos į Ukmergę tardymams. Vienas saugumietis Ukmergėje seseriai ir broliams patarė: „Niekam nesakykit, kur yra sesuo Irena, ir nieko apie ją nekalbėkit“. Ačiū jam, ir ten būta neblogų žmonių.

Kaune neturėjau nei darbo, nei pastogės, nei pinigų. Gyvenau pas gerus žmones, kurie rizikuodavo porai dienų priglauti, paduodavo kokią kąsnelį. Naktimis mieste nuolat vykdavo kratos. Gyvenau baimėje, nuolat alkana. Tai tęsėsi visą pusmetį. Du kartus saugumas lipo man ant kulnų. Paskui gavau darbą, geriems žmonėms padedant prisiregistravau, bet dėl viso pikto gyvenau kitoje vietoje. Tuo metu ten, kur buvau reigistruota, vėl apsilankė saugumiečiai. Laimė ir šįsyk mane lydėjo - nepakliuvau.

Ramesnė pasijutau, kai ištekėjau, pakeičiau pasą ir pavardę. Išsaugojau dainą apie partizanus.

***Daina, skirta 1946 m. balandį žuvusiems
partizanams Juozui Kirkui-Plienui
ir jo bendražygiams. Autorius nežinomas.***

*Pabučiavo gegužis Tėvynę,
Žiedus skleidžia balta obelis.
Pro žydinčią saulėtą pievą
Tyliai slinko žiaurioji mirtis.*

*Tuo laiku ir gegulė kukavo,
O jos aidas nuėjo miškais.
Tada Liūtą mirtis pabučiavo,
Melsvos akys pasruvo kraujais.*

Ėmė skleisti žiedus baltos ievos
Ir miškely gegutė kukuot.
Su pražydusiais pievų žiedeliais
Ėjo broliai gyvybes aukot.

Ko taip ošė liūdnei eglynėlis
Ir berželis nuleido šakas,
Kai prie trejeto laisvės nešėjų
Mirtis tiesė šaltąsias rankas.

Žvaigždės suposi vakarą tylų,
Toks gegutės balselis klaikus.
Rodos, sakė brangūs partizanai,
Paskutinė naktis ši jiems bus.

Ir išaušo šeštadienio rytas,
Jiems saulutė bučiavo akis.
Tarp žibuoklių aukų savo laukė
Pasislėpus žiaurioji mirtis.

Netikėtai juos priešai užklupo,
Negirdėti paukštelių giesmių...
Tuoj krito Erdvė ir Nevėžis
Miške ant žalių samanų.

O Plieną ilgai priešai vaikė,
Nes norėjo jį gyvą sugaut.
Jo krūtinėje kerštas tik augo,
Sugalvojo save jis nušaut.

Sudie, mano senoji motute,
Aš tavo brangiausias sūnus.
Atgręšiu savo ginklą krūtinėn,
Amžinybėn jis rodys kelius.

Sudie jums, samanoti kalneliai
Ir žalieji Tėvynės miškai,

*Aš perverdamas kulka krūtine
Pasilieku ramus amžinai.*

*Šventų kryžių rytas paslaptinas,
O miestely daugumas žmonių.
Tiktai jūs, mylimieji broleliai,
Gulit tvarte apleisti visų.*

*Po mišparų Taujėnų miestely
Nebeliko nė vieno žmogaus.
Tik prie Plieno, Erdvės ir Nevėžio
Dar broliukai gulėt atkeliaus.*

*Saulė slenka į vakarų pusę,
Tuoju saulėlydis žais per naktis.
Brangus Dieve, kam leidai užmerkti
Mūsų broliams šviesiąsias akis?*

*Ko pravirkai, jauna mergužėle,
Mėnesienos tyliam vakare?
Neateis pas tave partizanas,
Pamatysi tu jį tik sapne.*

*Nežydės ant jo kapo lelijos
Ir motutė prie jo nerymos.
Kai sulauks brangios laisvės Tėvynė,
Puoš jų kapą Vytis Lietuvos.*

Pasakoja Elena PAČINSKAITĖ-PLANKIENĖ

(g. 1921 m. Vilkatėnų k., gyv. Kavarske):

-Tėvai buvo ūkininkai. Šeimoje augom 4 vaikai. Ištekėjau labai jauna už Jono Plankio, ūkininko. Gyvenome Pumpučių kaime.

1944 m., artėjant frontui, turėjome du mažus vaikus, laukiausi trečiojo. Vyras buvo nusprendęs trauktis į Vakarus. Bijojo bolševikų. Matė, kaip 1941 m. buvo tremiama mokytojo Kosto Čiukšio šeima. Šiam reto taurumo žmogui, niekam nieko pikto

nepadariusiam, su mažais vaikais ir senute motina, kuri pati nepajėgė įlipti į mašiną, reikėjo palikti namus ir gimtąjį kraštą. Mano vyrą šis vaizdas labai sukrėtė.

Jonas buvo tinkamo karinei tarnybai amžiaus. Gavęs šaukimą pasakė: „Neisiu okupantams tarnauti, griauti bažnyčių. Jeigu nušaus, palaidok mane savoį žemėj, galulaukėj ant kalnelio.“ Atėjo antras šaukimas, pagaliau ir trečias. Prasidėjo gaudynės. Tada visi jauni vyrai pradėjo slapstytis. Vieni namuose įsirengė slėptuves, kiti išėjo į mišką. Vyras kartu su Sapkausku bei Teofilij ir Vincu Vėbromis pasitraukė į Repšėnų miškus. Kartais partizanai naktimis pareidavo į namus, pasiimdavo maisto ir vėl išeidavo. Būdavo, kad ir visą savaitę praleisdavo namuose. Parėjęs vyras nakvodavo klojime arba ant tvarto po šiaudais. Į būrį grįždavo miškais. Kartais susidurdavo su pasala.

1945 m. spalio pirmomis dienomis Jonas vėl parėjo. Pabuvo dieną kitą, o spalio 5-ąją kaimynas įskundė. Į namus atėjo keturi sribai ir vyrą išsivarė. Ties mokykla jis nusimetė nuo pečių kailinius ir išsoko į vaikų būrį. Sribai sutriko, nedrįso šaudyti į vaikus. Vyras metėsi į paupį. Pabėgėjęs iki tilto, pasuko Kapų gatve aukštyn. Čia buvo barjeras arkliams rišti, prie kurio kaip tik stovėjo pririštas pakinkytas arklys. Vyras sėdo į vežimą ir, kiek išneša arklys, pasileido Repšėnų link. Viena miestelio sribienė matė šį įvykį ir besivejančiams sribams parodė, kuria kryptimi nuvažiavo vyras. Jonas būtų pabėgęs, bet ties Dauginčiais pamatė į Kavarską grįžtantį didelį sribų būrį. Palikęs vežimą, pasuko šalutine kaimo gatvele. Sribai vydamiesi sėjo kulkų lietu. Vyras matė, kaip jos kapojo pakelės žolę. Kulka peršovė skruostą, kliudė nugarą. Pribėgęs Dauginčių ūkininko trobą, vyras įpuolė į vidų. Prilėkę sribai paskubomis uždarė langines (kad bėglys neatsišaudytų per langus) ir sugriuvo į trobą. Pamačius krauju plūstantį žmogų, vienam sribui iš netikėtumo net ginklas iš rankų iškrito.

Gerokai apdaužę bejęgi žmogų, sribai atsivarė jį į Kavarską ir uždarė daboklēm Tą pačią dieną gal pusė sribyno su ginklais ir vežimais užplūdo mūsų namus. Susikrovė tik ką nukastas bulves, kopūstus, nušovė dvi dideles kiaules, išsivarė galvijus ir išvažiavo. Paliko tik sienas ir mažus vaikus. Surinkusi paskutinius kąsnelius, nešiau vyrui į daboklę. Sargybiniai priimdavo, bet, kaip po daugelio metų grįžęs iš lagerio vyras papasakojo, to maisto jis negaudavo. Tik vienintelį kartą geraširdis sribukas atidavė.

Labai norėjau bent pažvelgti į vyrą, bet arti prie daboklės prieiti

stribai neleido. Tai padaryti buvo įmanoma tik einant į miestelio tualetus, kurie stovėjo už daboklės sienos. Dažnai ten užsukdavau, bet vis nepasisekdavo išvysti Joną. Kartą man praeinant kiemu, vyras stovėjo prie grotuoto langelio. Akimirksniu puoliau artyn ir išgirdau jo žodžius: „Nežinok nieko“. Pamatęs mane netoli langelio, stribas griebė už rankos ir nuvedė pas NKVD viršininką. Pradėjo tardyti. Aš gyniausi, kad nieko nežinau. Palaikęs ir prigašdinęs paleido.

Po poros savaitių žaizdotą mano vyrą išvežė į Ukmergę, po to - į Vilnių, o iš čia - į Archangelsko sritį. Ten teisė net tris kartus, nes neturėjo kaltinamosios medžiagos. Po pusės metų grąžino į Ukmergę. Laikė saugumo rūsyje. Kai vyras buvo Ukmergėje, iš pažįstamos moters atsitiktinai sužinojau, kad Ukmergėjį ji mačiusi keletą vyrų nuo Repšėnų. Smilktelėjo, kad juos sukvietė ryšium su vyro byla. Nulėkiau į Repšėnus. Taip, jie dėl to ir buvo šaukiami. Įvyko vyro akistata su buvusiais būrio draugais. Išsisukti nebepavyko. Nuteisė 10 metų lagerio ir penkeriems metams tremties. Po teismo, kai Joną vedė į kalėjimą, pavyko jį pamatyti. Iš Ukmergės vyrą išvežė į Lukiškes, o po kiek laiko - į Sverdlovsko lagerius. Ten jis kirto mišką. Vėliau atsidūrė Karagandos anglies kasyklose. Iš ten 1956 m. grįžo į Lietuvą palaužta sveikata. Kiek dirbo kolūkyje. Mirė 1975-aisiais.

Po teismo netrukus apsilankė antstolis turto aprašyti, mat nuosprendyje buvo žodžiai „... su turto konfiskavimu“. Antstolis surašė viską, tačiau mano sumanumo dėka visą nekilnojamąjį turtą pavyko išsaugoti.

Praėjus kiek laiko po to, kai vyras buvo nuteistas, stribas atvežė pas mane saugumo viršininką. Tas klausinėjo apie vyrą, paskui surašė visus šeimos narius. O tų narių - aš ir trys vaikai. Vienas dar lopšy. Supratau, kad reikia ruošti išvežimui. Slapstyti nėra prasmės - kurgi dingsi. Išskalbiau krūvelę maišų, ant kiekvieno cheminiu pieštuku stambiomis raidėmis užrašiau pavardę ir laukiau tos dienos, laukiau ištisus dešimtį metų, kol baigėsi trėmimai.

Iki susikuriant kolchozui valdžia mane vargino didelėmis prievolėmis - vežk ir vežk. Neišveži - uždaro visai nakčiai ir laiko, šaldo, badu marina. O vaikai vieni, laukia nesulaukia. Laimė, kaimynės ateina. Kartą sėdžiu vidurnaktį uždaryta, o šalia stribas snaudžia. Jau ir knarkti pradeda. Atsirakinęs duris, ateina kitas. Pasižiūri ir sako: „Eik namo“. Tekina parlekiu, apsitvarkau ir vėl laukiu... Juk ne paskutinis kartas...

Kai visus suvarė į kolūkį, dirbau jame iki pensijos.

Pasakoja tremtinė Juzė DARELAITĖ

(g. 1928 m. Kavarske, čia ir gyvena):

- Tėvai turėjo tik 8 ha žemės. Tėvas, kaip Nepriklausomybės kovų savanoris, apie Repšėnus buvo gavęs 9 ha, kuriuos netrukus pardavė. Šeimoje augom trys dukros: Aleksandra, g. 1929 m., Aldona, g. 1931 m., ir aš - vyriausia.

Kai grįžo rusų valdžia, aš dirbau tėvų ūkyje, o abi seserys mokėsi. Gyvenom palyginti ramiai, nemanėm, kad mus galėtų ištremti į lagerį ar pasodinti.

Bet vieną naktį užgriuvo baisi nelaimė. Tai buvo 1949-ųjų kovą. Įvirtho į trobą sribai ir liepė ruoštis. Tėvas ligotas, be lazdelės nepaeina, mama irgi vos kruta. Su seseria Aldona nežinom, ką imti, ką palikti. Netrukus visus susodina į mašinas. Ją pastato prie šventoriaus. Šalta. Sąnarius smelkia rūkas. Visą dieną stovim vietoj. Laukiam kitų nelaimingųjų. Paskui veža į Kurklius, iš ten - į Švenčionėlius. Kelio galas - Irkuto sritis, Zimos rajonas. Apgyvendino nuskurdusiame kolchoze. Dirbom su Aldona. Abu tėvai sirgo. Tėvas 1950-aisiais mirė. O seserį Alę iš Kauno, kur ji tuo metu mokėsi, nuvežė prie Baikalo, į žvejų ūkį. Rudenį, kai gavo mūsų adresą, buvo perkelta į Zimą. Tada seserį Aldoną išleido mokyti į Čeremchovo pedagoginę mokyklą. Ten ji įgijo mokytojos specialybę.

Gyvendami Sibire ilgai nežinojom, už ką mus išvežė. Kai iš Lietuvos buvo atsiųsti dokumentai apie kiekvieną ištremtąjį, komendantūroj mums buvo parodytas dokumentas. Pasirodo, išvežimui mūsų šeimą „pristatė“ valsčiaus vykdomojo komiteto pirmininkas Jakeliūnas. Be jo, ant dokumento pasirašė kavarskietis kaimynas B. S. Tėvas pasakojo, kad kartą išgėręs susiginčijo su Jakeliūnu, o tas jam pagrasino: „Palauk, aš tau parodysiu, pamatysi“. Ir pamatėm - atsidūrėm Sibire. B. S. turbūt už kažką pasitarnavo valsčiaus pirmininkui, pasirašydamas ant to baisaus popieriaus.

Sibire gyvenom beveik 10 metų. Grįžom 1958 m., bet neturėjom kur dėtis, nes namų neatidavė. Tik vėliau, jau likusi viena, gavau juose vieną kambarėlį. Mama mirė vos sugrįžusi (1958 m.). Tėvo palaikai liko Sibire. Ūkyje, kuriame gyvenome, neliko žmonių. Tremtiniai išvažiavo, o keletas vietinių paliko kraštą. Kelias, vedęs į gyvenvietę, užaugo mišku. Paskutinis kelias prie tėvo kapo...

Apie partizanų vadą Antaną JOGĖLĄ-Ažuolą ir jo šeimą pasakoja

Janina ZAKARAUSKAITĖ-JOGĖLIENĖ

(g 1937 m.):

- Mano vyro dėdė Antanas Jogėla iš Repšėnų kaimo į mišką išėjo 1944 m. Visą laiką buvo būrio vadas. Visi jį pažinojo kaip labai drąsų, narsų kovotoją. Žuvo jis 1948 m. lapkričio 13 d. kartu su partizanais Jonu Dageliu-Gintaru ir Danute Dovydenaite iš Surdegio. Jų kūnai daug dienų gulėjo Kavarske prie mūro sienos. Stribai iš jų visokiausiais būdais tyčiojosi. Užkasė visus tris už šaltinio. Dagelio kojos netilpo į duobę - jis buvo labai aukštas, tai nukirto jas, todėl perlaidojant buvo nesunku atpažinti palaikus.

Partizano Ažuolo tėvai Jonas ir Marijona buvo ištremti į Sibirą kartu su kito sūnaus Stasio žmona Gene. Ji turėjo mažą berniuką ir laukėsi kito vaikelio. Stasys, nuteistas 10 metų lagerio, atlikęs bausmę nuvažiavo pas ištremtą šeimą.

Tėvai mirė tremtyje. Atgimimo laikais jų palaikai atvežti į Lietuvą ir palaidoti kartu su sūnaus Antano palaikais Traupio kapinėse. Stasio šeima gyvena Panevėžyje.

Pasakoja Vanda SRIUBAITĖ-VAIČIŪNIENĖ, partizano žmona

(g. 1932 m. Sudeikių k., gyv. Kavarske):

- Sudeikiuose gyvenau iki 1950-ųjų, vėliau įsikūriau ir dirbau Kavarske. 1959 m. ištekėjau ir su vyru išvažiavau į Komiją, Intos miestą.

Mano vyras Povilas Vaičiūnas, gimęs 1923 m. Troškūnuose, nuo 1944-ųjų rudens partizanavo Troškūnų apylinkėse Slučkos-Šarūno apygardoje, Stepono Jėčiaus-Barzdylos būryje. Šiam žuvus, vadu tapo jo brolis Juozas Jėčius-Uosis.

1946 m. Slučka-Šarūnas buvo sukvietęs visus apygardos partizanų būrius. Po pasitarimo vyrai nakčiai apsistojo Mašinkų kaime - miške netoli Troškūnų. Čia juos užklupo didelės kariuomenės pajėgos. Vieno namo šeimnininkas, išėjęs į kiemą, pamatė pamiškėje kažką judant. Įėjęs paklausė partizanų, ar paliko jie ten savų žmonių. Kilo aliarmas. Vadas Slučka davė įsakymą pasirengti kovai.

Mūšio įkarštyje nutilo vado komandos. Jo pavaduotojas pranešė, kad vadas sužeistas, ir liepė klausyti jo komandų.

Troškūniečiui partizanui Bajorūnui buvo peršauti viduriai. Draugai apie tai pranešė jo broliui. Šis prišliaužė prie sužeistojo, atsi-
klaupė, peržegnojo jį ir atsisveikindamas pabučiavo. Krauju užlie-
tomis akimis merdintis partizanas pratarė: „Pribaik mane, broli“. Tačiau brolio ranka nepakilo tokiai paslaugai. Jis mirštančiajam pa-
davė į rankas pistoletą, sakydamas: „Palieku tave priešams...“

Kovotojai atsišaudydami traukėsi į Dabužių miškus. Jiems reikėjo pereiti kelią. Partizanas, slapyvardžiu Kovas, pamatė ant kelio stovintį rusą ir pirmu šūviu jį nukirto, atkeršydamas už pa-
liktą mirtį draugą.

Būriai buvo išblaškyti. Troškūniečių būrys, kuriam priklausė ma-
no vyras, po kurio laiko susirinko, bet netrukus buvo išduotas ir
netikėtai užpultas tarp Troškūnų ir Skauradų kaimo. Tada žuvo du
partizanai. Vienas jų - nežinomas, o antras - troškūnietis Antanas
Čerkauskas. Jis buvo sužeistas. Žmonės matė, kaip partizanas, vi-
sas aptekęs kraujais, atsi-
klaupė, persižegnojo ir, pridėjęs prie gal-
vos granatą, susisprogdino.

Netolimas mano kaimynas Ignas Čerkauskas-Nevėžis iš Jusiškių
kaimo partizanavo Vaclovo Pauliukonio-Girėno būryje nuo 1950-ųjų
pavasario, kai savoje apylinkėje neliko kovotojų. Vėliau perėjo pas
vadą Antaną Burbulį. Ėjo sekretoriaus pareigas, kadangi buvo labai
išsilavinęs, mokėjo net keturias užsienio kalbas. Sunaikinus Girėno
būrį, kuris bazavosi Ukmergės, Kavarsko ir Taujėnų apylinkėse, I. Čer-
kauskas su draugu Antanu Bujoku-Švilpuku, kilusiu nuo Užugirio,
laikėsi prie Balelių. 1953 m. balandžio 22 d. Pienių kaime juos užklupo
Kavarsko sribai. Švilpukas pradžioje buvo sužeistas, paskui nušautas.
Žuvo ir Nevėžis. Užkasti Kavarske. Palaikai nesurasti.

1947 m., išsklaidžius būrį, mano vyras slapstėsi. Slėptuvę buvo
įsirengęs namuose. Jį išdavė draugas. Laimei, pateko į kareivių ran-
kas, sribų jie artyn neprileido - tie būtų nušovę. Troškūnų sribų
vadas Liudvikas Paškauskas tik surišo rankas ir kareiviai vyrą išvežė
į Panevėžį. Raguvoje sustojus mašinai, išbėgo sribų šeimynos, ap-
stojo ir šaukė: „Gyvą banditą atvežė!“ Troškūnų saugumietis Gi-
neitis, kartu su kareiviais važiuavęs mašinoje, išvaikė susirinkusius.
Gineitis palaikė ryšius su partizanais. Vėliau buvo iššifruotas, nu-
teistas ir išsiųstas į Magadano kasyklas. Ten mirė nuo silikozės.

Panevėžyje vyrą laikė kalėjime, tardė, sudarė bylą. Teisė kartu
su tėvu Adomu Vaičiūnu, jiems patiems teisme nedalyvaujant. Vyrą

nuteisė mirties bausmė, kurią vėliau pakeitė 25 metais lagerio. Tėvui skyrė 10 metų. Jis kalėjo Uchtoje. Apie 1955-uosius metus dėl ligos buvo paleistas. Vyrą išvežė į Sverdlovsko sritį miško darbams. Ten jis susilaužė koją. Pagijusį išsiuntė į Karagandos anglių kasyklas, kuriose dirbo beveik 10 metų. Po Stalino mirties byla buvo peržiūrėta. 1956 m. buvo paleistas iš lagerio.

Pabuvęs Lietuvoje ir nematydamas perspektyvos prisiregistruoti bei gauti darbą, išvažiavo į Intą. Po poros metų, t. y. 1958-aisiais, parvažiavo į Lietuvą. Susituokėm ir vėl grįžom į šiaurę. Vyras dirbo remonto mechaninėje gamykloje, o aš auginau du vaikučius. Vėliau įsidarbinau toje pačioje gamykloje.

Vyras mirė 1983 m. vasario 26 d.

Pasakoja LAUNIKAITĖ-ŽEMAITIENĖ

(g. 1918 m. Sudeikių k., gyv. Budrių k.):

- Mano brolis Romas Launikas, g. 1922 m., kaip ir kiti jauni apylinkės vyrai, nenorėjo tarnauti rusų kariuomenėj ir išėjo į mišką. 1944 m. rudenį kas su ginklais, o kas ir be jų susirinko į didelį būrį - apie dvidešimt vyrų. Kartu su broliu (slapyvardis - Šturmas) buvo Antanas Juzakėnas-Liūtas iš Jusiškių (būrio vadas), Alfonsas ir Juozas Kirkai iš Sudeikių, keturi broliai Sauliūnai iš Pienių, Vladas Žemaitis iš Sudeikių kaimo, Romas ir Vytautas Simaškos, Marijonas Česnelis iš Repšėnų, Jonas Stasiukaitis ir Stasys Jurkevičius iš Jusiškių, Julius Miškinis iš Mickūniškių. Tais pačiais metais įvyko keletas susidūrimų su kareiviais ir sribais, kurių čia netrūkdavo - ateidavo ir atvažiuodavo iš Kavarsko, Taujėnų, Raguvos, net iš Troškūnų.

Pirmasis didelis mūšis įvyko 1945 m. vasario 9 d. prie Klaibūnų kaimo, netoli Traupio. Privažiavo daug kariuomenės ir sribų su kulkosvaidžiais. Atsivežė net savo medicinos seserų. Mūšyje žuvo Stasys Jurkevičius ir vienas partizanas nuo Troškūnų. Kiek žuvo rusų ir sribų - nežinia. Kas gi juos suskaičiuodavo? Tik jie patys žinodavo. Brolis tuo kartu išliko gyvas. Jis žuvo 1945 m. liepos mėnesį Dabužių apylinkėse. Tikslios dienos neprisimenu. Kavarsko turgavietėj buvo paguldyti trys. Visi be batų, basi. Matyt, sribams batų prireikė. Užkasė kažkur prie Kavarsko šaltinio. Atgimimo metais, kai buvo perlaidojami partizanai, palaikų nesuradom, nors brolis turėjo ypatingas dantų žymes.

Mano vyras Vladas Žemaitis-Ladziukas, g. 1920 m., kartu su kitais jaunais vyrais 1944 m. irgi išėjo į miškinį būrį. Nuo pat pradžių partizanai Sudeikių raiste, ant kalniuko (ta vieta vadinosi Savi kalnai), turėjo išsikasę didelę, labai gerai įrengtą slėptuvę su gultais, patalyne. Joje praleisdavo pavojaus valandas, ten ir žiemojo. Kai arti nebūdavo sribų ir kareivių, vyras pareidavo į namus, padėdavo ūkio darbuose. Namuose gyvenau su motina ir dviem vaikais. Kitą slėptuvę Girelės miške, prie Jusiškių kaimo, matyt, kas nors išdavė. Berods, Raguvos sribai ją išsprogdino. Laimei, partizanų tuo laiku joje nebuvo.

Nežinau, kuriais metais žuvo vyras, nes 1948 m. buvau ištremta į Sibirą. Žuvus vadui Antanui Juzakėnui-Liūtui ir išsklaidžius jo būrį, vyras persikėlė pas Užugirio partizanus. Vėliau sužinojau, kad jis liko gyvas ir po to, kai 1949 m. gegužę žuvo Antanas Žilys-Žaibas, būrio vadas. Kur palaidotas, ar Atgimimo metais buvo perlaidotas - nežinau.

Visi brolio bei vyro draugai, ir paminėti, ir nepaminėti, paguldė galvas. Kažkaip išsigelbėjo tik broliai Romas ir Vytautas Simaškos.

* * *

Kai mano brolis Romas Launikas-Šturmas ir vyras Vladas Žemaitis-Ladziukas išėjo į mišką, likau su mama ir dviem mažais vaikais. Buvo labai sunku tvarkytis be vyriškų rankų, be to, vos ne kasdien lankydavosi „svečiai“ - Kavarsko, Taujėnų arba Raguvos sribai. Juos reikėjo maitinti, kęsti grasinimus. Kur čia viską išpaskosi. Nebuvo ramybės nei dieną, nei naktį. Naktimis užeidavo partizanai, dienomis - sribai ir kareiviai.

Kartą per Velykas užvirto sribų pulkas. Į trobą prisitempė šiaudų, pastatė kulkosvaidžius ir pasakė: „Nakvosim, lauksim banditų“. Mano mažytis sūnelis lipa per jų ginklus ir vis šneka tik jam ir man suprantama kalba: „Tu laudonas banditas“. Drebu, kad tik šitie nesuprastų. Paskui ima vaikiuką tardyti: „Kur tavo tėtė?“ Primoky-tas vaikas sako: „Kaune, man saldinius perka“.

Su partizanais buvo susitarta: jei pavojus, lauke pakabinti skalbinius. Kad ir Velykos, imuosi skalbimo. Išdžiaustau. Vyrai pamatę neateina. Rytą sribai išsinešdina.

Prasideda trėmimai. Mamą su vaikais dažnai kur nors išsiunčiu - tegu mane vieną ima. Nusibodo taip slapstyti. Mama sako: „Kaip bus, taip - niekur nebeisiu“.

Ir atėjo ta diena. 1948 m. gegužę išvažiuom: aš, vaikai ir mama.

Nugabeno į Krasnojarsko krašto Mansko rajono Orešno gyvenvietę. Pradžioje dirbom miške, surūdijusiais rankiniais pjūklais pjovėm medžius. Darbas nesisekė - medžiai ne žemėn griuvo, o kabinosi už kitų. Dar kiti virto ant jau kabančių. Prižiūrėtojas pyko, keikė mus, „litovcus“.

Pirmieji metai buvo nepakeliamai sunkūs. Taigoje plytėjo dau-ba. Joje - mažas, gal 10 hektarų ūkelis. Mane paskyrė kiaulių šėrėją. Nuo kalnų vežant medžius pasitaikydavo, kad arklys užsimušdavo. Jį atveždavo sušerti kiaulėms. Aš tos arklienos slapčia parsinešdavau į baraką ir išvirdavau. Tada būdavo tikra šventė vaikams.

Badavo visi tremtiniai, o mes daugiau už kitus, nes dirbau aš viena, o maitintis reikėjo keturiems. Dirbančiam leisdavo nusipirkti tik po pusę kilogramo duonos. Paskui, jau kitą pavasarį, prasi-skvarbėme žemės gabalėlį, pasisodinom bulvių.

Tik gerokai vėliau, po 5 ar 6 metų, nusipirkom karvę. Paaugo vaikai, išeidavo į taigą, rinkdavo grybus, kedrų riešutus.

Iš tremties paleido tik 1959 m. Sibire atvargom 11 metų. Na-muose per tą laiką įsikūrė svetimai. Kai jie išsikėlė, atpirkom ap-griuvusius savo namelius ir juose apsigyvenom. Dirbau kolūkyje.

Pasakoja Antanas ŽIBUTIS

(g. 1937 m. Mariniškių k., Taujėnų valsčiuje):

- 1944 m. rudenį susiorganizavo partizanų būrys. Bazavosi dau-giausia Gelučių miške. Vadovavo Stasys Kuoris iš Mariniškių, g. 1920 m. Jo būryje buvo: Alfonsas Imbrasas iš Gelučių kaimo, vėliau legalizavosi; Jonas Sabulis, irgi iš Gelučių, g. 1922 m., žuvo 1947 m.; Vaclovas Budnikas, g. 1924 m., žuvo 1947 m.; Vaclovas Bartkus iš Mariniškių, g. 1922 m., žuvo 1946 m.; Liucijonas Širvelis, legali-zavosi, dabar gyvena Ukmergėje; Juozas Vainonis, g. apie 1916 m., 1948 m. nušautas prie Kabošių kaimo prie Dobrovolsko namų. Vadą S. Kuorį (vieną) apsupo E. Žibutytės sodyboje. Ant krosnies buvo bunkeris, apsaugotas medine siena. Stribai apie tai jau žinojo ir atėję pradėjo badyti durtuvais virš slėptuvės. Tada Kuoris pasidavė. Bu-vo nuteistas 25 metams lagerio. Atsėdėjo 12 metų. E. Žibutytė bu-vo nuteista 12 metų lagerio, atsėdėjo septynerius.

Sabulis, Pupelis ir Budnikas žuvo kartu. Tąsyk stribai „valė“ mišką. Partizanai bandė pabėgti į Mariniškių miškelį. Nušovė bėgančius. Tėvams atidavė kūnus palaidoti.

Bartkus kartą paryčiais parėjo į namus. Jam bemiegant, sesuo pamatė, kad rusai supa Mariniškių miškelį. Bartkus bandė bėgti. Rusai jį nušovė bėgantį. Palaidotas Vidiškiuose. Tėvus ir brolių po to išvežė į Sibirą, seserys sugebėjo pasislėpti.

Kartą žiemą Kuoris su vyrais nakvojo Kuojos sodyboje. Miegančius juos užklupo Kavarsko stribai su kareiviais. Viduj pamatė tris poras batų. Pradėjo ieškoti partizanų. Tik įėjusį į trobą stribų viršininką Kuoris nušovė ir visi vyrai pabėgo pro langą. Basi lėkė apie 4 kilometrus. Dembuvkos kaime apsiavė batus ir vėl bėgo toliau keletą kilometrų, kad užtrintų basų kojų pėdsakus. Kitam kaime persiavė veltiniais ir leidosi atgal greta batų pėdsakų. Išsigelbėjo.

Iš mūsų giminės buvo išvežtos dviejų dėdžių šeimos.

Pasakoja tremtinė Adelė ŠIDLAUSKAITĖ-PELDŽIENĖ

(g.1924 m. Margėnų k.):

- Augom 12 vaikų. Tėvai turėjo 45 ha žemės. Juos valdžia padarė buožėmis ir 1949 m. su keturiais vaikais išvežė į Irkuto sritį prie Taišeto. Dvi seserys, brolis ir aš tada jau turėjom savo šeimas. Kitiems keturiems pavyko pabėgti. Vėliau, kai mes buvom išvežti, brolių Vytautą suėmė ir nuteisė 8 metams lagerio.

Ištekėjusi už Petro Peldžiaus, gyvenau jo valdomame 20 ha ūkyje Sabulių kaime. Vyro brolis Vytautas, traukiantis frontui, pabėgo į Vakarus su dviem draugais. Dėl to brolio rusai labiausiai ir kibo prie mūsų, esą, jis išėjo į mišką. O brolis, kaip vėliau sužinojome, atsidūrė Kanadoje. Mūsų šeima buvo subuožinta, valdžia uždėjo nepakeliamas prievoles. Kai kūrėsi kolchozai, mūsų iš pradžių nepriėmė, tik vėliau vyras šiaip ne taip įsiprašė.

1950 m. spalio 2 d. atėjo mūsų išvežti. Auginom dvi dukreles. Vyresnioji buvo dvejų metų, o mažoji - vos aštuonių mėnesių. Vežė gyvulinuose vagonuose. Mums atiteko gultai palubėj. Aš ten galėjau judėti tik gulėdama. Kai mergytės norėdavo atsistoti, galvytėmis atsidauždavo į lubas. Nė valandėlės negalėjau palikti vaikų, kad nenusiristų žemėn. Viena, net ir saugoma, buvo nukritusi. Po vaikų šonais supuvo antklodės, pagalvės, paklodės, nes nebuvo kur jų nei išskalbti, nei išdžiovinti. Kelionėje traukinys dažnai ir ilgai stovėdavo. Iki Krasnojarsko važiuom net 20 parų. Išlaipino Krasnojarsko traukinių stoty. Sėdėjom lauke. Pasakė, kad atvažiuos

mašinos ir veš toliau. Sėdėjom visą naktį. Buvo šalta, snigo, pustė. Atvažiuavęs sunkvežimis paimdavo maždaug po dvi šeimas ir kažkur išveždavo. Sunku buvo lauke su mažais vaikais. Jie nerimo, verkė. Dar sunkiau buvo juos apsaugoti nuo šalčio. Pagaliau atėjo mūsų eilė. Nuvežė prie Jenisejaus. Ten stovėjo laivas. Jenisejumi prieš srovę plukdė dvi paras. Išlaipino didelėje kolchozo gyvenvietėje Silokone, Novosiolovo rajone. Apgyvendino viename kambaryje pas vietinę moteriškę. Matyt, mus palaikė nerimtais žmonėmis, nes iš karto įspėjo, kad neuždegtume namų.

Pirmuosius dvejus metus labai vargom. Neturėjom pinigų. Varė į darbą, o vaikų nebuvo kur palikti. Vyras visą žiemą nešiojo iš džiovyklos į sandėlį grūdus. Gal tūkstantį tonų sunesė ant pečių. Vietinių vyriškių buvo nedaug. Pasakojo, kad iš gyvenvietės į karą išėjo šimtas jų ir nė vienas negrįžo. Už darbą vyras gaudavo po pusę kilogramo apipuvusių grūdų. Žalius grūdus ten laikė laukuose supiltus į krūvas. Taip gulėdami jie šuto, dygo iš viršaus ir apačios, iš tolo atrodė kaip žalios kepurės. Visą rudenį ir žiemą tokius grūdus veždavo į džiovyklą. Patalpoj stovėjo didžiulė malkomis kūrenama krosnis. Atvežtus grūdus reikėjo ant pečių nešti į viršų, o iš ten, atitraukus lentą, pilti žemyn, kad džiūtų prie krosnies. Vieną žiemą ir man teko dirbti prie grūdų. Kiek jų ten nueidavo niekais, niekas nesuskaičiuotų.

Pirmais metais dirbo tik vienas vyras, o aš buvau prie vaikų - gimė berniukas. Kitais metais tris kilometrus tempdavau vaikus į darželį ir eidavau į darbą. Kur tik neteko dirbti: daržuose, džiovyklose, ganyti karves ir avis. Žiemą šeriau gyvulius. Vyras nešiojo grūdus, dirbo fermoje, statybose. Vasarą visai savaitei išvažiuodavo šienauti. Nebuvo maisto, neturėdavau ko jam įdėti. Po dvejų metų pardavėm beveik visus geresnius drabužius ir nusipirkom karvę. Pasidarė lengviau. Lietuvių Silokone buvo daug, vokiečių taip pat. Tremtiniai pastatė geresnę džiovyklą, fermų pastatus, dirbo daug ir sąžiningai, viską, ką tik liepė. Bet kartą aš pasipriešinau. Lauke su kaaptuku kasiau bulves. Atėjo fermos vedėjas ir sako: „Važiوسي avių kirpti“. O tos avys už 30 kilometrų! „Nevažiوسي, - sakau, - neturiu kam vaikų palikti“. Vedėjas ištraukė iš rankų kaaptuką ir trenkė man juo. Paskui numetė ir eina tolyn. Pastvėriau kaaptuką ir sušukusi „Ogonj!“ tvojau jam per nugarą. Maniau, kad puls kaip reikiant muštis. Tačiau viršininkas į kautynes nesivėlė. Kartu dirbusios moterys juokėsi ir gyrė mano drąsą.

Po to įvykio mane pasiuntė į vištų fermą. Dirbom dviem pamai-

nomis - rinkom ir pakavom kiaušinius. Vištų buvo apie 8 000. Už šimtą kiaušinių užrašydavo darbadienį. Tų darbadienių per dieną išeidavo po 20-25. Už vieną jau mokėjo po pusę rublio. Tada ir prasigyvenom. Susitaupėm pinigų, net motociklą nusipirkom, kurį grįžę į Lietuvą pardavėm. Už gerą darbą gaudavau padėkos raštus, premijas. Premijuodavo kiaušiniais - po 500 vienetų metams. Juos parduodavau vaikų darželiui. Vištų fermoje dirbau iki tremties galo.

1958 m. vasarį grįžom į Lietuvą. Mūsų namai buvo nugriauti. Ap-sigyvenom Sabulių kaime pas svetimus. Darbo negavom. Į kolūkį ne-priėmė. Tik po metų įsileido. Nusipirkom sodybą Papragių kaime.

Vyras mirė 1987 m. Išauginom 4 vaikus.

Tėvai iš Irkutsko srities persikėlė į Lenkiją. Mama ten ir mirė, o tėvą susigrąžinom į Lietuvą. Lenkijoje liko sesuo ir brolis, kita sesuo iš Lenkijos išvyko į Kanadą.

Taip baigėsi mūsų Sibiro ir kiti vargai. Kai ruošėmės grįžti, rusai siūlė pasilikti. Susigyvenom su jais, nemažai gero patyrėm iš kai-mynų. Sibire liko mūsų skausmas, ašaros, badas ir... gyvatės, kurios net į daržus atšliauždavo, taip pat vilkai, gąsdinę didelius ir mažus nykiu kaukimu.

Pasakoja partizanų ryšininkas Povilas VALEIKA

(g. 1922 m. Žvirblėnų k., gyv. Šerių k.):

- Augom trys broliai ir viena sesuo; aš - vidurinysis. Kai rinko vyrus į karą, vyresnįjį brolių sugavo ir išvežė apmokymams į Rusiją. Vėliau pasiuntė į 16-ąją diviziją. Kariauti jam beveik neteko, nes karas greitai baigėsi. Tada paleido.

Mane vokietmetyje norėjo išvežti darbams į Vokietiją. Pavyko įsidarbinti Judinio malūne. Atėję rusai iš savininko Laskauskos atėmė malūną. Jakubavos sovchozo direktorius Kukta, palikdamas mane dirbti malūne, pažadėjo parūpinti broniruotę - laikiną atleidimą nuo armijos.

Malūne dirbau iki 1944 m. lapkričio. Tada stojau į Ukmergės karinę komisiją, kad gaučiau tą atleidimą. Penkias dienas prasitryniau komisijoje, bet broniruotės negavau. Buvau paimtas į armiją. Mokyti karinių dalykų išvežė į Rusiją, Kazeloko miestą. 1945-ųjų kovą išsiuntė į Čekoslovakiją, tiesiai į ugnį. Kariavau iki gegužės 8-osios - iki karo pabaigos. Kai baigėsi karas, dar tęsiau karo mokslus. Demobilizavo 1947 m.

Grižęs dirbau pieno surinkimo punkto vedėju. Išsyk įsitraukiau į partizanų veiklą. Kartu su kitais ryšininkais davėme priesaiką, pasirinkome slapyvardžius. Tapau Liepa. Prisiekiant dalyvavo būrio vadas Karolis Kalibatas ir vyresnysis vadas iš Repšėnų Antanas Jogėla-Ažuolas. Tai įvyko 1947 m. Žvirblėnų miške. Prisiekę šie vyrai: Tadas Serelis, Kazimieras Tratulis, Aleksas Peslekas, Jonas Kšanauskas, Pranas Vileikis, Petras Kiaulys, Albertas Didas, Petras Kamarauskas, Juozas Kalibatas, Jonas Kalibatas ir aš. Nepaminiu tų, kurie vėliau tapo išdavikais.

Mes padėdavome palaikyti ryšius tarp kovotojų būrių. Tai buvo nelengva, nes partizanai tuo metu buvo akylai sekami, medžiojami. Atlikdavome žvalgybos užduotis. Ne kartą nakties metu tekdavo partizanus perkelti per Šventąją, veždavau laiškus į Repšėnų miškus vadui Ažuolui.

1949-ųjų pabaigoje buvom išduoti ir visi vienu metu suimti. Pirmiausia buvo išduotas ir paimtas būrio vadas Karolis Kalibatas-Lapė. Jį pardavė du ryšininkai, susitarę su saugumu. Netoli vieno jų namų buvo vado slėptuvė. Jei aplink slėptuvę būdavo saugu, ryšininkas duodavo vadui sutartinį ženklą - galima išeiti. Vadas, išgirdęs tokį ženklą, išlindo iš slėptuvės ir tuoj pat buvo paimtas.

Prasidėjo sunkios tardymų ir kankinimų dienos. Apie tai vadas papasakojo vėliau, kai atsidūrėme vienoje kameroje. Maždaug po savaitės jis pasakė, kurioj miško slėptuvėj yra būrio archyvai. Kai juos rado, buvo suimti visi ryšininkai, išskyrus tuos, kurie išdavė vadą.

Mus paėmė 1949 m. gruodžio 28 d., kiekvieną iš savo namų. Į mūsų duris pasibeldė apie trečią valandą nakties. Pažvelgęs į langus, prie kiekvieno pamačiau stovinčius žmones. Įėjęs į vidų, kapitonas rusas pirmiausia paklausė: „Ar pažįsti Liepą?“ Viską supratau. Atsakiau, kad žinau tokį medį. Tada liepė keltis iš lovos, duoti dokumentus. Motinai pasakė, kad suieškotų virvių. Ji išsigynė virvių neturinti, paskui įdėjo maisto. Mane išsivarė dvylika kareivių ir pats kapitonas. Matyt, buvau labiau vertinamas. Pakeliui užėjo pas kaimyną, gavo vadžias. Apraizgė mane, apraišiojo, dar pasišaipė: „Dabar būsi kaip tikras banditas“. Varė Kavarsko kryptimi. Kai kurie kareiviai kalbėjo: „Kam čia su juo tampytis, vietoj sutvarkykim“. Bet kapitonas sakė: „Jis mums dar bus reikalingas“.

Kavarske uždarė buvusiam valsčiaus savivaldybės pastate ir laikė, kol atvedė visus kitus. Paskui susodino į sunkvežimį ir atvežė į Anykščius. Dabar ten policijos pastatas. Prasidėjo tardymai. Parengtinio tardymo metu nežinomas tardytojas išsiėmė blanką, užrašė

asmens duomenis ir, pakišdamas tuščią lapą, liepė jo gale pasirašyti, o ką į jį rašys - niekam neaišku. Mes, žinoma, nesirašom. Tada ir prasidėdavo: pasipildavo smūgiai į veidą, galvą ir kitas kūno vietas.

Tardymai baigėsi tik balandį. Maždaug kartą per mėnesį į Anykščius iš Panevėžio mūsų, ryšininkų, reikalais atvažiuodavo generalinis prokuroras. Mane klausinėjo, kodėl nepasirašau ant parengiamojo protokolo. Atsakiau, kad ant tuščio blanko negaliu rašyti, be to, buvau mušamas. Klausė, kas muša. O ką galėjau atsakyti? Parengtinį tardymą vedantieji savo pavardžių nesakydavo, todėl jie likdavo nežinomi.

Bylą sudarė Anykščiuose. Ant tardymo protokolų mūsų parašų nebuvo, gal todėl daugiau ir nemušė.

1950 m. balandį visus išvežė į Panevėžį. Visą vasarą čia išlaikė. Laukė teismo, bet taip ir nesulaukė. Tik rugsėjį visus sušaukęs majoras perskaitė „trojkos“ nuosprendį: visiems, išskyrus vieną, duota po 10 metų lagerio. Po to dar pridūrė: „Jei atsiras naujų įkalčių, bausmė gali būti padidinta“. Kaip vėliau paaiškėjo, ne kartą taip ir būdavo daroma.

Rugsėjį išvežė į Vilniaus persiuntimo punktą, iš čia - į Leningradą, po to į Komiją, Vorkutos miestą. Iš Vorkutos patekau į režimo lagerį Nr. 5, į 40-ąją šachtą. Kasiau anglį. Čia laikė iki 1956 m. rugpjūčio. Atvykusi komisija peržiūrėjo bylas ir paleido į laisvę.

Grįžęs dirbau įvairų darbą. Kartą saugumo viršininkas Čikiliovas pasiūlė draugystės sutartį - bendradarbiauti. Žadėjo net atlyginimą. Tada dirbau ūkinių prekių parduotuvėje. Kadangi atsakiau, darbą turėjau palikti.

Pasakoja buvęs partizanas Aleksas VERIKAS

iš Pusbačių k.:

- 1944 metais į komisiją nestojau. Su draugais mėnesį kitą, kol neprasidėjo gaudynės, slapstėmės arčiau namų, turėjom slėptuves. Kai prasidėjo persekiojimai, išėjom į mišką. Į namus pareidavom tik maisto pasiimti, pasikeisti drabužius. Vadu išsirinkom Antaną Jogelą. Būryje buvo apie 40 vyrų. Visi turėjo ginklus. Vienus surinkom, kitus pirkom. Daugiausia vyrų buvo iš Kavarsko valsčiaus, po kelis nuo Traupio, Taujėnų.

Mano kaimynas M. Š. į mišką išėjo su broliu Alfonsu. 1945 m. vasario 7-osios vakare jie abu buvo parėję į namus maisto pasiimti.

Auštant pamatė nuo miško bėgančius partizanus. Šaudė. Abu broliai išsoko kaip stovi ir prisijungė prie besitraukiančiųjų, net ginklų nesuspėję nutverti. Kai kulkos pradėjo čeksėti visai arti, M. nuspyrė batus ir bėgo per sniegą basas. Stribai šaudė, kol pritrūko šovinių. Pristigę prisivijo draugo brolių Alfonsą ir ėmė daužyti šautuvų buožėmis. Tai buvo Troškūnų stribai. Alfonsas prašė pažįstamą sribą Butkevičių: „Dėde, nemušk“. Tačiau atsiviję kiti stribai paleido seriją ir Alfonsas Šeštokas krito vietoje. Apie tai vėliau papasakojo netoli gyvenę kaimynai Jakeliūnai. Tuo metu žuvo du broliai Jonas ir Kazys Mincės iš Kraupėnų kaimo. Būrys buvo išvaikytas netoli Taujėnų. Mano draugas M. į būrį nebegrįžo. Kaimynei V. Kernaigienei padedant, jis įsigijo dokumentus su „pajauninta“ gimimo data ir įsidarbino.

Rytojaus dieną aš grįžau į būrį.

Žuvusiųosius stribai surinko ir numetė Degionių kaime, vėliau išvežė į Mackeliškių kaimą, padegė partizano eigulio Broniaus Kacevičiaus namą ir ant degėsių nutėškė žuvusiųjų lavonus. Laikė daugiau nei dvi savaites. Palaikęs slapčia pasiėmė artimieji ir palaidojo-

1945 m. vasario 9 d. Liekno miškely, netoli Jusiškių, susirinko kelių būrių partizanai. Jų buvo apie 80-100. Dalis buvo atėję iš Juodgirio (nuo Taujėnų). Toje pusėje išgirdom šaudant. Netrukus pamatėm ateinant septynis ar aštuonis partizanus. Paklausėm, kodėl ten šaudė. Vyrai pasakė, kad Juodgirio kryptimi nurūko du vežimai sribų. Tarp atėjusiųjų buvo ir mūsų būrio draugų. Vienas jų papasakojo, kaip stribai juos užklupo. Visas didžiulis susirinkusiųjų būrys nusprendėm padėti į bėdą Juodgiryje patekusiems draugams.

Buvo gal 9 val. ryto. Per Klaibūnų kaimą skubėjom minėto miško link. Priėję pradėjom šaudyti. Netrukus pastebėjom, kad miškas apsuptas kariuomenės. Kareiviai, išgirdę mūsų šūvius, atidengė ugnį - pasipylė šūviai, užsidegė raketos. Matydami, kad prieš tokią jėgą neatsilaikysime, pradėjome trauktis. Besitraukdami žuvo trys partizanai: Edvardas Augulis, Kostas Butėnas ir Anicetas Paurazas, visi iš Pusbačkių kaimo. Grupėje, su kuria traukiausi, buvo trys mūsų vyrai ir du iš kitų būrių. Bėgdami per jauną eglynėlį, pasigedom vieno draugo. Pasirodo, jis palindo po eglaitėmis ir liko užnugary. Pastebėję, kad vienas partizanų dingo, jo ėmė ieškoti rusai. Draugas vėliau atėjo į būrį.

Traukdamiesi pasiekėm Mickūniškių kaimą (netoli Traupio), įpuolėm pas ūkininką ir liepėm duoti arklį. Šeimininkas drebėjo iš

baimės, nes aplinkui šaudė, degė penki ar šeši namai - juos tyčia padegė rusai. Pasikinkėm arklį, į roges suvirtom apie dešimtį vyrų. Du buvo sužeisti. Važiavom į Repšėnų mišką. Rusai mus vijosi. Kulka sužeidė Vaclovą Grincevičių iš Klaibūnų kaimo. Pakely sutikom važiuotą žmogų. Jis paėmė dalį partizanų ir atvežė į Repšėnų mišką.

Juodgirio-Klaibūnų susidūrimo žuvo 18 partizanų. Iš mūsų būrio - penki. Be jau minėtų trijų, galvas paguldė Karolis Kadžionis iš Piktagalio ir Napalys Žemaitis iš Mickūniškių.

Jau gerokai vėliau, prieš Velykas, mūsų būrio partizanai laikėsi Alukėnų miške, netoli Traupio. Raguvos ir Troškūnų sribai su kareiviais susiruošė „valyti“ mišką. Partizanai išėjo į pamiškę ir pasislėpę stebėjo. Netoli miško buvo žvyruobės. Tose žvyruobėse užpuolikai surengė pasalą. Raitas leitenantas davė jiems nurodymus. Partizanai girdėjo visas jo komandas. Kai leitenantas nutilo, partizanai į žvyruobes paleido ugnį. Ir prasidėjo... Pirmasis krito leitenantas ir jo arklys. Neatlaikę ugnies, visi kiti leidosi bėgti įvairiausiomis kryptimis. Kaip vėliau teko girdėti juokaujant, trys persigandę sribai atbėgo į Traupio miestelį. Paprašė valgyti, o pasisotinę netgi persižegnojo.

Po susidūrimo ties Klaibūnais sužeistuosius būrio draugus Lau-niką ir Žemaitį įkurdinom pas ūkininkus prie Dabužių. Slaugėm juos patys. Žaizdas valėm namine. Pasveiko abu.

1948 m., žuvus būrio vadui Antanui Jogėlai, būryje liko šie partizanai: Anicetas Simanonis, Jonas Kadžionis-Bėda (vadas), Juozas Šilaika-Šviedrys ir Aleksas Velanis-Tigras, vėliau išdavęs visus ryšininkus - net trisdešimt tris.

Aš iš miško išėjau 1947 m. pavasarį. Išvažiavau į Panevėžį, nes buvo pranešta, kad areštuos. Turėjau nusipirkęs dokumentus. Kai 1949 m. lapkričio 19 d. suėmė visus ryšininkus, man pavyko pasislėpti. Į sovietų rankas pakliuvau parvažiavęs į tėviškę. Nakvoti išėjau pas kaimynus. Matyt, buvau sekamas. Tardė ištisus metus, po to teisė Vilniaus srities MGB teismas. Nuteisė 7 metams lagerio. Laimei, niekas neįskundė, kad buvau partizanas. Tardant akistatai buvo atvežtas Velanis. Pasakiau, kad jo nepažįstu. Jis irgi „nepažino“ manęs. Ir nereikėjo - viską buvo raštu pateikęs.

Kalėjau Kuibyšėvo srityje. Vilnių sėdėjau Lukiškių vienutėj. Ten prižiūrėtojai pasivaikščiojimui skirtu laiku spėdavo išvogti man iš namų atvežtus maisto produktus.

Šiuo metu gyvenu tėviškėje, ūkininkauju.

Pasakoja Apolonija STRAZDAITĖ-SUDEIKIENĖ
(g. 1920 m.) ir Antanas SUDEIKIS (g. 1913 m):

- Kai 1944 m. vyrus rusai ėmė į karą, nė vienas iš mūsų miestelio nestojo. Visi slapstėsi. Antanas, jo brolis Juozas ir Edvardas Striukis slapstėsi netoli Taujėnų. Dieną miške, o naktį ūkininko klojime. Nebijojo, nes išdavikų tada dar nebuvo. Kartą Edvardas parėjo namo ir jį pagavo. Paėmė į armiją. Antano brolis Vytautas su svainiu Alfonsu Džiena slėpėsi po šiaudų stirta. Juos irgi surado ir apmokę išsiuntė į frontą. Po karo abu sugrižo. Buvo sugauti ir kaimynai Vytautas Darelis su Henriku Vaitoniu. Pirmasis žuvo Latvijoje, o ant-rasis buvo sužeistas - kontūzytas. Kai baigėsi karas, Antanas su broliu Juozu registravosi.

Pasakoja partizanų ryšininkė Angelė VILUTYTĖ
(g. 1926 m. Žvirblėnų k., gyv. Kavarske):

- Mūsų tėvai turėjo 20 ha žemės, taigi rusų laikais buvom „buožės“. Iš penkių vaikų buvau tik viena mergaitė.

1944 m., kai paskelbė mobilizaciją, šaukimus gavo broliai Pranas (g. 1922 m.) ir Antanas (g. 1923 m.). Į komisiją nestojo, abu slapstėsi. Praną rusai sugavo ir išsiuntė į frontą. Prie Berlyno buvo sunkiai sužeistas, gydė net ketverius metus. Paleido 1949 m., bet 1950-aisiais buvo areštuotas ir „trojkos“ nuteistas 10 metų lagerio už ryšius su partizanais. Kalėjo Vorkutoj. Kartu su broliu teisė Joną ir Juozapą Kalibatus, Joną Kščėnavičių, Petrą Kamarauską, Albertą Didą, Kiaulį, Povilą Valeiką, Tadą Šerelį, Kazį Tratulį, Aleksą Pesleką ir Karolį Kalibatą. Karolis Kalibatas buvo partizanas. Jo buvimo vieta buvo išduota, tada paėmė gyvą. Kalbėjo, kad pas jį rado ryšininkų sąrašą. Partizaną nuteisė 25 metams, o ryšininkus - po 10. Atlikę bausmę, sugrižo visi.

Brolis Antanas išėjo į mišką 1944 m. rudenį. Jis buvo labai gabus. Mokyklą baigė vien penketais. Mėgo skaityti knygas. Vaikystėje, gavęs pinigų, nepirkdavo skanėstų, o taupydavo knygai. Mokėjo mūrininko ir staliaus darbus, pindavo įvairius daiktus iš vytelių. Viską padarydavo labai kruopščiai, dailiai. Iki šiol laikom prisiminimui kaip relikviją jo iš vytelių pintą krepšį.

Brolis Antanas su kitais partizanais laikėsi miškuose tarp Kavarsko ir Kurklių. Jų vadas buvo Jonas Raudonikis-Patašonas. Tarp

Kurklių ir Anykščių būrys pateko į pasalą. Per susišaudymą žuvo 6 partizanai, tarp jų - ir mano brolis. Tai įvyko 1945 m. balandžio 28 d. Partizanas Edvardas Staikūnas susisprogdino. Iš jo liko tik galva ir kojos... Brolio kūno parsivežti negalėjom, nes žuvusiuosius akylai saugojo Kurklių sribai. Aš labai norėjau prieiti prie žuvusiųjų, bet sribai su šunimis, pamatę mane, pradėjo vytis. Netoli tekėjo Virintos upelis. Dar nebuvo nusulgęs pavasarinis potvynis. Puoliau į ledinį vandenį, panirau iki kaklo, o galvą paslėpiau po užgriuvusiomis medžio šaknimis. Pribėgę prie upelio, sribai nepastebėjo manęs, turbūt pamanė, kad pabėgau, ir grįžo atgal. Išlipau iš vandens. Nuo šalčio, atrodo, stingo suknėlė. Tekina bėgau, kad nesušalčiau. Užėjau pas pažįstamus. Nusirengiau drabužius. Šeimininkė sudėjo juos į skardą ir krosnyje išdžiovinė. Laimė, tą kartą nesusirgau. Eidama namo, labai bijojau sribų - ir kelyje, ir namuose.

Vis dėlto prisitaikę žuvusiuosius palaidojom. Paulinos dvare (Kurklių valsčiuje) buvo iškasta duobė, į ją nuleidom keturis karsčius, o žemę išlyginom. Pažymėjom tik mums žinomais ženklais. Kapus dažnai aplankydavau, nors jie seniai buvo apaugę žole. Brolio Antano ir trijų jo draugų palaikus iškasėm 1989 m. balandžio 9 d. ir perlaidojom Kavarsko kapinėse. Kai atkasėm kapą, brolio palaikus pažinau iš dantų. Gerai žinojau, kad dešinėje pusėje viršutinis dantis buvo išgedęs. Taip pasisveikinau ir atsisveikinau su broleliu. Tuo metu man iš nosies pasipylė kraujas.

Iš Žvirblėnų kaimo žuvo šie partizanai: Vincas Žukauskas, Edvardas Kalibatas, Stasys Kalibatas, Balys Kiaulys, Antanas Vilutis, o būrio vadas Jonas Raudonikis nuteistas mirties bausme.

Iš Skapiškiu kaimo žuvo Leonas Didas, Edvardas Staikūnas, Antanas Kalibatas ir Antanas Karosas.

* * *

Apie partizanų vadą Joną Raudonikį-Patašoną. Jis, rodos, kilęs iš Repšėnų kaimo. Buvo Nepriklausomybės kovų savanoris. Gavo prie Kavarsko žemės sklypą. Apsikeitė jį su Kalibatu iš Žvirblėnų. Mūsų (Žvirblėnų) kaime gyveno su žmona ir sūnumi. J. Raudonikis buvo šaulys. Turėjo uniformą, ginklą.

1944 m. rudenį, nors ir nebuvo šaukiamojo amžiaus, surinko jaunų vyrų būrį iš Žvirblėnų bei Skapiškio ir ėmė jam vadovauti. Tų pačių metų rudenį būrys pirmą kartą susišaudė su sribais. Nuolatinės vietos tuo metu partizanai neturėjo. Žiemai persikėlė prie Bur-

biškio. Ten buvo vado žmonos tėviškė. Prieš pat Kalėdas mes su jaunesniuolu broliu Petru vežėm jiems maisto. J. Raudonikio būryje partizanavo ir mūsų brolis Antanas. Be žvirblėniškių ir skapiškėnų, buvo ir vietinių vyrų, išviso apie dvidešimt. Švenčių išvakarėse visi partizanai Burbiškio bažnytėlėje priėjo išpažinties. Pamažose dalyvavome ir mes su broliu. Tų žiemą įvyko didelis mūšis su rusų kariuomene. Būrys buvo išblaškytas, vyrai išsiskirstė. Nebė visi sugrįžo į būrį, kuris po mūsų laikėsi Žvirblėnų ir aplinkiniuose miškuose, paskui persikėlė prie Paulinos dvaro Kurklių apylinkėje.

Per Šventąją ties Kavarsku tada nebuvo tilto. Būrys priartėdavo prie miestelio ir kartais, norėdamas pagąsdinti stribus, jį apšaudydavo. Atrodo, 1945 metų žiemą partizanai buvo įsiveržę į Kavarsko miestelį. Vietinė valdžia ir stribai persigandę kas kur išsislapstė. Miestelėnai ilgai šaipėsi iš komunistų bailumo.

Buvau viena iš daugelio partizanų ryšininkų. Ne kartą parūpinau jiems maisto, vykdžiau vado Patašono, o vėliau ir Šibailos-Dieduko užduotis. Prisimenu, 1945-ųjų žiemą vadas su dokumentais pasiuntė mane į Mariniškių kaimą pas kitą ryšininkę Malviną Gedžiūnaite (vėliau Kadžionienę-Sesutę). Važiavau rogėmis, vengdama pagrindinių kelių. Įklimpau į gilų sniegą. Kitą kartą vadas siuntė į Kunigiškius (už Kurklių). Ėjau laukų takeliais. Baisu buvo pereiti plentą. Vykdžiau ir kitokias, vietines užduotis. Į Patašono būrį ateidavo kitų būrių partizanai. Neretai būryje ir mūsų namuose lankėsi Antanas Jogėla iš Repšėnų kaimo ir kiti partizanai.

1945 m. balandžio 28 d. būrys ties Paulinos dvaru pateko į pasalą. Mūšyje žuvo šeši partizanai: keturi iš mūsų apylinkių ir du vietiniai.

Raudonikiui partizanaujant, jo žmona ir sūnus buvo išvežti į Sibirą. Šiuo metu abu mirę. Troškūnuose gyvena marti Anelė, buvusi tremtinė.

Po mūsų prie Paulinos būrys buvo išblaškytas. Vadas liko be kovotojų. Tuo metu jis beveik nesislapstė, sakė, kad nėra prasmės gelbėtis, buvo palūžęs. Gyveno Repšėnuose ir dirbo kalvėje. Ten jį ir paėmė rusų kareiviai.

1946 m. Joną Raudonikį-Patašoną Kavarsko mokyklos salėje viešai, dalyvaujant daugeliui žmonių, nuteisė mirties bausme. Sušaudytas 1946 m. Apie tai 1996 m. buvo paskelbta „Tremtinio“ laikraštyje.

Grįžęs iš tremties sūnus ieškojo tėvo manydamas, kad jis laiko-

mas Sibiro lageriuose. Tačiau jam buvo pasakyta, kad tėvo nebėra gyvo.

J. Raudonikiui žuvus, jo būrio vyrai perėjo apygardos vado Šibailos-Dieduko žinion. Diedukas mane, kaip ryšininkę, siuntinėjo į kitus būrius.

* * *

Pokario metais, norint susimalti grūdų, reikėjo valsčiaus vykdomojo komiteto leidimo. Pritrūkom duonos. Atėjau į vykdomąjį. Pirmininkas Stančikas liepė užėti į antrą aukštą. Ten tuo metu buvo sribynas. Užlipau, prisistačiau, pasakiau, koku reikalu atėjau. Kaip žvėris ant manęs šoko rauplėtas viršininkas: „Banditams malsi grūdus tu, banditų ryšininke!“ „Sau“, - ramiai atsakiau. Supuolė sribai, čiupo už kailinių apykaklės, išstūmė pro langą ir laiko šitaip pakabintą tarp dangaus ir žemės, reikalauja išduoti partizanų vadą. Ginuos, kad nieko nežinau. Matyt, sunku mane laikyti - aš gi didelė. Vėl išitraukia į vidų, tvoja bizūnu ir išvaro. Net nenutuokiu, kad bekabant suplyšo kailiniai. Žmonės miestelyje vis žvilgčioja į mane, pagaliau pasako, kad apykaklė beveik nudrėksta.

* * *

Kartą rudenį, prieš spalio šventes, atėjo būrys sribų iš Kurklių. Mus lankydavo ir kurkliečiai, ir kavarskiečiai - kaip kuriems patogiau. Tiltu per Šventąją tada nebuvo, tai kavarskiečiams žiemą patogiau pasiekti užupį. Tie kurkliečiai išsivarė iš tvarto veislinę kiaulę ir jau ruošiasi šauti. Aš apkabinau tą kiaulę, tiesiog užgriuvau ant jos. „Neduosiu!“ - šaukiu. Mama rėkia: „Traukis, nušaus ir tave!“ Atsakau beveik verkdamas: „Tegul šauna!“ Sribai visgi nuo kiaulės atstojo, nusišovė bekoną ir išvažiavo.

Tie sribai namuose buvo vos ne kasdieniniai svečiai. Ateis, landžios po visas patalpas, rausis spintose, stalčiuose, dar ir durtuvą į krūtinę įrems.

* * *

Kai žuvo partizanas Vincas Žukauskas, jo atpažinti sribai surinko kaimynus: Kazį Kiaulį, Kostą Kalibatą, žuvusiojo motiną Uršulę Žukauskienę ir mane. Atvarė į Kavarsko turgavietę, kur gulėjo partizano lavonas. Visi sakėm, kad žuvusiojo nepažįstam. O motina, vargšė motina... Kas dėjosi jos širdyje matant išniekintą

sūnaus kūną! Eina aplink lavoną linguodama, bet akys sausos. Eina ir kartoja: „Ne mano vaikas, ne mano vaikas“...

Po to mus visus nuvarė prie vykdomojo, sustatė veidais į sieną. Rankos už nugaros. Pila lietus. „Šaudys“, - manom. Palaikė daugiau kaip valandą ir šlapius nuvarė į antrąją aukštą. Sutupdė ant grindų ir paeiliui po vieną šaukia tardymui. Man drebia: „Kaip tu savo kavalieriaus nepažįsti?“ Gynėmės visi.

Visus ištardę, vidurnakty paleido. Namo eiti bijojom. Nakvojom Kavarske pas Juozą Sudeikį. Jo žmona iš mūsų kaimo. Išgirdę lauke įtartiną garsą, šokdavom prie lango. Sudeikis sakė, kad naktimis pro jų langus, pririšę prie arklio kojos, į pakalnę velka žuvusių partizanų kūnus.

Rytą parėjom namo. Kitą dieną J. Sudeikis iš sribų už 500 rublių „nupirko“ partizano V. Žukausko lavoną. Stribai naktį nuvežė jį į Daumantų kaimą pas partizano dėdę ir palaidojo darželyje.

Netrukus Žukauskų šeimą ištremė į Sibirą. Kai grįžo, namų neberado. Motina po tremties apsigyveno Daumantuose pas brolių. Ten ir mirė. Įjos karsto apačią įdėjo sūnaus Vinco kaulelius ir palaidojo Kavarsko kapinėse.

* * *

Ir vėl kareiviai su sribais ateina. Rodos, kurkliečiai. Vėl tardo, tąso, grasina - gali išprotėti. Kai išėjo, įpuoliau į kamara ir nuo nervų maktelėjau „samagono“. Nespėjau iš kamaros išeiti - nuo Kavarsko jau kitas būrys atbrenda! Ir vėl visur lenda, viską varto, kamantinėja. Matyt, šiandien dar negėrė, nes užuodžia nuo manęs sklindantį naminės kvapą. Visai pasiunta: „Prisigėrei, matj, matj!“ - rėkia vienas. „Kaip neišgersi, jei visą dieną nesibaigia spaviedojimai. Galima kvailiu pavirsti“, - atkertu. Pagirdau ir juos, priešiu, tada apsiramina ir brenda toliau. Gal dar kokie iš kur išlįs?

Mama, vargšė, visai nusikamavo nuo tų „svečių“. Vos pamato juos, pradeda drebėti kaip epušėlė, nė žodelio negali ištarti.

Bet dar kol kas gyvenam, ačiū Dievui.

1952 m. - jau buvo kolchozai - mūsų klojime kūrė javus. Kai išvažiavo kuliamoji, aš sugrėbsčiau lauke išsidraikiusius šiaudus ir susinešiau į tvartą - bus gyvuliams pakreikti. Užvažiavo pirminkas Pacharevas su sandėlininku, pašniukštinėjo ir rado tuos šiaudus. Susikvietė sribus. Tie atvažiavo su svarstyklėmis. Psvėrė rado 92 kilogramus. Vėliau nulėkė pas kaimynę Julę Kalibatienę. Pas ją aptiko maišą pelų. Mus abi perdavė į teismą. Mane nuteisė trims mėnesiams, o Kalibatienę - vienam mėnesiui kalėjimo. Po

teismo dvi paras abi laikė Kavarsko daboklėje, paskui arkliu vežė į Anykščius. Čia įsodino į siaurabėgį traukinuką. Važiovom iki Švenčionėlių, paskui, jau plačiuoju gelžkelio, į Vilnių. Nuo Kavarsko iki Vilniaus mus, kaip didžiai nusikaltusias, lydėjo trys sribai.

Po trijų mėnesių mane paleido. Kalėjime darbo nedavė. Mokiau lietuviškai kalbėti kalėjimo kiosko pardavėjos žydės mergaitę.

Pasakoja Janina RUTAVIČIŪTĖ-MASEVIČIENĖ

(g. 1941 m. Gyveno Jurginų k., dabar Anykščiuose):

- Tėvai žemės neturėjo, dirbo pusininkais įvairiose vietose. Po 1940-ųjų atsikėlė į Jurgėnų kaimą, dirbo kunigui Kazakauskui priklausių žemę ir gyveno jo namuose.

1944 m. į frontą tėvelio nešaukė - buvo per senas. Mano brolis Antanas buvo šaukiamojo amžiaus, tačiau į karą nėjo, slapstėsi, kitam - Zigmui ėjo aštuoniolikti. Į namus dažnai ateidavo enkavedistai, vadinamoji „Kuzmos brigada“, o vėliau - sribai. Nuolatos lankydavosi ir partizanai. Du iš jų - Antanas Bujokas-Švilpa ir Ignas Čerkauskas-Nevēžis troboje, po bulvių aruodu, turėjo slėptuvę. Slėpėsi joje visą žiemą. Į slėptuvę patekdavo pro angą, kuri buvo už staliuko, prišlieto prie krosnies sienelės. Tai buvo naktinė slėptuvė. Dieną vyrai slėpėsi duobėje už krosnies. Ėjo 1951-1952 metų žiema. Partizanų tada nebebuvo likę. Pavasarį vyrai išėjo į mišką ir netrukus, gal po savaitės, žuvo apie Balelius. Šie partizanai buvo, berods, iš Sauliūno būrio.

1945 m. spalio 9 d. pas mus atvažiavo „Kuzmos brigada“. Šeima tuo metu kasė lauke bulves. Niekam nieko neaiškinę, tėvelį - Joną Rutavičių išsivarė į Kavarską, neleidę net rankų nusiplauti.

Rytojaus dieną į Kavarską išėjo mama, nunešė tėtui valgyti. Jai buvo pasakyta, kad vyras sotas ir kad dabar jo čia nėra - gal Ukmergėje. Tiesiai iš Kavarsko mama nuėjo į Ukmergę, bet ir čia jai nieko nepaaiškino.

Pas tėtės seserį Kazę Pulikienę Jusiškių kaime gyvulius ganė piemenukas iš Kavarsko. Vaikas tuo metu buvo išleistas aplankyti tėvų. Sugrįžęs jis pasakė tetai, kad mūsų tėvelį ir du kitus vyrus nužudė ir užkasė prie šaltinio. Tos pačios dienos vakare teta Kazė atėjo į Kavarską. Mama eiti bijojo, nes ją buvo matę enkavedistai. Naktį teta nurodytoje vietoje ėmė rausti žemę. Visai negiliai atkasė ranką. Nagai buvo nulupinėti. Brolį ji atpažino iš švarko medžiagos.

Kitą vakarą teta atvažiavo su vežimu, norėdama slapčia pasi-

vežti kūną, tačiau jo neberado. Žmonės kalbėjo, kad tėtės lavoną išvežė į žvyruobes Ukmergės link. Kitus du kartu su tėveliu nukankintus - Joną Granicką ir Karolį Žemaitį, kaip vėliau pasakojo, išsikasė artimieji. Apie tai sužinoję enkavedistai, matyt, nutarė paslėpti tėtės kūną, kad artimieji neišvogtų. Iki šiol neradom. Žmonės pasakojo, kad visus tris tą pačią naktį labai žiauriai nukankino enkavedistas Juozas Darela.

Po tėvelio nužudymo sodybą užgriuvo Kuzmos būrys ir išsivežė visą turtą: paėmė pakinkytą arklį, keturias karves, avis, nušautą kiaulę. Iš trobos pasiėmė du rietimus drobės, iš komodos - auksinį žiedą, žodžiu, viską, kas jiems patiko. Tuoju po to į Sibirą vežė kaimynų Prieskienių šeimyną. Mano brolių Zenoną paėmė į Kavarską gabenti išvežtųjų turto. Vienas sribų broliui pasakė: „Dabar į Sibirą jūsų eilė“. Nuo to laiko pradėjome slapstyti. Nepamenu, kurie tai buvo metai, bet iš mūsų apylinkių nieko daugiau nebeišvežė. Mama gyveno Jurgėnuose (mirė 1990 m.), o mes, vaikai, vėliau išsikirstėme kas kur.

Vyriausias brolis Antanas iš pirmosios tėtės šeimos buvo partizanas. 1946 metais jis kartu su penkiais bendražygiais žuvo Šienraisčių kaime, netoli Andrioniškio, mamos tėviškėje. Būrys buvo išduotas. Visi šeši palaidoti Andrioniškio kapinėse.

Mūsų giminėje buvo ir daugiau nukentėjusių nuo bolševikų. Mano vyro du broliai Raimondas ir Zigmas Masevičiai kariavo fronte Karaliaučiaus mieste. Kai Raimondas žuvo, Zigmas pabėgo iš kariuomenės. Jį užklupo kareiviai su sribais ir sušaudė. Kapinėse laidoti neleido. Zigmą palaidojo Kupčinskų daržinėje (Masevičiai dirbo Kupčinskų žemę). Po trylikos metų Zigmo palaikai slapta buvo perkelti į Kavarsko kapines.

Pas mus dažnai lankydavosi partizanai. Gera prisimenu Anicetą Simanonį-Sigitą ir Joną Butkų-Karkalą. Butkus žuvo.

Pasakoja seserys PALAVENYTĖS -

Eleonora (g. 1924 m.)

ir Janina (Bradauskienė)

(g. 1928 m. Pilypų k. Gyvena Kavarske):

- Šeimoje augom šeši vaikai: brolis Antanas (g. 1918 m.), gydytojas, Alfonsas (g. 1920 m.), baigęs šešis pradinės mokyklos sky-

rius ir technikos mokyklą, Vytautas (g. 1922 m.), ūkininkavo. Sese-
rys: Eleonora, Emilija (g. 1926 m.) ir Janina.

Turėjom 20 ha žemės, taigi turtingi nebuvom. Brolį Antaną išmo-
kyti padėjo dėdė.

Visi trys broliai buvo patriotai. 1940-1941 m. jie su draugais
spausdino ir platino atsišaukimus. 1941-ųjų vasario 16-ąją brolis
Vytautas kartu su Vytautu Peldžiumi iš Sabulių ir Jokūbu Palave-
niu nuo Riklikų į aukščiausią Pilypų kaimo ažuolą įkėlė tautinę
vėliavą. Tėvas po to turėjo giliai paslėpti virves, kurių pagalba buvo
kopiami į medį. Vėliavą šiaip ne taip nuplėšė iš valsčiaus atsiųsti
žmonės.

Vokietmety brolis Antanas dar studijavo, o 1944 m., užėjus ru-
sams, ligoninėje atlikinėjo praktiką. Traukiantis frontui į Vakarus,
dalis ligoninės personalo irgi traukėsi. Tačiau dar nespėjus palikti
Lietuvos, bėglius perėmė rusai. Antanas pateko ruso gydytojo
žinion. Abu susigyveno, susidraugavo. Brolis jo paprašė vaistų, ku-
rie sukeltų jam ligą. Nuo tų vaistų kūnas sutino, todėl gydytojas
brolį paleido - nebereikėjo važiuoti į frontą. Jis turbūt kažkur įsi-
darbino.

Ėjo 1945-ieji. Rugpjūtis. Antanas atvažiavo į Kauną. Iš giminių
sužinojo, kad rugpjūtį išvežė mūsų šeimą. Niekas niekam ir nieka-
da nepasakė, kuo mes užkliuvom. Matyt, todėl, kad visi kiti iš baimės
drebėtų, būtų suspausti kaip kumštyje. Tada brolis pasidarė doku-
mentus. Juose tėvo vardą pakeitė motinos vardu. Pabiržėje, netoli
Latvijos, gavo felčerio vietą - irgi padirbtų dokumentų pagalba, nes
gydytojo diplomo rodyti negalėjo. Dirbo prie vaikų namų. Ten tuo
metu statė pirtį. Antanas kritikavo blogą statybos organizatorių
darbą. Valdžia tuoj juo susidomėjo. Teko iš darbo pasitraukti. Tada
išėjo į mišką pas partizanus. Kaip vėliau teko girdėti, ten, Šiaurės
Lietuvoje, gydė sužeistus partizanus. Jau ir anksčiau jis, gavęs iš
gydytojų receptų, parūpindavo jiems vaistų ir tvarsčių. Nesužino-
jom, kada ir kur žuvo Antanas, kur jis palaidotas.

Brolis Alfonsas iš pradžių slapstėsi namuose. Kai mus vežė, jis
buvo troboj, gerai įrengtoj slėptuvėj. Visi dėl jo baiminomės, bijo-
jom, kad nesurastų. Visi manėm, kad ne į Sibirą veža, o šaudyti.
Mažai tepaėmėm maisto, drabužių. Tada į tremtį dar nedažnai žmo-
nės vežė. Viena mūsų net tautiniais drabužėliais apsivilkom - gražiau
bus mirti. Kai mus išvežė, Alfonsas išėjo į mišką. Nežinom, kur jis
partizanavo. 1945 m. spalį gavom Troškūnų kunigo laišką. Jame
žodžiai: „Geriau skaudi teisybė, negu nežinia“. Toliau parašyta, kad

Alfonsas žuvo susišaudymo metu, kulkai pataikius į galvą. Iš pradžių gulėjo numestas Troškūnuose. Kai ten niekas neatpažino, atvežtas į Kavarską. Čia kažkur, sako, netoli šaltinio, užkasė. Minėtas kunigas irgi buvo suimtas.

Jaunėlis brolis Vytautas kartu su frontu traukėsi į Vakarus. Kaip vėliau papasakojo kartu bėgęs kaimynas Jokūbas Palavenis, kažkur prie vandens jie buvo atskirti. Kaimynas sugrįžo, o apie brolių Vytautą iki šiol nieko negirdėjome.

Mus penkis (tėvus ir tris dukteris) išvežė į Molotovą (Permės srity). Dirbome miškų ūkyje: kirtom medžius, genėjom, vežėm. Apgyvendino pas vietinius žmones po tris šeimas viename kambarėlyje. Duonos - 200 gramų visai dienai.

Vietinis jaunimas bėgo iš to ūkio, beveik visi išsibėgiojo. Planavom ir mes sprukti. Kartą sesuo Emilija peiliuku tyčia susižeidė ranką, žaizdelę dar kirviu pagilino. Išsikruvino visą ranką, drabužius, krauju aptaškė medį. Tada nuėjo pas brigadininką ir paprašė, kad paleistų namo. Susitarėm, kad šeštadienį, kai pargrįšiu iš kirtavietės, abi bėgsime į Lietuvą. Taip ir padarėme abi - Emilija ir aš, Eleonora. Sesė Janina su dviem draugėm irgi iškeliavo. Teko ir pėsčioms eiti, ir ant platformų važiuoti, netgi vagonu pasimėgauti. Gal po poros savaitžių mes jau Lietuvoj, Subačių. Apsigyvenom pas gimines. Vertėmės įvairiais atsitiktiniais darbais. Gyvenom be dokumentų, nesiregistravusios. Tarybiniam ūkyje mus pakentė - juk dirbom beveik veltui.

Artėjant rinkimams, mus įtraukė į rinkėjų sąrašus. Po rinkimų visas tris areštavo. Janiną, kaip nepilnametę, per kalėjimus išsiuntė pas tėvus, mums - Eleonorai ir Emilijai - po trejus metus lagerio.

Tremtyje išbuvom iki 1956 m. Grįžę apsigyvenom jau svetimųjų užsėstoj tėviškėj, dirbom kolūkyje. Tėvelio kaulai liko tolimajame Sibire, mama mirė Lietuvoje, sesė Emilija gyvena Radviliškio rajone, o mudvi Kavarske.

Apie dėdę, tėvo brolių, partizaną Anicetą PAURAZĄ pasakoja Antanas PAURAZAS

(g. 1936 m. Pusbačių k., gyv. Repšėnuose):

- Senelio šeimoje augo šeši vaikai. Anicetas (g. 1909 m.), kaip buvo pasakojama, jau vaikystėje išsiskyrė iš kitų nuoširdumu ir gerumu. Būdamas mažas ganė gyvulius. Paaugęs išvažiavo į Kauną

pas vyresnįjį brolių Alfonsą, kuris po kiek laiko surado jam darbą. Prisimenu, kad jau dirbdamas Anicetas parvažiuodavo į namus gražiai apsirengęs, visiems parveždavo dovanų. Kartą man parvežė ne tik saldinių, bet ir gražų peiliuką. Aš vis taikydavausi nuvalyti jam batus, nes žinojau, kad už tai jis man duos litą. Laikydavausi jo įsikibęs. Kartu eidavom į bažnyčią. Dėdė buvo pamaldus. Visada verkdavau, kai reikėdavo jį išlydėti į Kauną.

Bet kartą dėdė grįžo ir pasakė, kad niekur nebevažiuos. Tada jau buvo sugrįžę rusai. Tačiau mažai aš dėdę namuose matydavau - vis kažin kur pradingdavo. Kai sugrįždavo, kartu su juo miegodavau. Jis man pasakodavo įvairius nutikimus, mokė, koks turiu būti užaugęs. Paskui vėl dingdavo. Iš nuogirdų supratau, kad jis miške, tik negalėjau suvokti, ką ten veikia.

Tik jau paaugęs sužinojau, kad dėdė Anicetas, grįžęs iš Kauno, išėjo į partizanų būrį. Vieno mūšio metu prie Klaibūnų kaimo jis buvo peršautas į vidurius, dar kurį laiką šliaužė iki namo. Tą namą sribai su kareiviais susprogdino ir sudegino. Kartu sudegė ir dėdė Anicetas. Mūšyje prie Klaibūnų, netoli Traupio, žuvo aštuoniolika partizanų, tarp jų - Edvardas Augulis, Kostas Butėnas ir Alfonsas Šeštokas iš Degionių.

Nakties metu mano mama Salomėja su Aniceto seseria Kostancija nuvažiavo prie to sudegusio namo, pasišviesdamos surinko į baltą paklodę partizano Aniceto kaulėlius ir nuvežė į Traupį. Ten jau buvo iškasta duobė. Joje palaidojo dėdės kaulus. Į tą patį kapą paguldė ir Kosto Butėno palaikus. Netoliese ilsisi ir Edvardas Augulis.

Atgimimo metais aš su dėdės Aniceto būrio draugu Aleksu Veriku (jis - gyvas tų dienų liudininkas) Traupio kapinėse partizanams Anicetui Paurazui ir Kostui Butėnui pastatėme paminklą.

Pasakoja Bronė RASIKAITĖ-REPEČKIENĖ

(g. 1923 m. Kurklių mstl., gyv. Kavarske):

- Nebuvome nei buožės, nei kitokie sovietų valdžios priešai. Tėvai teturėjo 6 ha žemės ir krūvą vaikų - net šešis. Kai paaugom, dirbom iš pusės kaimynų žemę. Vyriausias iš visų vaikų buvo brolis Bronius, aš - antra. Visi kiti nepilnamečiai. Brolis jau vokietmety slapstėsi, nes miestelyje dažnai vykdavo jaunų vyrų gaudynės. Užėjus rusams, slėpėsi nuo mobilizacijos. Vieną kartą su keliais miestelio

jaunuoliais buvo sugautas ir išsiųstas į Pabradės apmokymo punktą. Vėliau išvežė į Kaltanėnus. Važiudavom aplankyti, veždavom maisto. Paskutinį kartą nuvažiavusi sužinojau, kad Bronių rytojaus dieną išves į frontą. Vyrai kalbėjo apie pabėgimą.

Naktį keletas pabėgo. Sugrįžęs brolis su dviem draugais krūmuose įsirengė slėptuvę. Netrukus namuose pradėjo lankytis sribai ir garnizono kareiviai. Ko tik jie čia nedarė - vertė visus kampus, kasė, badė durtuvais. Visokių buvo ir tų sribų: vieni verčia, o kitas, užlipęs ant krosnies, kur guli iš baimės drebanti mama, klausia: „Ar labai išsigandai, teta?“ Mama, stengdamasi neišsiduoti, ramiai atsako: „Ko išsigąsi, namuose gi nieko nėra“.

Užmezgę ryšį su partizanų būriu, vyrai paliko slėptuvę ir išėjo į mišką. Jų vadas buvo Juras. O gal Šibaila - tiksliai negaliu pasakyti. Į namus pareidavo retai, tik pasiimti maisto, persirengti. Miestely lankytis būdavo pavojinga.

1946 m. būrys laikėsi Trakinių miške. Mišką apsupo gerai ginkluota rusų kariuomenė. Mūšyje žuvo 36 partizanai, tarp jų ir mano brolis Bronius. Žuvusius suguldė Kurklių turgavietėje, po to užkasė Moliakalnyje, netoli kelio į plentą.

Naktimis mes, miestelio merginos, tvarkydavom ir puošdavom kapavietę: sodinom gėles, pindavom vainikus. Eidavom būreliais po tris keturias, kad liktume nepastebėtos. Rytais pirmas sribų ir kareivių darbas buvo žygis prie kapaviečių: nudraskydavo vainikus, sutrypdavo gėles. Kartą garnizono vadas Savčenka, nuplėšęs kapą juosiantį vainiką, apvyniojo juo savo brikelį ir „pasipuošęs“ važinėjo po apylinkę.

Stribai įtarė mane esant partizanų ryšininke ir stengėsi nutverti. Kartą iš vakaro patraukėm į Moliakalnį prie partizanų kapų. Netrukus į namus atėjo du rusų kareiviai, ieškojo manęs. Mama paaiškino, kad išėjau pas drauges siūti. O šie pagrasino: jeigu grįšiu naktį, jie sušaudys ne tik mane, bet ir visą šeimą, sudegins namus. Namiškiai taisėsi gulti, nors iki miegų buvo toli. Pasibastę seklyčioj prigulė ir kareiviai, pro langą iškišę automato vamzdį. Netrukus, matyt, sumigo. Sugrįžusi tyliai pabeldžiau į langelį, prie kurio gulėjo sesuo. Pastebėjau automato vamzdį. Mama patyliukais atidarė priemenę ir viską paaiškino. Mano drabužiai buvo permirkę rasa. Greitai nusirengiau. Šlapių drabužių gniužulėlį sviedžiau ant aukšto ir priguliau prie sesers. Širdis drebėjo - kad tik neišgirstų anie. Rytą su aušra visi pakilom ir griebėmės darbų. Pabudusiems rusams teko palikti namus.

Ne kartą visai nakčiai ateidavo ir partorgas su stribu, kartais girti, apsvėmę. Pratūnodavo iki ryto. Nors nė karto nerado nei miškinių, nei kitų įtartinų dalykų, vis tiek visą šeimą 1948 m. gegužės 22 d. išdardino į Krasnojarsko kraštą. Išlaipino Mansko rajono Bolšoj Ungust gyvenvietėj, prie geležinkelio atšakos. Įsikūrėm didžiulio barako kampely greta kitų šeimų. Aplinkui - begalinė taida. Visi kaimynai - vien tremtiniai. Suskaičiavom net dvylika tautybių: suomiai, graikai, lenkai, pabaltijiečiai... Visi - tėvynės „išdavikai“.

Išėjom kirsti taigos. Pinigų už darbą beveik nematydavom. Dirbom tik aš ir sesuo. Po 200 gramų duonos galėjo nusipirkti tik dirbantys, kiti - nors badu numirkit. Viską, ką galėjom, išmainėm į bulvę, miltų saują. Laimė, kai vežė, rusų kareiviai liepė visko pasiimti, sakė, kiekvienas daiktas pravers, matyt, patys ne vienas tai buvo patyręs.

Vėliau po truputį prasikūrėm, prisiauginom bulvių, kurios čia pasakiškai derėjo. Jos ir duoną atstojo. Sibire ištekejau. Vyras taip pat tremtinys. Į Lietuvą grįžti leido 1958 m. Apsigyvenom savo namuose. Įsileido buvusi kaimynė. Parsivežėm du sibiriokiukus - berniuką ir mergytę. Vėliau apsigyvenom vyro tėviškėj Janonių kaime. Dirbau kolūky anytos vardu. Vyras miręs.

Pasakoją Domicėlė PAČINSKAITĖ-ŠALAVIEJIENĖ

(g. 1925 m. Vilkatėnuose):

- Vilkatėnuose gyvenom trise: tėvai ir aš. Brolis Bronius gyveno Kavarske, dirbo ligoninės ūkvedžiu, sesuo Apolonija mokytojavu Balninkuose.

Dar karui nepasibaigus, brolių paėmė į sovietų armiją, teko dalyvauti mūšiuose.

Karo metais sudegė visi mūsų trobesiai, liko tik pirtis, teikusi mums prieglobstį. Vėliau pasistatėm tvartą, klojimą ir mažą pirkelę. Tėvelis į Vilkatėnus atsikėlė neturėdamas nė gabalėlio žemės. Sunkiai dirbdamas ir būdamas labai taupus, per daugelį metų įsigijo 33 hektarus, pasistatė trobesius.

Kai 1944 m. grįžo komunistų valdžia, buvom laikomi buožėmis, apkrovė nepakeliamais mokesčiais ir prievolėmis. Norėdami išsimokėti, pardavėm gyvulius, pasilikdami tik vieną karvę.

1944 m. kuriantis kolūkiui, atėmė abu arklius, galvijų prieauglį,

ūkio padargus. Patys dirbome laukininkystėje už keliasdešimt gramų grūdų. Ūkis buvo visai nusmukęs, skelbė, kad „buožės dėl to kalti“, nors šie plušėjo kaip juodi jaučiai - mat taip buvo įpratę.

1951 m. spalio 2 d. paryčiui į duris ėmė belstis. Duris atidarė tėvelis. Į vidų suvirto sribai su kareiviais. Mes su mama ir seseria dar tebegulėjom. Sesuo buvo atvažiavusi iš Balninkų pasitikrinti sveikatos. Įėjusieji pasakė, kad ieško banditų. Apšniukštinę kam-pus užlipo ant aukšto. Ten pamatė lašinius. Nulipę kaip paprastai paprašė valgyti. Pamaitinau. Tėtė, lyg nujausdamas, ko apsilankė netikėti svečiai, pasakė: „Jūs gal išvežti atėjot, o ne banditų ieško-te“. „Taip, tėvuk, atspėjai. Ruoškitės. Duodam valandą laiko, tuoj atvažiuos mašina.“ Pasimetm. Liejosi ašaros, drebėjo rankos, nežinojom, ką imti ir ką palikti. Nuo aukšto paskubomis nuėmėm mėsą, lašinius, surinkom būtiniausius drabužius. Neturėjom duonos. Kaimynas, supratęs, kad mus išveža, atnešė duonos kepalą, kita kaimynė - sviesto gniužulą. Norėjo įmesti į mašiną, bet nepataikė - sviestas nukrito žemėn kitoje mašinos pusėje. Namuose turėjom kruopų, miltų, žirnių, bulvių, bet nė gramo nepaėmėm - nespėjom.

Po valandos sėdėjom mašinoje. Atvežė į Kurklius. Čia buvo privežta šeimų iš plačios apylinkės. Tarp jų buvo ir netolimas mūsų kaimynas Antanas Polis su gausiu vaikų būriu. Rankomis susiėmęs galvą, jis balsu raudėjo. Netrukus iš Kavarsko atvežė ir brolių Bronių.

Miestelyje stovėjo daug mašinų. Į jas sodino žmones. Pavakary visus tremiamuosius išvežė į Švenčionėlių stotį. Čia visi sulipom į gyvulinius vagonus. Ilga jų vilkstinė pajudėjo į rytus. Vežė visą mėnesį. Trūko maisto, vandens. Apniko utėlės. Traukiny mirė kaimynas iš to paties kaimo - senukas Kamarauskas, bet ne mūsų vagone. Kažkuriame vagone gimdė mūsų kaimynė Polienė. Po ilgos kelionės traukiniu mus išlaipino prie kažkokios upės. Priplaukė laivas. Mus sukėlė ant denio po atviru dangumi. Buvo labai šalta. Laivas dažnai sustodavo prie kranto, išlaipindavo dalį žmonių. Lai-vui sustojus, krante kūrenom laužus, virėme valgį, jei buvo ką virti. Plaukėme ištisą parą. Kai išlipome, atvažiavo traktorius su pritvirtinta metaline plokšte, kuri vilkosi žeme. Ant jos sukrovėme daiktus. Atsisėsti visiems neužteko vietos. Taip yrėmės taiga. Kai pasiekėme paskyrimo vietą, pirmiausia visus nuvedė į pirtį, paskui į barakus. Vidury taigos stovėjo keli ilgi barakai su daugybe sekcijų - kiekvienoje po kambarėlį ir mažytę virtuvėlę. Į tuos „butus“ sugrūdo

po 8-9 žmones. Mes gyvenome devyniese: mūsų 5 asmenų šeima, kita - trijų asmenų ir viena be šeimos ištremta mergina. Kambarėlis atrodė šiurpiai: sienos murzinos, nuterštos blakių; šalta, jokių būtinų baldų. Visuose barakuose buvo kažkieno gyventa: kai kur mėtėsi įrankiai, tai plaktukas, tai dar koks daiktas, stovėjo vaikiškos lovytės.

Apimti nerimo spėliojom: gal čia gyvenę žmonės išmirė badu? Barakuose be mūsų niekas negyvena. Aplinkui - juoda taiga. Reikia kurtis, bet nėra jėgų. Apkabinus duris nenumaldomai pravirksiu. Šitoj baisybėj reikės gyventi, čia bus tavo namai... Verkė ir kiti. Paskui pasieniais ant lentų įsirengiam guolius ir sugulam. Nuo šiol mūsų adresas - Tomskaja oblastj, Asinskij rajon, Tunguskij učas-tok.

Po nakties atėjo varyti į darbą. Išsivedė seserį ir brolių. Mane su tėvais paliko, o juos pėsčius išvarė kirsti miško už 20 kilometrų. Ten jie dirbdavo visą savaitę. Sekmadieniais paleisdavo „namo“.

Nuo pat pirmųjų dienų barakuose apsigyveno mirtis. Beveik nebuvo dienos be laidotuvių. Mirdavo 1-3 metukų vaikeliai. Žmonės manė, kad nuo upelio vandens, kurį visi gėrėme. Bet, matyt, buvo kita priežastis. Ir taip visus metus, kol išmirė beveik visi mažyliai.

Mūsų „učiaстке“ nebuvo parduotuvės. Iki jos tekdavo pėsčiomis eiti taigos takais 20 kilometrų, paskui maždaug tiek pat kelio važiuoti traukiniu. Išlipę iš jo, pėdindavom dar 5 kilometrus. Krautuvėj nusipirkdavom pagal korteles skirtą duonos normą, jei būdavo - margarino, o pas žmones gaudavome bulvių ir šaldyto pieno. Stengdavomės prisipirkti tiek, kiek galėjom panešti ant pečių tuos 25 kilometrus, kad nereikėtų dažnai taip toli keliauti. Pinigų, visa laimė, šiek tiek turėjom atsivežę iš namų. Ūkis už darbą iš pradžių beveik nemokėjo: kiek norėjo, tiek davė. Kartą, be kitų prekių, nusipirkau tris kibirus bulvių. Nešdama taip nusikamavau, kad, kaip nustatė felčerė, susirgau juodoju gripu. Išgulėjau visą žiemą. Tėtė tuo metu skaldė malkas, dirbo kirvakočius, medinius kastuvus sniegui kasti.

Po metų sesers ir brolio prašymu buvom perkelti į jų „učiastką“. Iš čia, pavažiavus traukiniu, iki parduotuvės likdavo 5 kilometrai pėsčiomis.

Ten dirbau prie geležinkelio. Mūsų brigadai reikėjo prižiūrėti, tvarkyti ir remontuoti 9 kilometrus geležinkelio. Žiemą būdavo iki 50 laipsnių šalčio. Rengėmės kaip įmanydami šilčiau, nes visą dieną tekdavo būti lauke. Kasdien sukardavom po 18 kilometrų.

Kartais tekdavo dirbti naktimis. Į taigą buvo tiesiamos geležinkelio atšakos rąstams išvežti. Tuo pačiu metu dirbome ir prie jų tiesimo. Kartais gausiai prisnigdavo. Buvo reikalaujama per visą metrą nuo pabėgių nukasti sniegą ir numesti pylimu žemyn. Vienam žmogui skyrė po 100 metrų. Dirbdavom parą, kita būdavo laisva. Brolį vėliau paskyrė kranininku, o seserį - brigadininke.

Santaupų duonai ir bulvėms užteko beveik dvejiems metams. Vėliau gyvenimas po truputį gerėjo. Daugiau uždirbdavom, nusi-pirkom karvę. Paršą laikyti nebuvo sąlygų. Susikasėme darželį bulvėms. Jas sodinom dar esant pašalui, kitaip nespėtų užaugti. Vasaros čia šaltos. Suliniuose visą vasarą plaukiodavo ledo gabalai. Uodų ir mašalų - spiečių spiečiai, niekur neišeisi be pirštinių ir tinklelio ant veido. Per visą tremtį neregėjom atviro dangaus. Tik vieną kartą nuvežė į kolchozą linų rauti. Nustebę žiūrėjom į laukus ir platų atvirą dangų.

Tremtyje išgyvenom iki 1956 m. Grįžus į Lietuvą, neleido į savus namus. Glaudėmės Vilkatėnų mišku apaugusiame 1941 m. išvežtų kaimynų Jankauskų tvarte (gyvenamasis namas perkeltas į miestelį). Ten gyvenom dvejus metus, kol mūsų sodyboj gyvenęs žmogus pasistatė namą Kavarske. Tada leido persikelti į savo tėviškę. Mūsų šeimai daug padėjo V. Kernagys. Neprižiūrimi trobesiai buvo sunykę, supuvę. Reikėjo viską iš naujo pradėti. Bet mes, „buožės“, įpratę prie vargo. Dirbom kolūkyje ir džiaugėmės, kad visi gyvi sugrįžom į Lietuvą.

Dar trumpai papasakosiu apie kaimynus Jankauskus. Juos į Sibirą išvežė 1941 m. Jokūbas Jankauskas buvo matininkas, o jo žmona - ūkininkaitė Elena Skirmantaitė iš Vilkatėnų kaimo. Jie turėjo naują sodybą ir nemažą gabalą žemės. Gyveno dviese, vaikų neturėjo. Sibire pateko į kolūkį. J. Jankauskas mirė tremtyje, o E. Jankauskienė, kai tremtiniams leido grįžti, apsigyveno pas seserį Vilkatėnuose. Grįžo ligota, po kiek metų jai amputavo koją. Dabar jau mirusi, o jų sodyba užaugusi mišku.

Iš partizano Antano ŠAUČIŪNO, gyvenusio Miškinių k., užrašų

Viskas prasidėjo 1944 metais, sugrįžus „išvaduotojams“. Na ir ėmė „vaduoti“ - gaudyti į kariuomenę. Labai mažai šaukiamųjų

ėjo. Kas žino, kodėlėjo - gal iš baimės, gal aukojosi gelbėdami šeimas nuo persekiojimų. Vieną kitą sugavo: Juozą Čiukšį iš Vaidevučių ir Juozą Pakalnį, mano žmonos brolių. Vėliau sučiupo kaimynus Petrą ir Joną Repčius, Kazį Vitkauską. Brolis Juozas Šaučiūnas pabėgo iš Kauno paskirstymo punkto, Repčiai sugrįžo iš karo, o sesers sūnus Kazys Vitkauskas, Juozas Čiukšys ir Juozas Pakalnis žuvo kare.

Aš, Antanas Šaučiūnas, ir kaimynas Juozas Kapleris 1944 m. prieš Kūčias išėjom į Repšėnų mišką. Čia rinkosi vyrai iš plačios apylinkės: Repšėnų, Vaidevučių, Degionių, Pusbačių, Miškinių ir kitų kaimų. Mūsų buvo apie 30 žmonių. Išsikasėm bunkerį, iš namų atsinešėm ko reikia šventėms. Visi buvom apsiginklavę: turėjom kulkosvaidį, kelis automatus, daugiausia buvo šautuvų.

Kūčių dieną tvarkėm, maskavom bunkerį, takus. Sniego tuo metu dar nebuvo. Keli vyrai nuėjo pas Mitašiūnus, kurie gyveno pamiškėje, skutosi barzdas, kirposi plaukus.

Kai viskas buvo paruošta Kūčių vakarienei, iš bunkerio išėjo paskutinė grupė: Jogėla, Velanis, Butkus. Abu Mitašiūnai buvo namuose,ėjo sargybą. Ir staiga, lyg perkūnas iš giedro dangaus, pasipylė kulkosvaidžių ir automatų serijos prie pat miško. Griebėm ginklus. Atbėga vyrai ir praneša, kad prie miško artėja rusų gaujos. Čia pat, miško pakrašty, kulkų pakirstas krinta Jonas Mitašiūnas. Trumpai tariamės, ką daryti. Vienbalsiai nusprendžiam: neišsileisti į mišką. Visi skubam į pamiškes. Aš ir Juozas Kapleris traukiam į Repšėnų palaukę. Juozas eina pirmas. Pasiekiam iškirstą aikštę. Ten sukrautos malkų rietuvės. Ant pirmos rietuvės rusų kareivis, pasidėjęs kulkosvaidį, kad suriks: „Kuda?! Kto takije!?“ Juozas parodo ranka: „Tuda, svoji“. Ir neria į tankumyną. Aš iš paskos. Rusas nešovė. Mes tylomis nukūrėm tolyn. Netrukus pamatėm, kad kareiviai jau miške, netoli bunkerio. Reikia mauti į Pašilvį - didžiulį mišką. Bet pirmiausia turime pereiti kelią, vedantį iš Repšėnų į Troškūnus. Matom, kad ant kelio guli įtartina išgriuvusi eglė. Einam toliau - tiltas išardytas. Vandens nedaug, pašalę. Sakau draugui: „Juozai, aš šliaužiu, o tu, jei kas, denk“. Pašliaužiau kokį metrą - kad ims pilti iš kulkosvaidžio! Grumstai apibėrė mane. Aš vis tiek pirmyn - kito kelio nėra. Bematant atsидūriau kitoje pusėje. O Juozas pliekia be perstojo į tą išvirtusią eglę. Po to duodu ženklą, kad jis šliaužtų, o aš dengsiu. Jis ėmė šliaužti, aš pilu. Žiūriu - niekas nešauda, kulkosvaidis ant malkų tyli.

Sveiki ir gyvi išnešėm kailį iš apsupties ir nakčia grįžom namo.

Kitus mūsų vyrus kareiviai gainiojo po mišką. Likusieji išsislapstė tankumyne. Laimė, kad jau buvo vakaras ir greitai sutemo.

Daugelio mūsų vyrų keliai išsiskyrė. Didžioji dauguma liko miške. Juozas Kapleris su broliu, gimusiu 1927 m., gavo darbą Troškūnuose prie siaurojo geležinkelio. Aš sužinojau, kad Ukmergėje gyvena geras mano pažįstamas Vilkončius. Jo posūnis Henrikas prieš karą buvo Ukmergės miesto komjaunimo sekretorius. Prasidėjus karui, pasitraukė į Rusiją. Ten visą laiką kariavo, gavo kapitono laipsnį. Kai rusai užėmė Ukmergę, jis čia liko ir dirbo karinio komisariato viršininku. Su žmona nuvažiavom pas juos. Vilkončius man pasakė: „Būk kaip namie. Tavęs niekas nelines. Ateis Henius, pasitarsime, ką daryti“. O Henius atėjęs sako: „Sėdėk, ir žmona tegul nevažiuoja. Rytoj viską sutvarkysim“. Kitą dieną per pietus Henius atėjo ne vienas, atsivedė rusą majorą. Aš juos pavaišinau. Žmona tam majorui dar šio to įkišo. Su jais nuėjau į komisiją. O ten sėdi žydas. Nosis - kaip Karpatų kalnas. Kad suriks: „Čto ty, vojevatj ne chočeš?“ Aš atsakau, kad noriu kariauti, tik negaliu, sergu. „A my proverim“, - atkerta tas žydas.

Kažkiek tų tikrintojų praėjau. Paskutinis tikrina tas pats majoras, matyt, gydytojas. Jis rentgenu peršviečia krūtinę ir sako „katiušai“, kuri užrašinėja: „Kairėje pusėje plaučiuose žaizda. Rikiuotės tarnybai netinka pagal 143-6 straipsnį. Gydytis“.

Grįžom namo. Bet čia ilgai pagyventi neteko. Nuolat lankosi tai partizanai, tai sribai. Vieną vakarą (datos tiksliai neprisimenu) užėina būrio vadas Jogėla-Ažuolas su partizanais Velaniu ir Juozu Šilai-ka-Šviedriu. Jie užsidarę kambariuke vakarieniauja, o aš virtuvėj budžiu, žiūriu pro langą. Ogi matau - kieme pilna sribų. Pranešu partizanams. Sribai daužo langą ir šaukia: „Atidaryk duris!“ Atidarau. Kavarsko sribai suvirsta į vidų. Su jais ir leitenantas Zviaginas. Jis ir sako: „Šviesos nedek. Mes esame pavargę, norim pamiegoti iki ryto. Tu mus saugok ir, jeigu kas, pažadink“. Visi didžiajam kambary sugulė ant grindų. Namas didelis, dviem galais. Partizanai pro langą pabėgo.

1945—1946-ųjų žiemą mes su žmona nuvažiavom į Ukmergę, į turgų. Arklių palikom pas Vilkončių. Pareinam iš turgaus, žiūrim - rogėse keturios dėžės šovinių ir dvi granatų. Net kinkos apmirė. Vilkončius pasakė, kad šias dėžes jo posūnis Henius siunčia Ažuolui. Sėdam ir važiuojam. Netrukus pamatom - stovi Kavarsko sribas Kirilą. Šoka į roges ir sako: „Pavežkit“. Važiuojam nei gyvi, nei mirę. Pasiekus Vidiškes, sakau: „Šalta, reikėtų išgerti.“ „Oi, gerai

būtų“, - apsidžiaugia Kirilą. „Eik, paieškok, aš čia nieko nežinau“, - atkišu pinigų. Stribas nukūrė net automatai saugoti palikęs. Grįžo su dviem buteliais. Vėl pajudam. Aš patraukiu po mažą gurkšnelį, o stribas pliušija. Pasiekėm Kavarską, o čia - pilna aikštė stribų. Prašau Kirilos: „Tu mane palydėk per miestelį, kad pastotėn nenuvartytų“. Jis griebia vadeles ir nuramina: „Nebijok“. Laimingai taktas pasprukom ir grįžom į namus.

1946—1947-ųjų žiemą pas mus apsigyveno A. Jogėla-Ažuolas ir J. Šilaika-Šviedrys, o paskui ir Feliksą Kalibatą, buvusį Kavarsko valsčiaus viršaitį, atvedė.

Teko matyti ir juodo, ir balto.

1948 m. vasario 16-osios rytą mes su broliu nuėjom į mišką beržo nusipjauti, žiūrėm - per lauką rusai supa mūsų sodybą. Mes - į kojas. Brolis turėjo dokumentus, o aš ne. Lieku kaip stoviu: be dokumentų, be kapeikos. Kur dėtis? Rusai, išgriozdę sodybą, išsinešdino. Vakare atėjo partizanų ryšininkė Jane Alkauskaitė ir pranešė, kad suimti Aviža ir Šilaikos tėvas; jie abu žino, kad pas mus laikosi anie trys vyrai, gali išduoti. Jogėla su Šilaika išėjo kitur ieškotis vietos, o Kalibatas liko, sakė, kitą naktį išeis. O rytą atvežė Šilaikos tėvą. Prasidėjo krata. Tėvas gynėsi nežinąs, kurioje vietoje yra slėptuvė. Vertė visą parą ir tik kitos dienos rytą surado. Kalibatą ištraukė ir labai mušė. Mano žmona matė, kaip nuo ryto iki pietų pasikeisdami mušė dviese. Paskui išvežė. Mūsų visą turtą konfiskavo. Sako, Kavarske stribų bobos pešėsi, nepasidalydamos karvių, avių, kiaulių.

Man vėl teko išeiti į mišką, į Ažuolo (Jogėlos) būrį. Turėjau slapyvardį Berželis. Miške išbuvau penkis mėnesius, kol pasidirbau dokumentus. Tada su žmona pasitraukiau į Radviliškį. Įsidarbinau grūdų paruošų punkte „Zagotzero“. Čia dirbau iki 1950-ųjų spalio vidurio. Gyvenom viename bute su milicininku Volkovu. Pas jį ateidavo komisariato viršininkė. Su ja gerai susipažinom. Ji labai mėgo šimtgramį išmesti.

Štai 1950 m. spalį einu iš darbo ir kelią pastoja stribas. Sako: „Viršininkė liepė užėiti - turi reikalų“. Užėjau, o ji dėsto: „Aš netikėjau, kad tu banditas. Dabar gavau iš Ukmergės raštą, kur rašoma, kad šitas tavo karinis bilietas išduotas Misikoniiui Jonui iš Vaidevučių kaimo. Kaip jis pas tave atsirado?“ Ėmiau meluoti, išsisukinėti, sakyti, kad čia esama kažkokios klaidos. Viršininkė tarė: „Tu geras vyras, man širdis neleidžia tavęs areštuoti. Eik ir žinokis“. Žinojimas aiškus - reikia vėl dingti. Atvažiavau į Panevėžį ir apsi-

gyvenau pas pažįstamą Banelį. Pasitikėjau juo: žmogus religingas, kiekvieną dieną eina Komunijos. Jis dirbo cukraus fabriko sandėly vedėjo pavaduotoju. Ir mane įtaisė dirbti savo pamainoje. Ten dirbau nuo spalio vidurio iki gruodžio dvyliktosios naktinėje pamainoje. Tą dieną buvau suimtas. Pasirodo, įskundė Banelis. Nepriklausomybės laikais jis buvo šaulys, vokiečiams tarnavo vokiečių armijoje felčeriu, o tarybiniais metais buvo užverbuotas šnipu. Taigi jis mane ir „sutvarkė“.

1951 m. Vilniuje, Lukiškių kalėjime, man perskaitė „trojkos“ nuosprendį: 10 metų griežto režimo lagerio. Tų pačių metų rugpjūtį išvežė. Visą mėnesį gabeno į Tolimuosius Rytus, į Vanino Buchta „peresylką“, o iš ten gruodžio 30 d. laivu atplukdė į Magadaną. Dirbau Kolodno lagery, aukso kasyklose. 1953 m. išvežė į anglių kasyklas. Ten būnant nusibaigė Stalinas. Kalinių būklė pagerėjo: ėmė mokėti už darbą, buvo galima nusipirkti maisto. 1954 m. kaip invalidą atvežė į Komsomolską prie Amūro. Iš ten 1956 m. birželio 22 d. paleido. Atvažiavusi iš Maskvos komisija iš naujo tardė, po to išdavė dokumentus, kur pažymėta, kad teistumas panaikintas.

Grįžau pas žmoną į Miškinių vienkiemį, „Stalino vėliavos“ kolūkį. Čia - Jėzau, Marija, kokia baisybė! Vieni prisivogę per akis, kiti duonos kąsnelio neturi. Pakeitus pirmininką Š., kuris buvo vagis ir valkata (apie jo ir jo draugelių darbus galima knygą parašyti), atėjo neblogas žmogus Čepulėnas, po jo - Bartulis iš Vilniaus. Jis vežė brigadininką Dauginą per Šv. Petro ir Povilo atlaidus į darbą varyti žmonių, mašina atsitrenkė į savivartę ir brigadininkas žuvo vietoje. Pirmininkas, pasakęs, kad dirbti nebegali, išvyko. Po jo pirmininku tapo P., kuris mėgdavo pakelti ranką prieš žmogų. Aš su juo taip pat turėjau konfliktą, dėl kurio buvau priverstas palikti namus. Buvo taip. Kartą ir mane bandė primušti, bet jo rankose liko tik mano baltiniai. Juos sukdamas pirmininkas laktė ir rėkė, kad banditas ketina jį užmušti. Teko susitikti su milicija, draugišku teismu, o paskui bėgti, nes vis tiek būtų pasodinę. Kitą kartą pirmininkas primušė Degionių Stankelį. Mušė ne vienas - kartu su agronomu. Visa tai matė sargas Verikas ir valytoja. Stankelis reikalavo, kad išmokėtų jam algą. Buvo šeštadienis. O jie išmokėjo taip, kad žmogus sekmadienio vakare pasikorė.

Taigi pabėgau nuo kolchozinės „laisvės“, kurios ir dabar ne vienas gailisi ir keikia Landsbergį su Vagnoriumi, kad padėjo išsivaduoti iš tos baudžiavos.

Pasakoja Regina KALIBATAITĖ-VAITONIENĖ

(g. 1931 m. Žvirblėnų k., gyv. Kavarske):

- Tėvai buvo ūkininkai, turėjo aštuonis hektarus žemės ir tris vaikus. Gyvenom ramiai.

Kai 1944 m. atėjo frontas, žmonės labai bijojo rusų, kalbėjo, kad pjaus, veš į Sibirą. Kai rusai buvo arti, tėvas išsikasė duobę. Į ją sulindom ir laukėm, kas bus. Mama su rožančium rankose atsigulė po kriaušelių ir meldėsi. Per ją ritosi kareivių būriai. Kai jie praėjo, mama išlindo nei gyva, nei mirusi, visa drebėjo iš baimės.

Vos užėję rusai šaukė vyrus į karą. Niekas nenorėjo už juos kariauti. Kai pradėjo gaudyti, vyrai pradėjo slapstytis, dauguma išėjo į miškus. Aš tada buvau paauglė, ganiau karves Žvirblėnų miške. Iš miško išeidavo partizanai, pasikalbėdavom. Kartais duodavo man raštelį, kad nuneščiau į Skapiškiu kaimą Veršeliams. Kai parvarydavau karves, niekam nė žodžio netarusi dingdavau. Paduodavau kam reikia popierėlį ir lyg niekur nieko pareidavau. Raštelius nešiojau gana dažnai.

Mūsų tėtė ir daugelis kaimynų palaikė ryšius su partizanais. Netgi slapyvardžius turėjo. Tėtės slapyvardis buvo Vilkas. Partizanai dažnai užeidavo pas mus. Tėvai juos pamaitindavo, įdėdavo lašinių, duonos. Kai jie negalėdavo ateiti, ypač švenčių metu, tėtė į sutartą vietą nunešdavo ryšulėlį su maistu ir palikdavo. Mūsų ir kaimynų namus nuolat krėtė sribai. Tai kavarskiečiai, tai kurkliečiai. Ateis, visur landžios, ieškos miškinų, prisikimš kiaušinienės su lašiniais, dar „samagono“ kaulys, o paskui išsinešdins. Taip lįs į kiekvieną kiemą.

Pradėjo į Sibirą vežti žmones. Klaikumas neapsakomas. Žmonės apmirė iš baimės. 1949 metais išvežė artimiausius mūsų kaimynus Kiaulius, tris vaikus - Kazį, Marytę ir Olesę. Tėvas tuo metu buvo kalėjime, o motina mirusi. Jie turėjo apie 40 hektarų labai prastos žemės, matyt, dėl jos ir vežė, kaip buožes. Su Kiaulių vaikais visą laiką buvom geri draugai.

Tą ankstyvą kovo rytą žemę slėgė tirštas, nepermatomas rūkas. Pastebėjom, kad kaimynų kieme šmėkščioja arklys. Stebėjomės: negi vaikų išvežti atėjo? Aš, niekam nesakiusi, nubėgau pas Kiaulius. Vaikai plūdo ašaromis, blaškėsi po gryčių pasimetę. Ant grindų paklodės. Į jas kažką dėjo. Pamačiusios mane, mergaitės balsu pravirko. Man liepė būti kartu, neišeiti. Puoliau krauti daiktų. Dejom kas po ranka pakliuvo.

Kai ryšulius sukrovė į vežimą, visiems liepė išeiti ir sustoti į eilę. Man taip pat. Kai visus tris susodino, man liepė eiti namo. Verkdamis atsisveikinom. Namuėjau koja už kojos. Mane pasivijo tremtinių vežimas. Kaziukas pasisuko ir parodė už nugaros surištas rankas. Jau grįžęs iš tremties, jis papasakojo, kad netoli trobų nusprendė bėgti. Šoko iš vežimo ir puolė į rūką. Staiga išgirdo valsčiaus aktyvistės G. K. įsakymą: „Nušaukit jį!“ Kazys sustojo. Stribai jį pasivijo ir surišo rankas.

Nebeliko artimiausių mūsų kaimynų. Dienomis mes su baime žvelgdavom į išmirusį kiemą, o vakarais į mus šturpiai žvelgė negyvos langų akys. Per visą tremties metą susirašinėjom su kaimynais, nusiuntėm vieną kitą siuntinėlių - kolchozų laikais dosnus nebūsi.

Iš mūsų kaimo išvežė Raudonikių, Žukauskų, Kalibatų, Dedelių šeimas. Iš Vilkatėnų - Pačinskų, Polių, Laskauskų.

1949 m. tuoj po išvežimo pradėjo žmones varyti į kolchozus. Beveik kasdien visokie agitatoriai šaukdavo į susirinkimus, laikė žmones ištisomis dienomis, vertė rašyti pareiškimus. Žmonės priešinosi. Kai tik tėvas pamatydavo per laukus atbrendančius agitatorius su sribų pulku, bėgdavo slėptis. Taip darydavo visi ūkininkai.

Valdžia gaudydavo po vieną. Ne tik įkalbinėdavo rašytis, bet ir Sibiru gąsdino, naktimis šaldė užrakintus klėtyje. Bijodami išvežimo, žmonės norom nenorom rašė pareiškimus. Į kolchozą paėmė gyvulius, padargus. Prasidėjo ilgi ir sunkūs bado metai, dažnai net duonos neturėjom. Už darbadienius, žmonių vadinamus „terbadieniais“, beveik nieko negaudavom. Kolchozui vadovavo buvęs Girelės sribas Pačarevas. Žmonės jo bijojo. Mama 1952 m. rudenį, kūlimo metu, parsinešė karvytei maišą pelų iš kolūkio klojimo. Už tai buvo nuteista 1 mėn. kalėjimo. Kartu su kaimyne A. Vilutyte buvo nugabentos į Lukiškes. Vilutyte už glėbį šiaudų gavo tris mėnesius kalėjimo.

1950 m., kai per suimtą partizaną Karolį Kalibatą rado ryšininkų sąrašus, juos visus, kartu ir mūsų tėvą, nuteisė 10 metų lagerio. Kai suimtą tėvą su maišeliu maisto varė pro duris, mes, vaikai, ėmėm klykti. Stribai mus sugrūdė į kamara ir įsakė mamai neišleisti. Kai varomas tėvas jau buvo toli, išbėgom į kiemą ir ašarotom akim lydėjom, kol dingo iš akių.

Tėvas dar nebuvo grįžęs, kai brolių Joną paėmė į armiją. Kaip kalinio vaiką nugarė ten, kur sniego iki pažastų. Kariuomenė jis dirbo sunkius darbus miške. Penkiese, neištvėrė sunkumų, nusprendė bėgti. Netoli Maskvos juos sugavo ir teisė. Brolis buvo nuteistas penkeriems metams, kiti gavo dar didesnes bausmes. Na-

muose nežinojom, kur dingo Jonas. Mama iš sielvarto nykte nyko. Tik po keturių mėnesių atsišaukė. Iš lagerių, ačiū Dievui, sugrįžo ir tėvas, ir brolis Jonas.

Pasakoja tremtinė Veronika KALIBATAITĖ- MALDŽIENĖ

(g. 1920 m. Malgažatavos k.):

- Tėvai turėjo 37 ha žemės ir tris dukteris. Ta žemė ir buvo visų mūsų bėda - sovietų valdžia laikė mus buožėmis. Apkraudavo didžiulėmis duoklėmis. Kai dar pajėgiam šiaip ne taip išvežti, kitą kartą uždeda dar sunkesnę naštą. Kai nebeliko ką duoti, tėvelį suėmė ir metus išlaikė Šilutės lagery. Iš pradžių nežinojom, kur jis yra. Visą Lietuvą išmaišėm važinėdamos, kol jį suradom. Lagery buvo labai sunkios sąlygos, todėl dažnai ten lankėmės, vežėm maisto.

Po metų grįžęs tėvelis namuose gyventi bijojo. Slapstėsi pas gimišes, pas gerus žmones, tačiau ilgiau pasilikti vienoje vietoje būdavo nesaugu, be to, už slėpimą galėjo žmogų išvežti. Į namus nuolat užsukdavo stribai, ėmė viską, kas tik jiems patiko. Pagaliau visos trys su mama buvom priverstos palikti namus, slėpėmės pas kaimynus ir toliau.

1949 m. buvo atbildėję mūsų išvežti, bet tada suspėjom pabėgti. Mama su seseria Monika klajojo kartu - kam daržus ravėdamos, kam vaikus saugodamos ar kitus darbus dirbdamos už duonos kąsnį. Tėtė, sesuo Marytė ir aš gyvenom netoli Ukmergės. Iš ten mus tris 1951 m. spalio 2 d. ištrėmė į Sibirą.

Vežė visą mėnesį aklinam vagone. Jame dusom šešios šeimos. Nutrėmė mus į Tomsko sritį, Parabensko rajono Altajevo kaimelį. Nuo Tomsko plukdė garlaiviu. Tėtė paliko kaimelį, apgyvendino rusų šeimoje, o mus abi dar vežė 100 kilometrų į taigą. Sunku įsivaizduoti, kaip jautėsi tėvelis, paliktas vienas svetimame krašte pas svetimus žmones. Kaimynai mums rašė, kad jo sveikata diena iš dienos eina blogyn. Išsiprašiau, kad leistų pas jį. Viršininkas išleido. Nuvažiavusi vos pažinau: ligotas, sunykęs, graužiamas sielvarto. Dvidešimt kilometrų vežiau pas gydytoją, bet vaistai negelbėjo. Po mėnesio, 1952 m. kovo 26 d., tėvelis mirė. O toks stiprus ir sveikas buvo. Reikėjo karsto, bet jo niekas nedavė, gal ir lentų neturėjo. Pagaliau valdžia leido sukalti karstą iš nuvirtusios tvoros. Sesers Marytės į laidotuves neišleido. Palaidojau tėvelį rusų kapinėse, po

kurias gyvuliai vaikšto, nes tvoros seniai nugriuvusios. Kapą paženklinau.

Ir vėl taiga. Į darbą vaikštom po 10-15 kilometrų, braidom po gilius pusnynus, kirviu genime šakas, jas deginam. Šitaip diena iš dienos, metai iš metų. Gyvenam barake. Viename „kambarių“ po 60 žmonių. Lovų neturim. Gulim ant pasieniais ištietų lentgalių, pasitiesę po šonu skudurus ir jais užsiklojė. Grauzia utėlės. Pilna blakių ir tarakonų. Valgant tie dideli alkani parazitai krinta į maistą. Kankina badas. Pradžioje neturėjom pinigų net duonai nusipirkti. Iš Lietuvos šiek tiek atsiuntė sesuo. Už darbą gaudavom kapeikas, kol neatskaičiavo už kelionę. Pasirodo, už dyka nevežė. Į didesnes gyvenvietes nebuvo kelių, todėl produktų atveždavo retai. Tiesa, išvažiuojant iš Lietuvos šeimininkė įdėjo kibirą ruginių miltų, tai retkarčiais su seseria išsikepdavom paplotėlių. Savo maisto neturėjom, nes namuose negyvenom. Mažytis kibirėlis bulvių Sibire kainavo 12 rublių.

Seni žmonės ir vaikai, kaip negalintys dirbti, buvo palikti Alatajevo kaimely. Vienas Dievas težino, kaip jie ten gyveno. Daug tų senų žmonių amžiams liko šaltojo Sibiro žemėj.

Iš tremties paleido 1958 m. Grįžusios apsigyvenom pas svetus. Mūsų tėviškę buvo užėmę kiti. Netrukus pusę namo nugriovė, remontuoti neleido. Taigi išėjom į žmones, išteklėjom.

Kai buvo galima, nuvažiavau į tremties vietą. Tėvelio kaulėlius susidėjau į lagaminą ir parsivežiau į Lietuvą. Palaidojom Kavarske.

Mūsų dėdė Feliksas Kalibatas nepriklausomos Lietuvos laikais buvo valsčiaus viršaitis. Užėjus rusams, slapstėsi pas Šaučiūnus Miškininių kaime. Iš ten jį paėmė. Kalėjo 10 metų. Paleistas nuvyko į Krasnojarsko kraštą, kur gyveno ištremta jo šeima. Sūnus gydytojas dabar gyvena Kaune, dukra - Jonavoje.

Dėdę Petrą Kalibatą ištremė vėliau negu mus. Su žmona ir dviem vaikais išvežė į Tomsko sritį. Dėdė mirė Sibire. Vaikai gyvena Kaune.

Apie brolių partizaną Kazį VERŠULĮ pasakoja Marytė VERŠULYTĖ-JASIKONIENĖ

(g. 1915 m. Kavarske):

- Apie 1930-uosius mūsų tėvas išvažiavo į Braziliją užsidirbti pinigų ir dingo, nė vieno laiško neatsiuntęs. Mama liko su penkiaais mažais vaikais. Aš buvau vyriausia. Nei žemės, nei namų neturėjom

- buvom kampininkai. Mama dirbo padiene darbininke. Paaugę visi tarnavom pas ūkininkus.

Kai 1944 m. užėjo rusai, brolis Kazys (g. 1921 m.) gavo šaukimą į kariuomenę, bet nestojo. Jis sakė: „Jeigu jau reikia mirti, tai geriau už savo Tėvynę“. Išėjo į mišką. Jaunesnį brolių Petrą pagavo ir išsiuntė į frontą. Jis kariavo prie Berlyno ir ten žuvo. Brolis Kazys partizanavo apie Peslius. Tada mes gyvenom Kalnuočių kaime. Kartais naktimis brolis su draugais pareidavo į namus pavalgyti. Ateidavo su Bronium Simaška, Jonu Misiūnu, kartais su kitais. Prisi-menu, kartą J. Misiūnas pasakė: „Gal mes ir žūsime, bet Lietuva nebus raudona“.

Į namus ateidavo ir sribai, vis ieškojo Kazio. Suėmę kelias dienas daboklėje laikė mamą. Aš jau buvau ištekėjusi. Sūneliui - tik metukai. Paėmė sribai mane ir išsiveda. Pripuolė vyras ir šaukia: „Mane šaudykite, jei reikia, o ją palikit. Vaikas liks našlaitis!“

Gyvenom prie kelio. Naktimis ir dienomis matydavom pro šalį važiuojančius medžioti partizanų kareivius su sribais. Visada jau-dinomės, kad tik Kazio neužmuštų.

Žuvo Kazys 1946 m. rudenį. Visą žiemą apie jį nieko nežinojom. Supratom, kad nebėra, bet jo kūno niekas nematė, miestelyje nebuvo paguldytas. Tik pavasarį kūną atrado ties Vaišviliškių kaimu, upėje užsikabinusį už medžių. Vėliau sužinojom, kad jų būrį užklupo rusai. Trauktis nebuvo kur: iš vienos pusės - kareiviai, iš kitos - upė. Kazys bandė keltis į kitą krantą, bet buvo nušautas. Kartu žuvo ir kitas partizanas. Pavasarį brolio kūną pakilęs vanduo išplukdė į krantą.

Radę Kazio kūną, žmonės nunešė jį į kitą vietą ir paslėpė po šakomis. Gavę žinią, mama, mano vyras ir aš naktį nuėjom į Peslius, paprašėm žmonių, kad sukaltų karstą ir iškastų duobę. Į paklodes susu-pom Kazio kūną ir nunešėm į Peslių kapinaites. Ten jį ir palaidojom.

Visą laiką gyvenom baimėje, pasiruošę kelionei į Sibirą. 1949-ųjų pavasarį atėjo mūsų išvežti. Mamai kilo mintis parodyti pažymėjimą, kad sūnus Petras žuvo fronte kariaudamas prieš vo-kiečius. Taip Petro mirtis išgelbėjo mus nuo Sibiro.

Pasakoja Stasė MEŠKAUSKAITĖ-KISIELIENĖ

(g. 1924 m. Dauginčių k. Mirė 1997 05 23)

- Turbūt kiekvienas žmogus, artėjantis prie Anapilio vartų, min-timis nuolatos grįžta į savo rytmetį, praeina gruoblėtu gyvenimo

keleliu ir nepaliauja stebėtis: kaip trumpai čia būta... Susiglaudė, susispaudė ilgi ir sunkūs dešimtmečiai, net tolimiausios akimirkos atrodo ranka pasiekiamos.

Juk dar taip neseniai gausų mūsų, pirmokų, būrį priglaudė naujumu ir grožiu spindinti gimnazija. Visame mieste nebuvo kito taip magiškai viliojančio pastato. Su metais, vedami daugelio puikių mokytojų, kaupėm mokslo žinias, brendom kūnu ir dvasia, stengėmės suvokti gyvenimo prasmę, siekėm idealo, suradom draugus visam gyvenimui. Mokykla mums buvo šventovė, joje mes jautėmės dideli ir stiprūs. Mūsų žvaigždė vis kilo, žėrėjo ir atrodė - niekada neužges. Gaila, tada dar nebuvo suvokę gilios laikinumo prasmės.

Mūsų laida buvo viena iš nedaugelio, kuri brendo dramatiškų įvykių lūžiuose. Vos baigus pirmąją klasę, visu baisumu užgriuvo raudonoji okupacija. Kitais metais už atsišaukimus buvo įkalinti klasės draugai J. Šablevičius ir Kavaliauskas. Į mokyklą jie nebegrižo. Į Sibirą buvo ištremti G. Lumbytės tėvai su dukrele. Keturi vaikai liko bejėgės senelės globoje. Gyvenimas mus anksti subrandino, vertė apsispręsti, gal todėl į jo sumaištį išėjom pakankamai tvirti, kad nelinktume pavėjui, išvertume neparsidavę.

Baigdami gimnaziją, lyg ir neblogai pažinjom vieni kitus, nes, kasmet performuojant klases, pabuvojom kartu. Žinoma, ne visi tarpusavy artimai draugavom, dalijomės paslaptimis. Kiekvienas turėjom pačius nuoširdžiausius, patikimiausius bičiulius. Jaučiuosi ir šiandien laiminga, kad šalia manęs buvo J. Jalinskaitė, M. Petkevičiūtė, V. Urbonavičiūtė, O. Jankūnaitė, I. Vaitkevičiūtė, A. Juraitė, O. Trinkūnaitė, V. Griškevičiūtė, S. Šniraitė ir daug kitų. Apie kiekvieną galėtum pasakoti ir pasakoti. Juk tiek metų bendrauta. Kartu džiaugėmės ir liūdėjom, krėtėm išdaigas, svajonėmis skraidėm padebesiais, mylėjom Lietuvą, dėl jos leisdavomės kartais į ne visai protingus žaidimus.

Kai mokėmės bene šeštoje klasėje, gimnazijoj kažkas įkūrė slaptą būrelį. Jo tikslas - kova prieš okupantus. Retkarčiais dalyvaudavome susirinkimuose, platinom antifašistinę, vėliau - antibolševikinę spaudą, kalbėjom už Lietuvą gyvąją rožančių. Pradžioje mergaičių buvo iš įvairių klasių, vėliau, bolševikmečiu, tik aštuntokės. Susirinkimai jau nebuvo šaukiami. Užduotis gaudavom iš M. Petkevičiūtės ir J. Jalinskaitės. Visos būrelio narės po uniformos apykaklaite ir po palto atlapu šlepėm trispalvį kaspinėlį. Susitikusios pasisveikindavom žodžiu „Kovok!“ Atsakymas - „Už laisvę“. Laiškus taip pat užbaigdavome užšifruotu „40104“ (kovok). Būrelio narės,

kiek pamenu, buvo M. Petkevičiūtė, J. Jalinskaitė, V. Urbonavičiūtė, O. Jankūnaitė, I. Vaitkevičiūtė, A. Juraitė, A. Kerbelytė, L. Legaitė. Dvi pastarosios aštuntoje klasėje nebesimokė. Nieko ryškesnio mes tada nenuveikėm, tačiau tai, kad priklausėme slaptam būreliui, savaime atrodė gražu ir paslaptinga. Neturėjome nei rimtų vadovų, nei patirties, tik idealizmo buvo su kaupu. Vokiečių okupacijos metu ta mūsų „veikla“ niekas nebūtų rimtai susidomėjęs, o bolševikmečiu tai buvo pavojingas, nors ir pusiau vaikiškas žaidimas. Tik tada mes šito nesuvokėm - ramiausiai nešiojom kaspinėlį ir rašėm „40104“. Pamenu, bene septintoje klasėje mokantis, kažkoks studentas iš Kauno išgalvotus Sauliūnaitės vardu L. Legaitei paštu siųsdavo vokus, prikimštus antifašistinės medžiagos, kurią mes skaitėm ir platinom. Gerai, kad niekas neįkliuvo. Po daugelio metų grįžusi iš lagerio J. Jalinskaitė papasakos, kaip, dirbdama Taujėnų mokykloje, subūrė antibolševikinę grupę, kurios veiklą saugumas gana greitai susekė. Grupės nariai taip pat nešiojo tautinį kaspinėlį ir vartojo slaptąžodį „40104“.

1944-ųjų atostogos. Glėbiai draugų laiškų. Nesibaigiantys darbai tėvų „dvare“. Įspūdingi Joninių atlydai Kavarske. Tuoj po švenčių su broliuku išsiruošiam aplankyti Puntuko - dar nebuvo mačiusi. Pėsčiomis keliaujam pašvenčių pušynais. Tylu. Kaitina popiečio saulė, o mes ilsimės ant akmens. Staiga rytuose pasigirsta griaustinis. Ritamės nuo Puntuko ir skubame į namus. O toj pusėj vis dunda ir dunda. Tik gerokai vėliau sužinom, kad artėja frontas - nelaukta, netikėta.

Po keliolikos dienų apsisvertė visas gyvenimas: sprogu bomboms, iki paskutinio pastato sudegė graži mūsų sodyba miestely. Likom be pastogės, be daugelio reikalingų daiktų. Pakibo klausimas: išleis mus su broliuku į gimnaziją ar ne. Išleido...

Ir vėl gimnazijoje - nusiaubtoje, išdegintoje. Ne visi susirinkom. Niekada nebeateis Sofija, Eugenija, Aldona. Atsirado naujų. Dauguma senųjų bičiulių atsidūrė mergaičių VIIb. Mūsų auklėtoja - E. Kairytė. Iškart prie jos prisirišome. Tokia miela, jautri, suprantanti ir atvira. Pasigedome ir daugelio buvusių mokytojų. Gal labiausiai - ryškiausio per visą mūsų mokymosi laikotarpį lituanisto R. Stankūno. Nebeateis ir mylimas kapelionas E. Simaška, matematikė Noreikaitė, kurią metais kankinome savo išdaigomis. Nebesutiksime germanisto Žalio, fiziko N. Styros, amžinai mūsų mulkinamo Antanaičio. Kažkur dingo ir lotynistas Murauskas. Sunkė jis iš mūsų prakaitą, užtat ir šiandien galim išvardinti visus prie-

linksnius „ante, apud, ad, adversus...“, padeklamuoti ištrauką iš Vergilijaus. O lotyniškas pamaldas jau tada krintom kaip ropę. Tik vargšą kilniaširdį I. Piščiką, kuris vėliau bus išstremtas į Sibirą, o sugrįžęs mirs skurde, dar kankinsim per meno istorijos pamokas. Muziką tebedėstys P. Motiekaitis. Tik jau nebeišdrįs kaip anksčiau parodyti „Katiušos“ ar kurios kitos dainos taip raiškiai, kad ir girdėti jos nebepanorėtųm. Nebedainuosim chore ir „Savanorių maršo“. Pamenu, vokietmety, minint Vasario 16-ąją, mokytojas liepė taip pabrėžti „Šaukia laisvės Lietuva“, kad salė po šių žodžių ėmė smarkiai ploti.

Pirmosios dienos mokykloje ypač sunkios. Esam sutrikusios. Pertraukų metu tūnom klasėje, dalijamės naujienomis, baime ir nerimu. Prieš pamokas ir po jų uždrausta kalbėti maldą, bet mes garsiai pasimeldžiam prieš mokytojų ateinant. Sužino auklėtoja ir prašo šito nebedaryti. Paklūstame. Meldžiamės mintyse.

Vakaruose netyla kanonados. Kartais atrodo, kad tas dundesys artėja. Vėl išsižiebia naivi viltis - o gal... Galgi mūsų atestatas tikrai bus su „žirgelio“ (Vyčiu)? Juk visą laiką apie tai svajojom.

Valdžia jau seniai paskelbė mobilizaciją, tik niekas neskuba ginti „tarybinės tėvynės“. Prasideda gaudynės. Daugelis jaunų vyrų išeina į miškus. Tai mūsų broliai, draugai, kaimynai. Kaimas jau dainuoja partizaniškas dainas. Kažkuri mergaitė į klasę atneša miško dainą. Išsisas pertraukas sėdim klasėj ir dainuojam:

*Jauna sesė ant grėblio parimo,
Dobilėliai taip kvepia lankoj.
Ji ilgesio dainą dainuoja,
Kai žygiuoja lietuviai kovon.*

Žiema. Vis tyliau griaudžia patrankos. Tačiau karas tebesitęsia. Ir vyrus vis dar gauda. Eini per miestą ir netikėtai išgirsti:

*Traukinėlin mus sodina,
O kur veža, nieks nežino.*

*Traukinėlio nepavysi,
Manęs jauno nematysi.*

Tai dainuoja prievarta suvaryti broleliai, kareivinių aikštėje

muštruojami, paskubom ruošiami pirmajam mūšiui. Daugelio jų tikrai nebesulaukėm, nebepamatėm...

Kaimas gyvena baisias dienas: prievolės, areštai, gaudynės, žudynės. Nuo okupantų savivalės žmonės kol kas gina partizanai, o kaimas juos globoja, dainuoja dar negirdėtas jų dainas. Dainuojame jas ir mes klasėje pertraukų metu.

Su broliuku Algirdu gyvenom Vaižganto gatvėj, netoli kapinių. Dažnai matydavom į kapus lydimus mūšiuose su partizanais žuvusius rusų kareivius. Kartą atvežė tris karstus. Nubėgau iš tolo pažiūrėti. Prie duobės karininkai rėkė grėsmingas kalbas, kartodami tada dar nesuprantamą žodį „otomstim“. Po to - trys nedarnios šautuvų salvės.

Partizanai irgi žūdavo, tik jų niekas nepalydėdavo. Nublokšti kūnai beveik kasdien gulėdavo turgaus aikštėje. Brolis dažnai ten bėgdavo, o sugrįžęs pasakodavo regėtas baisias. Aš niekada ten neidavau, tikriausiai nėjo ir kitos mergaitės, nebent savųjų ieškodamos.

Kartą pasklido žinia: mokykloj atsirado komsorgas Petkevičius. M. Petkevičiūtė juokėsi, kad tai tolimas jos giminaitis. Mūsų į tą organizaciją niekas neagitavo. Nesigirdėjo, kad tais metais būtų kas įstojęs, nebent iš žemesniųjų klasių.

Skleidėsi pavasaris. Senokai nutilo karo kanonada, išblėso ir vaikštos mūsų viltys sulaukti stebuklo - nepriklausomybės. Vangiai krintom mokslus, bijojom egzaminų. Mergaitės vos ne kasdien atnešdavo į klasę liūdnu naujienų: suėmė, išvežė, žuvo. Verutė Urbonavičiūtė gyveno prie kapinių ir gerai pažinojo jų sargą. Vieną rytą ji sako: „Mergaitės, šiąnakt kapinių pakrašty palaidojo partizanus“. Nusprendėm sutvarkyti jų kapus. Laisvesnę popietę išsiruošėm - Verutė, Mele, Jonė, Onutė ir aš. Kažkuri, tikriausiai, Verutė, atsi-nešė rūtų ir kitų gėlių daigelių. Apdėjom kraštus velėna, išpuošėm, išdabinom. Visose kapinėse nebuvo taip originaliai sutvarkytų kapų. Po daugelio metų ieškojau jų, tačiau neradau.

Artėjo gegužis. Gamta džiugėsi šiluma, pirmaisiais žiedais, kvėpėjo išsiskleidę „kačiukai“. Sekmadieniais būreliu patraukdavom į Dukstyną ar prie Šventosios. Kartą susitarėm aplankyti kapelioną mažame jo bažnytkaimy. Ėjom laukais, panuovalių takeliais. Kapelionas džiugiai mus sutiko, parodė bažnytėlę, papasakojo, kaip naktimis jį aplanko barzdoti vyrai, atlieka išpažintį, pasiguodžia ir vėl išeina į tamsą.

Tą dieną milijonai spindulingų pienių žiedų stiebėsi į saulę,

kvepėjo švelnia liepų žaluma. Pertraukų metu klasės ir koridoriai kaip iššluoti. Visi mėgavosi pavasarine šiluma. Staiga kažkas visus susišaukė į būrį. Buvo pranešta, kad baigėsi karas. Žinių gimnazistai sutiko santūriai: niekas nedžiugavo, nešaukė „valio“. Mūsų klasė skirstėsi neskubėdama, susimąsčiusi - neturėjome kuo džiaugtis. Pergalė niekam iš mūsų neatnešė laimės. Taurūs pedagogai, mokę mus siekti kilnių dalykų, nė nenujautė, į kokią juodą duobę grimzta mūsų gyvenimas. Visi buvom idealistai, gal net per daug nutolę nuo realybės. Kelią į ateitį mums švietė Basanavičiaus, Kudirkos, Maioronio idėjos, savanorių žygiai. Svajojom: ateisim į gyvenimą ir būtinai jame paliksime gražų pėdsaką. Deja... Nedaugeliui tai buvo lemta.

Baigiasi paskutinis pavasaris gimnazijoje. Ruošiamės egzaminams. Kiauras dienas su vadovėliais ir užrašais praleidžiam miesto kapinėse. Čia susirenka daug mergaičių: vilioja tyła, grožis, paukščių giesmės. Čia mokomės ir ilsimės. Į namus grįžtame tik nakčiai.

Egzaminai eina į pabaigą. Ryt paskutinis, daugeliui pats sunkiausias - trigonometrija. O šiandien Joninės. Sėdžiu viena prie paminklo savanoriams. Šalia guli užrašai. Nė pažvelgti į juos negaliu. Visos mano mintys - pernykštėse Joninėse. Mes vėl abu dar nenujusioje plėnimis mano tėviškėje, vėl prie Šventosios krantų, tokie šviesūs, laimingi. Nieko neliko iš anų dienų. Nebėra tėviškės ir tavęs. Ar tu dar gyvas? Ką veiki? Kokie miškai glaudžia tave? Ar dar susitiksim kada? Susitikom. Po dešimties metų Evenkijos užpoiliarės tundroj, už daugelio tūkstančių kilometrų nuo Lietuvos...

Birželio 25-ąją vienintelis trejetas „papuošė“ atestatą.

Rudenį išvažiuoju studijuoti. Be rublio kišenėje.

Broliukas Algirdas dabar vienas Ukmergėje. Jam šešiolika metų. Mokosi šeštoje gimnazijos klasėje. Kai susitinkam tėviškėj po svetimų stogu, išdainuojam visas dainas. Dažnai girdžiu niūniuojant:

*Atlikęs pareigą Tėvynei,
Kovų laukuose tu žuvai...*

Brolis man atrodo pasikeitęs, kartais neramus, liūdnas. Ne kartą girdėjau iš jo lūpų: „Man atrodo, kad kažkas atsitiks“. Tėvams skundžiasi, kad negali atsiginti komsorgo, kuris neatstodamas verčia rašyti į komjaunimą. Pagaliau be sutikimo įrašo. Brolis nuolat vaikšto į komitetą, reikalauja išbraukti, motyvuodamas tuo, kad dažnai pėsčias eina per miškus namo, bijo miškininkų ir t.t. Išbrau-

kia. Visi apsidžiaugiam. Tačiau ramybėj brolio nepalieka. Namuose ir bute Ukmergėj pradeda dažnai lankytis prisiplakęs prie valdžios, dirbęs, kaip vėliau paaiškėjo, saugumui, retų sadistinių polinkių pusbrolis Albertas Šaučiūnas. Matyt, gavęs užduotį, jis imasi įvairių provokacijų: nakvodamas pas brolių, išsiveda jį į daržą pašaudyti, išeidamas palieka šovinių, kažkokių popiergalių. Tėvas ne kartą įspėjo Algirdą, kad būtų atsargesnis su pusbroliu, bet tas, matyt, neskyrė tiems žodžiams dėmesio.

Brolis tada gyveno Vaižganto gatvėje, viename kambaryje su Lionginu Šepečiu, vėliau tapusiu žymiu tarybiniu ir partiniu veikėju.

Klasėje, kurioje mokėsi brolis, susikūrė pagrindinė moksleivių grupė. Tuo metu sklido kalbos, kad iš gimnazijos išneštos dvi rašomosios mašinėlės, tautinės vėliavos ir dar kažkas.

O vieną šaltą sausio vakarą namus pasiekia baisi žinia: žuvo Algirdas. Apie mirtį sužinom tik po dviejų dienų. Jį 1946 m. sausio 26-osios naktį prie Ukmergės kapinių mūro nušovė pusbrolis A. Šaučiūnas.

Rytą su tėvu skubam į Ukmergę, einam prie lavoninės, kur paguldytas Algirdo kūnas. Sargas atrakina duris. Verkdami puolam į vidų. Po kelių minučių ateina griežtas įsakymas - išeiti. Patalpa užrakinama, kūno, saugumo įsakymu, neatiduoda. Einam į saugumą, aiškinamės. „Banditas“, - atsakoma trumpai. Nepadeda prašymai, maldavimai. Užeinam į Algirdo kambarį, o ten baisu - viskas išversyta, sujaukta. Surenkam išdraskytas knygas, sąsiuvinius, likusius daiktus. Užsuku pas brolio klasės draugus Filomeną ir Vytautą Butkus, gyvenančius gretimame kambaryje. Juos buvo suėmę, tardė, paskui paleido. Tardant saugume, į kabinetą įlėkęs švytėdamas Šaučiūnas su šautuvu ir vis kartojęs: „Tai bent šautuvėlis - ketvirtą banditą paguldė!“ Ieškojau ir Liongino Šepečio, bet jo nebuvo. Po brolio mirties jis irgi buvo tardomas, paskui išsikėlė į kitą butą. Butkai tada man pasakė: „O Lionginą Šepetį saugumas užverbavo“...

Vakare tuščiomis grįžtame namo. Rytą tėvas vėl kinko arklį. Taip visą savaitę: 24 kilometrus į Ukmergę ir tiek pat atgal. Nuvažiavęs kiekvieną kartą eina į saugumą ir gauna neigiamą atsakymą. Paskui prašo ligoninės darbuotojų kad pasektų, kur išveš ir užkas sūnaus kūną. Su savim ima kastuvą. Vasario 2 d., lygiai po savaitės, tėvas vėl stovi prie saugumo durų. Šį kartą išrašo leidimą pasiimti kūną ir tuo pačiu įsako: palaidoti kuo skubiau, be bažnyčios, be varpų skambinimo, be gėlių, be vainikų, be kalbų. Ir štai vėlyvą vakarą tėvas, kovų už Nepriklausomybę savanoris, grįžta su karstu. Karste - su-

ledėjęs kūnas su sprogstamosios kulkos išdraskyta žaizda kairėje krūtinės pusėje. Sušalusio neperrengsi, be to, nėra kuo - tas pats vienas kasdieninis kostiumėlis, pasiūtas iš kareiviškos antklodės, ir kiauri, visą rudenį siurbę vandenį kareiviški batai. Uždegam žvakės. Renkasi kaimynai. Mergaitės paskubom pina vainikus - negi uždrausi. Juos dar prieš laidotuves nuneš prie duobės. Neatsitraukdami budim prie karsto - tiek nebedaug tų budėjimo valandų belikę.

Vasario 3-ioji. Sekmadienis. Po pamaldų gal pusė miestelio susirenka gatvėje prie namų. Paskui tyli eiseną, gelsva smėlio duobė, suakmenėjusi iš skausmo Motina. Nė vienos ašaros jos akyse. Vėliau iki gyvenimo pabaigos verks ir verks.

Taip išėjo mano vienintelis brolis Algirdas Žemaitis (1929-1946). Net nuotraukos neliko - visas sudraskė saugumas. Dar okupacijos metais sutikau jo draugą. Jis pasakė: „Ateis laikas, išleisim Algirdo eilėraščius“. Kam jie šiandien reikalingi, tie naivūs vaikiški eilėraščiai...

Studijas mečiau. Nebuvo nei sąlygų, nei noro mokytis. Reikėjo paremti skausmo palaužtus tėvus.

O žudikas triumfavo. Netrukus Ukmergėje nušovė kavarskietį mokytojų seminarijos trečiakursį Juozą Kajetoną. Nuėjo į jo butą ir šeimininko akivaizdoje šaltakraujiškai šovė į kaktą. Paskui ir į jo motiną kėsinosi - šaudė pro langą. Praeidamas pro mūsų būstą šaipydavosi į langus. Susitikusi jį gatvėje virpėdavau kaip lapas, bet niekada nepraeidavau „nepasveikinusi“ žodžiu „Žmogžudy!“ Pabalnavo iš pykčio. Kartą pasakė: „Užteks ir ant tavo galvos granatų“. Taip ir gyvenome nebūdami tikri, kad guldami rytą atsikelsim, o rytą - kad sulauksim vakaro. Buvo grasinama ir kitiems miestelio jaunuoliams. Jie skundėsi respublikinei prokuratūrai, bet niekas į tai nekreipė dėmesio. Taip tęsėsi dvejus metus. Paskui už kažkokius darbelius žudiką teisė. Vėliau pasiekė žinia, kad lagery jis buvo „stukačium“ ir kaliniai įmurdė į tualetų skylę.

1946 m. pradėjau dirbti Kavarsko vidurinėje mokykloje pradinį klasių mokytoja. Vėliau įstojau į Vilniaus pedagoginį institutą, neakivaizdiniu būdu studijavau lietuvių kalbą ir literatūrą, kurią dėsčiau iki pensijos.

Brolio Algirdo pagrindžio grupės draugų ėmiau ieškoti prasižėjus Atgimimui. Tuoj po tragedijos išgirdau, kad jie buvo suimti ir nuteisti. Žinojau tik vieno - Antano Ketvirčio pavardę. Praėjus dešimtmečiams, sunku buvo surasti siūlo galą. Ukmergės archyve

gavau klasės, kurioje mokėsi brolis, žurnalą. Išsirašiau visų mokinių pavardes, išskyriau tuos, kurie po brolio mirties negrįžo į klasę. Tai buvo Antanas Ketvirtis, Stasys Černiauskas, Vladas Stašelis ir Ildefonsas Miškinis. Kreipiausi į tuometinį AT deputatą Lionginą Šepetį. Buvau beveik tikra, kad jis susietas su grupės veikla, kad atsileps, galbūt kažką paaiškins. Deja, gavau tik mašinėle spausdintą oficialų atsakymą: atseit, pažinojo brolių, jam žuvus buvo pakviestas atpažinti lavoną. Ir viskas. Jeigu Lionginas Šepetys tada tikrai buvo užverbuotas, kaip sakė brolio klasės draugai, o vėliau ir mano klasės auklėtoja E. Kairytė, tai brolio žūtis ir jo draugų areštas jam tapo starto aikštele į karjeros aukštumas.

Po ilgų ieškojimų, politiniams kaliniams padedant, pavyko surasti I. Miškinį, dešimtį metų iškalėjusį Norilsko lageriuose. Sužinojau, kad jis, A. Ketvirtis ir S. Černiauskas tą pačią naktį, kai žuvo brolis, buvo areštuoti, vėliau nuteisti po 10 metų lagerio. Tik V. Stašeliui pavyko pabėgti. Jis išėjo į partizanų būrį, kuriame buvo jo brolis, ir žuvo. Palaidotas Siesikų kapinėse. Iš I. Miškinio, kuris dažnai lankydavosi pas mus, išgirdau apie grupės veiklą. Jie iš tikrųjų pagrobė dvi rašomąsias mašinėles, vieną V. Stašelis perdavė partizanams, kita spausdino atsišaukimus (vieną, rašytą brolio ranka ir kratos metu nesurastą, užtikau tarp knygos lapų). I. Miškinis pasakojo, kaip grupė palaikė ryšius su partizanais, pas ką rinkdavosi slaptiems pasitarimams, kokias dainas dainuodavo. Beje, Lionginas Šepetys jų grupės veikloje nedalyvavo. Kitų brolio draugų nesutikau. Po lagerių I. Miškinis buvo susitikęs tik su A. Ketvirčiu, apie S. Černiausko likimą nežinojo. I. Miškinis mirė 1994 m. nuo infarkto.

O mano gyvenimas vingiavo tolyn. Dirbau mokykloje. Susirašinėju su buvusiu partizanų Vincu Kisieliu, nuteistu 10 metų. Vyriausias jo brolis mokytojas Petras Kisielius buvo išvežtas 1941 m. Po pusantros metų mirė Rešiotų lageryje. Antras brolis Jonas už rezistencinę veiklą 10 metų iškentėjo Norilsko rūdnyuose.

1955 m. V. Kisielius iš Taišeto lagerio buvo nutremtas į tolimąją Evenkiją. Jo kviečiama, ryžausi keliauti į savanorišką tremtį. Skatino ir mama, nors mačiau, kaip didvyriškai ji tramdė išsiskyrimo skausmą.

Išvažiuoju į nežinią. Iš Vilniaus traukinių stoties mane išlydi nuoširdi draugė Aldona Kudžmaitė, „Valstiečių laikraščio“ žurnalistė. Tai reto gerumo, reto taurumo žmogus, visą gyvenimą atidavusi kitiems. Man išvažiavus, ji dažnai lankys mano tėvus, padės

jiems, siųs į Maskvą jų vardu prašymus, kad mus paleistų. Aldona mirė 1994 m. Liko jos nepamirštas gerumas ir nespausdintos knygos apie tai, ką važinėdama po Lietuvą matė, bet neįdėjo į straipsnius, apie jai artimus žmones (kun. K. Vasiliauską).

Keliauju į Rytus. Krasnojarske mane pasitinka iš taigos atvykusi artima draugė tremtinė mokytoja Birutė Vanagaitė-Jankauskienė, į Sibirą išvežta 1948 m., dar nenuvytus 20-ojo gimtadienio žiedams. Kelionę į tremtį, gyvenimo epizodus ji aprašė knygoje „Ešelonų sesės“.

Abi pernakvojam mieste pas lietuvius. Ry tą Birutė išvažiuoja į savo Piniją, o aš einu į prieplauką. Bilietą Jenisejumi į šiaurę gauti neįmanoma. Staiga išgirstu kalbant lietuviškai. Trys jauni tremtiniai ruošiasi plaukti į Igarką. Prieplaukoj stovi senutėlė krovininė barža „Marija Uljanova“. Įsiprašom. Gaunam kampelį prie pat tako. Susikraunam daiktus. Stumdomi ir mindomi, plaukiame upe žemyn. Dieną naktį zuja įvairūs perėjūnai. Nudžiauna mano chalata. Pro šalį slenka rūstūs uolėti krantai, retos gyvenvietės ir begalinė taiga.

Turuchanskas. Dar vieno mano kelionės etapo galas. Prieplauka pilna keliaujančių rusų. Apsikrovę ryšulėliais, su šeimomis, vaikais, jie čia kepa, verda, siuva, linksminasi. Leidžiuos į miestą, gal sužinosiu, kaip patekti į Turą. Gyvenvietė - tikras sąvartynas. Namai seni, supuvę, nei medelio, nei augalėlio. Tik duonos kiek nori - ir juodos, ir baltos. Ir margarino. O Lietuvoj, kad nusipirktų kepaluką, žmonės iš vakaro stoja į eilutę.

Vėl grįžtu į prieplauką. Matyt, čia ilgokai teks pagyventi. Lėktuvai skrenda retai, o laivai vasarą Tunguska neplaukia, nes nusiūgęs vanduo apnuogina dugno uolas. Grįžusi randu manęs belaukiančius du tautiečius. Tikriausiai kažkas iš besilankančių prieplaukoj išgirdo, kad aš iš Lietuvos, ir nunešė jiems žinių. Barake gyvena penki lietuviai, atsiųsti čia iš Norilsko lagerių. Jie manimi labai nuoširdžiai rūpinosi, globojo, kol maždaug po dešimties dienų atsirado lėktuvas į Turą. Turoje taip pat priglaudė lietuvių šeimą. Čia vėl ilgos laukimo dienos. Pagaliau! Paskutinis kelionės etapas krovinine „anuška“ į šiaurę. Penki šimtai kilometrų. Žiūriu žemyn. Upių juostas, reti maumedžiai, kalnai. Ištiesai žvilga pelkių ir ežerų ežerėlių akys. Nė vienos gyvenvietės. Lėktuvėlis dreba, nuolatos smenga į oro duobes. Ant grindų guli leisgyvė evenkė. O man vis tiek - tegu purto kiek nori. Žvelgiu žemyn ir niūniuojau „Daug daug dainelių, mieloji sese...“

Štai ir Čirinda. Gal dešimt mažų be tvarkos išmėtytų dėžučių didžiulio ežero pakrantėje. Lėktuvas nusileidžia ant vandens prie iškyšulio. Kokia nykuma. Čia tai tikra tremčių tremtis, lagerių lageris, kad ir be užtvarų, be konvojų. Aplink tundra su retais, iškepusiais nuo amžino šalio maumedžiais, neišbrendami pelkynai, dūluojantys snieguoti kalnai. Vienas toks panašus į milžinišką kapą. Gal tai mūsų lemties ženklas. Nei kelio, nei takelio. Faktorijoj kelios skurdžios lūšnos be prieangių, mokykla evenkų vaikams kadaise dar caro laikais pastatytoje cerkvėje, keli čiumai, šunų pulkai, spiečiai uodų bei mašalų. Vasarą kelias savaites ištisą parą ratu eina saulė, o žiemą dangumi vyniojasi spalvotos pašvaisčių skraistės. Netoli - Taimyro prieigos, o toliau - Ledjūris. Lietuvio koja čia tikriausiai niekada nestovėjo, tik rusai - mokytojai, radiotechnikas, kino mechanikas, felčerė, bibliotekininė, kailių supirkėjas ir dar vienas kitas - atvažiuoja pagal sutartis trejiems metams ir vėl dingsta. Tik keturiems iš lagerių atvežtiems tremtiniais buvimo laiko niekas nenustatė. Gal iki gyvos galvos nutrėmė.

Man darbo kol kas nėra. Mokyklos internatui reikia auklėtojos, bet aš neturiu reikiamų dokumentų. Kasdien, netgi pasnigus, išeinu į tundrą, kopiu į kalnus. Kiek čia uogų - nesibaigiantys vaivorynai. Kiekvieną kartą parsinešu po kibirėlį. Jas šaldom, maišom su cukrumi, nes tai - vos ne vienintelis vitaminų šaltinis. Tiesa, čia visi valgo šaldytą žuvį, o evenkai - ir žalias, dar šiltas elnio kepenis.

Pasprukti iš čia nesvajok. Pavasarį, kai Tunguska išplukdo ledus, kol vanduo dar aukštesnis už akmenų rėvas, į Turą, Evenkijos sostinę, atplaukia laivų karavanas su prekėmis, o žiemą, kai užšąla tundra ir ežerai, evenkai tik jiems žinomais takais elnių vilkstinėmis kartą per metus traukia prekių. Iš Čirindos ši kelionė trunka ištisas savaites. Į faktoriją atveža miltų, cukraus, džiovintų produktų ir buitinių daiktų. Labai retai atskrenda lėktuvas, atveža ir išveža laiškus, kino filmus. Ir vėl begalinė kurtumų, tuštuma. Su Lietuva daugiausia bendraujam telegramomis, kurios iš čia perduodamos radijo ryšiu.

Įsižiemojus į Turą ateina mano dokumentai, pradedu dirbti internato auklėtoja. Čia kalbama ir mokoma tik rusiškai. Mokykloje yra keliolika knygų evenkų kalba, atspausdintų rusišku šriftu. Netgi grožinė viena kita, kaip antai „Vitia Malejev školadu diudovidu“ (kaip mūsiškė „Bromą atverta ing viečnastį“). Taigi dirbu su evenkiukais, laisvalaikiu mokausi jų kalbos, klausausi įdomių pasakojimų. Jų tėvai gano elnius, medžioja. Tundra ir čiumas - jų namai.

Čia jų elnių bandos, žuvingi ežerai ir upės, čia jie gimsta ir miršta. Retas išvysta platesnį pasaulį. Tai be galo teisingi, patiklūs žmonės, nežina, kaip galima vogti („russkije vorujut“), tik, jų nelaimei, vis tarybinami, civilizuojami. Girtuokliavimas, tuberkuliozė, venerinės ligos baigia išmarinti šią tautą. Aplink faktoriją - ištisi kapinynai. Prie kapų kryžiai, drabužių ryšuliai, indai, vaikų lopšiai ir jojamųjų elnių kaukolės - į dangų joti. Internatuose vaikai negauna jiems įprasto maisto, todėl jau žiemos pradžioje pradeda sirgti cinga. Per visus metus nė vienas kūdikis negimė, o mirė keli žmonės. Aplinkui užsidaro faktorijos, pastatai paliekami sunykimui, nebėra kam medžioti brangiakailių žvėrelių. Todėl ir atvežė čia tremtinius, kad pastatytų lapių fermą, prigamtų jiems daugybę narvų. Dirba žmonės žiemą ir vasarą.

Taip ir gyvenam, tik baisiai ilgimės Tėvynės, artimųjų. Pafantazuojam, ką darytume, jei leistų grįžti. Nuo Krasnojarsko sutiktume pėsti pareiti. Bet iki jo - tūkstančiai kilometrų be kelio ir takelio.

Vasarą atskrenda netikėta žinia - leidžia į Lietuvą! Vėl visą mėnesį iriamės iki Lietuvos. Grįžtu į tėviškę lygiai po metų, o vyras - po vienuolikos. Tačiau Tėvynė mus sutiko kaip pamotė su akmeniu. Aš šiaip taip įsiprašau į mokyklą - padeda pažįstami. Sūneliui dar nė dviejų savaičių nėra, o jau turiu išeiti į darbą. (Neisi - tavo vietoj bus kitas.) Vyras, kur besikreiptų, darbo negauna. Tik vėlyvą rudenį priima kroviku kooperatyve, vėliau paskiria atsakingesnėms - sandėlio vedėjo pareigoms. Darbas sekasi, džiaugiamės, tik neilgai. Pasirodo, už aukštesnes pareigas reikia „mokėti“. Kartą vyrą pasikviečia saugumo viršininkas ir pasiūlo „bendradarbiauti“. Nesutinka. Netrukus iškyla pasekmės. Sudaromas iš kelių rajono šulų „teismas“. Prasideda puolimas. „Už ką sėdėjai?!“ - šaukia vienas. „Jeigu visi būtų buvę tokie kaip tu, Lietuvoje šiandien nebūtų tarybų valdžios“, - reziumuoja rajkomo sekretorė. Pagaliau nuosprendis: „Mūsų rajone darbo negausi“. Ir negavo, kur besikreipė. Laimei, Kėdainių chemijos kombinatas ant Šventosios statė vandens kėlimo stotį - siurblinę. Iš pradžių vyras dirbo statybose, o vėliau, kadangi Kauno politechnikume įgijo elektrotechniko specialybę, buvo paskirtas šios įmonės budinčiuoju elektriku. Čia ir dirbo iki pensijos.

Sunkūs mums buvo praėję dešimtmečiai: nuolatiniai gąsdinimai, provokacijos, skundimai. Saugumas sekė kiekvieną vyro žingsnį, domėjosi kiekviena kieme sustojusia mašina, ateinančiais žmonėmis. Prieš taką į kiemą pastatė elektros stulpą su lempute, kad ir naktį

būtų galima stebėti. Atsitiks kas kur - Kisielių tikrina. Kartą vienas kaimo debilas padegė kolūkio tvartą. Dėl diversijos tuoj pat buvo įtartas vyras. Tą pačią naktį apsilankė saugumo pasiuntinys. Mane irgi šnipinėjo, skundė - netgi kolegos mokytojai. Kartais taip negudriai provokuodavo, kad net juokas imdavo. Neretai ir baugin-davo. Ateina išgėręs kolega ir sako: „Žinai, Stase, apie tave saugu-me blogos žinios“. Jaudinamės: gal iš tikrųjų kažkas gresia, o gal tik išgerti kolega nori, kas žino. Taip ir drebi dienų dienas: gal atleis iš darbo ar dar ką sugalvos, tąsys, klausinės. Šeimoje juk trys vaikai. Tiesa, jie irgi paženklinti: ne kiekviena aukštoji mokykla jiems atvira.

Mokyklos vadovai giria mano pamokas, rajono tikrintojai taip pat. Ne kartą, sakė, siūlė apdovanojimams. Juokas. Pro saugumo ir rajkomo užtvaras mano kandidatūra niekaip nepralįsdavo. Tai, žino-ma, niekai.

Taip praėjo trisdešimt treji darbo metai. Daug kas pasikeitė. Atslūgo nuolatinė įtampa. Juk ir pensininkę mane dar persekiojo. Už bažnyčios lankymą. Saugumo viršininkas prieš visą rajoną ko-neveikė. Gaila, jėgų mažai beliko. Lemtis negailestingai skaičiuoja dienų likutį. Visi po vieną išeinam. Išeinam, tačiau sąžinė rami: ne-parsidavėm, neišdavėm, neskundėm, nežudėm.

Pasakoja seserys DZIENAITĖS

(g. Narbutų kaime, visos trys gyvena Kavarske):

- Mūsų tėvelis buvo išsilavinęs, šviesus, veiklus žmogus. Jau-nystėje priklausė pavasarininkų organizacijai, vėliau buvo šaulys. Lietuvos kariuomenėje tarnavo ulonų pulke, dar buvo tankistu. Išli-ko tėvelio jaunystės nuotraukos. Ūkis Narbutų kaime buvo nemažas - 35 ha žemės. Tėvelį rusai areštavo 1945 m. Daugiau jo nematėm. Neseniai laikraštyje „Tremtinys“ perskaitėm, kad 1946 m. Edvar-das Dziena buvo KGB sušaudytas.

Liko mama su septyniais vaikais. Po tėvelio arešto atėmė žemę, konfiskavo visą turtą. Mums paliko nedidelį gabalėlį lauko bulvėms pasisodinti. Visą žemę dirbo sribai. Prižiūrėtoju buvo paskirtas stri-bas Burneika, kuris vaikams iš didelio sodo (buvo 53 obelys) obuo-lio neleido paimti nuo žemės. Kartais į sodybą ateidavo kažkoks viršininkas, vadintas Dračiovu, kuris buvo gailestingesnis: net lauką su javais ir bulvėmis leido mamai nusiimti. Taip gyvenom iki

1948-ųjų. Tų metų gegužės 22-ąją mamą su vaikais išvežė į Krasnojarsko kraštą. Mažajai sesytei buvo vos treji metukai. Kai atvažiavo išvežti, mama iš nevilties nieko nenorėjo imti - tegu veža ir šaudo, vis tiek neišgyvensim. Vežė sribai ir rusai. Vienas ruselis padėjo krauti daiktus, įmetė ryšulį patalynės.

Nuvežė į Krasnojarsko krašto taigos gelmę. Ten stovėjo didžiulis barakas - be durų, be langų, vienos sienos. Jame apgyvendino gal 30 šeimų. Prigrūdė žmonių kaip silkių į statinę. Baraką liepė patiems susitvarkyti. Gulėjom susispaudę ant gultų. Vėliau vidury barako pastatė dvi metalines krosnis. Neturėjom ko valgyti. Mama su dirbti pajėgiančiais vaikais išėjo į taigą medžių kirsti, o mažiaušieji likdavo barake. Išeidama dirbti mama išsinešdavo geresnius drabužius, kuriuos mainė į bulves, saują ašakotų miltų. Atėjus sekmadieniui, su terbelėmis eidavom pakiemiais po keletą kilometrų tų produktų parsinešti. Iš miltų virdavom skystą košę, kad tik jos būtų daugiau, ir ją plempdavom. Pilvas pūtėsi, o alkis nuo to skysčio nemažėjo. Visi silpom. Žmonės kalbėjo, kad fašistai būdavo gailėstingesni - sušaudydavo, ir tuo pasibaigdavo žmonių kančios. O šitie pasmerkė visus bado kančioms. Duonos po 200 gramų galėjo nusipirkti tik dirbantieji, vaikams jos nebuvo. Pinigus už darbą mokėjo kai norėjo. Kartais nieko neduodavo. Išeidama į darbą, mama mažiesiems palikdavo po bulvę. Tie ją supjaustę gabaliukais, prilipdydavo prie metalinės krosnies ir kepdavo. Viena draugė pasiūlė duonos nekramtyti, o po truputį įsidėjus į burną sučiulpti: ilgiau laikosi skonis. Pavasarį kramtydavom jaunus rausvus pušų ūglius, visą laiką čiulpdavom maumedžių sakus. Vasarą ir rudenį pasirinkdavom uogų - šimalos ir bruknių. Šių pasilikdavom ir žiemai.

Vietiniai rusai irgi badavo. Jų šeimose jaunų vyrų nebuvo - tik seniai, invalidai ir vaikai. Jauni žuvo kare. Nors buvo prieš mus iš anksto nuteikti, visi elgėsi geranoriškai. Kitaip elgėsi latviai, jie mums niekuo nepadėdavo. Viena kaimynė atnešdavo mums pusę stiklinės pieno. Jame pasidažydavom bulvę. Siuntinių iš Lietuvos negaudavom. Per visą tremties laiką gal tik du atėjo. Juos reikėjo pasidalinti su komendantu. Visi taip darydavo. Be komendanto leidimo nuo barako buvo leidžiama atsitolinti tik per 20 metrų. Jei norėjai toliau, reikėjo prašyti leidimo.

Pirmieji metai Sibire buvo ypatingai sunkūs - ištisinis badas. Ypač kentėjo tie, kurie turėjo mažų vaikų. Kai mamytė dirbo fermoj, gal porą kartų šeimą aplankė tikra laimė - buvo parnešusi veršiuko žarnų. Išplovė jas, susmulkino, išvirė sriubos. Niekada

daugiau gyvenime neragavom tokio skanėsto. Vėliau kiek palengvėjo. Pasisodinom bulvių, kurios Sibiro žemėj užaugdavo didelės kaip akmenys. Vėliau nusipirkom karvę. Tačiau bado baimė tremtinių nepaliko dar ilgus metus. Žmonės pasakojo, kaip berniukas nuo Anykščių, iš Čekonių kaimo, jau grįžęs į gimtinę vakarienei prisivalgė bulvių ir kelias pasikišo po pagalve - rytoj gali nebūti.

Sibire išgyvenom iki 1965 m. Anksčiau grįžti negalėjom, nes nebuvo kur apsigyventi. Visi bijojo priglausti tremtinius. Tiesa, vyresnioji sesuo Birutė nelegaliai parvažiavo į Lietuvą 1960 m., bet jai buvo įsakyta per 24 valandas išvažiuoti. Važiavo ji į Vilnių ieškoti pagalbos. Pagaliau prisiregistravo Kavarske. Čia iškėjo.

Sugrįžę į Lietuvą, apsigyvenom pasją mažame kambarėlyje. Dirbom kas kur gavom darbo. Sibire mokytis neturėjom sąlygų - reikėjo pelnytis duoną. Sugrįžus iš tremties, mirė mama, vėliau ir brolis Edvardas.

Pasakoja Teklė KALIBATAITĖ-LASKAUSKIENĖ

(g. 1918 m. Judinio vienkiemyje):

- Pagal palikimą turėjom 16 ha žemės ir Judinio vandens malūną. Malūną ir žemę atėmė 1945 m. Vedėju paskyrė komunistą Vingelevičių. Vyras kurį laiką dirbo malūno darbininku, bet vėliau išmetė. Gavo darbo Kavarske - naktiniu sargu. Augo keturi vaikai. Gyvenome labai skurdžiai.

1949 m. kovo 25 d. mus išvežė. Pasiimti leido mažai ką, nes vežė vieninkiu vežimu. Paėmėm vos kelis maišus. Net duonos neturėjome - tą rytą ruošiausi kepti. Sūnus tuo metu buvo 11 mėnesių, duktė Rimutė sirgo plaučių uždegimu. Ją leido palikti. Dar Lietuvoje pasakė, kad išveža visam gyvenimui. Vėliau kartojo tą patį.

Į Subačiaus stotį atvažiavę giminės norėjo paimti sūnelį. Traukinį lydintis viršininkas neleido, nors vyras, nusimovęs nuo piršto auksinį žiedą, bandė jį papirkti.

Gyvulinuose vagonuose praleidom tris savaites. Retkarčiais duodavo sriubos ar žuvies.

Nuvežė į Irkutsko sritį, Zimos stotį. Iš ten sunkvežimiais į „XIX partijos suvažiavimo“ kolūkį. Penkių asmenų šeimai paskyrė namelį. Dirbom lauko darbus. Pirmais metais atlyginimas buvo labai menkas - 40 kapeikų ir 400 gramų grūdų už darbadienį. Dirbom be

švenčių. Dešimt dienų dirbi, o vienuoliktą leidžia namuose apsitvarkyti. Berniuką priėmė į darželį. Badaudavome. Retkarčiais iš Lietuvos gaudavom siuntinių. Vyro brolis atsiuntė pinigų, nusipirkome karvę.

1954 m. kaimynai rusai perskaitė laikraštyje, kad tremtiniam bus leista grįžti į tėvynę. Mums apie tą galimybę niekas oficialiai nepranešė.

Vieną dieną per savaitę kolūky apsilankydavo rajono komendantas. Jis patikrindavo lapus, kuriuose pasirašydavom po darbo dienos, išduodavo leidimą apsilankyti pas gydytoją. Kartą atvykęs jis išdalijo tremtiniam tuščius lapus ir liepė pasirašyti. Kadangi buvom įpratę vykdyti kiekvieną įsakymą, pasirašėme tuose lapuose. Po kiek laiko sužinojom, kad sutikom savanoriškai pasilikti kolūkyje dar dvejiems metams. Taip apgauti atvargom ir tuos du metus. Sibire gimė dar viena dukrelė.

Į Lietuvą grįžom 1956 metais. Apsigyvenom gimtuosiuose namuose - malūne. Čia gyveno medicinos seserų mokyklą baigusi dukra Rima su mano motinos Jakubėnienės šeima. Vyras Lietuvoje dirbo sargu ir kūriku kepykloje, aš mokykloje valytoja. Dirbo ir suaugę vaikai.

Vyras mirė 1990 m.

Pasakoja Vladas KERNAGYS

(g. 1919 m. Pumpučių k.):

- Augau Pumpučiuose. 1937 m. išėjau savanoriu į Lietuvos kariuomenę. Atitarnavęs dirbau tėvų ūkyje. Vokietmety išėjau į Plechavičiaus armiją. Ją išformavus, grįžau į namus.

1944 m., nenorėdamas kariauti rusų pusėje, išėjau į mišką. Būryje buvo apie 10 vyrų. Mums vadovavo Jonas Raudonikis. Bazavomės Burbiškio miške, netoli Šimonių girios. Žiemą glaudėmės ūkininko sodyboje, nes miške neturėjom slėptuvės. Artimiausi mano draugai buvo mūsų apylinkės vyrai - Vladas Skrebūnas iš Vetygalos ir Vincas Jasiukonis iš Bebrūnų. Kitų pavardžių nežinau, jie buvo iš ano krašto.

Vieną dieną pamatėme didelį kareivių būrį, supantį sodybą. Stoti į mūšį buvo beprasmiška, nes jėgos nelygios. Vadas liepė išsiskirstyti. Išsigelbėjo visi partizanai. Mes su V. Skrebūnu po to visą savaitę slapstėmės kitoje sodyboje. Bandėme užmegzti ryšį su būrio draugais ir vėl susivienyti, bet nepavyko.

Po truputį traukėmės namų link. Vladas palydėjo mane iki Pumpučių ir grįžo į savo tėviškę. Aš kurį laiką slapčiausi namuose. Pasiskelbus amnestiją, registruotis neskubėjau. Tik baigiantis 1945-ųjų vasarai nuėjau. Reikalavo ginklų. Nunešiau šautuvą. Nesitenkino, liepė atnešti automatą. Jo neturėjau. Pagaliau priregistravo, išdavė dokumentus. Kai buvau miške ir slapčiausi namuose, nuolat ateidavo sribai, krėtė namus, gąsdino tėvus.

Kartą su ginklu iš miško buvau parėjęs namo. Žiūriu - ateina J. Stančikas su E. Čiukšiu. Spėjau palįsti po lova. Atėjūnai pradėjo kamantinėti tėvą, kur sūnus, ėmė jį mušti. Sunku buvo iškėsti gir dint, kaip vaitoja daužomas tėvas. Norėjosi šokti ir ištratinėti kankintojus.

Beveik visi mano būrio jaunystės draugai paguldė galvas. Tik mane ir V. Jasiukonį lydėjo sėkmė. Esu laimingas, kad nenusikaltau Lietuvai, neišdaviau jos. Tris kartus bučiavau Trispalvę, prisiekdamas tarnauti Tėvynei: Lietuvos kariuomenėje, Plechavičiaus armijoje ir stodamas į partizanus.

* * *

Tai buvo, rodos, 1954 m., Chruščiovo laikais. Tuoj po spalio švenčių vidurnaktį kažkas pradėjo stipriai belstis į duris. Kai paklausiau, kas beldžiasi, buvo atsakyta: „Saugumas“.

Į vidų įėjo saugumo viršininkas Čikiliovas ir Kavarsko vidurinės mokyklos direktorius Rasimavičius. Visus sukėlė ant kojų, liepė atvesti vaikus. Ne juokais išsigandom. Gal į Sibirą veš?

Netrukus buvo paaiškinta, kad vyresnysis mūsų sūnus - penktos klasės mokinys Viadukas kūrė ir platino antitarybinius atsišaukimus. Prasidėjo tardymas, o vėliau krata. Sūnus prisipažino, kad su kaimynystėje gyvenančiais bendraamžiais Kazlauskų vaikais Sauliumi ir Valentinu rašė atsišaukimus ir juos platino. Vaikas pasakojo, kad, prisiskaitę laikraščiuose ir žurnaluose apie tarybinių partizanų žygius, patys nutarė pasekti jų pavyzdžiu. Tekstą sukūrė Vladas. Atsišaukimas baigėsi žodžiais „Mirtis Chruščiovui“. Atsišaukimus daugino perrašydami ranka. Pasirašė partizanų slapyvardžiais. Sūnus pasivadino Ažuolu. Lapelius kabino Girelės kaime ir miestelyje ant stulpų. Vieną pats perskaičiau. Nė neįtariau, kad tai sūnaus darbas.

Kratos metu atrado J. Basanavičiaus portretą, priklijuotą vidinėje laikrodžio durelių pusėje. Jį nuplėšė ir smarkiai mane už tą portretą išbarė. Į viršininko rankas pateko ir kariškų dainų knygelė,

parsivežta iš Lietuvos kariuomenės. Knygelę turbūt kaip įkaltį pasiėmė ir man pasakė: „Pats buvai banditas ir vaikus organizuoji“. Kas ne kas, o saugumo viršininkas gerai žinojo, kad buvau partizanas. Išdrišau atsikirsti: „Nebuvau banditas, nes nieko neapiplėšiau ir nenužudžiau. Kovoju už Lietuvą“. Naktį „svečiai“ išvažiavo. Viršininkas išeidamas pasakė: „Rytoj atvyksi į kolūkio kontorą“.

Atėjau. Čia mane svarstė kolūkio vadovybė ir partinė valdžia. Labiausiai puolė partorgas Pacauskas. Vadino banditu. Teigė, kad registruodamasis atnešiau net tris šautuvus. Atrėžiau jam: „Jūsų taktika - kaltinti melu. Jei norit, atnešiu ir patranką“. Mane gynė komunistas Kazys Jakeliūnas, pabrėždamas, kad esu darbštus, sąžiningas, doras žmogus. O tie atsišaukimai esąs vaikų žaidimas, dėl kurio negalima kaltinti tėvų.

Vėliau ir tėvus, ir tiek virkdytus vaikus saugumo viršininkas Čikiliovas „teisė“ mokykloje. Prie mūsų ir Kazlauskų prijungė ir Juozo Čitavičiaus bei Henriko Vėbros šeimas. Jų vaikai Algis ir Rimas irgi panašiu būdu „vertė“ tarybų valdžią. Viršininkas J. Čitavičiui drėbė: „Pats bėgai iš armijos, todėl ir vaikas toks“. Netylėjo ir J. Čitavičius: „Jei tu, viršininke, būtum kentėjęs tokias kančias, tokį badą, ir pats būtum bėgęs“.

Iki išnaktų tęsėsi „teismas“. Viršininkas siūlė vaikus išvežti į koloniją, bet pasitenkino griežtu papeikimu ir elgesio pažymio nuvertinimu iki nepatenkinamo.

Taip pasibaigė vaikų kankinimas, palikęs pėdsakus visam gyvenimui. O mus tos kančios lydėjo dar ilgai. Bausmės smagaly buvo nukreiptas į mūsų šeimą. Mane netrukus atleido iš fermos vedėjo pareigų. Nepakėlus nervinės įtampos, susirgo žmona. Iki šiol joks gydymas jai nepadėjo. Taip ir gyvenom vargdami ir visą laiką bijodami naujų persekiojimų.

Pasakoja Kazimiera KADŽIONYTĖ

(g. 1922 m. Piktagalio k., gyvena Bebrūnų k.):

- Mūsų buvo 9 vaikai. Tėvai turėjo 12 ha žemės. Duonos užteko visiems, tačiau kai paaugom, norėjosi gražiau apsirengti, turėti nuosavų pinigų, todėl vyresnieji išėjom tarnauti pas ūkininkus. Tėtis net du kartus buvo išvažiavęs į Ameriką uždarbiauti. Jis mirė 1941 m. Mūsų motina buvo labai protinga, šviesi moteris, mokėjo skaityti ir rašyti.

Pirmoji bolševikų okupacija mūsų šeimos nepalietė. Prasidėjus karui, vyriausias brolis Aleksas, g. 1915 m., tarnavo savisaugos daliniuose. Traukiantis frontui į Vakarų, Aleksas tarptautiniuose jungtiniuose daliniuose kariavo prieš vokiečius. Perėjo Lenkiją, Čekoslovakiją. Baigiantis karui, atsidūrė Italijoje. Ten gyveno 10 metų, penkerius iš jų glaudėsi vienuolyne. Po to persikėlė į Angliją, ten iki šiol gyvena.

Brolis Karolis, g. 1923 m., kurį laiką tarnavo Vermachte. Fronte buvo sunkiai sužeistas, neteko vienos akies. Gydytas Berlyne. Maždaug po pusmečio pabėgo iš kariuomenės ir gyveno namuose. Artėjant bolševikams, Karolis bandė pasitraukti į Vakarų, tačiau nepasisėkė.

Kai 1944 m. prasidėjo mobilizacija, brolis pasakė: „Aš neisiu mirti po raudoną vėliava“, ir išėjo į mišką. 1945 m. vasario 9 d., rusams ir stribams apsupus būrį, Karolis žuvo Klaibūnų kaime, netoli Traupio. Paslapčiomis paėmėme kūną ir palaidojom savo sodyboje, priešais gėlių darželį. Virš kapo padarėme gėlių lysvelę.

Sodybą dažnai krėtė stribai su rusais, ieškojo brolių ir partizanų. Vėliau prisipažinom, kad Karolis žuvo, parodėm, kur palaidojom. Nepatikėjo, kasė, kol pasiekė karstą. Atgimimo metais brolio palaikus palaidojom Kavarsko kapinėse.

Brolis Kazys, g. 1925 m., daugiausia slapstėsi namuose. Turėjo tvarte išsikąsę slėptuvę. Su juo kartu slėpėsi partizanas Silvestras Ginietis, taip pat sužeistas partizanas Bronius Pivoras iš Veršelių kaimo. Kazys išeidavo ir į mišką pas partizanus. Turėjo ginklą, 1945 metų gegužę dalyvavo kautynėse Troškūnų girioje. Kai pasibaigė karas, registravosi ir buvo paleistas. Vėliau buvo paimtas kariniam apmokymui. Dabar gyvena Troškūnų apylinkėje.

Namuose nei dieną, nei naktį netrūko „svečių“. Apieškodavo visus kampus, knisdavosi šiauduose, net malkas išversdavo. Reikalaudavo parodyti slėptuvę, ieškodavo tai brolių, tai ginklų. Visada būdavo alkani ir ištroškę - čirškink jiems lašinius, ieškok „samagono“. Prisipampę vis tiek grasindavo sušaudyti. Kartą visus sustatė į eilę: mamą, brolių Joną (g. 1928 m.), Bronę, Petrutę, mane ir mažametę Palmirą. Manėm, dabar jau galas. Atbėgo susijaudinusi kaimynė. Ji šiek tiek mokėjo rusiškai. Puolė ant kelių, maldavo, kad pasigailėtų, paliktų gyvus. Tąkart pagailėjo. Išeidami pasiėmė jiems patikusius daiktus. Kiekvieną kartą darė ką panorėję.

Pagaliau atėjo diena, kai reikėjo visiems laikams palikti tėviškę. 1948 m. gegužę mūsų šeimą - mamą, brolių Kazį, seseris Bronę

(g. 1920 m.), Petrutę (g. 1930 m.), Palmirą (g. 1937 m.) ir mane su vienerių metų sūneliu Antanu išvežė į Krasnojarsko kraštą. Sesuo Monika buvo ištėkėjusi, gyveno atskirai - jos nelietė.

Pirmieji dveji metai tremtyje buvo labai sunkūs: badavom, neturėjom duonos. Darbingi buvom keturi, o maitinomos septynios. Labiausiai buvo gaila išsekusios mamos ir mažojo sūnelio, kuris negaudavo ne tik pieno lašo, bet ir duonos. Mama su mažąja sesute padėdavo ant spintos gabalėlį duonos Antanėliui, kad tas iš karto visos nesuvalgytų. Alkanas vaikas, dar kalbėti nemokėdamas, vis tiesdavo pirštuką aukšty, prašydamas duonos.

Po poros metų įsigijom karvę. Išsidirbę žemės, sodindavom daugiau bulvių.

Į Lietuvą grįžom 1958 m. vasarį. Brolis Kazys dar liko. Parvažiavo po dvejų metų. Grįžę namų neberadom. Juos nugriovė ir išvežė. Pradžioje prisiglaudėm pas seserį Moniką Jakeliūniene, paskui susiradom kitą kampą. 1962 m. persikėlėm į Bebrūnus. Iš pradžių nuomojom pastogę, vėliau nusipirkom namelį.

Kai mus vežė, brolio Jono nebuvo namuose. Sužinojęs, kad šeima išvežta, išėjo į mišką. Iš pradžių buvo eilinis partizanas, vėliau būrio vadas. 1953 m. gegužės 22 d. jį ir jo žmoną Malviną Kadžionienę - partizanę Sesutę susitikimo metu partizanis apsimetę čekistai stvėrė už rankų, surišo ir taip paėmė gyvus. Abu nuteisė po 25 metus kalėti. Brolis lagery išbuvo visą bausmės laiką. Pasibaigus kalinimo laikui, Lietuvoje gyventi neleido tuometinė okupacinė valdžia. Gyveno tremty iki 1989-ųjų.

Pasakoja Janina ČAIKAUSKAITĖ-JASIUKONIENĖ

(g. 1926 ra. Kaune, gyv. Bebrūnų k.):

- Mano vyras Vincas Jasiukonis gimė 1914 m. Bebrūnų kaime. Nepriklausomybės laikais savanoriu išėjo į Lietuvos kariuomenę. 1940-1941 m. dirbo tėvų ūkyje. Baigiantis vokiečių okupacijai, stojo į Plechavičiaus armiją. Jai iširus, grįžo į tėviškę.

1944 m., kai sugrįžę rusai paskelbė mobilizaciją, Vincas, kaip ir kiti kaimo vyrai, į rusų armiją nėjo. Vieną dieną kaimą užplūdo kareiviai ir suėmė kelis vyrus, tarp jų - Vincą ir mano brolių. Visus nuvežė į Pabradę, ten mokė karinių dalykų, ruošė frontui. Prieš išvežant į frontą, Vincas pabėgo ir išėjo į mišką pas partizanus. Tuo metu aš su juo draugavau. Ta mūsų draugystė iki vedybų tęsėsi pen-

kerius metus. Partizanų vadui leidus, Vincas atsiskyrė nuo būrio ir laikėsi arčiau namų. Miškelyje turėjo įsirengęs slėptuvę. Kai joje darėsi nesaugu, kasė kitą. Tų slėptuvių turėjo keletą.

Buvo metas, kai partizanai žūdavo vos ne kiekvieną dieną. Kartą turgavietėje paguldė penkis. Vincas pradėjo galvoti apie legalizavimąsi. Kai jis slapstėsi, namuose nuolat lankėsi sribai ir kareiviai. Kratydavo namus, viską versdavo aukštin kojomis.

Vieną žiemos dieną atvažiavo sribas Vilčiauskas, mus tris - Vinco seseris Emilę ir Birutę, taip pat mane kaip Vinco mergaitę - susodino į roges ir nuvežė į Ukmergės saugumą. Užrakino rūsyje. Tardydavo naktimis. Šaukdavo po vieną. Kažkodėl mane ilgiausiai laikydavo. Pakišk Vinco nuotrauką ir klausia, ar pažįstu šį žmogų, kada paskutinį kartą jį mačiau. Atsakydavau, kad pažįstu visus savo kaimo žmones, o Jasiukonį paskutinį kartą mačiau Pabradėj, kai buvome nuvažiavę jo aplankyti. Tada imdavo gąsdinti, grasino išsiųsti pas baltas meškas. Ant stalo tardymo metu gulėdavo bizūnas, tačiau paragauti jo neteko, nors ne kartą siūlė. Galbūt nuo jo gelbėjo iš kišenės ištrauktas trikampis brolio laiškėlis iš fronto. Teškiu jį ant stalelio ir piktai rėkiau: „Va, broliukas kariauja, o jūs mane kankinanti“ Nieko naudingo neišgavę, kiša mane į karcerį. Tamsu, šalta, nėra kur atsisėsti. Ant grindų telkšo vanduo. Palaiko parą, paskui vėl tardo.

Saugume mus išlaikė savaitę, po to perkėlė į milicijos pastatą kitoje gatvės pusėje. Ten vėl tardė. Išlaikė tris savaites. Išleido šeštadienį temstant. Tekinos dūmėm iš Ukmergės. Sutemus bijojom eiti, todėl pernakvojom Vidiškiuose. Sekmadienio rytą buvom namuose. Paskui - į bažnyčią. Giedojom chore. Susitikusios su draugėmis, verkėm iš džiaugsmo, bučiavomės.

Ėjo 1947-iejį. Kavarsko saugumo viršininku dirbo Dračiovas. Tai buvo keistas, savo veiksmais daugeliui nesuprantamas žmogus. Kartą jis atėjo į Bebrūnus, susirado mane, draugiškai pasisveikino, mano nuostabai, pabučiavo į kaktą ir užvedė kalbą apie Vincą. Ėmė klausinėti, kur jis. Atsakiau, kad nežinau. O jis sako: „Gali nežinoti tėvai, broliai, seserys, o mergaitė negali. Juk judu būtinai susitinkat“. Kitą kartą atnešė laišką Vincui. Griežtai atsisakiau priimti, liečiau nešti jo tėvams. Vėliau Vinco tėvas pasakojo, kad skaitydamas tą laišką verkė - taip nuoširdžiai ir gaudžiai jis buvo parašytas.

Perskaitęs Dračiovo laišką, Vincas ryžosi registruotis. Pasiėmė tą raštą, šautuvą, šovinių juostą ir vienas išėjo į Kavarską, į Dračiovo butą, kaip buvo nurodyta rašte. Jį pasitiko Dračiovo žmona, pa-

sakė, kad vyras išvykęs į Ukmergę, paėmė iš jo ginklą, o jį patį užrakino tuščiam kambarėlyje. Vincas girdėjo, kaip ji kažkam paskambino ir pasakė: „Jasiukonis prišol“. Gal po pusvalandžio prisistatė pats Dračiovas, padėkojo Vincui, kad atėjo, du kartus pabučiavo ir liepė eiti namo. Pasakė, kad apsikirptų, susitvarkytų ir rytojaus dieną atvyktų į Ukmergę paso. Kitą rytą Vincas jau milicijoj. Atsistojo į eilę. Jį pamatė Dračiovas ir liepė eiti su juo. Netrukus pasas buvo išrašytas.

Maždaug po metų, 1948-ųjų vasarį, susituokėme. Gyvenom pa-lyginti ramiai. Tik vėliau, kai rajono saugumo viršininku pradėjo dirbti Čikiliovas, Vincas du kartus per metus gaudavo šaukimą į saugumą. Kiekvieną kartą viršininkas reikalaudavo ginklo. Galbūt turėjo mintį aną, kadaise parsineštą iš Plechavičiaus armijos, nes tas, kurį atidavė Dračovui, tikriausiai buvo tarybinis. Į saugumą vyrą kviesdavo net tada, kai išėjo į pensiją. Paskutinį kartą nuėjęs Vincas metė ant stalo šaukimą ir piktai pasakė: „Ar jūs pagaliau duosit ramybę į pensiją išėjusiam žmogui!“ Po to apsisuko ir išėjo. Daugiau šaukimų nebuvo.

Vincas mirė 1993 m. Jo sesuo Birutė Jasiukonytė žuvo kartu su partizanų Alfonsu Juodžiu 1948 metų sausį.

Dračiovo likimas liūdnas. Jis visą laiką ieškojo ryšių su partizana-
nais. Žmonės kalbėjo, kad net susitikdavo su jais. Kartą, sako, važiavęs į Dabužių miškus, kad visą būrį iš ten išvestų. Tuo metu ir žuvo. Buvo kalbama, kad jį nušovė kito būrio partizanai. Kas dabar besužinos, kaip ten buvo iš tikrųjų.

Pasakoja Aleksandra GRINCEVIČIŪTĖ-

VAIČIŪNIENĖ - Tigrienė

(g. 1912 m. Kezių k., gyv. Ukmergėje):

- 1944 m. vos užėję rusai vyrą, Feliksą Vaičiūną, g. 1913 m., areštavo, mat iš kažkur sužinojo, kad jis buvo Plechavičiaus armijoje. Į tą armiją jis buvo pašauktas apmokyti jaunimo. Vyrą rusai išvežė į Pabradę, iš ten - į frontą. Vežant vyrui su keliais draugais pavyko pabėgti. Tada jau liko vienas kelias - į mišką. Apylinkėje buvo daug šaukiamojų amžiaus vyrų, besislapstančių nuo kariuomenės. Alfonsas visus juos surinko į būrį ir tapo jų vadu. Pasirinko Tigro slapyvardį. Iš pradžių į būrį atėjo visi aplinkinių kaimų šaukiamieji. Kai rusai paskelbė amnestiją, vadas leido jiems pasirinkti - registruotis

ar likti būryje. Kai kurie legalizavosi, tačiau didesnė dalis liko būryje.

Mes trys - mano mama, aš ir dvejų metų dukrelė - gyvenom savo namuose Kezių kaime. Kai rusai sužinojo, kad vyras vadovauja partizanams, į kaimą atsiuntė būrį kareivių su keliais arkliais. Kareivius įkurdino mūsų namuose. Mes turėjom išeiti pas kaimynus. Kareiviai dieną naktį jodinėjo po apylinkę ir sekė partizanus, tačiau vengė susidūrimų su jais. Partizanai jų taip pat nepuolė. Taip irėjo dienos, pilnos nerimo ir baimės. Matyt, valdžiai nepatiko pasyvi garnizono veikla, todėl maždaug po metų jis buvo iš kaimo atšauktas.

Į kaimą dažnai ateidavo Kavarsko, Vidiškių ir Kurklių sribai. Jie atimdavo viską, ką tik rasdavo: lašinius, duoną, o pieną tiesiog išpildavo sakydami: „Penėk banditus“. Valgydavom tai, ką pavykdavo paslėpti, ką duodavo kaimynai.

Apylinkėje nebuvo išdavikų. Kaimo žmonės mylėjo ir gerbė partizanus, juos rėmė ir globojo. Nė vienas žmogus nuo jų rankų nenukentėjo. Tačiau laikai keitėsi. NKVD negalėjo įveikti partizanų, todėl pradėjo verbuoti išdavikus.

Buvo 1946-ųjų gruodis, Kūčių diena. Iš Skapiškių kaimo atėjo manęs ieškoti Krogertas. Užsislėpusi jį stebėjau. Jis man kažkuo nepatiko. Vis kartojo, kad nieko nebijo, nes tarnavo kariuomenėje. Krogertas būtinai reikalavo manęs, sakė žinąs, kad aš čia tikrai esu. Pasirodžiau. Jis padavė man vyro laišką. Jame vyras rašė, kad apylinkėje nematyti nei kareivių, nei sribų, klausė, ar jie tikrai išvykę. Aš tuoj pat parašiau, kad jų tikrai nesimato, bet niekas neregėjo jų išvažiuojant. Liepiau saugotis. Kartu su laišku Krogertui įdaviau paketėlį nuo apygardos vado Plieno. Jame buvo Kūčių paplotėliai partizanams. Kūčioms būrio vyrai buvo išleisti, kur kam patogiau ir saugiau. Alfonsas su dviem draugais Kūčių vakarienei pasiliko pas Krogertą. Vienas jų, likęs gyvas, vėliau pasakojo, kad šeimininkas pirma uždegė šviesą, o po to uždegė langus. Tai buvo ženklas Kurklių sribams, kurie, susitarę su Krogertu, sekė partizanus. Akimirksniu namai buvo apsupti. Sribai pradėjo belsti į langus ir duris. Vadas puolė prie durų ir, jas atlapojęs, sviedė granatą. Prasiskynęs kelią dar kiek pabėgėjo, pasikišo po galva kitą granatą ir susisprogdino. Kitas partizanas, pavardę pamiršau, užsoko ant aukšto ir pro langą pabėgo. Trečiam - Daruliui šeimininkas liepė gyvam pasiduoti, bet jis vietoj nusišovė. Kalėdų rytą lavonus išvežė į Kurklius ir paguldė miestely. Vėliau užkasė už miestelio į plento pusę. Ten buvo užkasami ir kiti partizanai. Atgimimo laikais iš tos vietos buvo perlaidoti 29 vyrų palaikai.

Po kiek laiko susitikau su kurkliečiu partizanų vadu Jonu Juru.

Jis man pasakė: „Padariau didelę klaidą pasikviesdamas jūsų vyrą“. Nepaaiškino, kodėl ir kur jis buvo kviečiamas ir kaip tai susiję su jo žūtimi.

Buvau sutikusi ir Krogerto žmoną. Pasakiau, kad jos vyras išdavikas. Beje, Krogerto šeima išliko.

Kai iš mūsų namų išvažiavo kareiviai, mama su mano dukrele sugrįžo į juos. Rado sugriautą krosnį. Susitvarkiusi apsigyveno. Manėm, kad seno žmogaus niekas nebelies. Aš vis dar slapsčiausi, nors valdžia ragino grįžti ir žadėjo nebausti. Ėjau per žmones, mezgiau, dirbau laukų darbus, kai buvau gaudoma - bėgdavau į mišką. Ne vieną naktį teko ten praleisti.

Mamą su dukrele Vladute išvežė į Krasnojarsko kraštą 1948 m. gegužį. Vyro sesuo Adelė labai prašė, kad paliktų vaiką, bet tie, kurie vežė, sakė: „Ji turi motiną“. Aš vis slapsčiausi. 1951 m. sausį Kezių kaime mirė mano brolis. Atėjau į laidotuves. Kažkas apie tai pranešė Kavarsko sribams. Jie apsupo namą. Buvau areštuota. Karinis tribunolas mane teisė Ukmergėje. Bausmė - 25 metai lagerio. Teisme be kitų kaltinimų buvo ir toks: su banditais plėšiau kažkokių komunistų turtą. Kaltinusiųjų, kurie dalyvavo teisme, akyse nebuvau regėjusi. O jie tvirtino savo, net pasirašė, kad esu plėšikė.

Kalėjau Kemerovo srityje. Dirbant karjere, užgriuvo smėlis. Dviejose vietose sulaužė koją, pažeidė vidaus organus.

1956 m. paleido mamą su dukrele, o kiek vėliau, peržiūrėjus bylą, buvau paleista ir aš. Mama pirma savęs į Lietuvą išsiuntė dukrelę. Ją priglaudė vyro sesuo Anelė Vaičiūnaitė-Garnienė. Jei dukrelė nebūtų pirma manęs grįžusi, mane būtų išsiuntę į Krasnojarsko kraštą.

Grįžusi apsigyvenau Ukmergėje. Namai Keziuose buvo nugriauti ir išvežti į Kurklius. Sunku buvo gauti darbą, prisiregistruoti.

Iš Kezių kaimo žuvo šie partizanai:

1. Feliksas Vaičiūnas-Tigras
2. Mykolas Dūda
3. Feliksas Jutas
4. Bronius Dūda
5. Dūda (vardo neprisimenu)

Fronte žuvo Steponas Dunčia.

Iš Punkėnų kaimo žuvo:

1. Alfonsas Didas
2. Vladas Rutkauskas

**Apie pirmąjį partizaną Klemensą PELDŽIŲ,
žuvusį 1941 m., bei pokarį pasakoja sesuo
Julija PELDŽIŪTĖ-MOTIEJŪNIENĖ**

(g. 1920 m. Sabulių k., gyv. Kavarske):

- 1940-ieji buvo gražios ir vieningos mūsų Tėvynės Lietuvos ne-sibaigiančių kančių pradžia. Su siaubu žmonės sutiko bolševikų oku-paciją, kurios padariniai dar ne vieną dešimtmetį drieksis per mūsų žemę lyg kruvinas šešėlis. Nuo pirmųjų okupacijos dienų Lietuvos žmonės, ypač jaunimas, pakilo į kovą su pavergėjais.

Mano brolis Klemensas draugavo su kaimynais Palaveniais. Jų buvo trys: studentas medikas Antanas, amatų mokyklos moksleivis Alfonsas ir tėvų ūkyje dirbęs Vytautas. Vos užėjus bolševikams, vai-kinai nusprendė prieš juos kovoti. Jie užmezgė ryšius su Repšėnų kaimo pagrindiniu jaunimu. Pirmiausia nusprendė spausdinti ir pla-tinti atsišaukimus. Iš medžio išpjaustė stambias raides ir, padažyda-mi jas rašale, ant stambių popieriaus lakštų spausdino antikom-unistinius atsišaukimus. Juos išklijuodavo Kavarsko miestelyje, kai-muose ant sienų ir prie vieškelio ant telefono stulpų. Tvirtus klįjus virdavo mūsų mama. Per rinkimus ne tik visur klįjavo atsišauki-mus, bet iš mokyklos salės, kur vyko rinkimai, išnešė ir kieme su-daužė Stalino portretą.

1941 m. Didžiojo šeštadienio vakare būrys mūsų kaimo jaunimo išsiruošė į pamaldas. Mes, merginos, suėjome į bažnyčią, o vai-kinai - mano brolis Klemensas, Bronius Šišlauskas, Vytautas ir Al-fonsas Peldžiai - turėjo atsinešę glėbį atsišaukimų ir ėmė juos kli-juoti prie milicijos, pašto, savivaldybės ir kitų pastatų. Miestely tą vakarą budėjo raiti milicininkai. Pastebėję atsišaukimus, plėšė juos nuo sienų, ieškojo kaltininkų. Deja, veltui. Atlikę savo darbą, vyrai suėjo į bažnyčią, džiaugėsi pirmąja pergale. Tačiau tą naktį į namus nė vienas negrįžo. Su broliu susitikau tik Velykų rytą. Kartu grįžome iš bažnyčios. Jis papasakojo, kaip visą naktį klįjavo atsišaukimus ant telefono stulpų. Lipdė juos stulpų viršūnėse, prie pat izoliato-rių. Vieškelio atkarpa nuo Svirnų iki Riklikų baltavo atsišaukimo. Klemensas aiškino, kaip jis, susipančiojęs kojas stora virve (lyg bi-tininkai senovėje) sliuogė į kiekvieną stulpą. Tos pačios kelio at-karpos vidury tarp dviejų stulpų, tiesiog ant telefono laidų pakabi-no Tautinę vėliavą. Buvo smalsu, kaip ją šitaip ore ėmė ir pritvirtino. Pasirodo, ant vielų pririšo, o paskui ilga kartimi nustūmė į tar-pustulpį, kad būtų sunku ją pasiekti. Man labai norėjosi pamatyti

tą naktinį vyrų darbą. Pasukome tuo keliu. Važiuodami džiaugėmės, stebėjome, kaip žmonės net sustodami skaitė atsišaukimus. Vėlyje plazdėjo nepasiekiamą vėliava. Žmonės pasakojo, kad suvaryti vyrai kelias dienas gremžė proklamacijas. Vėliava kabojo iki vakaro, nes niekas nesumąstė, kaip ją nuimti. O gal labai ir nesistengė.

Birželį buvo išvežtos Svirnų Paršelių ir Ažuolytės Kaminskų šeimos. Neregėtas siaubas sukaustė žmones.

Birželio 22-oji, sekmadienis. Abi su mama ėjom į bažnyčią. Kavarske sužinojom, kad prasidėjo karas. Dauguma žmonių džiaugėsi išgirdę šią žinią. Atrodė, vokiečiai išvaduos mus iš žiaurios komunistų okupacijos. Parėjusi namo šaukiu:

- Klemensai, karas!

Pirmadienio rytą ateina studentas Antanas Palavenis. Broliui liepė eiti į miestelį - ten jau renkasi partizanai. Pats nuėjo kitų vyrų šaukti. Iš Sabulių ir Pilypų susirinko daugiau kaip 10 vyrų. Visi valsčiaus partizanai susitiko Svirnų (Tanskynės) miške. Karininkas Stasys Griganavičius į mišką atvežė ginklų ir juos išdalijo vyrams, kurie patraukė į miestelį. Kavarske susibūrė apie 70 partizanų. Virš mokyklos rusų kareiviai turėjo įsirengę stebėjimo aikštelę ir visą laiką joje budėjo. Partizanai apsupo mokyklą, kurioje buvo įsitvirtinę ginkluoti miestelio komunistai. Mokykloje gyveno dvi mokytojų šeimos. Pas juos tą pirmadienį buvo susirinkę kiti Kavarsko mokytojai.

Brolis, kaip vėliau papasakojo mokytoja Mažeikienė, užėmė vietą už akmenų krūvos mokyklos kieme. Iš mokyklos išėjo mokytoja K., okupacijos metais simpatizavusi bolševikams, priėjo prie brolio ir kažką jam sakė, vis žvilgčiodama į langą, prie kurio stovėjo ginkluotas vykdomojo komiteto pirmininkas P. Po to mokytoja K. nuėjo miestelio pusėn. Jai nuėjus, brolis pakilo, matyt norėdamas pereiti į kitą vietą. Galbūt jam tai patarė K. Jam atsistojus, pasigirdo šūvis. Brolis susverdėjo, bandė eiti, bet antras šūvis jį pakirto. Tuo momentu mokytoja Mažeikienė pastebėjo rūkstantį pirmininko P. šautuvo vamzdį. Gal iš jo išlėkė lemtingoji kulka?..

Partizanai miestelyje nukirto kelis medžius ir jais užvertė vieškelį, kuriuo traukėsi rusų šarvuočiai. Kareiviai valė kelią ir važiuodami suko ratu kulkosvaidžius, aplinkui sėdami kulkas. Miestelyje sudegino kelis namus, nušovė žmogų (J. Bakanauską). Ties mokykla šarvuotis stabtelėjo ir, nors partizanai šaudė, paėmė išbėgusius kareivius. Komunistus paliko. Juos partizanai suėmė ir kiek palaikę paleido.

Brolį, pirmąją karo auką, palaidojom Kavarsko kapinėse. Partizanai savo iniciatyva ant kapo pastatė paminklą. Jame buvo žodžiai: „Gražiausia mirtis žemėje - mirtis už Tėvynę“. Iš abiejų pusių Vyčio ženklai, kryžiai ir kalavijai.

Ėjo karo metai. Vokiečiai negrąžino Lietuvai nepriklausomybės. Užteko ir žiaurumų. Miestelyje buvo šaudomi žmonės, iššaudyti žydai. Tik ūkininkams naujoji okupacija nebuvo tokia baisi kaip sovietinė. Prievolės nebuvo sunkios, vokiečiai neatimdavo paskutinio kąsnio.

1944-aisiais komunistai vėl sugrįžo. Iškart buvo paskelbta mobilizacija, tačiau nesigirdėjo, kad bent vienas valsčiaus vyras būtų pakluses šaukimui. Net Girelės rusai, kurie vėliau sulindo į strybiną, neskubėjo į frontą. Ir vėl, kaip 1941 m., ėmė burtis jauni vyrai. Iš pradžių slapstėsi namuose, mūsų klojime, į mišką nėjo. Kilus pavojui, pasitraukdavo toliau. Mūsų apylinkėse miškininkų būrys susikūrė vėliau. Jam vadovavo Karolis Šišlauskas. Į būrį nuėjo Alfonsas Peldžius, trys broliai Šišlauskai, Alfonsas Kiškis, du broliai Isiūnai - iš viso apie 20 vyrų. Būriui nurodymus duodavo ir užduotis skirdavo Lietuvos kariuomenės puskarininkis Karolis Čiukšys. Vyrai turėjo ginklų: vieni parsinešė iš Plechavičiaus armijos, kitiems iš Ukmergės atvežė K. Čiukšys. Kaip profesionalus karys, jis mokė partizanus kovinių dalykų.

Šventėm Devintines. Pavakary nuo Troškūnų pusės pas mus atėjo trys partizanai. Pamaitinau juos, paruošiau patalą nakčiai. Mūsų partizanų būrys buvo pasitraukęs toliau, nes vyrus įskundė arklų nuomojimo punkto vedėjas. Paryčiui, dar su patamsėle, atbėgo draugė ir pasakė, kad mane kviečia vadas. Žinojau, kur bazuojasi būrys, todėl išskubėjau. Reikėjo pranešti ir apie atvykusiuosius. Ėjau rasota pieva, paskui save palikdama ryškią brydę. Baiminausi, kad kas nors gali mano pėdsakais pasekti.

Praaušus grįžtu namo. Netoli namų pamatau keliu atvažiuojant vežimą. Žvilgtteriu į Šišlauskų kiemą - ten jau stovi sargybinis su šautuvu. Puolu trobon, pažadinu partizanus. Svarstom, kaip išbėgti nepastebėtiems. Pasiūlau trauktis prisidengiant trobomis. Vos vyrai pasirodo lauke, į juos pasipila kulkos, tačiau nė viena nekliudo. Keli sribai juos nusiveja. Kiemas ir troba prigarma sribų ir kareivių. Pamato atvirą langą. Prikimba, kad pro jį išleidau banditus. Visaip išsisukinėju. Išvarto knygas, išeina. Paskui sribai vėl sugrįžta ir liepia man eiti laukan. Prie durų stovi kareivis. Man einant jis įgrūda į burną šautuvo vamzdį, paskui paguldo ir pliekia šautuvų

grūstuvais. Visi iš eilės. Nutveria Adele Šišlauskaitę, atsiveda pas mus. Ir jai į burną grūda šautuvą ir daužo, reikalauja pasakyti, kur banditai. Paskui abi susodina kieme, liepia sėdėti. Patys įeina į trobą, randa joje mamą. Išsivaro ją į tamsią kamara, įsako pašviesti. Mama uždega lemputę ir ją pastato. Tada kareivis, labai jau panašus į žydą, kuris brukio mums į burną šautuvo vamzdį, smogė mamai šautuvo buože į veidą. Neradęs kamaroj banditų, išvaro mamą į kiemą. Kieme iš burnos jai pliūpteli kraujas, ir ji krinta nualpusi ant žemės. Mes puolam prie jos, atnešam vandens, pagalvę. Mama atsigauja. Kareiviai leidžia ją įnešti į vidų. Paguldom. Kareiviai išmušė jai keturis dantis.

Sugrįžta tie sribai, kurie nusivijo partizanus. Stribas Zizeliauskas (vėliau pasikorė) režia man ir Adelei vytime per veidą. Liepia rengtis ir sėstis į ratus. Neleidžia nė su mama atsisveikinti. Išvažiuodami susikrauna lašinius, dešras, kumpius, audinius, netgi baltinius. Neradę banditų, Adele paleidžia, o mane veža į Kavarską. Uždaro į daboklę. Ten randu kelias moteris iš Vaišviliškių kaimo. Jos apžiūri sukapotą, kruviną mano nugarą, guodžia, ramina.

Netrukus pašaukia tardymui. Tardo pats garnizono viršininkas Pulikovas su sribu Kirijanu. Ir vėl kliūna. Kirijanas iš Girelės kaimo įspraudžia tarp kojų mano galvą, o Pulikovas kojas. Muša bizūnais. Ant kūno lieka jau ne raudoni ruožai, o kruvinos dešros. Jas, aišku, tik po tardymo pamačiau, moterys taip pat apžiūrėjo.

Daboklėje laikė 12 dienų, vis tardė ir tardė. Paskui paleido.

1946 m. gavau kvietimą į valsčiaus vykdomąjį komitetą. Čia mane užpuolė pirmininkas Semionovas su savo pagalbininku Micka Pacharevu. Įsakė iš broliui partizanui pastatyto paminklo nedelsiant iškapoti žodžius „Gražiausia žemėje mirtis - mirtis už Tėvynę“, žodį „partizanui“ ir tautinius ženklus bei kalavijus. Leido palikti tik vardą ir pavardę. Bandžiau aiškintis, kad neturiu teisės taip elgtis, nes paminklą statė brolio draugai, be to, šiuo metu neturiu tam tikslui įrankių. Nesileisdami į kalbas, pradėjo mane stumdyti. Čia pat sėdėjo iš Ukmergės atvažiavęs Lebionka, matyt, didesnis viršininkas už kavarskiečius. Jis mane apgynė, nuramino ir pasiūlė nueiti į kapines. Apžiūrėjo paminklą. Lebionka paaiškino, ką reikia iš paminklo iškapoti. Jei to nepadarysiu, vieną rytą vietoj paminklo galiu rasti skaldos krūvą.

Pasitelkus žmones, teko įsakymą įvykdyti.

Daboklėje - tą kartą, kai viršininkas Pulikovas su sribu mane pliekė, - sėdėjo kelios moterys nuo Vaišviliškių. Jas sugavo kelyje netoli tos vietos, kur partizanai šaudėsi su sribais ir kareiviais. Jas netrukus paleido. Su manimi liko jauna moterytė Ona Kalumbienė iš Abromiškių kaimo. Ji visą laiką verkė. Moters kūną dengė palaikė suknelė, užmesta ant baltinukų. Mus tardė kiekvieną naktį. Kai ateidavo jos eilė, aš paskolindavau jai vienintele savo kelnaites, kad nebūtų tokia nuoga. Moteris pasakojo, kad vos spėjusi naktį išbėgti iš degančio namo, net drabužių nebuvo laiko nutverti. Skundėsi, kad vyrą išvežė į Vokietiją. Ji liko su vyro motina ir maža dukrele, laukėsi antro vaikelio. Guodžiau ją, kad viskas praeis, sugrįš vyras, pastatys naujus namus. Bet ji dar gaudžiau pravirkdavo. Pagaliau vieną dieną atvėrė širdį ir štai ką papasakojo:

„Nebegrįš vyras. Jį nušovė. Buvo naktis. Visi miegojom. Pasi-girdo smarkus durų daužymas. Iš kito namo galo, kur gyveno vyro sesers šeima, pas mus įbėgo vyro sesuo su vaiku. Jos vyras buvo miške. Pas juos tuo metu buvo du partizanai. Sesuo greitai atidarė langą ir iššoko pro jį. Tuo metu pasipylė šūviai. Vyras po lova turėjo slėptuvę ir įlindo į ją. Nuo kulkų užsidegė namas. Nutvėrusi mergytę, pusnuogė išbėgau į kiemą. Liepsnojant namui iš jo, iškėlę rankas, pro duris bėgo vyras ir anie partizanai. Vieną partizaną nušovė tarpdury, o kitą ir mano vyrą - kieme. Vyro veidas sprogstamosios kulkos buvo visai sudarkytas. Pamatę gaisrą, subėgo kaimynai. Iš tvarto išvarė gyvulius. Neseniai buvo paliję. Kieme telkšojo balos. Stribai tempė lavonus per purvyną tolyn nuo namo. Pribėgęs paršas graužė sužalotą vyro veidą. Degant namui, stribai stūmė mane į vidų, kad išneščiau partizanų ginklus. Įbėgau į vidų, bet nieko neradau. Vėl stūmė. Stvėriau pasimaišiusią granatą ir išnešusi atkišau stribams. Tie pasiuto: „Nori mus susprogdinti!“ Ir sviedė ją į ugnį. Granata tuoj pat sprogo. Tada liepė man kinkyti arklį. Klojime mane pusnuogę griebė kareivis ir išprievartavo. Tada į ratus sumetė lavonus. Ant vieno jų - tai buvo mano vyras - pasodino mane, ant kito atsisėdo kareivis. Kavarske lavonus nutėškė turgavietėj, o mane uždarė čia. Kur dabar mano vaikelis - nežinau“.

Taip baigė pasakojimą moteris. Sunku buvo rasti žodžių paguodai.

Po dviejų savaitių mane paleido, o Kalumbienę, kaip vėliau sužinojau, laikė visą mėnesį reikalaudami, kad pasakytų, kur vyras

-juk matė, kad ji nėščia. Pagaliau moteris prisipažino, kad jos vyrą nušovė gaisro metu, tik tada nebuvo galima jo atpažinti. Moterį paleido. Vėliau ją su dviem mažom dukrelėm išvežė į Sibirą.

* * *

Daboklėje teko „pasisvečiuoti“ ne vieną kartą. Vis dėl tų „banditų“. Šį kartą patupdė pavasarį, žaliame 1946 m. gegužyje, pačiame alyvų žydėjime. Tuo metu laidojo komjaunuolį, žuvusį susidūrimu su partizanais. Kieme gulėjo prikirstų, prilaužytų alyvų šakų glėbiai, matyt, vainikams ir puokštėms. Pro daboklę eidamas stribukas Stasys Korkuzas, kaip vėliau teko girdėti, geras vaikinai, ne kartą padėjęs žmonėms, įkišo pro langelį man nemažą alyvų šaką ir nuėjo nieko nepasakęs. Netrukus viršininkas Pulikovas atėjo šaukti manęs tardymui. Pamatęs alyvų šaką, primygtinai reikalavo pasakyti, kas man ją davė. Pasakiau, kad įmetė nepažįstamas žmogus. Nepatikėjo. Sako: „Dabar nesakai, rytoj pasakysi“. Paliko kamerą, matyt, apmąstymui. Stoviu prie langelio ir neatsitraukdama laukiu Stasiuko. Kai jisėjo pro šalį, pasišaukiau ir klausiu, ką daryti. Baisiai bijojau bizūno, kurio kartą jau ragavau. Jis nuolat gulėdavo ant stalo tardymo kambary. Stasys ilgai nesvarstęs tarė: „Sakyk, kad aš“. Kai pašaukė tardyti, dar bandžiau išsisukti. Bet kai viršininkas paėmė bizūną, praskydau ir išdaviau. Kai vėliau susitikom, sužinojau, kad už tai Stasys gavo penkias paras arešto. Bausdamas jį viršininkas pasakęs: „Šiandien padavei gėlę, o rytoj - šautuvą“.

Stasys Korkuzas jau miręs.

* * *

Kitą kartą daboklę saugojo Jonas Žvikas (vėliau žuvo). Jis, stovėdamas su šautuvu, valgė silkę. Silkė tais metais buvo didelis deficitas. Valgė ir kalbino mane. Sako: „Aš tave išleisčiau, jeigu tu mylėtum mane ir už manęs tekėtum“. „Myliu, - sakau, - tekėsiu, tik išleisk“. Taip ir žodinėjamės. Paskui klausiu: „Ar tik ne silkę valgai?“ „O tu nori?“ „Labai“, - sakau. „Tai atsikąsk“, - įkiša pro langelį apgraužtą silkę. Kandu dėl juoko. Vis ne taip nuobodu. O valgyt man atnešdavo sesuo. Bekandant šast viršininkas Pulikovas ir šaukia: „Čto ty delaješ!“ Jonelis akimirksniu kariškai išsitempia rankomis prie šonų - vienoj šautuvą, kitoj silkę. Raportuoja: „Tovarišč leitenant, duodu pakaštovac!“ Aš persigandusi puolu nuo durų ir slepiuos už mūriuko. Stribelis Jonas, kaip pasakojo, buvo nubaustas trimis paromis arešto.

Tebebūdama daboklėje, prisiminiau žuvusio brolio Klemenso 1940-1941 m. atsišaukimams spausdinti naudotą medinį šriftą. Jis buvo paslėptas po stalu, stalčiaus atbrailoje. Darys, manau, namuose kratą ir atras. Tada važiuok į Sibirą. Reikėtų saugiau paslėpti. Bet kam gi apie tai pasakysi? Kai prie daboklės budėjo visų geru laikomas sribelis Adomas Jurkevičius, įsidrąsinusi paprašiau, kad apie tai pasakytų gerai mano draugei Elenai Peldžiūtei (dabar Grigaliūnienė). Vėliau draugė papasakojo, kad sekmadienį, kai ji sėdėjo šventoriuje ant suoloelio, prie jos atsisėdo Adomas. Kai arti nebėliko žmonių, jis perdavė jai mano prašymą, kurį ji mielai įvykdė.

* * *

Skausmo marios išsiliejo per tuos ilgus sovietmečius. Kiek žuvo kovose, nužudyta, išvežta. Neliko gyvų partizanų, tų jaunų, gražių vyrų. Žuvo artimiausi mūsų kaimynai Jonas Šišlauskas, Jonas Jakšys, gydytojas Antanas ir jo brolis Alfonsas Palaveniai, gimnazistai broliai Česlovas ir Valentinas Isiūnai ir daug kitų pažįstamų. O kiek pateko į lagerius, Sibirą. Iš mūsų kaimo išvežė Šišlauskų ir Petro Peldžiaus šeimas, iš Pilypų - partizanų Palavenių tėvus ir seseris. Kai atvažiavo pas Palavenius, visi manė, kad sušaudys. Seserys Lionė, Emilija ir Janina apsirengė tautiniais rūbais. Net duonos kąsnio nepasiėmė, visi išvažiavo į nežinią.

1944 m. vienas pirmųjų buvo nušautas Ignas Indriūnas iš Ferdinantavos. Rusai jį vedėsi ir nušovė prie pat kelio, šokantį per griovį. Maždaug tuo pačiu laiku buvo nužudytas Kazys Kvieska iš Jakūnų kaimo.

Daug kaimo jaunuolių priklausė pavasarininkų organizacijai. Jai vadovavo Kavarsko vikaras Radzevičius. Vieną sekmadienį atėjo Matulionienė nuo Šovenių ir verkdamą padavė kunigui kruvinus knygos lapus. Matulioniu sūnus buvo klierikas. Jis ant aukšto skaitė brevijorių. Tuo metu užėjo sribai (ar kareiviai), rado jį skaitantį ir vietoj nušovė.

Matulioniu šeima buvo išvežta į Sibirą. Kunigas Radzevičius taip pat buvo tremtyje ar lageryje, tiksliai nežinau.

* * *

Tuos baisius laikus turbūt pats dangus žmonėms apreiškė.

Šventėm 1939-ųjų Kalėdas. Vakare į trobą prisirinko jaunimo. Šokom, linksminomės. Kažkuris išėjo į kiemą ir išsigandęs sugrįžo. Sako: „Pasižiūrėkit, kas lauke darosi!“ Išvirstam į kiemą. Viskas

aplinkui švyti raudona spalva: dangus, oras, medžiai, namai, žemė. Stovim apstulbę. Raudonumas trumpam dingsta ir vėl užsidega. Sėdėjęs vyras sako: „Tai mūsų kraujas“. Neramūs skirstomės. Taip ir nebesulaukiam, kol užges kruvina šviesa.

Tada Lietuva dar buvo laisva, nesiliejo kraujas, bet raudoni čiup-tuvai savo bazėmis jau buvo įsisiurbę į jos kūną. Ir žemėlapis slapta buvo perkirstas.

Ar ne dangaus įspėjimas tai buvo?..

Pasakoja Regimantas JACKŪNAS:

- 1941 m. birželio 14 d. į Sibirą buvo išvežti Karolis Paršelis, Juozo (g. 1871 m.) su žmona Anele, Adomo (g. 1878 m.) bei dukromis Anele (g. 1913 m.) ir Gene (g. 1915 m.), Kauno Vytauto Didžiojo universiteto Matematikos-gamtos fakulteto studente. Iš Sibiro į Lietuvą 1956 m. grįžo tik duktė Anelė Paršelytė. Ji apsigyveno Panevėžyje, kur ir mirė, sulaukusi 65 metų. Palaidota Panevėžyje. Likusieji ištremti Paršelių šeimos nariai mirė Sibire. Tikslios jų mirimo datos bei palaidojimo vietos yra nežinomos, nes Barnaulo srityje jaunesnieji šeimos nariai buvo atskirti nuo vyresniųjų ir jų tarpusavio ryšiai nutrūko.

1941 m. birželio 14 d. Sibiro pavyko išvengti Paršelių dukrai Juzefai (g. 1910 m.) bei sūnui Leonui (g. 1912 m.). Tuo laiku Juzefą Paršelytę-Jackūnienę su šeima gyveno Vilniuje, o Leonas Paršelis, atvažiavęs į Svirnų kaimą automobiliui su rusų kareiviais, spėjo pabėgti. 1944 m. vokiečiams traukiantis iš Lietuvos, Leonas Paršelis išvyko į Vakarų, vėliau apsigyveno JAV, ten vedė. 1994 m. mirė.

Užėmus Lietuvą vokiečiams, mano mama Juzefą Paršelytę-Jackūnienę su tėčiu (Lietuvos kariuomenės karininku) ir keturiais mažamečiais vaikais apsigyveno Svirnuose, kur toliau tvarkė Pirmųjų (Aukštųjų) Svirnų ūkį. Tėvas Stasys Jackūnas už dalyvavimą gen. Plechavičiaus armijos veikloje buvo vokiečių suimtas ir išvežtas į Vokietiją kartu su kitais Lietuvos karininkais. Po karo įsikūrė Anglijoje, kur, sulaukęs 84 metų amžiaus, mirė 1992-aisiais.

1944 m. sugrįžus į Lietuvą rusams, mama su mumis toliau gyventi Svirnuose nebegalėjo - grėsė ištremtis į Sibirą. Šeimai prasidėjo labai sunkūs metai. Teko slapstyti pas gerus žmones, kol

galų gale su manimi ir mano broliu Žibartu apsigyveno Panevėžy. Birutę ir Vingaudą priglaudė giminės ir pažįstami. Sulaukusi 80 metų, 1990-aisiais mama pasimirė. Palaidota Panevėžio kapinėse šalia sesers Anelės. Aš baigiau Kauno politechnikos institutą ir daugiau kaip 30 metų išdirbau inžinieriumi Šiaulių televizorių gamykloje. Sesė Birutė mirė tebedama 12 metų. Brolis Vingaudas dirba statybininku Panevėžyje. Jauniausiasis - Žibartas baigė Vilniaus pedagoginį institutą, apsigynė disertaciją; 1996 m. buvo išrinktas į Lietuvos Respublikos Seimą, vadovavo Mokslo ir švietimo komisijai, yra Tėvynės sąjungos (Lietuvos konservatorių) partijos narys.

Pasakoja mokytoja Genovaitė ANDRAŠIŪNIENĖ:

- 1946-ųjų rugsėjį pradėjau dirbti Kavarsko progimnazijoje. Prieš tai metus gyvenau Vašakėnų dvare. Vyras buvo Troškūnų valstybinio ūkio direktorius.

Jam žuvus 1945 m. birželio 10 d., atsidūriau labai sunkioje padėtyje. Vyriausioji duktė buvo pirmame Kauno universiteto, pradėjusio veikti nuo spalio mėnesio, kurse, sūnui Algiiui buvo 12 metų, dukrai Daliai - 10, Rasai - 5, o mažiausiam Ryčiui - 13 mėnesių. Nutariau važiuoti į Kavarską, savo tėviškėn, nors ten visos trobos buvo sudegę, motina, senelė ir ne visai pilno proto teta gyveno svetimoje gryčioje. Tikėjau, kad motina mažiukus paglobos, pakol būsiu mokykloje. Be to, ten direktoriavo mano geriausia draugė E. Dambrauskaitė, su ja paskui ir apsigyvenau mokyklos patalpose.

Šio darbo man nenorėjo skirti, nes negalėjau įrodyti, kur yra mano vyras. Jis arkliais išvažiavo tarnybos reikalais ir negrįžo - žmonės tik girdėjo šūvius. Iki šios dienos nežinau, kaip ten buvo. Tada valdžia į viską žiūrėjo su dideliu nepasitikėjimu. Aš buvau gavusi iš Plano komisijos pirmininko Vaišnoros raštą su ministro pirmininko Gedvilos parašu, kad, pakol išaiškės vyro žuvimo aplinkybės, jo šeimą reikia globoti. Kai sužinojau, kad manęs nenori skirti mokytoja, parodžiau tą raštą. Padėjo.

Mokykla buvo statyta dar prieš karą šešioms skyriams. Tebedama Kavarsko mokyklos vedėja pradėjau rūpintis, kaip toli nuo miestelio esantį mokyklos statybą skirtą 3 ha žemės sklypą iškeisti į mažesnę, bet esantį arčiau mokyklos. Mokykla buvo pastatyta mies-

telyje, kur ir dabar stovi, tik vėliau pristatyta daugiau patalpų. Prie mokyklos buvo du butai mokytojams. Vedėjui buvo skirti trys kambariai ir virtuvė, dar prie virtuvės mažytis kambarėlis. Du kambarius ir tą mažytį užėmė mes su E. Dambrauskaite, trečiame gyveno pradinės mokyklos mokytoja. Virtuve su ta mokytoja naudojomės bendrai. Kitame bute gyveno dar vienas mokytojas su žmona ir dukrele.

Dauguma mokyklos langų buvo užkalinėti lentelėmis. Artėjant žiemai, juos būtinai reikėjo įstiklinti. Stiklo niekur nebuvo galima gauti. Tada tėvų komitetas ir mokytojai nutarė siųsti žmogų į Vilnių ieškoti stiklo, tam reikalui sudėjo pinigų, rodos, 300 červoncų. To stiklo važiauvau aš, nes Vilniuje gyveno mano brolis. Į Ukmergę važiauvau arkliais, iš Ukmergės - kažkokia mašina, dengta brezentu. Lėčiau važiuojant pro kažkurią vietą, į mašiną išoko du vyrai. Išsigandau - pamaniau, gal apiplėšti nori, pas mane tiek svetimų pinigų. Bet tai buvo tik keleiviai. Vilniuje išbuva visą savaitę, pakol su brolio pagalba gavau to stiklo. Stiklas buvo dideliais lakštais, vėl reikėjo ieškoti pakeleivingos mašinos. Šiaip taip parvykau į Ukmergę. Dėžę su stiklu iškėlėme prie knygyno, šalia kelio į mano namus. Buvo turgaus diena, važiavo daug žmonių. Pamačiau savo kaimyną, dargi tolimą giminaitį. Jis važiavo su broliu mokytoju, mano bendradarbiu. Paprašiau pavėžėti. Stiklą jie apsiėmė nuvežti, o manęs ne. Įdavusi stiklą, pati susiieškojau kitą žmogų. Be reikalo taip padariau. Vėliau paaiškėjo, kad jie man pavogė 1 ar 2 lapus, gerai neprisimenu. Tai tau ir mokytojas, ir kaimynas, ir giminė...

Vaikai mokykloje mokėsi noriai, nors trūko sąsiuvinių ir knygų, buvo geri ir paklusnūs. Į savo mokyklą grįžau po penkiolikos metų. Į tėvų susirinkimą atėjo daug mano buvusių mokinių, dabar jau tėvų. Jų komiteto pirmininku tapo mano buvęs išdykiausias mokinytis. Jo vaikai augo labai geri berniukai. Viena moterų šypsodamasi paklausė: „Mokytoja, ar atsimeni išdykėlę Kvikliutę?“ Visi man šypsojosi, ir aš nejučia pradėjau perkratinėti savo sąžinę, ar visada jiems buvau teisinga, gera. Taigi mokytojui visuomet reikia neužmiršti, kad prieš tave - busimieji žmonės.

Tuo metu miestelio aikštėje dažnai guldydavo nušautus miškinius. Vieną kartą gulėjo keturi, kitą - net aštuoniolika. Vienas gulėjo per Velykas. Iš kažkur atsiradęs sunkvežimis per tą lavoną pervažiavo. Tėvai skųsdavosi, kad vaikai nuo šiurpių reginių naktimis šoks-

ta iš lovų, rėkia arba neužmiega. Visi žmonės tuo piktinosi. Girdėjau, kaip vyrai kalbėjo: „Tegul juos velniai...“ Kartais nužudytųjų kūnus išvogdavo palaidojimui, aišku, rizikuodami įkliūti. Laidodavo savo darželiuose. Neretai valdžia atvesdavo artimuosius palaikų atpažinimui. Žmonės bijodavo atpažinti, nes tada visą giminę nuteriodavo. Vieną kartą atvedė motiną atpažinti sūnaus. Ta išsigynė. Matyt, iš skausmingo veido kareiviai suprato, kad tai tikrai motina, tik išsigindama nori išsaugoti kitus vaikus. Vienas kareivis pasakė: „Molodec“. Jie suprato motinos skausmą. Tokių dalykų užmiršti negalima.

Iš atlyginimo jokių būdu neišmanoma buvo pragyventi. Mes iš vaikų neprašydavome, bet tėvai atnešdavo tai paukštį, tai sūrį, tai sviesto. Aš dar turėjau šiokių tokių atsargų iš Vašakėnų. Joms pasiėmus, pagalba atėjo iš vyro tėviškės - uošvis arkliais atvežė lašinių, miltų, mėsos. Pavasarį vyro sesuo (jos vyras buvo gydytojas) iš Papišės atsiuntė kiaušinių, naminės medžiagos, iš kurios pasiuvau Algiui kostiumėlį.

Parduotuvėje gaudavome nusipirkti truputį sėmenų aliejaus. Medžiagoms gaudavome vadinamuosius taškus, už juos galėdavome nusipirkti kokio nors audinio. Daugiausia vertėmės su senais drabužiais.

Per bažnytines šventes versdavo dirbti, bet mokiniai nesusirinkdavo. Ukmergėn per žiemos mokytojų konferenciją buvo atvažiavęs Bimba. Teko nugirsti, kad jis valdžios atstovams sakė: „Kodėl mokytojai taip skundžiasi?“

Valdžia į mokytojus žiūrėjo su dideliu nepasitikėjimu. Tą mes visi puikiai jautėme. Tarp mokytojų nebuvo nė vieno komunisto, nė vieno komjaunuolio. Iš mokinių tik vienas buvo komjaunuolis - kavarskietis Šiaučiūnas. Tas vaikinys, matyt, atsigimė į savo nedorą senelį - buvo labai žiaurus, blogai mokėsi.

Vieną vakarą jis ginkluotas mūsų bute darė kratą, atseit, apylinkėje pasirodė antitarybinių atsišaukimų su mokyklos antspaudu. Nerado jokių atsišaukimų. Greitai Šiaučiūnas metė mokyklą, išvyko į Ukmergę, kur nušovė savo tikrą pusbrolių, šeštos klasės mokinių, ramų vaikina, vienturtį tėvų sūnų Algirdą Žemaitį. Ir dar pasigyrė milicijai, kad nušovė banditą. Nužudytojo ir žudiko tėvai labai pergyveno. Kavarske Šiaučiūnas dar persekiojo vieną geriausių mokyklos mokinių, labai rimtą, gerą berniuką, užaugusį dideliame var-

ge, neturėjusį tėvo. Jį augino viena motina, tyli, dievobaiminga moterėlė. Tas komjaunuolis vieną kartą šovė į langą, bet į nieką nepataikė. Berniukas jautė piktus Šiaučiūno kėslus. Vėliau, jau gyven-dama Prienuose, per vieną pasitarimą Švietimo ministerijoje sužinojau, kad vaikinai vis tik buvo nušautas. To berniuko pavardė buvo Kajetonas. Labai jo gailėjau. Paskui sužinojau, kad niekšas Šiaučiūnas pradėjo plėšikauti ir buvo pasodintas į kalėjimą, o ten jį kiti kaliniai prigirdė išmatų duobėje.

Dar tam komjaunuoliui besimokant, nutikdavo ir kurioziškų da-lykų. Mokyklą jis lankydavo retai. Per vieną Vasario 16-ąją jis su-manė surengti mitingą, paniekinantį šios dienos reikšmę. Pasikvietė tokią merguželę, kuri buvo lyg ir mokyklos komsorgė, bet mokyk-loje nesirodydavo. Įsakė visus mokinius suvaryti į salę, o patys užli-po į sceną kalbėti. Matyt, savo gyvenime viešai jie kalbėjo pirmą kartą. Gausi mokinių ir mokytojų auditorija juos taip paveikė, kad kalbėjo mikčiodami ir po kelis kartus tą patį kartodami. Galų gale visiškai nusikalbėjo. Šiaučiūnas sakė: „Tarybų Sąjunga labai galin-ga, jos niekas neišveiks, neišveikė Napoleonas, neišveiks niekas. Tas Paleckis, tautos išdavikas, nieko nepadarys“. Matyt, jis norėjo pa-sakyti Plechavičius, o jam vis Paleckis - ir kartojo kelis kartus! O ta mergužėlė dar labiau jaudinosi. Ji kalbėjo: „Nors žmones vežė į Rosiją, bet Tarybų Sąjunga nugalės“, ir dar kažką visai be jokios prasmės, nuolatos kartodama, kad „žmones vežė į Rosiją“. Mes salėje vos laikėmės nepradėję juoktis. Bet vis tik ir mokytojai, ir mokiniai klausėmės tylėdami, nė nešyptelėję. Tik paskui visi šaipėsi - na ir mitingas buvo! O tie išėjo patenkinti ir net nesuvokę, kokias nesąmones ir kaip antitarybiškai kalbėjo.

Žiemą mokykloje ir bute labai šaldavome. Mokykloje buvo cen-trinis šildymas, bet maža malkų, o ir tos pačios žalios, drebulinės. Anksti visai nustojo kūrenti, nes nebuvo kuo.

Mokytojai ir mokiniai vaikščiodavo į bažnyčią. Vieną kartą mo-kyklą vizitavo kažkoks vyras, pavasarį iš „Tiesos“ laikraščio redak-cijos atstovas lankėsi per rašomuosius egzaminus, netgi buvau nu-fotografuota ir įdėta „Tieson“. Atėjo iš valsčiaus, liko nepatenkinti sienlaikraščiu. Tiesą sakant, mes neturėjome supratimo, koks jis turėtų būti, manėme, kad tai - literatūriniai mokinių bandymai, o ne agitacinis lapelis. Kai kas atvažiuodavo iš Ukmergės, tai ir mo-kytojus kviesdavo.

Žmonės kamavo su pyliavomis. Nedavusius pyliavos visaip bausdavo, būdavo, kad žiemą apipildavo šaltu vandeniu ir laikydavo lauke.

Mano senelė kalbėdavo: „Matyt, labai biednas karalius mus pradėjo valdyti, kad jam reikia net kiaušinių ir vilnų“...

Natalija DANIŪNAITĖ

Pilypų kaimo istorija

Nuo senų senovės visi žmonės turėjo vieną tikslą, kurio užsispyrusiai siekė - nebūti priklausomais nuo kitų, savarankiškai tvarkyti savo ir vaikų gyvenimą, turėti kuo daugiau turto, kad ateityje nereikėtų skursti nei patiems, nei jų vaikams.

Niekuo iš kitų neišsiskyrė ir Pilypų kaimo gyventojai. Ir čia nuo neatmenamų laikų vyko kova už geresnį ir turtingesnį gyvenimą. Žmonės pirkosi žemės, statėsi trobesius, gimdė ir augino vaikus, darbavosi kaip įmanydami, tikėdami šviesesne ateitimi.

Kaip Pilypų kaimas gyveno baudžiavos laikais, pasakojama žmonių atsiminimuose, perduodamuose iš kartos į kartą, iš lūpų į lūpas. Tie atsiminimai neretai pagražinami įvairiais vargais vargeliais, džiaugsmiais ir viltimis. Juose nemažai pasakojama apie kasdienius buitinius rūpesčius, ūkio darbus, meistrystes ir amatus, papročius, žmonių santykius ir giminystės ryšius, pagarbą vyresniesiems.

Pilypų kaimas, pagal senelių pasakojimus, susikūrė neatsitiktinai. Baudžiavos laikais ponų, uriadnikų ir kitų valdininkėlių teisės buvo neribojamos, ypač baudžiauninkų atžvilgiu. Paklusnesnius baudžiauninkus ponai kartais globodavo, reikalaudami mažesnių duoklių, padarydami vieną kitą nuolaidą. Tačiau būdavo ir ne visai paklusnių baudžiauninkų, kurie dėl savo būdo bruožų ar per didelio užsispyrimo, o gal ir iš nevilties reikšdavo nepasitenkinimą, ne visada nuolankiai vykdavo prievoles, nesibaigiančias duokles ir priverstinį darbą. Už nepaklusnumą jie būdavo baudžiami fizinėmis ir moralinėmis bausmėmis, nuplakami rykštėmis, suimami ir įkalinami, tremiami į dar blogesnes vietas ir visaip kitaip skriaudžiami.

O baudžiauninko darbas buvo nelengvas: penkias dienas reikėda-

vo dirbti ponui, tik dvi dienos likdavo savo ūkeliui tvarkyti, kuris ir turėjo išlaikyti šeimą.

Daugelis baudžios gyvenimo faktų yra panašūs ir visiems žinomi, tad jų nekartosiu. Tačiau į mano atmintį ypač įstrigo tai, kad Pilypų kaimo gyventojai buvo nepaklusnūs ir labai nemėgstami pono, kuris juos nubausdamas ištrėmė į patį nuošaliausią plotą, krūmais ir miškais apaugusį, raistų ir kemsynų apsuptą. Čia žemė buvo prasta, beveik nedirbama. Todėl žmonėms sunku buvo įsikurti.

Baudžiąvą panaikinus, dalis žemės atiteko buvusiems baudžiauninkams, kurie ją išsidalijo į mažus rėžius, gabalėlius, vadinamus „šniūrais“. Geros žemės buvo mažai. Tad linko nugaros kertant krūmus ir sausinant raistus, statantis kuklias sodybas. Visai iš baudžios nebuvo paleisti: pusę savo darbo ir jo vaisių turėjo atiduoti ponui įvairiomis duoklėmis ir pyliavomis, išgalvotomis skolomis. Tačiau priespauda neamžina. Tie, kurie daugiau ir geriau dirbo, pradėjo prasigyventi, auginti daugiau gyvulių, paukščių, gauti daugiau pajamų, savarankiškai tvarkytis; atsirado ir gana pasiturinčių ūkininkų. Vis dėlto toks gyvenimo būdas ir kaimų rėžiai ne labai tenkino sumanesnius ūkininkus, nes be reikalo tekdavo įveikti ilgiausius nuotolius, kol pasiekdavo savo rėžius - „šniūrus“, be to, reikėjo kelių kelelių, norint patekti prie savo žemės. Nepatogu buvo nei įdirbti savo žemę, nei ūkininkauti. Europos valstybės - Danija, Olandija, Belgija ir kt. - jau geriau ūkininkavo. Jų pavyzdžiu ir pasekė Lietuvos kaimas. Lietuvoje buvo įvykdyta žemės reforma - kaimai iškraustyti į vienkiemius. Ši reforma buvo sparčiai įgyvendinta. Ūkininkai per 10-20 metų išsikėlė į vienkiemius, pasistatė sodybas, užveisė sodus, ėmėsi sėjomainų, greitai ekonomiškai tvirtėjo, pradėjo auginti daugiau gyvulių bei paukščių - po kelias karves, dvejetą ir daugiau arklių, po penkias šešias kiaules, keliolika avelių, nemaža žąsų ir vištų. Žodžiu, žmonės pasijuto tvirčiau, nuotaika pagerėjo, atsirado daugiau optimizmo, visi tapo linksmesni ir dvasingesni. Ūkininkai pasidarė nepriklausomi nuo kitų, galėjo savarankiškai spręsti daugelį savo gyvenimo problemų.

Šią mūsų kaimo istorijos įžangą parašė mano brolis Jonas Daniūnas. Deja, jo sumanymą plačiau papasakoti apie Pilypus ir žmonių likimus sudėtingomis istorinėmis aplinkybėmis nutraukė nelaukta mirtis. Todėl aš esu priversta tai padaryti. Be abejo, brolis būtų parašęs geriau.

Pirmiausia noriu pridurti, jog brolis nepažymėjo, kad mūsų kaimas iš pradžių vadinosi Aukštieji Papragiai, o gretimas kaimas - Žemieji Papragiai. Vėliau mūsų kaimas tapo Pilypų kaimu, o Žemieji Papragiai liko Papragiais. Ilgai, iki melioracijos išliko ir kaimo balos, turėjusios Paliksnytės, Didžiulio, Pabalio ir Pakluonio vardus.

Mano senelis Adomas Daniūnas gyveno Pumpučių kaime, vedė Kotryną Tamošiūnaite. Tai buvo dar baudžiavos laikais. Matyt, ne labai paklusnus buvo, nes panaikinus baudžiąvą žemės jam davė Pilypuose, kur buvo miškas, raistas, balos. Senelis iškirto mišką, išpjovė krūmus ir pasidarė dirbamos žemės. Kaip pasakojo kiti žmonės, senelis buvo labai darbštus. Šeimą turėjo didelę -12 vaikų. Mano tėvelis Juozas buvo iš visų vyriausias. Jis kas rytą eidavo į Kavarską, kur patarnaudavo bažnyčioje. Kartą atvažiavo iš Peterburgo toks Kiškis, atėjo į bažnyčią pasimelsti, pakalbino Juozuką. Matyt, jam jo pagailo, kad pakvietė važiuoti į Peterburgą užsidirbti pinigų. Tėtis taip ir padarė. Senelis pasiuvo aulinius batus, kailinėlius ir išleido Juozuką į Peterburgą.

Iš pradžių įsitaisė sanitaru bepročių ligoninėje, paskui dirbo pas poną Geršovą, kuris turėjo du sūnus. Vienas iš jų buvo invalidas, negalėjo vaikščioti, jį reikėjo vežioti rateliais. Tėtukas pasakojo, kad kartą, vežiodamas po sodą Geršovo sūnų, rado auksinį žiedą, kurį atidavė Geršovui. Tėtė buvo labai sąžiningas. Vienąsyk tas invalidas duoda tėčiui maišelį auksinių pinigų ir sako: „Važiuk namo ir gerai gyvenk, ko tu čia su manim vargsti“. Tėtis ir tą maišelį atidavė Geršovui.

Peterburge tėvelis išdirbo apie 10 metų. Geršovas kartą paklausė, ar jis nenorėtų mokytis. Tėtis atsakė, kad labai norėtų. Tada Geršovas išleido tėvelį į Galiciją mokytis pienininkystės. Mokslus baigė gerai. Po to sugrįžo namo. Kaip pasakojo brolis Ignas, tėvelis buvo pirmas baigęs užsienyje pienininkystės mokslus, mokėjęs dirbti garinėje pieninėje. Kiek padirbęs Lietuvoje, išvyko į Lenkiją, kur Chodovo dvare dirbo pienininku. Grįžęs iš Lenkijos, vedė Lietuvoje iš Pasmodų kaimo kilusią Rozaliją Vaitekūnaite ir vėl išvyko gyventi į Lenkiją. Žmoną tėvui išrinko senelis. Jis su tėčiu nuvažiavo į Pasmodų kaimą, kur ir nužiūrėjo jaunąją. Susituokė Anykščių bažnyčioje, nes mama giedojo jos chore. Lenkijoje mamai buvo labai liūdna, kol pramoko lenkų kalbos. Ten gimė du broliai - Antanas ir Ignas. Kai prasidėjo I pasaulinis karas, tėvai traukiniu iš Len-

kijos, kur išgyveno apie dešimtį metų, visam laikui sugrįžo į Lietuvą. Po metų karo veiksmai prasidėjo ir Lietuvos teritorijoje.

Noriu keletą žodžių pasakyti apie kunigą Kiškį, tėveliui daug padėjusio Kiškio sūnų. Jis gimė 1900 m. spalio 20 d. Peterburge, lietuvių inteligentų šeimoje. Ten baigė pradžios ir vidurinį mokslą, po to mokėsi Vilniaus kunigų seminarijoje. Į kunigus išventintas Kaune 1924 m. balandžio 19 d. 1945-ųjų balandžio 24 d. enkavedistų suimtas ir po tardymo nuteistas. Rusijos gulaguose išvargė daugiau nei 10 metų. Gana aktyviai reikėsi dvasiniame pasipriešinime. Mirė išgyvenęs 95 metus, iš kurių 71 atidavė kunigystei.

Tėvelis gimė 1874 metais, mirė 1959 m. balandžio 3 d. Palaidotas Kavarsko kapinėse.

Mama Rozalija Vaitekūnaitė-Daniūnienė gimė 1888 metais, mirė 1973 m. rugsėjo 12 d. Kai ištekėjo ir išvažiavo Lenkijon į Chodovo dvarą, išsivežė visą kraitį, o grįžo kaip stovi su dviem vaikais. Mamoms tėvų, t. y. Juozo ir Uršulės Vaitekūnų, šeimoje buvo septyni vaikai: du broliai - Jonas ir Jurgis ir penkios seserys - Ona, Uršulė, Domicėlė, Anelė ir Rozalija.

Lenkijoje gimė Antanas Vytautas (1911 m.) ir Ignas (1914 m.). Kai tais pačiais 1914-aisiais šeima grįžo Lietuvon į Pilypų kaimą, čia dar gyveno tėvelio mama. Žemė buvo atiduota pusininkui. Pilypų kaime gimėm ir mes: 1920 m. - Stasiukas, 1923 m. - Adelė, 1925 m. - aš ir 1927 m. - Jonukas. Pilypuose ūkininkavo mama, samdė berną ir mergiotę, o kai Stasiukas jau paaugo ir turėjo 15 metų, šeimininkavo jis. Tėtis dirbo pieninėse. Mamai buvo labai sunku, nes su močiute buvome 9 žmonės.

Vyriausias brolis Antanas Vytautas (1911 03 07 - 1944 03 11) pradžios mokyklą baigė Papragiuose, vėliau - Ukmergės gimnaziją. Kauno Vytauto Didžiojo universitete įgijo statybos inžinieriaus specialybę. Kai grįždavo iš studijų, mes juo nepasidalydavome, taip jį mylėjome. Prie vienos kojos glausdavausi aš, prie kitos - Jonukas. Prisimenu, kaip jam atostogaujant sėsdavome prie stalo ir mama jam duodavo į rankas raikyti ir dalyti duonos kepalą. Pradėdavo nuo močiutės, paskui duodavo riekę mamai, tada Jonukui, man, Adoliutei ir Stasiukui storesnes riekes, o jam pačiam likdavo labai plona riekutė. Aš tokia maža buvau, kad nesupratau, kodėl jis taip daro. Manydavau, jei man duotų kepalą, tai aš sau atsiriečiau storą riekę, o ne ploniausią. Kai brolis išvažiuodavo studijuoti, mes labai

verkdavome, rašydavome jam laiškus. Baigusį VDU Antaną norėjo palikti dėstyti universitete ar išsiųsti į užsienį tęsti studijų, bet jis atsisakė motyvuodamas, kad tai valstybei brangiai kainuos, be to, reikia padėti mažiesiems broliams ir seserims. Dirbo Zarasuose, kur bedirbdamas nupirko broliui ūkininkauti ratus, arklių, pakinktus, „tartoką“ lentoms pjauti. Vėliau persikėlė į Vilnių, čia dirbo akcinės bendrovės „Statyba“ direktoriumi. 1943 m. balandžio 29 d. gestapo buvo suimtas ir įkalintas Štuthofio koncentracijos stovykloje, kur išbuvo 11 mėnesių. 1944 m. kovo pradžioje gabenamas į Lietuvą pakeliui mirė Ragainės kalėjime. Ragainėje jis ir palaidotas kaip kalinys, kapas nežinomas.

Diplominį darbą Antanas apgynė 1939 m. kovo 22 d. Laisvalaikiu kaime jis pastatė žaibolaidį ne tik sau, bet ir kaimynams, mėgo konstruoti radijo aparatus, buvo kūrybingas technikas.

Antrasis brolis Ignas Daniūnas gimė 1914 m. rugsėjo 14 d., mirė 1981 m. rugpjūčio 27 d. Į Lietuvą jį mama atsivežė vystykluose. Baigė Papragių pradžios mokyklą ir Ukmergės gimnaziją. Kauno VDU studijavo mediciną, įgijo gydytojo diplomą. Dirbo Ukmergės ligoninėje, gydė ir namie Gedimino gatvėje. Ligoninė buvo kitapus gatvės.

Kai vokiečiai Vilniuje suėmė Antaną, draugai iškart įspėjo Igną, kad pasislėptų. Geri draugai gydytojais tuoj pat padarė jam kojų venų operaciją. Namiškiai nieko nežinojo, tik vakare atėję sanitarai pasakė, kad Ignas namo nepareis. Vokiečiai, atėję į ligoninę suimti Igno, rado jį gulintį lovoje po operacijos. Taip jis ir liko nesuimtas.

Vėl okupavus rusams, vieną naktį arkliu atvažiavo žmogus ir iškvietė Igną pas ligonį. Nuvežė prie miško sodybos, kur buvo paslėptas sužeistas partizanas. Ignas suteikė jam pagalbą ir žmogus sėkmingai parvežė jį namo. Kai visa tai papasakojo tėčiui, šis paklausė, kaip tas nepabijojęs važiuoti. Ignas atsakė, kad yra davęs priesaiką gydyti visus ir jos negalįs laužyti.

Iš Ukmergės Ignas išsikėlė dirbti į Biržus, o vėliau į Panevėžį. Po karo vedė Reginą Dešrūtę, susilaukė sūnaus ir dukros. Panevėžyje jis ir mirė. Labai prašė palaidoti Kavarsko kapinėse šalia tėvų. Ten ir palaidotas.

Trečiasis mano brolis Stanislovas Daniūnas gimė Pilypų kaime 1920 06 20, mirė 1986 10 11.

Jis baigė pradžios mokyklą, įstojo į Ukmergės gimnaziją, buvo labai gabus ir norėjo mokytis, bet neužteko pinigų. Mama pasakė: lik namie, būsi ūkininku. Taip jis ir padarė, nes dar reikėjo padėti Antanui ir Ignui baigti mokslus.

Kai Stasiukui buvo tik 15 metų, jis jau ūkininkavo, priklausė jauniesiems ūkininkams, dalyvaudavo žemės ūkio parodose, mėgo dviračių sportą, lenktynėse nuo Jakūnų kaimo iki Kavarsko laimėjo pirmąją vietą.

Stasiukas buvo pasistatęs kalvę, paskutiniaisiais metais prieš okupaciją buvo susirentęs ir naujus trobesius - tvartą, klojimą ir kt. Liko tik senas namas, tvartas, daržinė ir pirtis. Užėję rusai viską atėmė. Kolūkio pirmininkas Bulatavičius svirną ir klojimą išvežė į Kavarską. Pasakojo, kad vietiniai meistrai nemokėjo pastatyti klojimo, nes jį buvo statę Suvalkijos meistrai, todėl Bulatavičius turėjo važiuoti į Suvalkiją ir parsivežti iš ten meistrą.

Staselio gyvenimas buvo sunkus. Jis namie turėjo slapstyti beveik penkerius metus, nes nėjo į okupantų kariuomenę. Tėtis sakė: „Niekur neik, būk namie“. Stasiukas atsakė, kad taip būsią visiems blogiau, tačiau paklausė tėčio. Slapstėsi klojime. Vakaraais ateidavo į pirkia, slėptuvė buvo kamaroje. Vieną naktį atėjo Alfonsas Palavenis, išbalęs, apsilvilkęs kailinėliais. Papasakojo, kad išvežė jo seses ir mamą į Sibirą, o čia, Pilypuose, sodyboje likęs jo tėvas. Jis bijo pasirodyti jam, nes tėvas išgėręs ir gali išduoti. Alfonsas tuo metu, kai vežė namiškius, buvo pasislėpęs pečelyje ir viską girdėjo.

Mūsų mamai jo pagailo, ji pasiūlė jam likti pas mus. Nuvedė Alfonsą į klojimą, kur slapstėsi Stasiukas. Pas mus Alfonsas išbuvo ilgai, iki vasaros. Tada nusprendė išeiti į mišką, nes ir tėvas jau buvo išvežtas. Alfonsas greitai žuvo. Miške žuvo ir jo brolis gydytojas Antanas Palavenis.

Prisimenu, parvažiavau iš Ukmergės atostogų. Mama sako: nu-nešk Stasiukui valgyti. Įdėjau į krepšį sriubos puodą, dar kai ko, apklojau šienu ir nešu. Kai atidariau klojimo dureles, prie manęs priėjo Stasiukas su Alfonsu. Padėjau ant aslos krepšį, jie ėmė valgyti. Staiga meta šaukštus ir dingsta. Aš išsigandau, užmečiau ant krepšio šieno ir einu pasižiūrėti, kas lauke. Žiūriu - rusų kreiviai eilute eina pro klojimą. Jie taip ir praėjo pro šalį. Stasys su Alfonsu vėl išlindo ir pradėjo valgyti. Stasio slėptuvė buvo prėsle.

Vieną kartą tėvelis prie šulinio girdė karves. Tik pamatė, kaip

prie Samanytės (balos pavadinimas) bėga vyras, o jį vejasi kareiviai ir šaudo. Tai buvo Petras Peldžys. Petras atlėkė iki sodybos ir norėjo bėgti į klojimą, bet tėtis jam sako - dumk į sodą. Petras paklausė, pasuko į mūsų sodą ir spaudžia tolyn. Pribėgę rusų kareiviai klausia tėtės, kur banditas. O mano tėvelis laisvai kalbėjo rusiškai ir sako kareiviams, kad tai joks banditas, tik jūsų išsigandęs žmogus. Kareiviai stabtelėjo prie tėtės, atsigėrė vandens ir klausia, iš kur taip gerai išmokęs rusiškai kalbėti. Tėvelis pradėjo pasakoti, kaip gyvenęs Peterburge. Taip kareiviai toliau Petro ir nebesivijo. Jei Petras būtų įbėgęs į klojimą, būtų galėjęs pražudyti ir Stasį su Alfonsu. Kai šiedu išeidavo iš klojimo, tėtis vaikščiodavo po sodą ir juos saugodavo. Sunkus buvo gyvenimas, bet niekas nesiskundė ir nedejavo.

Dar prisimenu, kai kartą parvažiavau su Jonu iš Ukmergės atostogų. Mama mus perspėjo, kad daržinėje esą miškiniai. Jie sakė būsią pas mus tris dienas. Mama išvirė valgyti ir paprašė padėti nunešti į daržinę du krepšius. Nepamenu, kiek daržinėje buvo partizanų. Vienas šautuvą valė, kitas prie varstoto kažką dirbo, trečias aukštieľninkas gulėjo, sudėjęs rankas virš galvos. Tuoj visi suėjo valgyti, o mama man liepė išeiti ir saugoti. Saugojo juos ir tėtis. Su partizanaĩs, tarp kurių buvo ir Jonas Pažūsỹs, pasikalbėti nuėjo ir Jonas. Partizanų vadas buvo Putna, Alfonso klasės draugas. Jis pirmučiausia paklausė, ar nesame komjaunuoliai, ar nėra kaime blogų žmonių. Jei tokių būtų, jie nušausių. Jonas atsakė, kad tėtis uždraudė stoti į bet kokias partijas, liepė sąžiningai dirbti ir taip būsią geriau, o tokių blogų žmonių, kuriuos reikėtų šaudyt, kaime nėra.

Vargšė mūsų mama, nors ir saviems kai ko stokodavo, stengdavosi iš paskutiniųjų padėti vargstantiems žmonėms.

Nepamirštama ir tai, kaip mokydamiesi Ukmergės mokytojų seminarijoje bėgdavome per pietų pertrauką į turgaus aikštę, kur guldydavo nušautus partizanus, pažiūrėti, ar nėra pažįstamų. Šiurpus buvo laikas.

Mokytis buvo sunku, nes nebuvo vadovėlių, visus dalykus reikėjo mokytis iš užrašų.

Beje, kai Stasiukas slapstėsi, vakarais klausydavosi „Amerikos balso“ laidų, nors jas rusai labai trukdė. Amerikonai žadėdavo mus išgelbėti, deja, tos pagalbos nesulaukėme. Taip ir laukdavome nuo mėnesio pirmos dienos iki penkioliktos ir panašiai. Klausydavausi ir aš tų laidų.

Vieną kartą parvažiavau iš Ukmergės atostogų. Miegojau su mama ant krosnies ir sapnavau Šišlausko miškelį: medžiai iškirsti, likę tik kelmai. Ant kiekvieno kelmo - Jėzaus paveikslas. Kristus su erškėčių vainiku, iš kaktos teka kraujas. Atsikėlus savo sapną papasakojau mamai. Ji tik ištarė: kažkas turi įvykti. Pasirodė, kad netoliese buvo miškinių slėptuvė, kur slapstėsi apylinkės jaunuoliai. Kareiviai aptiko bunkerį ir susprogdino. Visus negyvus išvežė į Kavarską ir suguldė aikštėje. Tarp jų buvo ir Jonas Šišlauskas. Jo tėvas nuėjo į tą vietą ir rado kruviną Jono kepurę. Verkdamas parsinešė ją namo. Kai Šišlauską trėmė į Sibirą, jis išsivežė ir tą kepurę. Iš Sibiro Šišlauskas nebegrižo, ten mirė.

Vėliau tėtis nuvedė Stasį į Kavarską, kur jis legalizavosi. Kadangi tėtis gerai mokėjo rusiškai, susitarė už sūnų atidirbti. Kasdien eidavo penkis kilometrus į miestelį ir rašydavo įvairius dokumentus rusų kalba. Tuo metu labai trūko tarnautojų, mokačią šią kalbą. Taip tėtis ir išpirko Stasiuką.

Sesuo Adelė Daniūnaitė-Pačinskienė gimė 1923 m. gruodžio 28 dieną Pilypų kaime, kur baigė pradžios mokyklą pas Kazį Urboną. Vėliau baigė Veprių žemės ūkio mokyklą, dirbo namie. Ištekęjo už Broniaus Pačinsko, buvusio dvarininko, išvaryto iš namų. Gyveno Anykščiuose. Kuklias vestuves surengė namie, o tuokėsi Kavarsko bažnyčioje. Vestuvėse dalyvavo tik savi ir keletas kaimynų. Labai lijo. Kai reikėjo pravažiuoti pro pabalį, teko išskinkyti arklių ir prastumti ratus. Taip ir nuvažiavo į Anykščius. Kitą dieną atėjo miškiniai, stalas dar buvo nenukraustytas, visi susėdo pavalgyti. Tėvelis išėjo sargybon. Ir aš išėjau į kiemą padėti tėveliui saugoti.

Sesers vyras dirbo gyvulių bazėje, veždavo juos į Panevėžį. Šeima sunkiai vertėsi. Jonas davė jiems pinigų, kad susirėstų savo namelį. Vienas po kito gimė vaikai, iš viso jų turėjo penkis. Paskui šiaip taip pasistatė mūrinį namą. Vyras anksti mirė, nuo širdies ligos. Vyriausias vaikas jau buvo studentas, o du mažiausieji - darželinukai. Sesuo dirbo Anykščių vyno gamykloje, o vaikai pamažu užaugo ir sukūrė savo šeimas.

Aš, Natalija Daniūnaitė, gimiau 1925 m. lapkričio 15 d. Pilypuose. Čia baigiau pradžios mokyklą, paskui Kavarske šešis skyrius ir įstojau į Ukmergės mokytojų seminariją. Po jos įstojau į Klaipėdos mokytojų institutą. Buvau paskirta mokytojauti Gelvonuose, po metų persikėliau į Želvą, o vėliau - į Vilnių. Čia dirbau darželiuo-

se, A. Vienuolio vidurinėje mokykloje. Išėjau į pensiją, turiu vieno kambario butą, kuriame ir gyvenu.

Brolis Jonas Daniūnas gimė 1927 12 27, mirė 1990 12 08 po širdies operacijos. Gimtajame Pilypų kaime baigė pradžios mokyklą, paskui Kavarsko mokyklos šešis skyrius ir Ukmergės gimnaziją. Po to baigė Kauno kūno kultūros institutą ir dirbo Šiauliuose bei Vilniuje. Ilgokai dirbo sostinės Valstybiniame pedagoginiame institute, kur gavo docento laipsnį ir įvairių apdovanojimų už sąžiningą darbą. Buvo labai jautrus ir nuoširdus žmogus.

Kartą, prisimenu, atėjom į Kavarsko kapines, aš tvarkiau kapus, o jis atsisėdo ant suolo ir klausia manęs, kur norėčiau būti palaidota? Atsakiau, kad šalia mamos. Tada jis sako: „O aš - šalia Stasio“. Taip ir atvežė Jonuką - mirė vos išėjęs į pensiją - iš Vilniaus ir palaidojo ten, kur jis norėjo. Jo žmona Jadvyga Sruogytė-Daniūnienė pastatė jam kryžių.

Kartais jis mėgdavo rašyti eilėraščius, kurių vienas kitas išliko:

*Einu keliu, regiu iš tolo,
Kaip puokštė eglė išdidi,
Vidury nedidelio kaimelio,
Lyg švyturys tas toli pamary.
O tėviške, širdis suvirpa Tau,
Svajonių neramių audroj...*

*Viskam ateina galas ir miršta,
Supūva medžiai, rūdija geležis,
Bet niekada nemiršta vaikystė,
Džiaugsmas, gėris, praeitis.*

* * *

Taip išeina iš gyvenimo kartos, patyrusios sunkią dalį, bet sugebėjusios išsaugoti ir Tėvynės meilę, ir pagarbą tėvų kalbai bei jų papročiams, mokėjusios aukotis laisvei ir tikrosioms vertybėms. O kiek reikėjo pastangų, norint neprarasti žemės, kuri maitino ir sudarė sąlygas mokytis, siekti šviesos ir gėrio.

Tėtušis ne tik leido mus į mokslą, bet ir pirkto žemės, norėjo, kad vaikai gyventų geriau. Skolino pinigus iš banko, mokėjo procentus. Skolinosi ir iš giminių. Su mamos broliu Jurgiu Vaitekūnu galutinai atsiskaitė tik prie rusų, jau rubliais.

Mokslo siekti buvo taip pat sunku. Kartą grįžo iš Ukmergės pėsti Antanas ir Ignas. Parėjo pūslėtom, kruvinom kojom. Mama paklausė - ko grįžote? Atsakė, kad išvarė iš gimnazijos, nes nesumokėję už mokslą. Stasys su mama iššlavė visus grūdų aruodus, nuvežė į Kavarską, pardavė žydui Kalmaniukui ir grįžo su pinigais. Kitą dieną Stasys juos išvežė į Ukmergę, kad broliai galėtų tęsti mokslus. Tačiau būdavo ir malonių dalykų, ypač kai su studentiškom kepurėm grįždavom į tėviškę atostogų. Antano kepurė buvo žalia su sidabrinėm juostelėm, Igno - balta, pliušinė, papuošta auksinėmis juostelėmis.

Patys dirbdavom sunkius kaimo darbus. Tėtis pieninėje ne tik surinkdavo pieną, bet ir spaudė sūrius, mušė sviestą, supirkdavo kiaušinius, gabendavo juos į Angliją. Dirbo kiek įmanydamas, kad šeima geriau gyventų, kad žemė būtų išsaugota, o vaikai galėtų siekti mokslo.

Būsiu laiminga, jei skaitytojas ras mano atsiminimuose ką nors sektino ir gražaus.

Birutė VANAGAITĖ-JANKAUSKIENĖ

Priešai išdraskė mūsų lizdėlį

Mūsų seneliai ir proseneliai iš motinos pusės visą laiką gyveno Kavarske. Kai panaikino baudžiavą, po 1863 m. sukilimo, prosenelis Pivoras gavo miestelyje žemės sklypą Ukmergės (dabar P. Cvirkos) gatvėje. Su sūnumi Motiejumi pasistatė didelę dviejų galų trobą ir užveisė sodą. Antrasis sūnus Steponas buvo mokytas ir dirbo Varšuvoje pašto viršininku.

Mūsų senelis Motiejus Pivoras (1841-1911) turėjo 18 ha žemės 1,5 km už miestelio į Girelės kaimo pusę. Vedė Oną Banelytę (1847-1897) iš Budrių kaimo. Buvo ji labai darbšti ir apsišvietusi moteris, tik, deja, susirgo vėžiu ir mirė, būdama 50 metų. Paliko tris dukras. Anastazija (1884-1959) užaugo energinga, drąsi mergina. Kai 1905 m. Kavarske vyko demonstracija prieš caro valdžią, ji ėjo pirmą ir nešė vėliavą. Už tai žandarai pradėjo persekioti. Jai pasisėkė išvažiuoti į Ameriką. Ir tenai ji buvo aktyvi kovotoja už žmogaus teises. Ištekėjo už Adomo Sabulio, susilaukė trijų vaikų: Vytauto, Klaudijaus ir Birutės.

Veronika (1886-1914) gavo kraitį ir ištekėjo už Vinco Raudonio į Papragių kaimą. Mirė jauna, apsinuodijusi vaistais. Liko trys maži vaikai: Elena, Stefanija ir Vladas.

Apolonija (1888-1972) - mūsų busimoji motina - liko namuose užkurinė. Jai priklausė namai ir žemė. Dvi žiemas ėjo į mokyklą, kur rusų mokytojas mokė rusiškai. Kai visi pradėjo reikalauti mokytojo lietuvių, mokslai nutrūko. Tik namuose pasimokė lietuviškai. 1937 m. dalyvavo Lietuvos moterų suvažiavime Kaune. Motinos dienos minėjimuose būdavo pagerbiama kaip gera žmona ir motina.

1909 m. ji ištekėjo už Jono Vanago (1884-1946) iš Anykščių valsčiaus Vėjališkių kaimo. Jų buvo šeši vaikai: Antanas, Juozapas, Pranas, Jonas, Ona ir Rozalija. Jonas buvo pats jauniausias. Būdamas 20 metų, susitaręs su draugu, prisikabino prie traukinio, važiuojančio į Rygą. Ten pasisamdė darbininku į laivą ir taip nuplaukė į Ameriką. Pradžioje dirbo anglių kasyklose, vėliau - uoste kroviku, bet dėl sveikatos neištvėrė sunkaus darbo ir grįžo Lietuvon. Buvo gavęs „baltą bilietą“, bet kai 1914 m. prasidėjo Didysis karas, jį vis tiek paėmė į kariuomenę. Namuose liko žmona su trim dukrytėmis: Genovaite (g. 1912 m.), Marija (g. 1913 m.) ir Emilija (1914-1915), mirusia nuo difterijos.

Tėvas per karą pateko vokiečių nelaisvėn ir grįžo namo 1919 m. Lietuvos nepriklausomybės idėjų paskatintas, nelaisvėje pas vokiečius išmokęs tvarkos ir darbštumo, pradėjo gerai ūkininkauti. 1921 m. iš Lidijos Tanskienės dvaro tėvai pirko daugiau žemės, nes lopšyje jau suposi 1920 m. gimusios dvynukės Ona ir Valerija (jinai mirė 1942 m.). Suderėjo 23 ha sklypą Svirnų kaime už 16 500 Lt. Mokėjo dalimis ir tik 1927 m., paėmęs paskolą iš Žemės banko, atidavė p. Tanskienei paskutiniuosius 11 500 Lt.

Tėvas buvo apsiskaitęs ir energingas žmogus, bažnyčios komiteto narys, priklausė Tautininkų partijai. Prenumeravo „Ūkininko patarėją“ ir „Lietuvos aidą“, žiemos vakarais juos garsiai skaitydavo. Norėjo kuo daugiau vaikų išleisti į mokslus. Bet kai prasidėjo žemės ūkio krizė, pasidarė labai sunku. Ne kartą buvo visai arti varžytinių, bet pasisėkdavo išsisukti. Kartais gaudavo pasiskolinti ar motinos sesuo atsiųsdavo iš Amerikos dolerių (1 dol. = 10 Lt). Tačiau tėvas pasakojo, kad vieną kartą tapo visai blogai. Antstolis iškvietė jį, norėdamas pranešti liūdną žinią, nes buvo nesumokėti žemės mokesčiai ir procentai už paskolą. Tuo metu augom jau septyni vaikai.

Tėvas susisodino į ratus penkis ir nuvažiavo. Vaikai dūksta, rėkia. Tėvas bijo juos vienus palikti. Atėjęs antstolis nustemba, pamatęs pilną vežimą vaikų, ir klausia:

- Ar čia visi tavo vaikai?

- Ne, - atsakė tėvas, - dar dvi mergaitės lanko Ukmergės gimnaziją.

Matyt, gero valdininko būta, kad tik pakraipė galvą, atsiduso ir pasakė:

- Važiuok namo, dirbk žemę ir augink vaikus. Aš sutvarkysiu popierius.

Grįžęs tėvas pasakė motinai, kad kartais ir gerai turėti daug vaikų. Paskolą atidėjo ir jau nebegrasino varžytinėm, bet tėvai valdiškų namų bijodavo kaip ugnies. Iš paskutiniųjų stengdavosi sumokėti mokesčius. Dirbdavome nuo aušros iki sutemos. Samdydavo tik du vyrus ir piemenį. 14-16 metų paauglės dirbdavo kaip suaugusios. Be lauko darbų, kiekviena turėdavo dar savo pareigas. Valerija liubė kiaules, žiemą lankė mezgimo kursus. Ona virdavo valgyti, tvarkė namus, pradėjo mokytis siūti. Apolonija (1921-1996) šėrė ir melžė karves, lankė kepimo, virimo kursus. Jonas (g. 1921) mokėsi gimnazijoje, vėliau Kauno universitete, o vasarą mašinom pjaudavo ir grėbdavo laukus. Aš, Birutė (g. 1928 m.), paukščius lesindavau ir gatvę šluodavau. Motina ravėdavo daržus, ausdavo ir verpdavo.

Pasitaikius progai, tėvai vis prisipirkdavo žemės, nes ji, anot jų, „didžiausias turtas, nesudegs, jos nepavogs“. Pradėjo taikyti naujus ūkininkavimo metodus. Gyvulių jau neganydavo, bet rišdavo. Laikydavo lauke ištisą parą. Dirvas nusausino, augino dobilus sėklai, tai davė ypač didelį pelną. Kasmet nusipirkdavo ūkiui reikalingų mašinų. Priklausėm jaunųjų ūkininkų būreliui. Rudenį vykdavo žemės ūkio parodos.

Bėgo dienos, kupinos darbų ir dainų. Buvom laisvi, buvom linksmi. Vakarais tėvas jau išeidavo į miestelį lošti preferanso, o jaunimas kiekvieną šeštadienį šokdavo pas Vaitonį ar Sudeikį.

1936 m. už Lietuvos savanorio pulkininko Antano Stapulionio išteka vyriausioji Genovaitė, jau baigusi Vytauto Didžiojo universitetą ir tapusi dantų gydytoja Ukmergėje. Dovanų mums atvežė „Philips“ radijo imtuvą. Be dainų, namuose pradėjo skambėti muzika, vaidinimai ir poezija.

1938-aisiais ir Marija, baigusi Šiaulių mokytojų seminariją, atšoko

vestuves su mokytoju Kazimieru Petraičiu. Tai buvo dvidešimtieji Lietuvos Nepriklausomybės metai. Jaunoji ir visas pulkas ėjo pasi-puošę tautiniais rūbais. Pusė miestelio sulėkė į bažnyčią žiūrėti ves-tuvių.

Jau ir kitas dukteris pradėjo lankyti jaunikiai, atvažiuoti piršliai. Tėvai buvo suplanavę keturis vaikus išmokyti, o likusiems trims, pardavus Svirnų žemę, už kurią jau siūlė 21 000 Lt, skirti po 7 000 Lt pradžiai gyvenimo.

1939 metais pasigirdo pirmas griaustinis: nepagydoma liga su-sirgo Valerija ir po trejų metų mirė. Ji iš prigimties negalėjo gerti saldaus pieno. Tėvams ta liga priminė kitą skausmą, kai, statant šulinio svirtį, krito lentelė ir mirtinai sužeidė Vytautą (1924-1934), labai linksmą, gabų ir energingą berniuką.

1940 m. užėjusi Raudonoji armija mūsų šeimos gyvenimą pasu-ko atgal. Buvome apšaukti buožėmis, išnaudotojais. Beveik pusę žemės nacionalizavo, palikdami 30 ha. Pusę gyvulių ir ūkio padargų atidavė naujakuriams. Tėvas vaikščiojo kaip debesys. Dvidešimties metų darbas ir vargas, visi jo sumanymai ir planai subyrėjo kaip kortų namelis. 1940-1941 žiema buvo labai šalta. Iššalo pusė sodo. Atrodė, kad pati gamta dar labiau didino žmonių vargus ir sumaištį.

Kai 1941 m. birželyje fašistinė Vokietija užpuolė Tarybų Sąjungą, visi turėjo vilties, kad Stalino saulė amžiams išriedės iš Lietuvos. Tėvas su kitais aktyvistais puolė vyti priešų, tikėdamasis geresnių atėjūnų. Bebėgdami kareiviai išsinešė radijo aparatą. Kaip gaila, kad tokiu metu nutilo mums pasaulis. Vokiečiai greit parodė savo tikrąjį veidą. Prasidėjo baisi žydų tragedija. Žemę nors ir atidavė, bet prievolės didžiausios. Dingo iš krautuvių visos prekės. Namuo-se virėm muilą, iš runkelių - cukraus sirupą. Nei druskos, nei žiba-lo. Jonas studijavo Kaune architektūrą, aš įstojau į Ukmergės gim-naziją. Abu pusbadžiavom.

1944 metais per Jonines suvažiavo visa giminė. Vokiečiams pra-laimėjus mūšį prie Stalingrado, supratom, kad sovietai grįš. Pulki-ninkas, kuris visą laiką slapstėsi nuo suėmimo, jau suplanavo trauktis į Vakarus. Patarė ir tėvams išvažiuoti.

Frontui priartėjus prie Lietuvos, Genovaitės šeima Šventosios uoste susitarė su žveju, kad jis valtimi nuplukdys juos į Gotlando salą. Vos tik kiti išplaukė pirmu reisui, bėglius pagavo ir uždarė Ry-gos kalėjiman. Žvejys atsisakė daugiau vežti. Tada sesuo su vyru

mėgino važiuoti traukiniu iš Kretingos į Austriją. Vagonai pilni žmonių, tik garvežio nėra. Kai pradėjo bombarduoti, viename vagone sprogo sukrauti sprogmenys. Genovaitei skeveldra pataikė į galvą, o Antanui sužeidė koją. Kai buvo suteikta pirmoji pagalba ir aprišo žaizdas, važiavo į Klaipėdą. Vargais negalais įsiprašė į laivą, kuris vežė sužeistus kareivius Vokietijon. Naktį juos pradėjo bombarduoti. Laivą supo, mėtė į šalis, ligoniai šaukė, dejavo. Jūra apšviesta, atrodė, mirtis čia pat. Nepataikė. Tiuringe civilius iškraustė, o su kareiviais nuplaukė tolyn.

Išlipo vos gyvi. Genovaitė spaudė prie krūtinės kruviną dantų gydytojos diplomą. Gavo pažymėjimus, kad sužeisti. Pradėjo gauti po truputį duonos ir sriubos. Patikrinę sveikatą, liepė važiuoti į Berlyną dirbti dantų gydytoja. O rusai grėsmingai artėjo prie Berlyno. Kolegos nenorėjo išleisti darbščios lietuvės. Vos pasisėkė išbėgti į Bavariją, kur kalnuose daug slėptuvių. Bet kai užsidedė miestas, į tas slėptuves pradėjo veržtis dūmai, smalkės. Atrodė, išsigelbėjimo nebus. Vos gyvi, išsekę, ištroškę išsikapstė jie iš tų labirintų. Genovaitė pardavė ūkininkui žiedą su deimantu už du kepalikius duonos ir pieno šlakelį. Kiek atsigavo.

Po Vokietijos kapituliacijos įsikūrė lietuvių pabėgėlių stovykloje ir dirbo dantų gydytoja. Tik 1949 metais, tetos Anastazijos pakviesti, išplaukė Amerikon į Bostono miestą. Darbo sunku gauti. Vyras įsitaisė statybose, Genovaitė plovė indus. Vėliau pradėjo dirbti vaikų poliklinikoje. Rudenį ją priėmė studijuoti į Tufts universiteto trečiąjį kursą. Tuo laiku vyras dirbo gamykloje ir finansavo jos studijas. 1952 m. baigė universitetą ir gavo dantų medicinos daktarės laipsnį. Buvo Bostone vienintelė dantų gydytoja lietuvė. Abu savo darbais ir aukomis daug prisidėjo prie Lietuvos laisvės siekio. Kai 1952 metais Bostone įsisteigė LKV Sąjungos „Ramovė“ skyrius, pulkininkas buvo vienas iš jos įkūrėjų ir pirmininkų, vėliau - visos Sąjungos garbės pirmininku. Jie labai daug padėjo mums visiems.

Tėvams iš Kavarsko išvažiuoti ir palikti namus atrodė didžiausia tragedija. Motina buvo labai prisirišusi prie gimtinės, o tėvas, jau pabuvęs užsienyje, žinojo svetimą tvarką ir gyvenimo būdą. Sakydavo: „Ten gerai, kur mūsų nėra“. Kieme vis dėlto stovėjo paruošti ratai, prikrauti vežimai. Nevesdavo ir arklių į ganyklą. Atrodė, kiekvieną valandą galim pajudėti. Tėvas vis skubėdavo miestelin pas kleboną, viršaitį ar vaistininką pasitarti. Namo grįžęs vėl

klausė: „Ką darysim?“ O gatvė riedėdavo prikrauti vežimai, pilni žmonių. Kiti net karvę vedė prisirišę. Pažįstami sustodavo, užėidavo atsisveikinti, klausdavo, kodėl mes nevažiuojame. Kaimynė Juzė Kuzmienė, didžiausia miestelio politikė, kurios vyras net į Rusijos Dūmą balotiravosi, vis porino: „Kaip, Vanagai, paliksi tokį ūkį, didžiausią ir gražiausią miestelyje? Gal komunistai jau bus pasimokę iš visų nelaimių, po karo bus kitokie“.

Taip bedvejojant, patrankų šūviai pasigirdo visai arti. Brolis Jonas sėdo ant dviračio ir išdūmė. O mes, varydami kiaules, karvių bandą, į ratus sugrūdę mažesnius paršus, penkiaais arkliais išvažiaavom pro Majokus, Girelę tolyn, kur dar buvo mūsų žemės ir miško. Liko tik motina, pasiryžusi iš namų kojos nekelti. Tokia buvo jos neišpasakyta meilė gimtajam lizdeliui.

Ten, Šimonių girios pakraštyje, išbuvo apie dvi savaites. Kai sviediniai, kliudydami medžių viršūnes, pradėjo kristi visai netoli mūsų, atrodė, dangus maišosi su žeme. Išbėgome į laukus, pasislėpėm bombos išraustoje duobėje. Tada mus ir atrado „išvaduotojai“.

- Liūdi, osvobodili vas! - pasilenkęs ant duobės krašto, šaukė kareivis. Nematėm nei galvos, nei veido, tik raudoną žvaigždę ant kepurės. Vokiečių okupacijos laikais buvo tokia kilnojama paroda „Raudonojo teroro aukos“. Viskas, kas ten rodoma, padaryta žmonių su tokiomis žvaigždėmis. Šiurpas sukrėtė, vėl jas pamačius.

Rytą keli paaugliai ėjome į Kavarską. Gamtoje tylu, ramu. Nei paukštelio, nei žvėrelio, nei gyvos dvasios. Kaip užburta ramybė po mūšio. Kada atsivėrė miestelio panorama - stovim, vietos nepažįstam. Medžiai pajuodę, namai išretėję. Toks svetimas, neįprastas vaizdas. Mūsų didžiulio klojimo vietoje radom nuodėgulių krūvą. Motina vaikščiojo pajuodusi kaip žemė. Sakė, kad užsidedė nuo krantinčio lėktuvo. Čirkštelėjo sparnu - kaip degtuku - ir nebėr! Tame klojime amžiaus pradžioje buvo suvaidinta „Genovaitė“. Už klojimo vyko didelis mūšis. Motina pasislėpusi pirtyje girdėjo, kaip ėjo vyras prieš vyrą „na ura“, „na štyki“, baisiai šaukdami. Kiemas ir sodas buvo pilni plunksnų. Tai vokiečių darbas. Vištas suvalgė, o plunksnas paleido vėjais. Mūsų namas, svirnai ir tvartai išliko, nors iš visų pusių degė gaisrai. Motina sakė puldinėjusi prie kiekvienos kibirkšties, kad tik neužsidegtų. Išsaugojo tam kartui...

Toliau baisu viską ir prisiminti. Jau grįžtant sustabdė kareiviai ir

išsirinko geriausią arklį, paliko vos gyvą kuiną. Liepos mėnuo - šv. Ona. Čia pat ir rugiapjūtė. Laukai plačiausi, javai geriausi. Nebėr kam pjauti, nebėr kur ir dėti... Šiaip taip nupjovė, sudėjo lauke. Ten ir kūlė. Dirbo vienos moterys, seniai ir vaikai. Jauni vyrai bijojo pasirodyti, kad nepaimtų į kariuomenę. Tėvas pagal žemdirbio sąžinę „mislyk bėgt - rugius sėk!“ dar ruošėsi sėti žiemkenčius, bet... Kaip „buožėms, tėvynės priešams“, paliko tik 5 ha. Visa kita žemė ir turtas konfiskuojamas. Viską, ką tik galima, išvedė, išvežė, atidavė ir išdalino naujakuriams. Pilnas kiemas žmonių... Tvirtė liūdnei mykė palikta karvė ir prunkštė kareivių arkliokas. Motinai dingo paskutinė viltis tiek vargus sulaukti senatvėje lengvesnio gyvenimo. Ji naujos valdžios kitaip ir nevadino, kaip tik „vagys“. Abu staiga paseno, sulinko. Tėvas mostelėjo rankom ir išvažiavo iš namų. Tikėjosi Anykščiuose pas seserį pamiršti savo skausmą. Kai tik vėl pasirodė Kavarske, tuoj suėmė. Sėdėjo Ukmergės kalėjime, po to išvežė į Vilnių. Pagal 58-la straipsnį nuteisė 10 metų kalėti ir dar turtą konfiskuoti. Iš to, kas buvo likę po baisiųjų dalybų, dar reikėjo ketvirtadalį atiduoti. 1945 metų vasarą tėvą išvežė į Kazachiją, Karagandos srities Dolinkos koncentracijos stovyklom. Iš ten parašė laišką, kad „gyvena kaip Čiukšiukas“. Supratom. Mat Kavarske, kapų pakriūtėje, vienas keistas varguolis buvo pasistatęs žeminę, velėnom dengtą, mažu langeliu apšviestą. Tėvui tokios gyvenimo sąlygos, sunkus darbas ir šalčiai jau pirmą žiemą palaužė sveikatą. Dievulis jam tik metelius teskyrė išbūti tokiaame pragare. Už tai, kad mylėjo Tėvynę, savo žemę ir vaikus, negi reikėjo bausti?

Motina į vieną namo galą priėmė Striogų šeimą, kurių namai per karą sudegė. Kai jie išsikraustė, ten atidarė taupomąją kasą, o buhalteriu dirbo Deveikis.

Apolonija vėl prakaitavo ant likusių 5 ha. Pati viena arė, sėjo ir malūnan vežė. Juk reikėjo duonos ir tėvui kalėjiman, ir kitiems, išvažiavusiems iš namų. Kartu su laisve dingo ir jos jaunystė. Buvę mylimieji ir jaunikiai vieni išdūmė į Vakarus, kiti miške ar kalėjime už grotų skaičiavo dienas. Miestelyje šeiminkavo kareivių garnizonas.

Man Ukmergės mergaičių gimnazijoje mokslai ėjosi prastai ir liūdnei. Vadovėlių nebuvo, net geografiją ir istoriją mokytojai diktavo iš užrašų. Geresni pedagogai išbėgo į Vakarus, dalis persikėlė į kitus miestus. Jau ir tarp mokinių valdžia ėmė ieškoti priešų.

Suėmė G. Puodžiūnaite, seseris A. ir M. Augūnaites, L. Biliūnaite ir kitas. Dainavau chore, šokau tautinius šokius - iš visur išėjau. Šimtadieniui ir išleistuvėms paprašiau, kad pasiūtų juodą suknelę. Amžinas gedulas... Tada dar nežinojau, kad tėvas jau buvo miręs.

1947 metais gautas brandos atestatas dar labiau padidino gyvenimo rūpesčius. Mums konstituciją dėstė J. Lebionka. Jis buvo Ukmergės rajono Švietimo skyriaus vedėjas. Visus kvietė eit mokytojauti, nes labai trūko mokytojų. Žadėjo po metų duoti siuntimus studijuoti. Pasiprašiau į Kavarską. Norėjau kiek sustiprėti, pasitaupti. Kolegos mokytojai buvo labai atsargūs prie naujo žmogaus. Tik su drauge Stase Meškauskaite, kuri jau trečius metus dirbo mokykloje, galėjau atvirai apie viską kalbėti. Mokiniai buvo geri ir stropūs. Mes labai sutardavome. Mano auklėtiniai tapo pirmaisiais Kavarsko mokyklos abiturientais. Jų gražius sveikinimus ir linkėjimus su parašais išsaugojau per visus vargo metus.

Kai rūpėjo tik darbas ir vaikų egzaminai, vėl trenkė perkūnas. Šį kartą galutinai viską išdraskė. Gegužės 20-ąją visi sveikino mane su gimtadieniu. Namai buvo pilni gėlių, o iš valdžios dovanų gavau Sibirą. Mažai ką ir išsivežti turėjome. Rūbai, kiek lašinių ir maišas duonos džiovėsių, kuriuos motina rinko juodai dienai. O ta „juoda diena“ mums tęsėsi vienuolika metų... „Sudegėm be gaisro“, pasakė motina, kai mus tris varė iš namų.

Po dviejų savaitių kelionės, išgąsdinti ir pasimetę, atsidūrėme Krasnojarsko krašte, Manos rajono Pimijos gyvenvietėje. Apie tremtį jau daug prirašyta ir pripasakota. Pridėsiu tik, kad ir tenai nebuvo visi lygūs ir vienodai kalti. Trėmė tuos, kurie buvo Amerikoje ar turėjo ten giminių. Visus, kurių šeimos nariai buvo teisti už politiką. Tuos, kurių kas nors iš šeimos buvo miške arba padėjo miškiniams. Dar nubuožinti nacionalistai, kurie priešinosi Tarybų valdžiai, ir t. t. Mums tiko beveik visi tie punktai. Popieriai, anot komendanto, blogi. Kam reikėjo registruotis kas mėnesį, kas dvi savaites, o mums reikėdavo kas savaitę pasirodyti. Rūpestį jam kėlė ir tai, kad mano vardu dažnai ateidavo 100-200 rublių. Vis reikia prašyti komendanto leidimo nueiti į Narvos paštą už 6 km. Pinigus siuntė likęs brolis ir seserys, taip pat Kavarsko mokyklos direktorius P. Martusevičius, kuris paėmė man atlyginimą ir dar išrūpino atostoginius už visą vasarą. Jau planavom taigoj nusipirkti karvę. O komendantas manė, jog tie pinigai siunčiami kelionei. Kad

neišbėgčiau ir nepridaryčiau jam bėdos, sugalvojo man tremtį tremtyje:

- Pasiruošk po trijų dienų išvažiuoti!

Kur, kam, kodėl - nieko nesakė. Kai paskirtą dieną su maišiuku laukiau ant kontoros laiptų, niekas neatvažiavo, niekam manęs nereikėjo. Traktorius negalėjo įvažiuoti į mūsų purvynus ir nuvažiavo tiesiai miško keliu. Taip ir likau „nedatremta“.

Vėliau sužinojau, kad rinko jaunimą geologams į pagalbą. Grįžę po dvejų metų buvo patenkinti darbu su mokslininkais.

Be mokytojos Stasės Meškauskaitės-Kisielinės, kuri ramino mus savo laiškais ir siuntiniais, didelė staigmena buvo iš Kavarsko vaistinininko J. Rimkevičiaus gauti du siuntinėliai, pridėti vaistų ir tvartomosios medžiagos. Nudžiugino ir mokytojos Valės Šleikuvienės siuntinys. Bijodama įtarimo, ji viską suruošė ir atsiuntė sūnaus Algirdo vardu.

Nuvažiavus tremtin dar pirmą rudenį reikėjo pasirašyti, jog atvažiavom savo noru. Šaltu veidu komendantas aiškino, kad jokių gaudymų, trėmimų ar prievartos nebuvo. Sugalvojome ir atvažiavome „po sobstvennomu želaniju“. Už tai ir pasirašykite! Sveiku protu buvo nesuvokiami tokie išvedžiojimai. Žmonės pyko, nervinosi, bet vis buvo šaukiami. Galų gale supratę, kad tai pasityčiojimas, numojo ranka ir kreivaliojo pavardes.

Pačios stipriausios merginos, kraudavusios iš vagonų sienojus, viena po kitos pradėjo sirgti. Apolonija išsivėmė, padejavo pilvu susirietusi, o paskui pagelto kaip puriena. Felčerytė pasakė, kad tai „želtucha“ - gelta. Davė tablečių, lašelių, liepė laikytis dietos. Kokia dieta, kad šaukšto nuryti negalėjo. Kas burnon, tas iš burnos. O dirbti, kai temperatūros nebuvo, vis tiek varė. Kuo tolyn, tuo blogyn. Motina, matydama, kaip Apolonija sulyso, vis aimanavo: „Nebemins ji jau dobilo, nebemins...“ Baisus nujautimas draskė širdį. Atvažiavo sveika kaip ridikas, greita kaip vėjas. O po trejų metų jau giltinė tyko. Tame krašte buvo lietuvių medikų Čirvinskų šeima. Žmona - dantų gydytoja, o vyras - visų ligų specialistas. Nuvažiavom pas jį ir prašom gelbėti.

- Pati išgelbėsi, jei gausi tų vaistų, - pasako man, duodamas receptą. „Campolon“ - vienintelis vaistas. Gydytojas įspėja, kad jo yra tik Krasnojarske ir dar ne kiekvienoje vaistinėje. Kaip išsirašyti komendanto, kad išleistų? Kaip prisikasti iki miesto apie 300

kilometrų, juk niekam to recepto nepatikėsiu?.. Kada parvežiau vais-tus ir pradėjau leisti, jau po trečios ampulės sesuo nusišypsojo, po to ir visai pasveiko.

Vėl šaukė pasirašyti, kad atvažiuome į Sibirą visam laikui. Ko-mendantas vis kartojo: „na večno, na vsiu žizn“. Čia juk ne juokai. Kaip toje pasakoje - „užrašyti velniui dūšią“. Atvažiuoti čia savo noru ir visam gyvenimui?! Žmonės kratėsi iš paskutiniųjų to pasi-rašymo. Ginčijosi, slėpėsi, kad nerastų. Šaukdavo naktimis, keldavo miegančius, sergančius, prikalbinėjo, gal ir žadėjo. Palaužė pirmuo-sius. Ir vėl tremtiniai drebančiom rankom ėmė plunksnas. Taip prie-vartaujami, lyg ir įtikėjo tuo vargu. Pradėjo statytis namus, ieškoti daugiau žemės, net šeimas kurti. Tai buvo žiauri gyvenimo realybė.

Į mūsų šeimą atėjo gyventi mano vyras Aleksandras Jankaus-kas, kilęs iš Anykščių rajono Viešintų apylinkės Akmenos dvaro. Jį ištrėmė vienui vieną, nes motina su dukterim Elena ir sūnum Sta-siu jau buvo ištremti 1941 m. į Jakutiją, prie Laptevų jūros. Gavom kiek didesnę pastogę, su malkom ir su šieniu buvo lengviau. Susi-laukėm dviejų dukryčių: Reginos ir Virginijos.

Apolonijos vyrų tapo našlys Juozas Petrulis nuo Subačiaus. Jis 1941 m. buvo ištremtas su šeima į Altajaus kraštą. 1946 m. iš ten pabėgo į Lietuvą. Greit juos sugavo ir pasodino į kalėjimą. 1948 m. vėl ištrėmė - į Krasnojarsko kraštą. Žmona gimdydama mirė. Liko maža dukrytė Audrutė. Su antrąja žmona susilaukė sūnaus Rimanto.

Po Stalino mirties pasigirdo geresnių naujienų. 1955 m. Krasno-jarske pasitikau iš Kavarsko atvažiavusią mokytoją Stasę, kuri išplaukė Jenisejumi į šiaurę pas savo vyrą Vincą Kisielių.

Greit sužinojome ir apie Amerikon nuvažiavusią Genovaitės šeimą. Pradėjome gauti iš jų laiškus ir siuntinius. Atsigavome kūnu ir dvasia. Jautėme, kad ledai politikoje jau tirpsta.

1956 m. vasarą iš Lietuvos mūsų aplankyti atvažiavo sesuo Ona. Kai ūkį išdraskė, o mus ištrėmė, ji prisiglaudė pas Mariją Šiauliuo-se. Visas jos kartos jaunimas jau buvo išblaškytas ar žuvo. Jaunystės džiaugsmo ir šviesių dienų - kaip nebūta. Turėdama geras rankas, ji apsiuvo ir puošė visą giminę. Dirbo teatre siuvėja-modeliuotoja. Grįžusi namo, ji gyvu žodžiu papasakojo apie mūsų gyvenimą.

Išleido į Lietuvą Stakėnų šeimą, jų vyras buvo tarnavęs Raudo-nojoje armijoje ir turėjo medalį. Ir mes sugalvojome prašyti moti-nai medalio už vaikus. Medalį atsiuntė, dar ir knygutę su Vorosiło-

vo parašu. Tada pareikalavome, kad paleistų iš tremties. 1957 metų gale paleido, tik be teisės sugrįžti Lietuvon. Gal dėl to, kad mūsų popieriai buvo prasti ar medalis ne toks. Dabar jau motina pasakė: „Kaip gerai turėti daug vaikų“. Vos tik orai apšilo, ji ir išvažiavo. Juk visus tuos metus kalbėjo, kad pėsčia pareitų Lietuvon, jei tik leistų. Bijojo numirti Sibire.

Ne tik mums, bet ir mūsų vyrams durys į Lietuvą buvo užtrenktos. Tačiau giminės visaiip drąsino, kvietė ir ragino. Ir pasiryžom! Sibire paskutinę naktį, laukdami sunkvežimio, nakvojome pas buvusį Kavarsko viršaitį Feliksą Kalibatą, atvažiavusį iš lagerio prie šeimos.

1959 m. balandį mes, vargo ir ligų iškamuoti, su mažais vaikais išlipom Šiaulių traukinių stotyje. Laimė, kad papuolėm savųjų globom Dideli buvo jų norai ištraukti mus iš nelaisvės ir vargo. Mūsų grįžimas, neturint teisės ir leidimo gyventi Lietuvoje, galėjo pakenkti jiems visiems, jų darbui ir ateičiai.

Marijos šeima sąžiningai dirbo ir nekliuvo visoms valdžioms. Augino du vaikus: Nijolę ir Visvaldą. Jos vyras Kazimieras Petraitis suorganizavo mūsų priregistravimą. Milicininkas už kyšį laikinai prirašė mus pas savo tėvą rajono užkampyje. Tada pasiuntėm prašymus Tarybų Lietuvos valdžiai, kad leistų gyventi savame krašte. Tik po metų atėjo leidimas gyventi Lietuvoje, išskyrus penkis didžiausius miestus ir rajoną, iš kurio buvome išvežti.

Kada mes grįžome, Jonas dirbo Šiaulių miesto Statybos ir projektavimo institute viršininku. Buvo vedęs Pedagoginio instituto dėstytoją Liliją Strepekaitę, kilusią iš Panevėžio. Augino dvi mergaites: Rūtą ir Aušrą. Abu jie kiek tik galėdami rūpinosi mūsų pastoge, darbu ir ateitimi.

Kibom ir mes į darbą, nagais ir dantimis kabinomės už Lietuvos. Žinodami „savo vietą“, visą laiką išdirbom darbininkais. Aš - Televizorių gamyклоje, Aleksandras - įstaigoje. Savo pažiūrų ir priešišku mo sovietų valdžiai niekur negalėjome nuslėpti - kaip kosulio.

Apolonijos šeima įsikūrė prie Panevėžio, Staniūnų tarybiniame ūkyje. Ji dirbo melžėja, vėliau paukštyne. Sulaukė Atgimimo, pasidžiaugė Lietuvos Nepriklausomybe. Mirė sunkios ligos palaužta. Vyras dirbo šaltkalviu, užgeso staiga nuo infarkto.

Motina taip ir mirė, neperžengusi savo namelių slenksčio. Nors gyveno gražiuose sūnaus pastatytuose namuose, bet atvažiavusi į

Kavarską, eidama ta gatve, sakydavo: „Stengiuosi nežiūrėti“. Taip nusisukama nuo žaizdos, nuo skausmo.

Tėvas už savo meilę Tėvynei ir žemei sumokėjo ankstyva mirtimi Gulago stepėje. Mus augindamas, vis kartodavo: „Eikite, dirbkite, vaikai, jums viskas liks!“ Nieko neliko iš to, ką uždirbome ir užgyvenome. Išėjome kaip stati arba su maišiukais. Bet liko kažkas daugiau už turtus, už pinigus, už auksą. Tai išugdyta meilė darbui, stiprus pareigos jausmas ir noras padėti kitiems.

Be brolio ir seserų pagalbos Sibiro šalčiai ir visa tremtis būtų buvusi daug sunkesnė. Kiekvienas iš mūsų galėtų pasakyti: „Kaip gerai, kad mūsų daug“. Ligoje ir nelaimėje nesijautėm vieniši. Po tų karo bei pokario sukrėtimų ir giminės išdraskymo visi atsiga- vom, prasigyvenom, išmokslinom vaikus.

Atgimimą sutikome su ašarom akyse. O Nepriklausomai Lietu- vai dirbs mūsų vaikai ir anūkai, kaip mūsų tėvai ir mes vaikystėje.

Gintaras VAIČIŪNAS

Mūšis prie Veršelių miško

(1944 m. rugsėjo 14 d.)

Partizaninio karo pradžioje (1944-1945 m.) Kavarsko valsčius priklausė Ukmergės apskrčiai. Sovietų saugumo duomenimis, 1944 m. spalio mėn. Ukmergės apskrityje veikė 1200 partizanų. Palyginti su kitomis Lietuvos apskritimis, partizanų skaičius Ukmergės krašte buvo didžiausias.

1944 m. liepos - spalio mėn. Kavarsko valsčiuje susikūrė 6 partizanų būriai: Antano Jogėlos-Ažuolo, Broniaus Sudeikio-Čigono, Petro Semėno-Jaguaro, Jono Raudonikio-Patašono, Antano Juzakėno-Liūto ir Broniaus Šešlausko. Kiekvieniame būryje buvo apie 30 - 40 partizanų. Vien tik iš Mackeliškių kaimo į mišką išėjo 32 vyrai; dauguma jų susitelkė P. Plechavičiaus rinktinės savanorio Broniaus Sudeikio-Čigono vadovaujamame būryje. Šiam būriui taip pat priklausė ir Dečionių, Dvarelių, Maželių, Veršelių kaimų vyrai.

Čigono būrys susikūrė 1944 m. rugsėjo pradžioje. Tuo metu jame buvo 23 vyrai. Ginklus turėjo ne visi, todėl vadas B. Sudeikis nutarė užpulti Kavarsko sribus ir taip apginkluoti būrį.

Partizanų paprašytas žmogus pranešė Kavarsko sribams, kad

Veršelių miške nelegaliai varoma naminė degtinė. Tikėtasi, kad į mišką bus atsiųsta keletas sribų, kuriuos partizanai lengvai nuginkluos.

Tuo metu į Kavarską buvo atvykusi NKVD pasienio kariuomenės 95-ojo pulko kareivių kuopa, vadovaujama pasienio užkardos vado pavaduotojo NKVD vyr. leitenanto S. Charaševičiaus, kuris su 15 kareivių išvyko į Veršelių mišką.

Partizanai miško pakraštyje surengė pasalą, tikėdamiesi, kad sribai pasirodys nuo Veršelių kaimo pusės. Bet enkavedistai iš pradžių atvyko į Mackeliškių kaimą ir iš ten - visai iš kitos pusės, nei buvo laukiami, pasuko link Veršelių miško. Jie ėjo atvirai, be žvalgybos, todėl susidūrimas su partizanais abiem pusėms buvo netikėtas. Tiesa, partizanų pozicijos buvo geresnės - juos dengė didelė rąstų rietuvė.

Kautynės prasidėjo 15.30 val. ir truko daugiau nei 3 valandas. Pirmieji ugnį atidengė partizanai. Enkavedistai, vienas kitą dengdami, trumpais perbėgimais artėjo prie pasaloje tykančių partizanų, kurie taikliais šūviais guldė priešus. Pirmas prie partizanų pozicijų atsidūrė NKVD vyr. leitenantas S. Charaševičius ir buvo nukautas - jį kliudė L. Sudeikio-Klajūno paleista kulkosvaidžio serija. Mūšyje partizanai nukovė 95-ojo NKVD pasienio pulko eilinius Komarovą, Kovalenko, Kručiną, Radionovą ir sunkiai sužeidė eilinį Kremnevą, kuris pakeliui į ligoninę mirė.

Partizanams A. ir B. Pivorams pavyko kareivius apeiti iš šono. Šie, likę be vado ir patekę į kryžminę ugnį, pradėjo trauktis. Dalis partizanų mūšio įkarštyje nepastebėjo, kad iš šono šaudė savi, ir pagalvoję, jog priešai sulaukė pagalbos, nusprendė pakeisti pozicijas. Taip besitraukiančių kareivių buvo nušauti 4 partizanai: Petras Brigackas iš Veršelių k., Juozas Šilaika iš Maželių k., Juozas Vildžius iš Dvarelių k. ir Donatas Simanonis iš Mackeliškių k.

Kautynės prie Veršelių susilaukė didelio atgarsio ir tarp priešų, ir tarp savųjų. Pirmą kartą Lietuvoje nuo antrosios sovietų okupacijos pradžios NKVD pasienio kariuomenė (o tai buvo rinktinė okupantų kariuomenė) patyrė tokius nuostolius.

Kitą dieną, t.y. rugsėjo 15-ąją, į kautynių vietą atvyko Lietuvos SSR NKVD viršininko pavaduotojas generolas P. Kapralovas. Jis ištyrė įvykio aplinkybes ir savo pranešime Lietuvos SSR NKVD ir NKGB vadams J. Bartašiūnui ir A. Guzevičiui nurodė kautynėse dalyvavusių ir žuvusių partizanų bei kareivių skaičių. Jam nepavyko sužinoti, nei kas vadovavo partizanams (jo nuomone, tai buvo

kautynėse žuvęs P. Brigackas), nei kur būrys pasitraukė po mūšio.

1944 m. rugsėjo - spalio mėn. visoje Ukmergės apskrityje žuvo 31 NKVD kariškis, 6 iš jų - Kavarsko valsčiuje. Tų pačių metų spalį SSSR NKVD vadovybė į Ukmergės apskritį papildomai atsiuntė 11 NKVD kareivių kuopų, turėjusių kovoti prieš partizanus ir gaudyti nuo kariuomenės besislapstančius vyrus. Bet ir tokia didelė karinė jėga (apie 1 000 NKVD kareivių) nesugebėjo nuslopinti partizanų judėjimo. 1945 m. vasarą Kavarsko valsčiuje veikė apie 200 kovotojų - maždaug tiek pat, kiek ir 1944 m. rudenį.

Jonas KADŽIONIS-Bėda

Algimanto apygardos partizanas

Kautynės Piktagalio pievose

1949 m. rugpjūčio 15 d., per Žolinę, gavome žinią, kad pas mus į Troškūnų girią yra atėję Andrioniškio krašto partizanai ir nori su mumis susitikti. Mes tuo laiku gyvenome bunkeryje Pusbačkių kaime, pas Petrą Radvilą. Dieną susitikti su partizanais išėjo civiliai apsirengęs Juozas Šilaika-Šviedrys. Buvo sutarta, kurioje miško vietoje jie apsistos, kad naktį galėtume juos rasti.

Sutemus iškeliavome ir mes. Pakeliui iš gyventojų gavome maisto ir naktį jau buvome stovykloje - Troškūnų girioje, netoli Pašilvio (toks miško vietovės pavadinimas).

Atėjome septyni: Anicetas Simanonis-Sigitas, Jonas Butkus-Karklas, Antanas Blauzdys-Konkurentas, Aleksas Velanis-Tigras, aš ir Malvina Gedžiūnaitė-Sesutė. O Juozas Šilaika-Šviedrys, kaip minėta, jau buvo atėjęs dienos metu.

Mūsų laukė šie partizanai: Antanas Starkus-Montė - Algimanto apygardos vadas, Albinas Kubilius-Rūgštymas, Alfonsas Vildžiūnas-Vijoklis, Albinas Milčiukas-Tigras, Bronius Strolė-Vėtra, Vytautas Magyla-Vairas, Povilas Tunkevičius-Kastantas ir Jonas Marcinkevičius-Jokeris.

Stovykla buvo įrengta Piktagalio krūmuose (netoli Rezgių gyvenvietės), prie gyventojų Dėjo sodybos.

Dauguma partizanų jau buvo gavę ne vieną kovos krikštą, buvo patyrę ir drąsūs. Jautėmės gana saugūs, kadangi susirinko nemažas būrys, ir visi ginkluoti automatais. Pavojus kiltų tik išdavystės ar „miško valymo“ atveju.

Aptarus visus partizaninės kovos reikalus, Montė ir jo vyrai rugpjūčio 16-osios vakare jau buvo pasiruošę grįžti į savo kraštą.

Mūsų - Butageidžio kuopos - vadas Tigras paprašė svečių, kad dar vienai dienai pasiliktų. Nuramino, kad čia saugu, apylinkės išžvalgytos, net ryšininkai Kavarske buvę: visur tyku, ramu. Svečiai pasiūlymą priėmė. Vakare pas pamiškės gyventoją Kazį Šakalį buvo iškūrenta pirtis. Išsiprausėm, pavakarieniavom ir sugrįžome į savo „rūmus“. Trys partizanai buvo pasišovę nueiti į Repšėnų kaimą, bet Kastantas savo sumanymo atsisakė; į kaimą išėjo tik Šviedrys su Vairu. Pasilikusieji, sulindę į šieno patalus, dar ilgai šnekučiavosi, dalijosi patirtais išgyvenimais bei rūpesčiais, kurių partizanaujant tikrai netrūksta.

Ateitis visiems buvo neaiški: juk nuolat grėsė mirtis. Nors gyvenime prie visko prisitaikoma ir su viskuo susitaikoma, tačiau mes, partizanai, buvome tokie pat žmonės, kaip ir daugelis - su savo dorybėmis ir silpnybėmis, su troškimu gyventi, su laimės ir baimės jausmu...

Jau gana vėlyvą vakarą išgirdome tolimą mašinų burzgimą. Partizanus šie garsai sudomino. Tigras patikino, kad čia burzgia traktoriai, vykdydami penkmečio planą, nes tuo metu iš tiesų buvo ariama ir naktimis.

Kiek aprimę, šia tema lyg nebekalbėjome, nors nerimo nuosėdos pasiliko. Miško pataluose gulėjome trise: aš, Sesutė ir Karklas. Prieš užmigdamas Sesutei pasakiau: „Jeigu rytoj kas nors atsitiktų, stenkimės būti greta vienas kito“. Pagaliau kalbos pradėjo tilti, ir pamažu visi nukeliavome į miego karalystę...

Vėliau, jau po visų lagerio vargų, teko sužinoti, kad tą lemtingą naktį ne visų miegas buvo ramus.

Anicetas Simanonis-Sigitas pasakojo, kad naktį jį pažadino nepažįstamas balsas ir ragino: „Greičiau išeikite iš čia!“ Prabudęs nustebo: „Kas čia? Juk aplink visi ramiausiai miega“. Netrukus vėl užsnūdo, bet tas pats balsas vėl jį įsakmiai paragino: „Greičiau išeikite iš čia!“ Sigitas, pažadinęs Tigrą, pasidomėjo: „Ar jūs manęs nekėlėte?“ Tigras atsakęs: „Ką tu čia sapnuoji, miegok“. Sigitas užmigo, o kai buvo pažadintas trečią kartą - jau ne sapne - išeiti buvo per vėlu...

Dabar sugrįžkime į 1949 m. rugpjūčio 17-osios rytą. Vos pradėjus aušti, mane pažadino iš kaimo sugrįžę Šviedrys ir Vairas. Šviedrys paprašė, kad leisčiau jį į savo vietą numigti, o aš pabūčiau sargyboje. Atsikėliau, o Šviedrys krito į šiltą mano guolį.

Palikęs saldžiai miegančius brolius, paėjau tolėliau nuo stovyklos, paskendęs savo mintyse. Kartais bandydavau kurti eiles, kurios tarp kaimo jaunimo pavirsdavo partizaniškomis dainomis. Taigi ir ši kartą, išsiėmęs iš planšetės popieriaus, atsisėdęs ant kelmo ieškojau rimų. Tačiau galvoje neskubėjo rinktis žodžių pynės... Tylu, ramu. Miškas kaip pasakoje, o mintys nesiriša, ir gana. Užsirūčiau ir dūmijau sau, žvelgdamas į miško gilumą. Toje vietoje kaip tik buvo raistas, brūzgynai. Ir štai įstabioje ryto tyloje išgirdau labai silpną krebždesį: atrodė, kad paukščiams tupiant lūžta šakelės. Sukrebžda tai šen, tai ten... Ir vėl tylu dar snaudžiančio miško gilumoje... Kas čia galėtų krėsti tokius pokštus? Ir dar keisčiau, kad traškėjimas vis artėja ir garsėja. Pasidarė įdomu: kas čia taip atkakliai atitreška?

Baimės nė trupučio: juk ką tik parėjo vyrai iš kaimo, sakė - visur ramybė. Tikriausiai, nusprendžiau, šernai grįžta iš naktinės medžioklės. Man su šernais teko susidurti 1948-ųjų rudenį. Tada gal septyni užplūdo stovyklą, bet triukšmo buvo mažiau. O dabar, matyt, labai daug ateina...

Įsitikinęs, kad „traškėtojai“ tuoj tuoj pasirodys, dėl viso pikto parbėgau į stovyklą ir ėmiau spardyti vyrų padus. Partizanai labai gerai žinojo, kad tai rimto pavojaus ženklas. Sukilusiems spėjau paaiškinti, kad štai nuo tos pusės kažkas atitreška ir jau tuoj bus čia. Montė pažiūrėjo į laikrodį ir rankų mostu parodė, kad mums reikia plačiau pasiskirstyti.

Staiga išlindo ir „šernas“, tik rusiškas, su penkiakampe, ir suspiegė: „Bandit, bl..., stoj!“ Suprantama, šios komandos niekas nepaklausė, o keikūnas ir kiti „burliokai“ buvo priversti sugulti, nes pavaišinom automatų papliūpom. „Traškėtojai“ kiek aprimo, bet ne galutinai. Juk jų gausybė, kaip toj dainoj: „O kolonos vis ėjo ir ėjo“... Čekistai, išlavinti žudikai, vėl atidengė į mus stiprią ugnį.

Pirmieji iš tos ugnies pasitraukė Vairas, Karklas ir Sesutė. Partizanai buvo perkirsti į tris grupes. Šeši, kurie traukėsi į šiaurę, Troškūnų link, išbėgo be jokių kautynių, išskyrus susišaudymą stovykloje. Sunku pasakyti, ar nebuvo spėta apsupti, ar iš baimės priešai nematė besitraukiančiųjų. Bet tiesa tai, kad Kastantas, Vėtra, Jokeris, Vijoklis ir abu Tigras kaip ėjo, taip ir išėjo be jokių kliūčių.

Į pasalą pirmiausia pateko Sesutė, Vairas ir Karklas. Jiems bėgant per aikštelę, prapliupo ugnis. Sunkiai sužeistas Karklas Sesutei spėjo šūktelėti: „Paimk mano automatą, aš nusišausiu!“ Dar prašęs pasakyti žmonai kažkokius adresus, bet Sesutė tolesnių jo žodžių

neišgirdusi. Išgirdo tik pistoleto šūvį, kuriuo Karklas bandė nutraukti savo gyvybę; deja, nesėkmingai: persišovė veidą ir buvo paimtas gyvas. Po didelių kančių mirė Anykščių tardymo kameroje.

Sesutė su Vairu išbėgo tiesiog per kulką lietų. Apsupties žiede likome šešiese: Montė, Rūgštymas, Šviedrys, Sigitas, Konkurentas ir aš. Dabar jau visi supratome, kad esame išduoti ir apsupti. Iš mirties kilpos išsigelbėjimas tebuvo vienas - pralaužti žiedą. Tebebuvo visai netoli stovyklos: aiškiai girdėjosi „burliokų“ šūkaliuojimai, keiksmi, tai šen, tai ten - šūvių papliūpos. Matyt, šaudyta norint sukelti paniką, kad mes kuo greičiau trauktumės nuo jų link vieškeliuko, kur patektume į pasalą ir be jokios rizikos būtume sumedžioti. Čekistai šūviais mus ragino, o ir patys skubėjome - gal tas kelias dar nespėtas apgulti? Net jeigu ir apgultas, vis tiek mums vienintelė belikusi išeitis - veržtis.

Besitraukiančius mus pastebėjo iš paskos sėlinantys kareiviai, bet nešaudė. Suprantama, ne iš meilės: žinojo, kad partizanų kulkos irgi ne iš molio, be to, matė, kad mes skubame jų trokštama kryptimi - tiesiai į spąstus. Tai žinojome, bet vis tiek ėjome... Dar turėjome šiek tiek vilties...

Priartėję prie vieškeliuko sugulėm. Montė garsiai davė komandą: „Pirmyn!“ Šaudydami ir šliauždami bandėme pralaužti apsupties žiedą. MGB-istai mus pasitiko uraganine ugnimi. Nuo kulų krušos krito medžių šakos, šūvių papliūpos susiliejo į vieną ištisinį kauksmą... Nebuvo jokios baimės. Lyg į šaltą vandenį būtum įstumtas: nebėr kada drebėt, nes reikia sutelkti visas jėgas, kad pasiektum krantą. Taip ir kautynėse: dirbam atsakingą darbą - ir jokių pašalinių minčių. Vyksta dvikova tarp gyvenimo ir mirties.

Pirmiausia dešinėje nutilo Sigitas kulkosvaidis. Šalia savęs pamatė žuvusį Šviedrį: guli aukštiekninkas, krūtinė pasrūvusi krauju, ginklo buožė kulų nukirsta. Kautynės dar tęsiasi, bet jėgos jau labai nelygios. Kulų spiečiui zvimbiant virš galvų, pasigirsta Montės komanda: „Atgal!“

Kai atsitraukėme nuo vieškeliuko, į mus nebešaudė, šaudė tik krūmuose, pievose (ten buvo Narbutų ir Piktagalio kaimų pievos ir krūmai, iš viso apie 100 ha). Pamatėme, kad su mumis nebėra Sigitas. Šaukėm, laukėm, bet veltui. Supratome: nebėra amžinai...

Montė irgi pabučiavo kulka - tiesiai į galvą, bet lietė tik odą. Tarytum vinimi braukta per viršugalvį - likęs raudonas įbrėžimas.

Likome keturiese. Planas nesikeičia: veršimės per vieškeliuką, tik kitoje vietoje. Prisipildėme apkabas šovinių - nebėra ko laukti.

Dabar jau pasidarė baisu: vėl reikės grįžti į pragarą, iš kurio tik ką ištrukome. Bet tokia tikrovė - nenori, o eini.

Vėl bandome laimę. Prišliaužę prie vieškeliuko, „prakalbinam“ mūsų laukiančius. Atsiliepė visi iš karto: tik pliekia - būk sveikas! Jau čia prasti pyragai: reikia, kol dar nevėlu, vėl trauktis atgal. Atsitraukėme laimingai.

Ką dabar daryti? Numetam batus: vis lengviau bus šliaužti. Tik Konkurentas nemeta, sakydamas: „Aš pilnapadis“. Aplink šauda, trata - pilni krūmai čekistų. Nešauda tik nuo vieškeliuko. Čia, kol jų neišjudini, tylu. Panašu, kad dabar jau dainelė prie pabaigos... Sakau Konkurentui: „Blogai, Antanai“, o Konkurentas, kilęs iš Alukėnų, raguviečių tarpe man atsako: „Nieke bėdų“. Suprantu, kad niekai čia maži, tačiau toks atsakymas suteikia truputėlį vilties ir pasitikėjimo.

Kitoje vietoje bandome dar kartą „pažadinti“ užkardą. Pasirodo, priešai nemiega, tik kantriai laukia. Bandymas jokių prošvaisčių nepaliko, teko atsitraukti. Visi šlapį, purvini, sukaitę - jau kelios valandos šliaužiamo... Ir kur nušliaužėme?

Čia, šioje vietoje, mūsų pievos. Kiekvienas kelmelis man žinomas, tad pasiūlau išeitį: „Netoliese yra tiltelis per vieškeliuką, o aplink bala. Baloje raudonieji nenugalės. Be to, joje auga mažos eglutės, tai ir priedanga būtų nebloga. Ten dar kartą reikia pabandyti“. Mano pasiūlymui niekas neprieštaravo. Taigi pirmyn ir kuo greičiau!

Labai atsargiai artėjame prie tiltelio. Ėjome beveik kojom žemės nejausdami - lyg minų lauku. Žinojome, kad kiekviename krūme gali būti enkavedistų lizdas. Nuojauta pasitvirtino: Konkurentas pamatė „gyvą krūmą“ ir krisdamas ant žemės mostelėjo ranka. Kritome - ir ugnis! Čekistai tikėjosi mus prisileisti dar arčiau aikštelės, o tada jau būtų be vargo visus sumedžioję.

Šį kartą patekome į kryžminę ugnį. Ką tai reiškia, aiškinti, manau, nereikia. Šaudė iš rytų pusės, nuo vieškeliuko, ir iš šiaurės. Likome tiesiog plynoje aikštelėje. Reikėjo žūtbut persiristi per įkalnę į slėnį, kuriame kulkos jau būtų mažai pavojingos.

Kadangi į priekįėjau pirmas, tai dabar likau paskutinis. Matydamas, kaip dulka žemė aplink mane, bijodamas, kad štai sužeis ir paims gyvą, ryžausi nelaukti, kas bus toliau, o padaryti taip, kad gyvas nepatekčiau į priešo rankas. Atsidūrus beviltiškoje situacijoje, visų partizanų vienintelis troškimas - nepatekti gyvam.

Jau prisidėjau pistoletą prie smilkinio, liko tik paspausti. Pakėlęs akis lyg atsisveikinau su pasauliu. Staiga netoliese pamačiau Montę. Vėl švystelėjo viltis, ir visas jėgas sukaupęs ėmiau šliaužti prie jo. Laimingai persiritome per įkalnę į išsigelbėjimo slėnį. Kiek nedaug reikia, kad prarastum viltį ir vėl ją atgautum... Išsigelbėjome. Bet ar ilgam?

Dabar jau visiems aišku, kad prasiveržti nebepavyks, nors sveiki ištrūkome iš giltinės glėbio. Kulkos kliudė tik mano švarko nugarą.

Visi susirinkome į paskutinį pasitarimą prie nedidelės eglutės. Jau maždaug keturias valandas žaidėme su mirtimi ir priėjome liepto galą.

Pirmas pradėjo kalbėti apygardos vadas Montė: „Tokiose kautynėse, iš kurių nebėra vilties prasiveržti, esu pirmą kartą per visą partizaninės kovos laikotarpį. Kadangi baigiasi šoviniai, vienintelė išeitis mums visiems - nusišauti.“

Pirmasis šiam pasiūlymui pasipriešinau aš, nors tik prieš keletą minučių ir be pasiūlymo buvau sumanęs tą patį. Mano minčiai pritarė Konkurentas: „Šautis patiems nereikia, tegu priešas nušauna. O gal dar bent vienas ir ištrūksim?“

Montė apsisprendė: „Tada visi pasiruoškime, pripildykime apka-bas šovinių ir vėl eikime prie vieškeliuko“.

Taip ir padarėme. Konkurentas pirmasis trenkė iš dešimtšūvio, ir prasidėjo lemiamoji kova. „Ivanai“ ėmė rodyti savo galybę - šaudė labai smarkiai. Be abejo, šovinių jiems netrūko.

Montė pradėjo pliekti atsistojęs - mat stačiam geriau matyti priešų šaudymo lizdai (kada šaudoma, kyla dūmai). Bet tokiu atveju mirtis garantuota.

Tačiau šitaip Montė nutildė „nenugalimuosius“! Kaip šiandien matau aukštą, liekną vyrą pilkos spalvos uniforma, basą, be kepurės, stovintį prie ką tik mirtį nešusio vieškeliuko ir garsiai tarantį: „Gana! Šitie daugiau nebešaudys!“

Mums bėgant per keliuką, čekistai jau nebešaudė. Tik paskui vėl pradėjo, bet mums tas šaudymas jau buvo nebepavojingas: priešas pyškino iš pasimetimo ir panikos.

Iš mirties katilo ištrūkome, bet atsidūrėme miško, nors ir didelio, pakraštyje. Čekistai galėjo persigrupuoti ir imti mus persekioti, užblokuodami kelią į miško gilumą. Mums reikėjo skubiai perbėgti maždaug kilometro pločio aikštelę, skiriančią nuo miško tankmės.

Montė iš šakelių padarė „burtą“ ir paaiškino, kad tas, kuris

ištrauks trumpiausią, turės eiti per aikštelę. Kadangi buvau šalia Montės, tai ir nenorėdamas pastebėjau „laimingąjį“.

Montė man pakišo pirmajam traukti burtą. Viskas vyko žaibiškai, ir man apsisuko galva. Traukdamas jutau savotišką sąžinės priekaištą, kad stebėjau, todėl ir išsitraukiau trumpiausią. Pajutau, kad Dievas nubaudė mane už nesąžiningumą. Išėjau į aikštelę su dvigubu nerimu. Tokiais momentais jokių atsisveikinimų ar pašalinių žodžių - darai, kas reikia, ir viskas. Tik vėliau Rūgštymas pasakė: „Žmogus išsitraukė mirtį“.

Sutarėme, kad jeigu priešai pastos kelią, reikės kristi ant žemės, o draugai iš miško padės man atsitraukti. Laimė, niekas mūsų nebepersekiojo. Čekistai rinko savo nukautuosius ir užkloję brezentais vežė į Troškūnus. Kaimiečiai grįždami iš malūno sutiko tą nelabai iškilmingą procesiją.

Mes šiose kautynėse netekome trijų partizanų: Šviedrys žuvo vietoje, Karklas mirė nuo sužeidimų Anykščiuose, Sigitas, sužeistas ir be sąmonės, buvo paimtas gyvas ir nuteistas 25 metams lagerio.

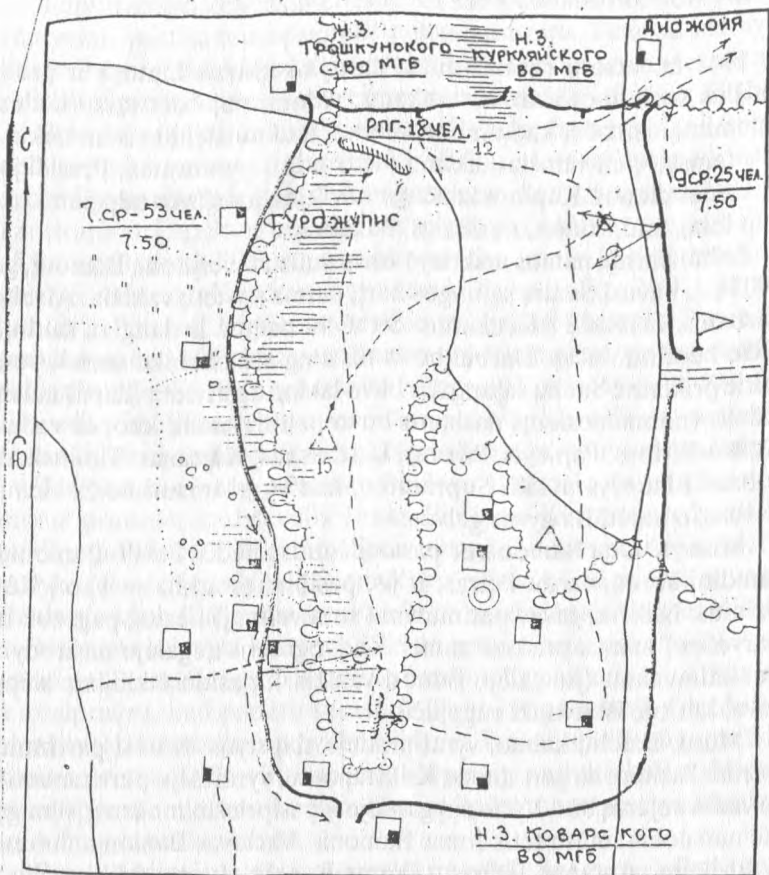
Kiek žuvo čekistų, nenustatyta: jie paprastai savo žuvusiųjų skaičių slepia. Tik iš archyvų pavyko sužinoti, kad 1949 m. rugpjūčio 17 d. kautynės čekistų įvardintos kaip „Operacija „Proval“ - operacija „Žlugimas“. Dėl jos nukentėjo bataliono vadas ir kiti aukšto rango karininkai.

Esu radęs apsupties žiedo planą: pažymėta tiksli mūsų prasiiveržimo vieta. Mus išdavė agentas „Kostas“ - legalizavęsis partizanas iš Piktagalio kaimo Silvestras Ginietis. Tokių „kostų“ Lietuvoje buvo gal kelios dešimtys tūkstančių... O kiek Lietuvoje buvo tokių, kaip Anykščių MVD kapitonas Timinskas, su šėtoniška neapykanta naikinusį Lietuvos partizanus?..

Dabar, praėjus 50 metų po šių įvykių, dažnai tenka išgirsti visokių kalbų, net iš aukštų tribūnų, prieštarinčių vertinančių pokario partizanų kovas, raginančių visiems atleisti ir užmiršti praeitį. Šlykštu klausytis demagogų, teigiančių, kad Lietuvoje nerasi žmogaus, kuris nenorėtų šaliai gero. Tai vandens drumstimas, Lietuvos žmonių mulkinimas ir nusikaltėlių gynimas - tas nuodėmių atleidimas be atgailos ir išpažinties. Visi Lietuvos „geradariai“ - tiesiai į dangų?!

Visi nuodėmių klodai gula ant didžiosios paleistuvės - Lietuvos komunistų partijos. Tai velnio apsėstų žmonių partija,ėjusi prieš žmogaus prigimtį ir Dešimtį Dievo įsakymų. Visos blogybės Lietuvoje padarytos jos iniciatyva ir palaiminimu. Kol nuodėmės bus vadinamos dorybėmis ir be atgailos veržiamasi į dangų, tol Lietuvoje dėsīs kraupūs dalykai...

СХЕМА
 столкновения подвижного отряда 3/137 сп и бой-
 цов защиты народа в р-не леса Трошкины
 /5060/ 17.8.1949г.

МАСШТАБ 1:12500

Условные обозначения:

- ЗАСЛОНЫ
- Р П Г
- ПРЕПОЛГ. МЕСТО ШАЛША БАНД.
- ДЕЙСТВИТ. " " "
- ЗАХВАЧЕННЫЙ БАНДОВСЯЗНИК

Схему составил ст. л-т АНТОНЕНКО
 ВЕРНО: ст. пно-1 опер. отдела
 КАПИТАН *О. С. Старченко*
 ЧЕРТИЛ ряд *В. С. Смирнов*

1949 metų rugpjūčio 17-ąją Piktagalio pievose įvykusių kautynių planas, rastas KGB archyve.

Vanda BANIONYTĖ, partizanų ryšininkė

Pokario laikų prisiminimai

(užrašyti Kavarske 1998 m.)

1944 m. vasarą rusams antrą kartą okupavus Lietuvą ir pasirodžius sovietinės armijos tankams, vidumi pajutom tarsi Saulės užtemimą. Atrodė, kad ji nebepatekės, kad nusileido visam laikui. Tik tamsa, vien tamsia naktimi virto mūsų gyvenimas. Prasidėjo neramios dienos. Kupinos kančių ir nevilties, jos slinko taip pamažu, taip lėtai, kad, rodėsi, nesibaigs niekad.

Ir štai kartą į namus atskriejo žinia: mūsų tėvelį Joną Banionį, g. 1903 m., buvusį Šaulių sąjungos narį, paima sovietų valdžia. Atseit, darbams. Ir išvežė į Kėdainius. Su tėčiu paėmė ir daugiau šaulių, tėčio bendraminčių. Darbai buvo tik dingstis. Surinko tuos vyrus, kurie priklausė Šaulių sąjungai ir buvo labiau apsišvietę. Taip iš mūsų kaimo vadinamiesiems darbams buvo paimti šaulių kuopos vadas Kostas Bitinas, Papievis, Pivoras, Lastauskas, Kartanas, Timinskas, Juozas Blauzdys ir kiti. Supratome, kad vyrai imami ne kokiems darbams, o kalėti iki gyvos galvos.

Mamytė Ona Banionienė pasamdė mūsų dėdės Povilo Banionio samdinį-berną, vardu Petras, ir jis, pasikinkęs arklį, nuvyko į Kėdainius. Nakčia, gavęs pasimatymą su tėveliu, jį tiesiog pagrobė ir parvežęs į namus pristatė mums. Kadangi tėtis negalėjo pasirodyti net kaimynams (jie galėjo išduoti valdžiai), pasidarė klojime slėptuvė, kurioje išbuvo iki rugpjūčio.

Mūsų, Balelių kaimo, vyrai pradėjo slapstyti. Kūrėsi partizanų būriai. Pasitarę su gen. Juozu Krikštaponiu, vyrai išėjo partizanauti į jo vadovaujamą būrį Vyčio apygardoje. Į pasipriešinimo kovą įsijungė šie narsuoliai: mūsų tėtis Jonas Banionis, Vaclovas Banionis, Juozas Vildžiūnas, Antanas Tidikis, Kostas Pupelis, Juozas Miknevičius, Kostas Rimavičius, Kleopas Timinskas, Leonas Vanagas, Jonas Bernatavičius, Marijonas Česnelis, Edvardas Strelčiūnas, Čerkauskas, Tamošiūnas, Pukas, Vingrys, Leika, Seredis, penki broliai Sauliūnai ir kiti. Metams bėgant, į partizanus išeidavo vis nauji vyrai.

Mūsų namus pradėjo lankyti sribai ir NKVD kareiviai, reikalaudami išduoti tėvelį. Mes jiems atkirsdavome sakydami: „Ko jūs ieškote namuose mūsų tėvelio? Juk gerai žinote, kad paėmėt darbams su kitais kaimo vyrais. Jūs geriau žinote, kur jį padėjote ir kur jis yra.“

Į namus tėtis pareidavo retai, nes sribai saugojo mūsų sodybą laukdami ateinančio pabėgėlio. Todėl jis užeidavo tik tada, kai įsitikindavo, jog nėra pasalos.

Taip prabėgo keletas mėnesių. Tą šaltą žiemos naktį tėvelis su septyniais partizanais apsilankė mūsų namuose. Tėtis su mamyte pasikalbėjo, pasibėdojo, kaip sunku gyventi, nes mamytei vienai reikėjo rūpintis šeima. Atsisveikinom ir tėtis iškeliaavo link šilų.

Buvo labai šalta, kelias užpustytas. Pavargę partizanai toliau eiti nebepajėgė ir, užsukę į daržinę Vėjeliškių pievose, apsistojo nakvynei. Rytą pabudę ir išėję laukan pastebėjo, kad yra apsupti NKVD kareivių ir sribų. Šoko bėgti. Mūsų tėvelis dar sušuko: „Vyrai, bėkit, aš juos prilaikysiu!“ Jam pirmajam ir teko priešų kulka. Pataikė į galvą ir vidurius. Krisdamas ant žemės dar pasakė: „Vyrai, aš sužeistas“. Pro šalį bėgdamas tėvelio pusbrolis Vaclovas Banionis pastebėjo, kad tėtis krito ant žemės aukštiekninkas, nudažydamas sniegą krauju. Po to negyvas krito kaimynas Kostas Pupelis-Parolis. Edvardas Strelčiūnas buvo sužeistas, pasislėpė ir vėliau jį pasiėmė tėvai. Jis buvo susektas ir išduotas priešams, po to nuteistas kalėti.

Tos pačios dienos pavakarę Vaclovo Banionio žmona Marytė mums pranešė, kad tėvelis Jonas Banionis-Kurmis yra žuvęs ir palikęs gulėti netoli daržinės. Tada mamytė į roges pasikinkė arklį, nuvyko į Poežerį pas Vladą Rimavičių ir paprašė, kad padėtų pavogti žuvusiojo kūną. Tačiau šis atsisakė. Teko naktį vienai vykti per mišką.

Nuvažiavusi įvykio vieton, iš karto lavono nesurado, todėl teko užteiti pas Petrą Kielą, kuris gyveno ne per toliausiai nuo tos daržinės, ir pasiprašyti, kad padėtų surasti ir įkelti į roges tėvelį. Grįždama atgal miško sutoje mamytė pasiklydo. Tamsu, siautė pūga, miško krašto nematyti. Po vidurnakčio šiaip taip pasiekė lauką. Miško pakraštyje mamytės su žuvusiu tėveliu laukė mano seserys Monika su Albina ir brolis Aloyzas.

Pamatę privažiuojančią mamytę, jie puolė ant žemės. Parkritę į sniegą verkė cypaudami, nes garsiai verkti nebuvo galima, kad kas neišgirstų, neįskųstų sribams. Tada mamytė pasuko vežimą link jų, nes suprato, kad tai vaikai jos laukia. Visi suklaupę į sniegą pašnabždomis kalbėjo poterių už amžinąjį atilsį tėvelio sielą. Išsiverkė pakilo ir pasuko link kaimyno Kazio Morkūno, gyvenusio arti miško. Jam sutikus, tėvelio lavoną paslėpė jų daržinėje, šiauduose.

Rytojaus dieną Balelių kaimo vyrams Antanui, Vytautui bei Dominykui Mikėnams ir Vytui Bujokui partizanai įsakė padaryti karstą ir nakčia palaidoti nušautąjį. Sukaltą karstą vyrai nuvežė pas

Kazį Seredį, o ten jau buvo atvežtas lavonas. Paguldė į karstą ir, lydimi Povilo Banionio, tėvelio brolio, Vytauto Mikėno ir Kazio Seredžio, naktį nuvežė į Balelių kapinaites, iškasė duobę ir palaidojo žuvusį Joną Banionį-Kurmį. Tai buvo 1945 metų sausio 15-ąją.

Slinko mūsų vargo, kančios ir liūdesio dienos. Stribų ir NKVD gaujos ir toliau nesiliovė mus lankę dienomis ir naktimis.

Mes visa šeima išitraukėme į rezistencinę kovą. Tapome partizanų Vyčio apygardos Antano Žilio-Žaibo, Vygando, Vaclovo Pauliukonio-Girėno būrių ryšininkais, rėmėjais.

Pamenu, vieną dieną pas mus atvykę stribai rado keturiolikmetį brolių Aloyzą. Sučiupo jį, varinėjo pas kaimynus, vedėsi į mišką, mušė, daužė, kankino norėdami išgauti, kur yra „banditai“ (tuo metu partizanus taip vadino). Aloyzas tylėjo ir sakė nežinąs. Tuomet stribai, padėję ant brolio peties šautuvą, šaudė, gąsdino ir mušė grasindami nušauti, jei nepasakys... Visa tai mamytė ir mes matėme iš tolo, verkėme ir galvojome, kad nušaus. Šitokie bauginimai kartodavosi gana dažnai.

Prabėgus šešeriems metams po tėvelio žūties, atėjo laikas broliui Aloyzui eiti tarnauti į sovietinę armiją. Ir ką gi - jis pasirinko kitą kelią.

Atėjus šaukimo dienai, brolis susikvietė gerus draugus ir kelis kaimynus į išleistuves. Tą vakarą mus aplankė ir partizanų būrys su vadu Vaclovu Pauliukoniu-Girėnu. Partizanų ir Aloyzo jau iš anksto buvo nutarta, kad į armiją neis. Ir tą vakarą Aloyzas su būrio vadu Girėnu pasikalbėję suderino galutinius planus.

Rytą vėl susirinko draugai ir giminės išleisti Aloyzo, nes niekas, išskyrus namiškius, nežinojo, kad į armiją jis neišeis. Su ašarom ir dideliu liūdesiu išlydėjome brolių iš namų. Mamytė palaimino jį kryžiaus ženklų sakydama: „Vaikeli, tik būk geras ir be reikalo nieko nenuskriausk!“ Aloyzas apsiverkė galvodamas, kad gal paskutinį kartą mato draugus ir savo brangią, suvargusią nuo sielvarto mamytę, seseris ir du jaunesnius broliukus.

Išėjęs į kiemą, dar kartą gerai apžvelgė namus, kiemą ir visą aplinką, persižegnojo ir sėdo į vežimą. Tuo metu niekas nedavė jokio transporto, kaip kas sugebėjo, taip turėjo prisistatyti į karinį komisariatą. 1951 m. balandžio 7 d. iš mūsų kiemo išriedėjo du vežimai - brolio palyda.

Važiuojant pro Balelių kapinaites, Aloyzas paprašė, kad sustotų. Visi išlipome ir nuėjome prie tėvelio kapo. Brolis atsiklaupė, paskutinį kartą pasimeldė, pabučiavo žemę ir pasakė: „Tėveli, aš prisiekiu, kad

mano ginklas nekils prieš Tave“. Tyliai visi pasitraukėme iš kapinių vėl sėdome į vežimus ir patraukėme link Taujėnų.

Netoli Taujėnų Aloyzas paprašė, kad užsuktume į Pamūšio dvarą, pas senelę Mortą Banionienę ir tetas Antaniną bei Stasę atsisveikinti. Užsukome ir ten. Pavažiavus gal kokį kilometrą nuo dvaro link Garbėnų kaimo, Aloyzas paprašė sustabdyti arklius. Išlipo iš vežimo, paėjęs keletą žingsnių Garbėnų miško pusėn nusiėmė kepurę ir davė atsisveikinimo ženklą. Draugai ir giminės, nesupratę kas dedasi, puolė prie jo artyn norėdami sulaikyti. Brolis prie savęs nieko neprisileido. Išsitraukė iš kišenės peilį ir tarė: „Nė žingsnio prie manęs“. Tada visi susižvalgė ir suprato, kas įvyko, suprato, kad jis toliau nebevažiuos. Mes, savieji, jau iš namų išvykdami žinojom jo ketinimus, žinojom, kur jis eina. Ir laukėme to momento. Palyda sėdo į vežimus ir grįžo atgal sutrikusi, susimąsčiusi.

Sugrįžę kieme pamatėme mamytę - verkiančią, klumpančią ir vėl besikeliančią. Ji suprato, kas įvyko ir kas turėjo įvykti. Visi tylėjome, draugai ir kaimynai, iššokę iš vežimų, tyliai išsiskirstė po namus. Pasiliko tik dėdė, mamytės brolis Juozas Kapočius nuo Raguvos. Gerai supratome, kas mūsų laukia. Dėdė mamytę išsivežė pas save, o namuose paliko tik mažesnius nepilnamečius vaikus, kad atvykę sribai su enkavedistais suaugusiųjų nerastų, o su vaikais reikalai kiti.

Praėjus savaitei po šio įvykio, mamytę ir mane pašaukė į rajono saugumą. Klausinėjo, kur brolis Aloyzas. Mes jiems atsakėme, kad išleidome iš namų į Kavarsko rajono karinį komisariatą, o toliau nieko nežinome. Mus visaip baugino, grasino pasidėję ant stalo pistoletą ir bizūną. Tuo metu manęs nemušė, tik apstumdė, o mamytei suspardė kojas. Kai tik į namus atvykdavo sribai, visuomet mamytei suspardydavo kojas. Ant kojų mėlynės niekada nenykdavo.

Aš tuo metu dirbau savo kaimo kolūkyje apskaitininke, nes valstiečiai jau buvo suvaryti į kolūkius. Dirbti mane pakvietė kolūkio buhalteris Vytas Bujokas. Apie mūsų šeimą jis viską žinojo, nes buvo pagrindinis partizanų fotografas. Be to, jo namuose buvo įrengta partizanų slėptuvė - jie čia dažnai lankydavosi. Žaibo būrio vado žmona Zofija Žilienė-Klajūnė ir ilgiau pasibūdavo, nes čia buvo saugu.

Rajono valdžia, sužinojusi, kad brolis išėjo į mišką pas partizanus, mane išvijo iš darbo. Po kokio mėnesio pašalino iš kolūkio ir visą mūsų šeimą, kaip dezorganizatorius. Atėmė duotą 60 arų priesodybinį sklypą, ganyklą. Gyvenk kaip išmanai.

O mūsų mamytė, nors ir vargų prispausta, šiaip taip vertėsi. Duonos nusipirkdavom parduodamos ką turėjome vertingesnio iš patalynės, indų ir kitų daiktų. Karvę padėjo išlaikyti eigulys Petras Bitinas, kuris mus užjautė ir suprato, nes ir jo žmona sėdėjo kalėjime, kaip partizanų ryšininkė. Jis mums davė ganyklą ir pievą miške, kad niekas nepastebėtų, jog jis mus remia. Juk mes buvome pasmerkti mirti badu kaip didžiausi tautos priešai.

Mūsų mamytė buvo labai protinga. Tuo metu turėjome bulvių sėklos. Pasitarusi su gimine Povilu Savicku, ji nutarė eiti pas kaimynus ir prašyti, kad pasodintų nors po porą vagų bulvių. Sėklos mes davėme, jų tik žemė. Beveik visi kaimynai paslaugiai sutiko. Tačiau buvo ir tokių, kurie nenorėjo, nors turėjo po du sklypus. Tiems kaimynams, kurie pasodino mums bulvių, atlygindavome darbu.

Rudenį prisikasėme daug bulvių. Tai buvo mūsų pagrindinis maistas ir badu nemirėme. Prisimenu, vieną dieną atėjęs kaimynas Lionginas Žalkauskas pamatė mus valgančius bulves su neva barščiais. O tie „barščiai“ buvo vanduo, druska, rūgštis ir svogūnas. Skaidrūs, dubens dugnas matyti. Kaimynas, paėmęs šaukštą, pasisėmė tų „barščių“, pila juos atgal į dubenį ir sako: „Vaikeliai, valgot su vandenėliu“. Mes jam nieko neatsakėme, tik mintyse džiaugėmės, kad nors tiek dar turime. Būdavo dienų, kad visai nevalgę likdavome. Iškentėme visus nepriteklius galvodami, jei Dievas davė žmogui gyvybę, tai pasirūpins ir jo egzistencija.

Prisimenu vieną jaudinantį epizodą. Kartą rudens pavakarę išgirdome šūvius. Išbėgom į kiemą apsidairyti, kas vyksta. Pamatėme nuo kaimynų Seredžių pusės atbėgantį brolių Aloyzą-Balandį, o iš paskos besivejančius sribus. Subėgome į trobą, puolėm ant kelių ir garsiai meldėmės prieš Švč. Mergelės Marijos paveikslą prašydamos apsaugoti brolių nuo mirties. Tą kartą Aloyzas sėkmingai paspruko nuo sribų kulkos, o mes kartu su mamyte pasimeldusios išėjome iš namų ir pasislėpėme rugių lauke.

Taip bėgo sielvarto ir baimės dienos. Kiekviena jų mums buvo kuo nors ypatinga.

Nerimą kėlė trėmimai. Kiekviena žinia apie vežimus mus gąsdindavo. Išeidavome iš namų. Teko nakvoti miške, malkų sandėlyje, kaimynų daržinėse, tvartuose, palėpėse. Ryta apsižvalgiusios, ar nieko nėra prie sodybos, grįždavome namo. O čia dažnai lankėsi sribai. Tardydavo, spardyavo kojas, pjudydavo šunimis.

Atėjus žiemai, partizanai pasitraukė į kitą - Didžiosios Kovos

apygardą. Per visą žiemą nebuvo galimybės susitikti su partizanais, o kartu ir su broliu Aloyzu.

Nušvito pavasario saulė. Laukuose ir miškuose pradėjo tirpti sniegas. Sugrįžo brolis kartu su kitais partizanais. Būryje buvo likę tik šie partizanai: Aloyzas Banionis-Balandis, Simonas Misonis-Žalvaris, Ignas Strelčiūnas-Husaras, Kostas Morkūnas-Nemunas, Lionginas Blauzdys-Dobilas, Petras Žalkauskas-Viesulas ir Romualdas Misonis-Gediminas.

Atėjo Kristaus Prisikėlimo šventė - Velykos. Tuo metu visi tikintieji apsivalo sielas nuo nuodėmių. Tam ruošėsi ir partizanai. Sugrįžę iš Salkavos koplytėlės po išpažinties pas kleboną Eduardą Simašką, brolis Aloyzas, S. Misonis ir I. Strelčiūnas pasiliko bunkeryje, o partizanai Morkūnas, Blauzdys, Žalkauskas ir R. Misonis išėjo į Šalkavą.

Tuo laiku šėtono apsėsta išdavikė Bronė Misonytė sugalvojo žiaurų dalyką - brolių partizanų išdavystę. Ji jau anksčiau dažnai lankėsi Kavarske. Įtardami blogus kėslus, partizanai ją perspėjo - nukirpo plaukus. Tačiau ji vis tiek nesiliovė, nes jau buvo gavusi avanso nemenką sumą pinigų iš saugumiečių. Už partizanų išdavystę jai buvo pažadėta daug pinigų.

Tą lemtingąjį anksčiau 1952 metų balandžio 9-osios rytą išdavikė Bronė Misonytė atvedė septynias mašinas, pilnas sribų ir NKVD kareivių, į Barnėnų mišką prie partizanų slėptuvės-bunkerio. Kareivių priekyje ėjo pati Bronė. Visų veiduose švytėjo džiaugsmas, kad galės laimėti gerą grobį. Tuo laiku prie partizanų slėptuvės sargybą ėjo mano brolis Aloyzas-Balandis. Jis, pastebėjęs besiarantiną priešą, davė pavojaus ženklą. Pasipylė šūviai į mūsų brolių. Kulkos pataikė į galvą, krūtinę. Krisdamas ant žemės dar ištarė paskutiniuosius žodžius: „Ak, kaip gera mirti už Tėvynę!“ Šiais žodžiais atsisveikino su pasauliu.

Apie Aloyzo priešmirtinius žodžius sužinojom iš sribų pasakojimų savo šeimoms. O sribai tyčiodamiesi sakė: „Še tau! Už kokią tu tėvynę?“

Iš slėptuvės pasigirdo brolių partizanų pasipriešinimo šūviai. Po valandos užgeso Simono Misonio-Žalvario ir Igno Strelčiūno-Husaro gyvybės. Susisprogdino...

Priešai susikrovė aukas į sunkvežimius, džiūgaudami ir dainuodami nuvežė kūnus į Kavarską ir sumetė buvusioje klebonijos daržinėje. O toje daržinėje jau gulėjo gal prieš dieną atvežti Prano Šuminsko-Pėdios ir Stasio Mumėno-Skirmanto lavonai. Toje pačioje

daržinėje, užkampyje, gulėjo dar trijų nežinomų partizanų kūnai. Iš viso jų buvo astuoni.

Per ašaras, sielvartą, dejones nebematėme nei šv. Velykų. Gal būtų buvę lengviau visą šią tragediją pergyventi, jei galėtume laisvai be baimės išsiverkti arba kam nors pasiguosti. Verkdavome, kai niekas nemato ir negirdi. O, kaip sunku buvo...

Praėjus dienai po žudynių, iš kaimo į Kavarską iškvietė Joną Kielą ir Juozą Seredį atpažinti žuvusio mūsų brolio Aloyzo Banionio-Balandžio. Apklausti kaimynai patvirtino. Iš Kavarsko grįždamas Juozas Seredis užsuko į mūsų namus ir sakė, kad klebonijos daržinėje tikrai matė nužudytus partizanus. Jie gulėję išrengti nuogai. Iš krašto - mūsų brolis Aloyzas su šypsena veide. Gal ta šypsena išliko, kai prieš mirtį tarė paskutiniuosius žodžius? Taip papasakojo kaimynas Seredis.

Mes apie šią tragediją jau žinojom, bet pasakojančio kaimyno akyse klausėmės suakmenėję ir neparodėme nė ašaros. Kada Seredis išėjo ir įkandin uždarė duris, balsu pravirkom. Aimanos, dejonės, ašaros. Bet tik kad niekas negirdėtų...

Po šv. Velykų iš daržinės partizanai buvo ištempti ir patyčioms susodinti prie sienos. Vakare, kai sutemo, sribai žuvusiųjų kūnus po keturis pririšo prie karties ir, įkinkę arklių, nutempė į pakrūmę. Ten ir užkasė.

Po poros savaičių likę gyvi partizanai Kostas Morkūnas-Nemunas, Lionginas Blauzdys-Dobilas, Petras Žalkauskas-Viesulas ir Romualdas Misonis-Gediminas užėjo pas mus. Pasisveikino, paguodė, užjautė dėl brolio Aloyzo žūties. Tada partizanas Viesulas, atsisukęs į Romualdą Misonį, pasakė: „Klaupkis prieš motiną ir atsiprašyk prisiekdamas, kad savo sesę išdavikę Bronę nužudysi!“ Tada mamytė jiems atsakė: „Kuo kaltas Romualdas, jei jo sesuo išdavikė.“

Partizanai, netekę slėptuvės-bunkerio, nebeturėjo kur prisiglausti. Tuo laiku vyko provokacijos, daugybė išdavysčių. Visi bendrai svarstėm, kur būtų saugiausią jiems apsistoti. Nebuvo jokios išeities. Ir pasiprašė, kad mes juos globotume, nes tik čia patikimiausia ir saugiausia vieta. Taip partizanai įsikūrė mūsų miške, kur išbuvo iki 1952 m. liepos 2 d.

Liepos 2-ąją sesutės Albina ir Adelė nunešė į mišką partizanams pietus. Aš tuo laiku buvau išvykusi su Lionginu Zaikausku į Traupio malūną susimalti grūdų duonai.

Kai nešdavom partizanams maistą ar šiaip kokiais reikalais

eidavome su jais susitikti, visuomet būdavom pasiruošę blogiausiam, kad, pakliuvę į sribų ir enkavedistų rankas, galėtume kaip nors pasiteisinti ir išsisukti. Būdavo, visuomet ką nors sugalvojame. Labai padėdavo mūsų protinga ir sumani mamytė, kuri buvo vadinama Partizanų Motina. Štai ir šią dieną sesutės, eidamos pas partizanus, pasiėmė grėblius, šakes, rezgines, atseit, eina šieno grėbt. Nuėjusios pas juos, susėdo apie šieno kūgį ir pradėjo pietauti. Staiga sesuo Albina išgirdo traškėjimą miške. Pažvelgus pastebėjo, kad nuo Seredžių pusės ateina sribai. Albina sušuko: „Vyrų, sribai!“ Visi nubėgo gilyn į mišką atsišaudydami. Prapliupo kulkų lietus, draskydamas medžių lapus. Įkandin Albinos bėgo partizanas Petras Žalkauskas-Viesulas, kuriam kulkos nunešė kepurę. Tada sesuo įspėjo jį, kad nebėgtų paskui ją į lauko pusę, o leistųsi gilyn į mišką.

Šiuo kartu partizanai pabėgo sveiki ir gyvi. O mūsų sesutes, bėgančias į lauko pusę, sugavo. Adelė buvo sribų sučiupta vos išbėgus iš miško, prie Simono Savicko sodybos. Albina bėgo dar toliau. Perkirto vieškelį ir pievomis lėkė į Juodgirio mišką. Sribas Karolis Mikoliūnas basas ją vijosi. Pavargęs pritūpė ir jau ruošėsi nušauti. Tuo tarpu iš pievų vežęs šieną Alfonsas Savickas pastebėjo, kad sribas į ją taikosi, ir suriko: „Albina, gulkis! Tave nušaus!“ Ši parkrito ant žemės, o K. Mikoliūnas pripuolęs šautuvo buože žiauriai ją sumušė. Abi sesutes Albiną ir Adelę, sumuštas, kruvinas, nuvežė į Kavarską tardyti. Ten taip pat kankino, mušė daužė. O jos vis tvirtina, kad atsitiktinai susitiko su partizanais atėjusios šieno grėbti, rodo visus įrankius - grėblį, šakes, rezgines. Sribai jas vėl atvedė prie to kūgio, kur užklupo kartu su partizanais. Sribai tuos įrankius bandė slėpti, kad nebūtų įrodymų, jog jos čia atėjusios šieno grėbti.

Prasidėjus Atgimimui, 1989 m. liepos 2 d. pakartotinai susirengėm ieškoti brolio Aloyzo ir kitų partizanų palaikų. Pirmą kartą, balandžio 5 d., paieška buvo nesėkminga. Iškasėme daugybę duobių kastuvais ir ekskavatoriumi, tačiau nieko neradome. Kilo mintis nueiti pas ligonį Vytautą Sudeikį, gulėjusį Kavarsko ligoninėje, ir paklausti apie užkastus partizanus, nes jo žemės sklype jie būdavo užkasami. Sudeikis mums ir parodė, kurioje vietoje kasti.

Liepos 2 d. suvažiavo visi giminės ir draugai. Vėl pradėjome kasti Sudeikio nurodytoje vietoje. Iš vakaro dar nieko neradome. Ankstų šeštadienio rytą svainis Algis Pilkauskas, nusinešęs metalinį strypą, pabėdė žemę ir pajuto, kad kažką palietė. Tada visi čiupo kastuvus. Iškasę apie pusės metro gylio duobę, atradome kaulėlius. Aš ir pasakiau: jei tik kaukolėje dantys bus, brolio Aloyzo palaikus atpa-

žinsim; be tojam buvo šauta į veidą netoli akies. Nuvalėme kaukolę nuo žemių ir įsitikinome, kad ji - brolio Aloyzo. Iš viso radome keturių partizanų palaikus, tarp jų ir brolio. Viską sudėjome ant celofano plėvelės. Vyrams liepia toliau kasti ir ieškoti likusiųjų. Jie vėl ėmėsi darbo ir visai netoli, tik truputį giliau, atrado dar penkių vyrų palaikus. Buvo aiškiai matyti, kad jie žuvę ne su mūsų broliu. Tų partizanų kaulelius sukrovėme į du celofaninius maišus ir užkasėme į žemę, kad be mūsų žinios jų niekas nerastų.

Kai darbavomės atkasinėdami palaikus, mamytę palikome namuose ir prašėme, kad ji neateitų, nes buvo labai silpnos sveikatos ir senyvo amžiaus.

Kaip tik tuo laiku į pakrūmę, netoli mūsų kasinėjimo vietos, rinkosi žmonės laidoti atrastų Butageidžio kuopos partizanų vado Antano Jogėlos-Ažuolo, Jono Dagelio-Gintaro ir Danutės Dovydenaitės palaikų. Su gėlėmis nuėjau jų palydėti. Staiga išgirdau mamytės riksmą. Padėjus gėles, puoliau bėgti. Pamačiau ją parkritusią ant žemės, klykiančią iš sielvarto ir prašančią, kad leistume pabučiuoti savo mylimiausio sūnaus Aloyzo kaukolę. Tarpusavyje pasitarę nutarėme leisti. Mamytė, paėmusi į rankas kaukolę, bučiuodama vis klausė: „Sūneli, už ką tave šitaip?..“ Visi buvome labai sujaudinti, o vyrai didžiai pasipiktinę vis kartojo, kad tai kolaborantų darbas.

Po savaitės, liepos 9 d., iškasę iš Balelių kapinaičių tėvelio ir surastus pakrūmėje brolio Aloyzo-Balandžio, Simono Misonio-Žalvario, Igno Strelčiūno-Husaro ir vieno nežinomo partizano palaikus, palaidojome Kavarsko kapinėse. Šv. Mišias aukėjo klebonas Jonas Babonas, kunigai Marijonas Savickas, Juozas Giedraitis bei Traupio, Taujėnų, Dabužių parapijų klebonai.

Albertas GRIGANAVIČIUS

Skaudi giminės dalia

Senajame Taujėnų dvare kadaise tarnavo Grigoniai. Kad jų sūnus Baltramiejus galėtų mokytis, turėjo pasivadinti Griganavičium. Yra išlikęs dokumentas, kad 1888 metais Juozapo Griganavičiaus sūnūs (Baltramiejaus broliai) Antanas ir Jonas Griganavičiai išnuomojo 56 dešimtinės žemės Pranui Griganavičiui, Juozapo sūnui. Jų sesuo Kotryna Griganavičiūtė buvo ištėkėjusi už Pamūšio kaimo ūkininko Adomo Danulkevičiaus, bet Taujėnų klebonas suklydo rašyda-

mas metriką ir užrašė „Dalinkevičius“. Jų sūnus Juozas Dalinkevičius (1893-1980) buvo įžymus Lietuvos geologas, pirmasis Lietuvos MA Geologijos instituto direktorius, ilgametis Vilniaus universiteto geologijos katedros vedėjas, profesorius, geologijos mokslų daktaras.

Baltramiejus turėjo 6 vaikus. Vienas iš jų - mano senelis Antanas Griganavičius (1867-1940) gimė Pamušios kaime, Taujėnų valsčiuje. 1882 m. baigė Ukmergės mokyklos 5 skyrius. 1889-1893 m. gyveno Radeckų vienkiemyje Taujėnų valsčiuje. Čia ištraukė į knygnešystės veiklą. Vėliau gyveno Kiklikų vienkiemyje, arčiau kito knygnešio Gylio. Iš jo gautas knygas išvežiodavo į apylinkės miestelius.

Antanas Griganavičius, vedęs Anastaziją Graužinytę (1869-1935), irgi susilaukė 6 vaikų.

Vyriausiasis sūnus Antanas žuvo I pasauliniame kare.

Antrasis sūnus Juozapas (1889-1957), vedęs Oną Pukaitę (1894-1970), gyveno Riklikuose, o nuo 1928 m. Svirnų vienkiemyje, kur su broliu Vaclovu buvo pirkę 56 ha žemės ir pasistatę namus. Visą žemę prižiūrėjo Juozapas, pažangus ūkininkas, skaitęs „Ūkininko patarėją“ bei „Lietuvos aidą“, nuolat ieškojęs ir įdiegęs naujas javų bei gyvulių veisles, taip pat naujausias žemės ūkio mašinas. Už gyvulius ir mūrinių tvartą yra gavęs Lietuvos premijų. Daugelį metų buvo Kavarsko bažnyčios komiteto pirmininkas (maršalka) ir Kavarsko akcinės bendrovės (parduotuvės) valdybos narys. Ona Griganavičienė buvo aktyvi tretininkė, platino „Šv. Pranciškaus varpelį“, „Žvaigždę“ ir kitus katalikiškus leidinius. Susilaukė 5 vaikų. Petras, g. 1923 m., mokėsis Kavarsko mokykloje ir baigęs Ukmergės gimnaziją, giedojo Kavarsko bažnyčios chore; vokiečių okupacijos metais slapstėsi nuo kariuomenės, buvo įstojęs į Plechavičiaus armiją. 1944 m. pasitraukė į Vakarus. Baigė Čikagos technologijos universiteto vakarinį skyrių, dirbo metalo apdirbimo gamykloje; dabar pensininkas, gyvena JAV.

Vytautas, g. 1925 m., mokėsi Kavarske, Ukmergėje. Baigė Anykščių gimnaziją. Buvo įstojęs į Plechavičiaus armiją Marijampolėje. 1944 m. pasitraukė iš namų į Žemaitiją, po to grįžo į Ukmergės apskritį ir čia buvo rusų kareivių pagautas, kaip nestojęs į sovietinę armiją. Varytas į Vilnių, bet pakeliui pabėgo. Metus padirbęs miško kirtėju, įstojo į Kauno kunigų seminariją. Ją baigęs, buvo Žemosios Panemunės, Raudondvario, Skirsnemunės, Bazilionių, Dotnuvos, Raseinių klebonas. Gyvena Raseiniuose.

Zigmas, g. 1927 m., baigęs Kavarsko mokyklos 5 skyrius, padėjo tėvui ūkininkauti. Dar būdamas paaugliu, atsidūrė Vokietijoje, pas-
kui Australijoje ir JAV, dirbo vairuotoju, šokių mokytoju, pats
mokėsi mechanikos, medžio apdirbimo ir administravimo, kol ta-
po medžio apdirbimo įmonės gamybos vadovu. Dabar pensininkas,
gyvena JAV.

Marija, g. 1931 m., mokėsi Kavarsko mokykloje, Ukmergės gim-
nazijoje. Baigė Šiaulių medicinos mokyklą ir dirbo med. seserimi
Šiauliuose, Kaune. Dabar pensininkė, gyvena Kaune.

Aš, Albertas, gimiau 1934 m., mokiausi Kavarsko mokykloje,
Subačiaus progimnazijoje, Radviliškio gimnazijoje, Krinčino pro-
gimnazijoje (A. Puko pavarde), Šiaulių berniukų gimnazijoje. Baigęs
Šiaulių vakarinę vidurinę mokyklą, 1953 m. įstojau į Kauno medic-
nos institutą ir tuoj buvau pašalintas už kilmės nuslėpimą. Po metų
vėl priėmė. Deja, Kaune studijuoti nebegalėjau - prikibo saugu-
miečiai, tad išvažiavau į sostinę. Su pagyrimu baigęs Vilniaus uni-
versitetą, buvau kviečiamas pasilikti asistentu VU chirurgijos ka-
tedroje, bet rektorius J. Kubilius liepė važiuoti į Varėną dirbti gine-
kologu. Matyt, Vilniuje man pasilikti neleido KGB. Nuo 1960 m.
gyvenu ir dirbu Šiauliuose, esu miesto ligoninės neurochirurgijos
skyriaus vedėjas, turiu aukščiausiąją neurochirurgo kategoriją. Pra-
sidėjus Atgimimui, pasinėriau į visuomeninį darbą. Buvau Sąjūdžio
Seimo narys, esu Neurochirurgu, Vyskupo M. Valančiaus blaivystės
sąjūdžio, Lietuvos samariečių, Knygnešių ainių draugijos valdybų
narys, „Medicinos“ žurnalo redkolegijos narys, Šiaulių savivaldybės
bendruomenės sveikatos tarybos pirmininkas.

Trečiasis Antano Griganavičiaus sūnus Vincas (1900-1938), Pir-
mojo pasaulinio karo metais iš Ukmergės gimnazijos pasitraukęs į
Voronežą, pateko bolševikų įtakon. 1918 m. įstojo į internaciona-
linį komunistinį pulką. Grįžęs Lietuvon, dirbo Ukmergėj kontržval-
gybos skyriaus viršininku, palaikydamas ryšius su bolševikais, dėl
to 1920 m. turėjo pabėgti į Rusiją, dirbo saugumo organuose; jo
žmonos gydytojos Darijos teigimu, daugiausia rengė lietuvišką pro-
pagandinę literatūrą ir turėjo aukštą karinį laipsnį (keturis rombi-
nius antsiuvus), bet 1938 06 14 Maskvoje sušaudytas kaip „tėvynės
išvadikas“. Liko dukros Liuda ir Kira.

Ketvirtasis Antano Griganavičiaus sūnus Vaclovas (1901-1940)
gimė Radeckų vienkiemy. Mokėsi Ukmergės gimnazijoje, Kauno
kunigų seminarijoje, bet ją paliko ir 1920 m. Kazanės universitete
išlaikė provizoriaus padėjėjo egzaminus. 1912 m. stojo į karo tar-

nybą, kovėsi I pasauliniame kare. Dalyvavo lietuvių karių sąjūdyje Rusijoje, už tai 1918 m. buvo įkalintas. Grįžęs Lietuvon, savanoriu įstojo į kariuomenę. 1920 m. buvo dviejų artilerijos baterijų vadas. 1920 09 23-10 14 pakliuvo į lenkų nelaisvę, iš kurios pabėgo. 1922 m. baigė aukštuosius karininkų kursus, o 1924 m. - generalinio štabo akademiją Prahoje. 1925-1932 m. buvo kariuomenės štabo mobilizacijos skyriaus viršininkas, 1932 01 05-1935 06 16 - Mindaugo pėstininkų pulko vadas, 1935 06 16-1938 07 09 - II pėstininkų divizijos štabo viršininkas. Iš čia dėl pablogėjusios sveikatos išėjo į atsargą ir apsigyveno Svirnuose. Pulkininkas dirbo ir karo mokykloje, rašė karinėje spaudoje karo teorijos klausimais. 1940 m. rudenį jį ėmė kviestis enkavedistai. Po kelių tokių pokalbių jo nuotaika labai pablogėjo ir 1940 m. spalio pabaigoje sunkiai susirgęs mirė. Palaidotas tėvų kape Kavarske.

Liūdnas likimas ištiko dvi Antano Griganavičiaus dukras. Ona, ištekęsusi už J. Kraujalio, gyveno Darapolio dvare ir 1920 m. su vyru buvo plėšikų nužudyta. Liko vienerių metų dukrelė Elena (dabar gyvena JAV). Petronėlė, ištekęsusi už P. Purtiko, gyveno Veprių valsčiuje. 1940 m. ištremta į Sibirą, ten ir mirė (vyras mirė nuo bado pirmaisiais tremties metais). Du jų sūnūs gyvena Altajaus krašte.

Jauniausias knygnešio A. Griganavičiaus sūnus Stasys (1909-1967) mokėsi Ukmergės gimnazijoje. Baigęs Karo mokyklą, gavo jaunesniojo leitenanto laipsnį. Išėjęs į atsargą, dirbo paveldėtame tėvų ūkyje Riklikuose. 1936 m. stažavo autorinktinėje Šančiuose. Vedęs Oną Baltrėnaitę, susilaukė trijų dukterų: Nastutės (gydytoja Ukmergėje), Emilijos (ekonomistė Klaipėdoje), Onos (inžinierė technologė Vilniuje). 1941 m. Stasys vadovavo sukilėlių prieš okupantus bolševikus grupei. Birželio 22 d. jis į mūsų kiemą Svirnuose atsivedė keliolika šautuvais ir pistoletais ginkluotų vyrų. Kelis ginklus pasiėmė ir iš mūsų namų palėpių. Popietė visi išėjo Kavarsko link. Susišaudė su rusų kareiviais, kurie buvo įsirengę stebėjimo punktą ant mokyklos stogo. Kautynėse žuvo tos grupės narys sukilėlis Karolis Peldžius. Visiems Kavarsko sukilėliams vadovavo buvęs Karo mokyklos karininkas leitenantas Leonas Šimkus. 1944 m. Stasys Griganavičius buvo įstojęs į Plechavičiaus armiją, kuriai išsisklaidžius grįžo į paveldėtą tėvų ūkį.

1944 07 01, kai jau girdėjosi grįžtančio fronto gausmas, popiet netikėtai atvažiavo dėdė Stasys su visa šeima, pasikrovę dvikinkį vežimą mantos. Paskubomis susiruošė ir mano tėveliai. Temstant išvažiavome į Kavarską, prižiūrėti ūkio palikę Petrą ir Zigmą, kurie

su jaunimo grupe pasitraukė po dviejų savaitių. Iš suaugusiųjų kalbų supratau, kad mes iš namų pasitraukiame laikinai, kol praeis frontas su visais neramumais. Per Šv. Oną pasiekėme Seredžių. Didžioji mūsų vilkstinės dalis persikėlė per Nemuną, o mūsų tėvelis pareiškė, kad iš Lietuvos niekur nevažiuos, ir kartu su dėde Stasiu, pulkininku Šova bei kitomis šeimomis patraukė Žemaitijos Kulių link. Čia mus ir užklupo rusai.

Spalio pabaigoje pasukome namų link. Vytautas išėjo pirmas pėsčiomis pasižvalgyti, o mes išvažiavome po geros savaitės, susitarę susitikti Gudelių kaime prie Pagirių pas tėvelio pusseserę Makarskienę. Bet Vytautą rusai sugavo; paaiškėjo, kad grįžti namo nebėra ko, nes mūsų ūkis jau konfiskuotas. Kai pas Makarskus kone kasdien pradėjo daryti kratas sribai (vėliau Makarskus išvežė Sibirą, o sodybą sudegino), išvažiavome pas mamytės brolių Praną prie Karsakiškio (Panevėžio apskr.), bet ir jį 1945 m. išvežė Sibirą. Tada išsisklaidėme: tėvelis patraukė į Krinčiną prie Pasvalio pas savo pusbrolių kleboną Antaną Keraitį dirbti ūkio darbų, sesuo Marytė - į Vilnių mokytis vakarinėje mokykloje (vėliau Šiauliuose įstojo į medicinos mokyklą), o mamytė ir aš - į Radviliškį pas kleboną Klemensą Šovį. Čia buvo ankšta, todėl mamytė leidosi uždarbiauti pas ūkininkus Šiaulių apylinkėse, o aš - į Krinčiną. Bet ir čia sovietai atėmė kleboniją. Todėl nuo 1948 m. pradėjome rinktis Šiauliuose pas Marytę, kuri jau dirbo ligoninėje. Sulaukęs 16 metų, pradėjau dirbti ir aš. Tėveliai šį tą užsidirbdavo turguje, kol išvažiavo pas Vytautą. Taip visi išvengėme Sibiro. Tėveliai buvo palaidoti Žemojoje Panemunėje. 1955 m. jų palaikus perkėlėme į Kavarsko kapines.

Sibiro neišvengė dėdė Stasys. Jis su mumis negrįžo, dar pasiliko Žemaitijoje. Paskelbus mobilizaciją, nėjo rusų kariuomenėn, buvo sugautas ir ištremtas į Karagandos anglies kasyklas. Po dvejų metų jis iš ten ištrūko ir atvažiavo pas mus į Radviliškį, iki kaulų persisunkęs anglimi. Vikaras J. Albavičius (senatvėje gyvenęs Kavarske) jį įdarbino Radviliškio durpyne. Čia į barakėlį dėdė atsigabeno žmoną su abiem dukrelėmis, kurios išsislapstė pas gimines. Pajutę pavojų, visi išvažiavo į nuošalų Pabalvės durpyną prie Tryškių. Pradėjo dirbti darbininku, paskui tapo brigadininku, durpių meistru ir durpyno direktoriumi. Čia susilaukė trečiosios dukrelės Onutės. Visas mergaites išleido į mokslus, bet tremtis ir kitos negandos anksti palaužė dėdės Stasio sveikatą. Mirė nuo sunkaus progresuojančio paralyžiaus. Palaidotas Kaunatavo kapinėse Telšių rajone. Susitel-

kusi šeima skaudžiai išgyveno nelaimę. Didžiausia rūpesčių dalis gulė ant Klaipėdos ligoninėje dirbusios Kastutės pečių. Dabar ji su mamyte gyvena Ukmergėje.

Ilgus keturis dešimtmečius tik retkarčiais su dideliu jauduliu iš tolo tepažvelgdavome į tėviškę, nuo senelių ir dėdės kapų išraudavom sužėlusias erškėtrožes. Prasidėjus Atgimimui, kapą globoti pradėjo mokytojos Reginos Baltušienės vadovaujami jaunieji Kavarsko kraštotyrininkai, surinkę iš senųjų kavarskiečių atsiminimų apie knygnešį Antaną Griganavičių. Daugiausia šios mokytojos rūpesčiu jo atminimas pirmąkart oficialiai pagerbtas 1989 m. vasario 14 d., o nuo to laiko - kasmet, pažymint Knygnešio dieną - kovo 16-ąją. 1990 metais atnaujinome paminklą, pagerbėme knygnešį Antaną Griganavičių ir paminėjome Lietuvos generalinio štabo pulkininko Vaclovo Griganavičiaus mirties 50-ąsias metines, o 1991 07 06 - gimimo 100-ąsias metines. 1995 m. knygnešių atminimui Kavarsko vidurinėje mokykloje surengtas pirmasis vyskupo Motiejaus Valančiaus raštų skaitymo konkursas, kurio laureatams įteiktos knygnešio Antano Griganavičiaus premijos. Skaitymų konkursai vyksta kasmet, o nuo 1996 m. pradėti rengti ir moksleivių rašinių konkursai savo šeimos, kaimo, mokyklos tradicijų temomis.

Plati ir gausi buvo mūsų šeima Griganavičių giminė. Karų audros ir okupacijos išblaškė ją po visą pasaulį, atėmė žemę ir sodybas. Po 1944 metų liepos pirmosios mano šeima jau nė karto nebebuvo susirinkusi į vieną vietą. Tesužino ateinančios kartos, kokia skaudi buvo atėjūnų atnešta nedalia.

Tarnaujant Dievui ir Tėvynei

Prelatas Stanislovas KIŠKIS

Busimasis Popiežiaus garbės prelatas Stanislovas Kiškis gimė 1900 m. spalio 20 d. (senuoju stiliumi) Peterburge, religingoje lietuvių inteligentų Elenos Grudzinskaitės ir Petro Kiškio šeimoje, kilusioje iš Lietuvos, Kavarsko parapijos. Čia, Abromišchio kaime, jie turėjo ūkį, kuriame vasarą visi atostogaudavo. Šeimoje augo septyni vaikai, Stasiukas buvo trečias. Tėvas dirbo felčerių vienoje Peterburgo ligoninėje.

1908 m. Stasiukas pradėjo lankyti Šv. Stanislovo parapijos pradinę mokyklą, 1913 m. įstojo prie Šv. Kotrynos bažnyčios buvusios gimnazijon. Būdamas gabus ir darbštus, 1918 m. ją baigė aukso medaliu. Kadangi po 1917 m. revoliucijos Rusijoje įsigalėjo sovietinė antireliginė valdžia, tai 1918 m. vasarą pirmiausia Stanislovas, o vėliau ir jo tėvas su kitais vaikais parvyko į Lietuvą. Motina 1915 m. buvo mirusi ir palaidota Peterburge, Vyborgo kapinėse.

1918 m. Stanislovas Kiškis įstojo į Vilniaus kunigų seminariją. 1922 m. ją baigė, tačiau kunigu dar neiššventinamas, nes buvo per jaunas. Tad, vyskupo Jurgio Matulaičio patariamasis, atvyko į Kauną ir Lietuvos universiteto Teologijos-filosofijos fakultete pas prof. P. Bučį studijavo apologetiką, mokyklose dėstė tikybą. Tik 1924 m. balandžio 19 d. Marijonų koplyčioje prie Šv. Gertrūdės bažnyčios nuncijus arkivyskupas Zecchini suteikė jam kunigystės šventimus. Tačiau kun. S. Kiškis dar metus pasiliko Kaune.

1925 m. pavasarį kartu su vienu studentu buvo pasiųstas į JAV rinkti aukų Kaune statomiems Ateitininkų namams. Kai grįžo iš Amerikos, vyskupas J. Kukta paskyrė jį Merkinės vidurinės mokyklos kapelionu. Nuo 1926 m. sausio 6 d. jam teko būti jos direktoriumi. Visus žavėjo savo prielankumu ir, be to, dar muzikalumu.

1929 m., uždarius Merkinės vidurinę mokyklą, kun. S. Kiškį vyskupas pasiėmė į Kaišiadoris ir paskyrė savo kancleriu. Juo išbuvo net 16 metų. Gabus, labai darbštus, energingas kunigas čia ir prie rašomojo stalo sėdėjo, ir katedroje chorui dirigavo, ir katalikų veiklai vyskupijoje vadovavo; šaukė įvairius suvažiavimus, rengė konferencijas, skaitė paskaitas, rašė straipsnius...

Prasidėjus karui ir 1941 m. vasarą vokiečiams užėmus Kaišiadoris, kun. S. Kiškis čia suorganizavo ligoninę likusiems sužeistiems raudonarmiečiams ir daug jų išgelbėjo nuo mirties. Taip pat ir vi-

siems kitiems, į vargą patekusiems, jis kiek galėdamas stengėsi padėti ir padėjo. Todėl, kai 1944 m. sugrįžo sovietinė armija, daug kas manė, kad kun. S. Kiškis bus apdovanotas. Deja...

1945 m. birželio 24 d. Kaišiadoryse kun. S. Kiškis buvo suimtas, nuteistas ir išvežtas į Sibiro lagerius. Jis ten kalėjo 10 metų, paskui apaštalavo, lankydamas tremtyje esančius lietuvius ir teikdamas jiems sakramentus. Tik 1957 m. grįžo į Lietuvą ir buvo paskirtas Semeliškių bažnyčios altaristų. Tačiau 1958-ųjų pavasarį vėl suimtas ir išvežtas į Sibirą. Iš ten grįžo 1962 m.

Antrą kartą grįžęs iš Sibiro, beveik metus buvo Joniškio (Molėtų r.) bažnyčios altaristų, penkerius - Punios klebonu, trejus - Jiezno altaristų; keletą mėnesių - Dubingių klebonu ir net devynerius metus - Stirnių bažnytelės klebonu. 1982 m., perėmęs Kaišiadorių vyskupijos valdymą, vysk. Vincentas Sladkevičius pasikvietė dar vyskupo Teofiliaus Matulionio kanauninku paskirtą S. Kiškį į Kaišiadoris ir paskyrė katedros altaristų. Vyskupo V. Sladkevičiaus rūpesčiu nuo 1988 m. kan. S. Kiškis - Popiežiaus garbės prelatas.

Ir po Sibiro vargų kan. S. Kiškis išliko be galo darbštus ir kūrybingas. Rūpestingai ištyręs archyvus, parašė kai kurių bažnyčių (tarp jų ir Kavarsko) istoriją. Apsčiai surinko medžiagos apie įžymius asmenis, pvz., apie arkivyskupą Teofilijų Matulionį, rašė atsiminimus, darė iš užsienio gaunamų vokiškų ir lenkiškų laikraštėlių santraukas (religinio turinio) ir siuntinėjo kunigams; bene aštuoniose vietose vadovavo kunigų rekolekcijoms. Kol buvo stipresnis, kasmet vasarą mėnesiui važiuodavo į Palangą, ne tiek pailsėti, kiek rusams vakarais bažnyčioje rusiškai skaityti konferencijų, sakyti pamokslų...

Gyvendamas Kaišiadoryse, beveik kasdien rytais katedroje laikydavo šv. Mišias, o vakarais klausydavo išpažinčių; šventomis dienomis, kai aukodavo šv. Mišias, pasakydavo ir pamokslą. Daugiausia laiko praleisdavo prie rašomosios mašinėlės. Paliko arti 40 įvairių veikalų. Tai „Vilniaus kalvarijos“, lageryje parašytos „Vilniaus maldos“, atsiminimų knyga „Aš padarysiu jus žmonių žvejais“, leidinys apie Kaišiadorių vyskupijoje dirbusius kunigus „Kristaus pašauktieji“ ir kt.

Kaišiadorių katedros kanauninkas, Popiežiaus garbės prelatas Stanislovas Kiškis mirė Viešpatyje 1995 m. rugsėjo 25 d. Kaišiadoryse, turėdamas 95 metus amžiaus, iš kurių 71 atidavė kunigystei.

Palaidotas rugsėjo 28 d. Kaišiadorių katedros šventoriuje, greta

prelato Teodoro Brazio. Laidotuvių pamaldas koncelebravo kardinolas Vincentas Sladkevičius, vysk. Vladas Michelevičius, vysk. Juozas Tunaitis ir apie 30 kunigų (dalyvavo apie 60 kunigų). Pasauliečių prisirinko pilnutėlė katedra. Prieš pamaldas kalbėjo kardinolas, per pamaldas - prelatas Jonas Jonys, o prie kapo duobės - iš tos pačios Kavarsko parapijos kilęs mons. Eduardas Simaška, Marijonų kongregacijos Lietuvoje provincijolas ir velionio draugas iš Sibiro laikų kun. Pranas Račiūnas.

Reta Lietuvos vietovė susilaukė tokios savo kunigų meilės jai, kaip Kavarskas, ir nedažnam mūsų šalies kampeliui atiteko tokie iškilūs dvasininkai, kaip šviesios atminties prel. Stanislovas Kiškis.

*(Parenigia pagal kan. Jono Mintaučio straipsnį
„Katalikų kalendoriuje žinyne-1996“)*

Iš Kavarsko parapijos kilę kunigai

1. **Ignas Bernatavičius**, 1869-1938, g. Maldanių k.
2. **Feliksas Dedelė**, 1883-1948, g. Šerių k.
3. **Klemensas Šerys**, 1886-1934, g. Maldanių vienk.
4. **Povilas Gražys**, ? -1924, g. Pasusienio k.
5. **Antanas Pauliukonis**, 1889-1927, g. Laviškio k.
6. **Petras Juodis, diakonas**, ? -1923, g. Skapiškio k.
7. **Vladas Simaška**, 1896-?, g. Pasusienio k.
8. **Kazimieras Šablevičius**, 1905-1963, g. Dagio vienk.
9. **Eduardas Simaška**, g. 1909, Pasusienio k.
10. **Antanas Paškevičius** (seminariją baigęs Romoje, gyveno JAV), g. Jakūnų k.
11. **Jonas Šakalys**, g. 1926 Kavarsko m., kunigo šventimus gavo Kanadoje 1953 m.; pranciškonas, gyveno ir darbavosi JAV, Kennebunke.
12. **Vytautas Griganavičius**, g. 1925 Svirnų k., 1978 m. buvo Raseinių parapijos klebonas (dabar altaris - red. past.)

*(Parenigta pagal a. a. kun. prel. Stanislovo Kiškio knygą
„Iš Kavarsko praeities“. Leidykla „Caritas“, 1998.)*

Gyva tėviškės istorija

Vieną šaltą 1996 m. gruodžio vakarą Šiluvoje susitiko du kavarskiečiai: **monsinjoras Eduardas Simaška ir gydytojas Albertas Grigavičius**, kuris į vaizdajuostę įrašė gerb. monsinjoro papasakotą jo gyvenimo istoriją. Abu vyrai prisiminė sunkius praeities metus.

Mūsų, Simaškų, šeima buvo didelė. Tėtis turėjo dvi žmonas. Pirmajai mirus, liko du vaikai. Duktė mirė maža, o sūnus užaugo, išvažiavo į Ameriką ir ten sukūrė šeimą. Vėliau sužinojau iš tenai gyvenusių tolimų giminaičių, kad jis „suamerikonėjo“. Per II pasaulinį karą jo sūnus kariavo Europoje.

Tėvelio antroji žmona - mano motina buvo kilusi iš Daumantų kaimo, Linartaitė. Jiems gimė 8 vaikai. Du berniukai mirė maži. Vienas iš mano brolių, būdamas 16 m., prigėrė. Vyriausias brolis Vladas mokėsi Ukmergės gimnazijoje, įstojo į Kunigų seminariją ir 1927 m. ją baigė. Jo primicijos įvyko Kavarsko bažnyčioje. 1989 m. jis mirė Šiluvoje, eidamas devyniasdešimtuosius metus. Pas jį visą laiką gyveno viena sesuo. Antra sesuo ištekėjo į Bebrūnus. Brolis Matas vedė kaimynę Misytę ir gyveno tėvų ūkyje. Ilgus metus jis buvo seniūnu, priklausė Šaulių sąjungai. Kai atėjo sovietai, gal jį būtų išvežę, bet jie turėjo 5 mažus vaikus. Buvo daugiaavaikė šeima, gal tas juos ir išgelbėjo.

1946 m. prie jų namų atsitiko baisus įvykis: partizanai traukėsi nuo Troškūnų ir slėnyje ties upeliu buvo apsupti garnizono kareivių. Vienas iš partizanų, čiupęs kaimynų arklį, pabėgo, gal du vyrai atbėgo į namus. Kareiviai namą pradėjo apšaudyti padegamosiomis kulkomis. Partizanai, matydami, kad nėra išsigelbėjimo, susisprogdino. Kareiviai, suėję į trobą, ieškojo kaltų. Laimei, brolio tą dieną nebuvo namuose. Du seni tėvai, mažo belaukianti brolienė ir krūva mažų vaikų. Bet vis tiek suėmė senutę motiną ir nusivežė į Kavarską. Išlaikę dvi dienas, paleido.

Aš, Eduardas, iš visų vaikų buvau jauniausias. Mokiausi Anykščiuose, po to Ukmergės gimnazijoje. Įstojau į Kunigų seminariją ir 1936 m. ją baigiau. Dirbau kapelionu Kaune. Kai atėjo sovietai, supratau, kad nebegalėsiu kapelionauti, ir atvažiavau į tėviškę Kavarskan. Kaune likusį butą paprašiau pasaugoti netoli gyvenusios kaimynės. Vieną rytą iš Kauno atvažiavusi ta mergina papasakojo, kad tris naktis buvo atėję du kareiviai ir civilis, ieškodami kunigo. Kai buvau kapelionu, dirbau moksleivių ateitininkų

centre. 1940 m. ateitininkai dar veikė visose mokyklose. Pasirodo, kad aš buvau įtrauktas į pirmųjų inteligentų sąrašą suimti jau liepos mėnesį. Vasarą slapsčiausi, o rudenį, kai kiek aprimo, buvau paskirtas Kavarskan vikaru.

1941 m. Kavarske kunigaudamas susitikdavau su mokytoju Kostu Čiukšiu. Aš nueidavau pas seserį į Bebrūnus, o mokytojas eidavo pro ten namo, tai ilgai kalbėdavomės. Jis man papasakodavo kokių naujienų, dar apie antireligines paskaitas, tai tas temas panaudodavau savo pamoksluose. Su mok. Čiukšiu buvau pažįstamas iš mokslo laikų. Anykščiuose jis mokėsi vyresnėje klasėje. Abu šeštadieniais grįždavome namo. Jis eidavo į Dečionių kaimą pro mano tėviškę. Kunigaudamas turėjau radiją, pasiklausydavau žinių iš viso pasaulio. Mok. Čiukšio patariamais, organizavau vyrų trejukes. Visuose kaimuose turėjau tokias grupes. Jei gaudavome kokius raštelius ar ką sužinodavome, platindavome, pranešdavome vieni kitiems. Šita mano veikla gal buvo ir sekama.

Birželio 13 d. Ukmergės vienuolyno bažnyčioje vyko šv. Antano atlaidai. Į juos išvažiavo klebonijos tarnaitė, bet grįžo jau pėsčia, nebebuvo kas veža. Mano brolis kunigas iš Šilėnų atvažiavo į tėviškę dviračiu. Penktadienį per radiją iš Londono lenkiškai pranešė, kad koncentruojama armija ir bus karas.

Kitą dieną atėjo žydaitė pas varpininką Gudėną ir paprašė pasakyti savo kunigėliui, kad pasisaugotų. Gudėnas, Lietuvos savanoris, buvo gavęs žemės, bet ją pardavė ir dirbo varpininku. Buvo dar jaunas zakristijonas Butautas. Mes visi trys vakare nuėjome miegoti ant šiaudų klebono klojiman.

Rytą varpininkas pažiūrėjo, kad pavojaus nėra, ir aš nuėjau į bažnyčią, atlaikiau šv. Mišias, o berniuko paprašiau apibėgti apylinkę. Berniukas nieko nepastebėjo, tik miestelio aikštėje pamatė kelis sunkvežimius.

Persivilkau civiliškai, kartu su zakristijonu perbridom upę ir nuėjom į Šerių kaimą pas buvusį zakristijoną Dėdelą. Visą dieną lijo lietus. Tada rengiau vaikus Pirmajai komunjai, bet kai susirinko, jiems pasakė, kad pamokos nebus. Vaikai žinių išnešiojo po visą apylinkę, net ir tėviškę pasiekė gandas, kad aš suimtas. Pamatėm ateinantį žmogų ir pasislėpėm daržinėje. Pažiūrėjęs pro plyšį, pažinau brolių, kuris tėvų paprašytas atėjo ieškoti. Sesuo iš Bebrūnų nubėgo prie klebonijos, kur prisirinko daug žmonių. Atėjo Jonas Tarasevičius, Jonas Girnius ir dar trečio neprisimenu, visi su naganais. Klebono klausė, kur kunigėlis. Sakė, jei jis paimtas į valsčių,

mes jį išvaduosim. Mums su zakristijonu būnant Šeriuose, atėjo varpininkas ir pasakė, kad prie klebonijos nuvažiavo sunkvežimis. Klebonas pasakojo, kad ieškojo kunigo. Kai pasakė, kad aš išėjęs, prašė duoti kambario raktą. Klebonas pasakė, jog raktą aš išsinešęs. Tada tie išėmė lango rėmą, įlindo į kambarį, apieškojo ir nieko neradė išvažiavo. Taip žydaitė išgelbėjo mane nuo išvežimo.

(Šioje vietoje Albertas Griganavičius prisiminė, kad tas sunkvežimis ir pas juos buvo užvažiavęs, ieškodamas klebono Barakausko sesers Grauzinienės. Tik jo tėvelis arkliu aplinkiniais keliais jau buvo ją išvežęs namo.)

Tuo laiku ištremė ir mok. Čiuokšį. Gaila, kad aš jo neišpėjau. Jis buvo labai nepalankus sovietų valdžiai. Mokytoją išvežė su žmona ir vienu sūneliu. Kitas sūnelis gulėjo lovytėje sugipsuotas, tai jį paliko.

Atėjus vokiečiams, pradėjau dirbti Ukmergės gimnazijos kapelionu. Dar turėjau aptarnauti koplyčią Šalkavoje (į Taujėnų pusę). Kaiėjo frontas, ten persikėliau gyventi į namelį pamiškėje. Tada mane jau visokie lankydavo... 1945 m. žiemą kapitonas Krikštaponis Taujėnų miškuose suorganizavo partizanų būrį. Atsirado išdavikas, tai juos apsupo, žuvo pats Krikštaponis ir daug vyrų. Prieš tai jie buvo sulaukę desanto iš Vokietijos. Desantas nusileido netiksliai, kažkur apie Vandžiogalą. Kai desantininkai po kelių dienų atėjo, juos apsupo ir įvyko mūšis. Vienas vyras buvo sunkiai sužeistas ir nugabentas į tokią trobelę. Atėjo partizanai pas mane prašyti mediko pagalbos.

Juozas Markulis buvo mano labai geras pažįstamas, Kunigų seminarijoje mokėsi vienu kursu žemiau. Visi draugavom kaip ukmergiškiai. Markulis baigė du teologijos kursus ir išstojo. Pradėjo studijuoti mediciną. Buvo gabus, gavo krašto apsaugos stipendiją. Baigęs liko universitete dirbti. Kai universitetą vokiečiai uždarė, jis buvo paskirtas Ukmergės apskrities gydytoju. Jo žmona dirbo Ukmergės mokytojų seminarijoje. Jis ateidavo į kleboniją, buvo draugiškas. 1945 m. vėl grįžo į universitetą.

Kartą sutinku jį Ukmergėje ir sakau: „Juozai, yra sužeistas partizanas, jam reikia pagalbos. Aš tave nuvešiu“. Nutilo, pagalvojo ir sako: „Dabar negaliu. Kitą kartą“.

Radau kitą gydytoją - Vainauską. Tas rizikavo ir padėjo.

Iš kurios buvo įsakyta bažnyčiose mokiniams dėstyti tikybą. Ukmergėje jau man būtų reikėję tai daryti. Klebonas Dagilis - senas politikas, buvęs Seimo narys - pasirodė labai protingas ir atsargus, ne taip, kaip mes, jauni. Sako, reikia palaukti; visi juk neis mokytis,

eis patys geriausi, o juos ir likviduos. Sako, jei okupacija neilga, nieko jai nereikia, o jeigu ilga, vis tiek mus sutvarkys. Pasakė: ne-kiškim gerųjų žmonių, tikybos savo bažnyčioje dėstyti neleisiu. Tada mane ir iškėlė.

Kada gyvenau palaukės namelyje, pas mane ateidavo ir partizanai, ir ryšininkai. Iš Vilniaus Šalkavos dvaran pas Kačinską atvažiavo lenkas pavarde Beko. Jis mokėjo groti ir pradėjo pas mane dirbti vargonininku. Gyveno abu su žmona. Kartais nuvažiuodavo į Vilnių, buvo turtingas, turėjo trejus namus.

1945 m. balandį jo tautiečiai pradėjo važiuoti į Lenkiją, ir jis ruošėsi. Sakė, Vilniuje yra jo brolio, Lenkijos kunigo, įvairių bažnytinių daiktų, kuriuos siūlė atiduoti man. Prikalbino ir choristę merginą pažiūrėti Vilniaus. Susidarė mūsų grupė, kur buvo dar klierikas Svarinskas, ir mes nuvažiavom. Tris dienas vargonininkas mums rodė Vilnių. Išvažiuojant įdėjo man bažnytinių daiktų. Kai parvažiavom namo, po kelių dienų atėjo merginos motina ir sakė, kad duklė parvežė broliui iš vargonininko dovanų pistoletą. Jos sūnus Juozas slapstėsi nuo kariuomenės. Nei aš žinojau, nei mačiau, kada tą ginklą jai davė. Po to dar pasigyrė savo draugei, kad su kunigu parvežėm partizanams ginklų. O kai draugę areštavo, tai ta viską ir išpasakojo tardytojui.

1945 m. mane iškėlė į Lygumus, Šiaulių kraštan. Tada visas nutrūko. Dirbau tik bažnytinį darbą. Buvęs kunigas man rekomendavo valsčiuje dirbančią merginą kaip patikimą žmogų. 1946 m. ji vežė į Šiaulius pinigų, mat dirbo mokesčių inspektore. Kelyje užpuolė partizanai ir atėmė pinigų. Ją sovietai areštavo, bet ji apsimetė serganti, ir atsigulė į lovą. Iškviatė gydytoją, tai buvo geras žmogus, patvirtino, kad mergina serga. Prie jos pastatė sargybinių. Pas mane atėjo iš kaimo atvažiavęs jos tėvas ir sako, kad dukra areštuota, tikriausiai išveš, tai norėtų atlikti išpažintį. Kai nuėjau rytą, ten buvo trys moterėlės ir sargybinis. Visi išėjo iš kambario, paliko mus vienus. Po išpažinties aš aprūpinau ją sakramentais ir ruošiausi išeiti. Ji man pasisakė galvojanti bėgti. Pasakiau: „Jei gali, tai bėk“. Išėjau palikęs moterėles ir sargybinių. Kai atlaikęs mišias grįžau į kleboniją, atėjo viena iš tų moterėlių ir pasakė, kad po mišių ji dar norėjo aplankyti ligonę, bet sargybinis padėjęs galvą ant stalo miega, langas atdaras, o jos lova tuščia. Pabėgo! Sargybinis pasiteisindamas sakė, kad klebonas ją paleidęs.

Pas mane atėjo garnizono viršininkas, toks karininkas, ir sako: NKVD tave kaltina, jog tu merginą išleidai. Po kelių dienų vėl ateina tas karininkas visiškai girtas; „Chočiu skazat“ - kartojo man ir

užmigo. Pakviečiau kareivius, jį išsivedė. Netrukus mane areštavo. Sudėjo visas kaltes ir tą istoriją su ginklais. Straipsnis - grupinis nusikaltimas! Ilgai išlaikė tardyme, siuntinių nepraleido. Šiaulių saugume išbuvau tris dienas. Vis klausinėjo: „Kur mergina pabėgo?“ Šiaulių kalėjime išlaikė apie savaitę, Kauno kalėjime - mėnesį. Po to Vilniuje, KGB rūmuose. Tardydavo naktimis. Rytą paleisdavo, kai visi jau keldavosi. Dieną kameroje nenusūsi, nes sargybinis stebi pro langelį, užmigs - gali gauti karcerio. Po dviejų savaitių tokios nemigos, rodos, kažin ką pasirašytum. Taip buvo sunku.

Savo byloje aš buvau vienas. Tampė, tampė ir nuvezė į teismą kažkur prie katedros 1946 m. pabaigoje. Kaltino ryšiais su miškiniais. Bet tuo laiku buvo paskelbta amnestija, taigi viskas nutrūko. Teisme turėjau vertėją, kuris vertė mano naudai - buvo geras. Kardomoji priemonė buvo palikta ta pati. Nutarta paieškoti daugiau nusikaltimų. Grąžino į kalėjimą.

Po savaitės vėl pašaukė pas tardytoją. Ten radau aukštą šviešiaplaukį lietuvį, apsirengusį juodu kostiumu. Jis pasakė: „Išleisim į laisvę, jei sutiksi mums padėti, pasakyti, pranešti. Kur norėsi, ten dirbsi, gausi gerą vietą, mes vyskupu tave padarysim, jei tik sutaršim. O jei ne, nuvažiuosi į tokią vietą, kur mirti negalėsi ir gyventi nenorėsi. Apsigalvok!“ Duoda tris dienas ir vėl šaukia pas tardytoją. Kai nesutikau, po trijų dienų vėl šaukia. Ir taip tris kartus. Po to teisė jau ten pat, rūsyje. Buvo 5 kariškiai - karo tribunolas. Nu teisė 10 metų su turto konfiskacija. Nuo 1946 m. birželio 13 d. išbuvau lageryje 10 metų. 1956 m. birželio 15 d. parvažiavau į Vilnių.

„O kaip su priregistravimu?“ - pasidomėjo A. Griganavičius.

Šiauliuose pasitaikė geras žmogus ir mane priregistravo. Gruzdžiuose irgi priregistravo. Kai nuvažiauv į Viduklę, Raseiniuose suabejojo, bet priregistravo. Priregistravo ir Šilkaičiuose, Jurbarko rajone. Skaruliuose, Jonavos rajone, taip pat priregistravo. Pagyvenus Skaruliuose gal penkerius metus, pašaukė į pasų skyrių ir pranešė, kad negaliu Lietuvos respublikoje gyventi. Siunčia pas saugumo viršininką. Jis pataria rašyti į VRM, kad leistų pasilikti Lietuvoje. Mes tada buvome pašaukti dviese. Kitas žmogus, inžinierius, turėjo šeimą ir taip pergyveno, taip susijaudino, kad ištiko infarktas ir jis mirė.

Savo pareiškime VRM parašiau, kad bausmę atlikau, esu pensininkas, pensijos negaunu. Jei negalėsiu prisiregistruoti, negausiu ir darbo; dabar, po 19 metų, varote iš Tėvynės. Išvežkite arba leiskite numirti Lietuvoje. Prisiminiau, kad už Rokiškio Latvijoje turėjau pažįstamą kunigą, važiuočiau ten dirbti zakristijonu.

Rugsėįį pranešė, kad gautas atsakymas, galiu prisiregistruoti. Aš jau seniai Lietuvoje buvau registruotas!

„Saugumo sistema dirbo!“ - patvirtino A. Griganavičius ir prisiminė, kaip jis 1953 m. buvo įstojęs į Medicinos institutą. „Nors brolis Vytautas patarė važiuot studijuoti į Minską, bet pradėjau mokytis Kaune. Jau vasario mėnesį pašaukė į kadrų skyrių. Svarstė, nagrinėjo, kratė visą praeitį gal du mėnesius. Nepadėjo nė tai, kad vidurinę buvau baigęs sidabro medaliu, kad institute gerai mokiausi - vis tiek išmetė už kilmės nuslėpimą. Grupė sumetė po rublį ir liepė važiuoti į Vilnių su pareiškimu pas Paleckį, Preikšą, kad tapau išmestas neteisėtai. Tuo metu Stalinas jau buvo miręs, prasidėjo politinis atšilimas. Kitais metais mane priėmė studijuoti, bet po studentų riausių Kaune vėl prasidėjo neramūs laikai. Ateidavo vakarais į namus du ar trys agentai ir kalbindavo dirbti, padėti jiems. Grasino, gąsdino kaip tik mokėjo. 1957 m. dėl to persikėliau studijuoti į Vilnių, kur dekanas Pavidonis lengvai priėmė. Buvo ramiau dėl savęs ir dėl visos mūsų šeimos. Baigęs studijas, gavau paskyrimą į Šiaulius“, - baigė pasakojimą A. Griganavičius. O jo pašnekovas kunigas E. Simaška mintimis vėl grįžta į Kavarską.

Šaulių būrio vadas buvo Jonas Raudonikis; lyg tai buvęs volde-marininkas. Kai atėjo sovietai, jis išėjo partizanauti. Pamenu, 1944 m. rudenį tėviškėje sėdėjome prietemoje visa šeima. Brolio berniukas atbėgo iš lauko, kažką pašnibždėjo tėvui į ausį, tas išėjo ir ilgai negrįžo. Motina klausė sūnaus Vytuko, ką pasakęs tėvui. Vaikas tylėjo, nė žodžio nepratarė. Tik paskui sužinojome, kad buvo atėjęs J. Raudonikis. Jie su mano broliu abu buvę šauliai. Kiek girdėjau, jį, kai suėmė, tuoj sušaudė.

Feliksas Kalibatas ilgai buvo Kavarsko viršaičiu. Sutikau jį Intoje, kai buvome paleisti iš lagerio, bet dar turėjome tremties. Grįžęs į Lietuvą, jis gyveno Jonavoje.

Vladą Daunoravičių iš Janušavos, kuris dirbo valsčiuje sekretoriumi, taip pat buvau sutikęs Intoje.

Pažinau Blažaitį - mokyklos vedėją.

Buvo tokia Šakalio šeima - dvi seserys ir brolis, jie persikėlė gyventi į Panevėžį, o jauniausias Jonukas su frontu pasitraukė į Ameriką. Tapo pranciškonų kunigu, lyg tai Kanadoje gyvena.

Garsus kunigas Antanas Paškevičius yra kilęs iš Kurklių parapijos. Jo tėvai Paškevičiai pirko žemės ir atsikėlė gyventi į Kavarską, Jakūnų kaiman (į Taujėnų pusę). Antanas Paškevičius mokėsi Ukmergės gimnazijoje, po to įstojo į Kunigų seminariją. Pamenu, jam

daviau sutaną, nes vokiečių laikais buvo labai sunku su medžiagom. Po dviejų kursų pasitraukė į Vakarų. Kunigystės mokslus baigė Romoje. Dabar gyvena Amerikoje. Atvažiuoja į Lietuvą, Vilniaus ir Kauno universitetuose dėsto filosofiją. Turiu jo, dabar Antano Paškaus, išleistą knygą. Tai labai protingas kavarskietis.

Amerikonas Pranas Kalibatas daug gero padarė, papuošė Kavarsko bažnyčią ir miestelį.

(A. Griganavičius pasakė, kad Birutė Vanagaitė Anykščių laikraštyje aprašė didžiojo kryžiaus statybą ir kvietė prisiminti tą gražų užrašą marmuro lentoje. O Kavarsko seniūnė A. Seibutienė prašė žmonių ieškoti ir grąžinti kryžiui lentą su prasmingais žodžiais.)

Prisimenu ir aš Maironio žodžius, vėl tęsia kunigas:

*„Į darbą, broliai, už Tėvynę,
Už brangią žemę Lietuvos!
Garbė tėvams, kurie ją gynė,
Bet kas už Lietuvą kovos?“*

Henrikas Zabulis - mano mokinys. Buvo pasiėmęs pažymėjimą stoti į Kunigų seminariją. Prie tarybų valdžios buvo švietimo ministru.

Buvau Zigmo Zinkevičiaus (tapusio švietimo ministru) klasės auklėtoju. 1995-aisiais suėjo 50 metų, kai jų laida baigė vidurinę. Pakvietė ir mane. Buvom visi susitikę Ukmergėje. Laikiau jiems pamaldas. Organizavo prof. Romualdas Baltrušis, buvęs klasės seniūnas. 1996 m. per šv. Joną Kavarske minėjau savo kunigystės 60 metų jubiliejų. Bažnyčioje buvo daug žmonių, daug sveikinimų. Nors Kavarske kunigavau tik metus, bet išvažiuodamas labai gailėjau, labai gailėjau... Parapijos žmonių dvasinė būklė buvo gana stipri!

„Į Kavarską traukia ir mane, - pasiguodė A. Griganavičius. - Nuvažiuoju į mokyklą su broliu Vytautu, kalbame ten su vaikais ir vaikų tėvais apie knygnešius, apie Lietuvos blaivybę, apie narkotikų nelaimę ir žalą. Suorganizavom tėviškėnų klubą. Buriasi ir vietiniai inteligentai. Išleidžia knygeles. Jūsų, monsinyje, prisiminimai mums - gyva istorija. Kaip gražiai viską išpasakojote!“

„Mano Albertukas“, - neslėpdamas jausmų, apkabino savo svečią kunigas Eduardas Simaška. Lyg visą Kavarsko parapiją, kurią mylėjo ir kurios buvo išsiilgęs.

Spaudai parengė-

Birutė JANKAUSKIENĖ

Fotografijos byloja

Algimanto apygardos partizanai. Pirmoje eilėje iš kairės: Albinas Milčiukas-Tigras, Juozas Šilaika-Šviedrys, Liuda Kaminskaitė-Kuosa ir Juozas Valonis-Merkys; antroje eilėje (iš kairės): Jonas Darela-Dieduška (vėliau tapęs išdaviku), Jonas Butkus-Karklas, Antanas Karvelis-Vachmistras, Simonas Dailidėnas-Vėtyklė ir Petras LŠakėnas-Šauksmas; trečioje eilėje (iš kairės): Aleksas Velanis-Tigras, Jonas Dagelis-Gintaras, Antanas Jogėla-Ažuolas, Jonelis-Vilkas, Antanas Blauzdys-Konkurentas ir Anicetas Simanonis-Sigitas.

Partizanas Jonas Tilindis-Žvalgas, kilęs iš Krapėnų kaimo. Nužudytas 1953 m. spalio 22 d. Raguvo valsčiaus Šikšnalaukio k.

Partizanas Pranas Jurkėnas-Eimutis, gimęs 1932 m. Kirkų kaime. 1953 m. liepos 1-osios naktį smogikų „Globuso“ ir „Gedimino“ buvo nužudytas atidarant bunkerį Plentaukos vienkiemyje prie Garbėnų miško.

Partizanas Albinas Griška-Darius iš Gribulių k. Žuvo 1947 m. vasario 18 d. Ažuožerių k. Rozalijos Žarskienės sodyboje buvusiam bunkeryje.

Partizan Juozapas Stasevičius-Deputatas iš Gribulių k. Žuvo 1946 m. vasarą Troškūnų girioje.

Partizan Juozas Sapkauskas iš Girelės k. Žuvo 1946 m. sausio 17 d. Pasusienio k.

Partizan Anicetas Paurazas iš Pusbakių k. Žuvo 1945 m. vasario 9 d. Raguvos valsčiaus Klaibūnų k.

Marijona Isiūnienė (iš Žibučių k.) apie 1979 m., sugrįžusi iš tremties. Du jos sūnūs - partizanai Česlovas ir Valentinas žuvo tą pačią dieną - 1945 m. liepos 18 ar 19 d.

Partizanas Karolis Kadžionis, g. 1923 m. Piktagalio k. Žuvo 1945 m. vasario 9 d. Raguvos valsčiaus Klaibūnų k.

Partizanas Anicetas Simanonis-Sigitas (iš Mackeliškių k.) lageryje Mordovijoje. 1949-aisiais per kautynes Troškūnų girioje buvo sunkiai sužeistas ir pateko į nelaisvę. Kalėjo, iš lagerių sugrįžo, gyvena Kaune.

Sudeikių kaimo partizanai (iš kairės): Antanas Juzakėnas-Liūtas, Juozas Kirkus-Plienai (sėdi) ir Romas Launikas-Šturmas.

Antano Jogėlos-Ažuolo būrio partizanai žygyje 1948-aisiais.

1948-iejį. Antano Jogėlos-Ąžuolo būrio nariai meldžiasi prie partizano Lukoševičiaus-Pavasario kapo Repšėnų miške.

Antano Jogėlos-Ąžuolo būrio partizanai 1948-aisiais.

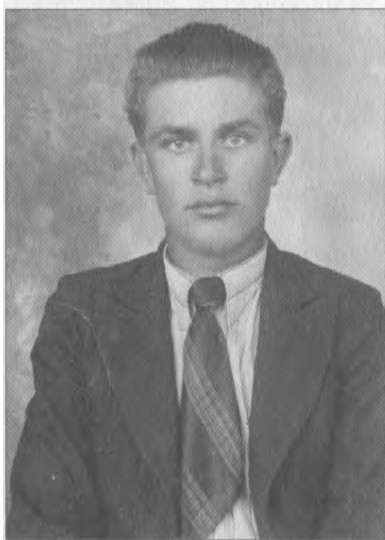
Partizanas Juozas Pulokas-Juraitis iš Areliškių vnk. Žuvo 1946 m. sausio 17-18 d. Pasusienyje.

Partizanas Antanas Šukevičius. Žuvo 1945 m. pavasarį Repšėnų miške.

Partizanas Liudas Sudeikis-Klajūnas. Du kartus enkavedistų buvo paimtas gyvas ir abusyk pabėgo. Jau miręs.

Partizanas Vladas Skrebūnas iš Vetygalos k. 1945 m. paimtas iš bunkerio gyvas ir ten pat namuose Kavarsko strībų nukankintas.

Būrio vadas Antanas Juzakėnas-Liūtas iš Sudeikių k. Žuvo 1948 m. gegužės 3 d. netoli savo gimtinės.

Mordovijos lageryje apie 1960-uosius. Iš kairės: dzūkas partizanas Antanas Makselė, ukmergiškis 1941 m. sukilimo dalyvis Bronius Katinas ir partizanas Jonas Kadžionis-Bėda.

Vyčio apygardos Girėno būrio partizanai 1951 m. Iš kairės: Aloyzas Banionis-Balandis, Lionginas Blauzdys-Dobilas, Kostas Morkūnas-Nemunas, Jonas Gudliauskas-Darius, Ignas Strelčiūnas-Husaras ir Simonas Misonis-Žalviris.

Partizanas Vincas Vėbra, žuvęs 1946 m. sausio 17-18 d.

Vyčio apygardos partizanų ryšininkė Vanda Banionytė-Smilga. 1951 m.

Vienintelė išlikusi busimojo partizano Edmundo Urbono, žuvusio 1946 m. sausio 17-18 d. Pasusienyje, nuotrauka iš vaikystės laikų.

Vyčio apygardos J. Krikštaponio būrio partizanai 1944-1945 m. Iš kairės: būrio vadas Antanas Žilys-Žaibas, dar vienas neatpažintas partizanas, Vladas Žemaitis-Ladziukas, Alfonsas Pauliukonis-Pažaislis, Jonas Banionis-Kurmis, Pranas Diršė-Kraštelis, Petras Šimkus-Trenksmas, Sprogis-Šaltis (fotografas ir medžio drožėjas iš Vadoklių) ir (pritūpęs) Vladas Jakubonis-Vermachtas. Kovotojai pietauja su Jono Banionio išdrožtais mediniais šaukštais.

Partizanų būrio vadas Jonas Raudonikis-Patašonas, 1918-1919 m. nepriklausomybės kovų savanoris.

Partizanai Antanas Jogėla-Ažuolas ir Aleksas Velanis-Tigras.

Antanas Juzakėnas-Liūtas su žmona, dukrele ir žmonos seseria.

Partizanas Valentinas Katliorius-Vaidila, kilimo iš Taujėnų valsčiaus. Žuvo apie 1951 m.

**Partizantai Anelė Ju-
zakėnienė-Liūtienė ir
Edvardas Vingris-
Justinas.**

**Partizanas Povilas
Klimas su šeima.**

**Partizanas Liudas
Sudeikis (sėdi pir-
mas iš kairės).**

Knygos autorė Stasė Kisielienė su vyru Vincu Krasnojarsko krašte, Čirindoje (tuomet - Evenkų nacionalinėje apygardoje) 1955-1956 m. žiemą.

Gedžiūnų šeima tremtyje Irkutsko srityje 1949 m.

Taišeto lageris, 1955-ieji. Politinės kalinės. Tarp jų - dvi lietuvaitės, buvusios kaimynės nuo Kavarsko: Malvina Kadžionienė (sėdi antra iš kairės) ir Kotryna Tučinskienė (sėdi trečia iš kairės).

Lietuviai politiniai kaliniai Omsko lageryje 1956 m.

**Malvina ir Jonas Kadžioniai, slapta nusi-
fotografavę Taišeto lageryje apie 1960 m.**

**Kadžionių šeima tremtyje Krasnojars-
ke 1954 m.**

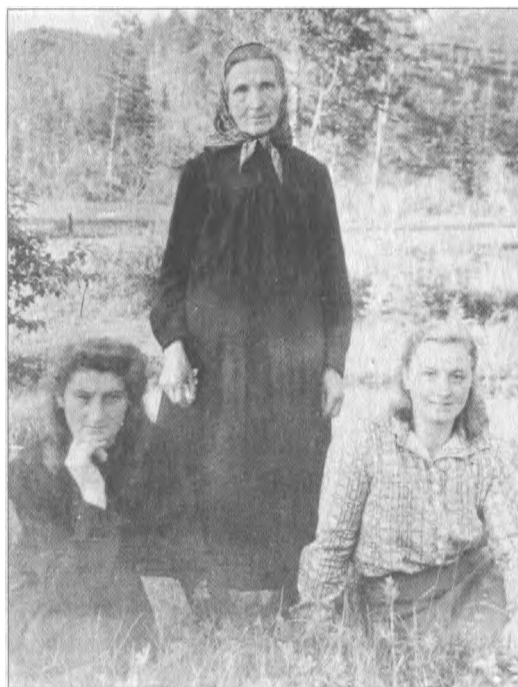
**Politinės kalinės (iš kairės) Malvina
Kadžionienė, Viktorija Augustinavičiū-
tė-Juknevičienė ir Danutė Balčiūnienė
Taišeto lageryje 1956 m.**

Pulkininkas Vaclovas Griganavičius.

1920 metai, Kavarskas. Ūkininkas Jonas Vanagas su žmona Apolonija ir dukromis Genovaite bei Marija.

**1948-ųjų vasara
Krasnojarsko krašto
Manos rajono Pimijos
gyvenvietėje. Apolonija
Vanagienė su dukromis
Birute ir Apolonija.
Tai pirmoji jų nuotrauka
atsidūrus tremtyje.**

Rąstų sandėliai ant Manos upės (Krasnojarsko kraštas) kranto. Tremtinių darbininkų brigadoje 1957 m. rugsėjo 16-ąją buvo trys lietuviai, kiti - vokiečiai, graikai, ukrainiečiai ir baltarusiai.

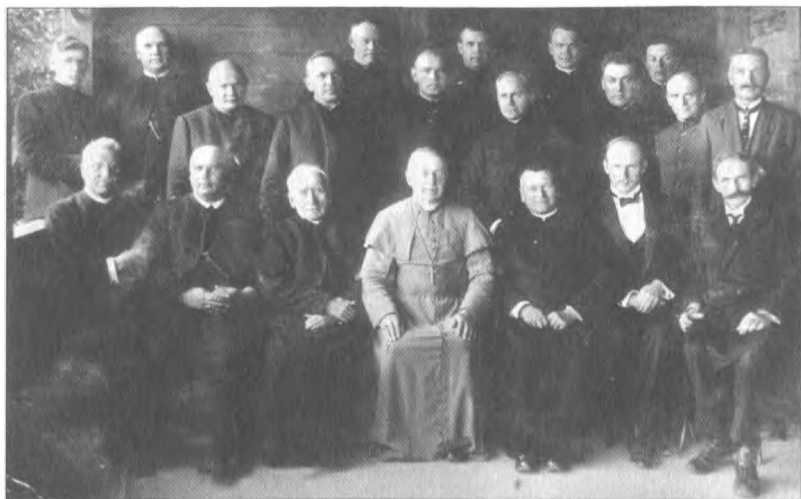
Buvęs Kavarsko viršaitis Feliksas Kalibatas (stovi pirmas iš dešinės), nuteistas 25 metams, 1958-ųjų sausio 1 d. su kraštiečiais tremtiniais.

1958-ųjų gegužė Krasnojarsko krašto Narvos gyvenvietėje. Teodora Skurulskaitė-Eidrigėvičienė (stovi prie kryžiaus dešinėje), išvažiuodama iš Sibiro, atėjo atsisveikinti su čia palaidotu tėvu ir tremtyje tebevargstančiais kavarskiečiais.

1968-ieji. Vėl Lietuvoje. Iš kairės sėdi: Apolonija Vanagaitė-Petrulienė (tremtinė), Ona Vanagaitė, Apolonija Vanagenė (tremtinė), Marija Vanagaitė-Petraitienė, Birutė Vanagaitė-Jankauskienė (tremtinė); stovi: Regina Jankauskaitė (gimusi tremtyje), Kazimieras Petraitis, Rimantas Petrulis (gimęs tremtyje), Aleksandras Jankauskas (tremtinys) ir Virginija Jankauskaitė (gimusi tremtyje).

Profesorius arkivyskupas Juozapas Skvireckas apie 1932 metus Kavarske su parapijų kunigais ir bažnyčios komiteto nariais. Iš kairės pirmas stovi klierikas Eduardas Simaška, ketvirtas - Kavarsko klebonas Anicetas Barakauskas. Iš dešinės sėdi Juozapas Griganavičius, stovi Jonas Vanagas, Stasys Puodžiūnas.

1943-ieji. Ukmergės mergaičių gimnazijos IV klasės mokinės su pedagogais (priekyje iš kairės) - kun. Staškūnu, kap. Eduardu Simaška (buvo klasės auklėtojas) ir muzikos mokytoju Pranu Sližiu.

**Monsinjas
Eduardas Simaška
1999-aisiais.**

1998-ieji, Šiluva. Monsinjas Eduardas Simaška po daugybės dešimtmečių susitinka su Ukmergės gimnazijos bendramoksle gydytoja Genovaite Vanagaite-Stapulioniene, atvykusia iš JAV, ir jos dukterėčia Virginija Mališauskiene.

1990-ųjų kovo 30-oji. Po 46 metų Čikagoje vėl susitiko broliai Griganavičiai (iš kairės): Zigmas, Albertas ir Petras.

Kun. Vytautas Griganavičius su broliu Albertu prie senelių, tėvų ir dėdės kapų Kavarske 2002 m. kovo 16-ąją, minint Knygnešio dieną.

**Lietuvos dvasininkai
Mordovijoje
apie 1960-uosius.
Iš kairės:
kun. Antanas Bunkus,
kun. Aleksandras
Markaitis SJ,
kan. Petras Rauda,
kun. Alfonsas Svarinskas,
kan. Stanislovas Kiškis
ir kun. Antanas Jurgaitis.**

Grupė lietuvių kunigų Intoje 1956-aisiais. Iš kairės: pirmoje eilėje - Antanas Mieldažys, Eduardas Simaška, Albinas Krūvelis; antroje eilėje - Liudvikas Semaška, Kazimieras Vasiliauskas ir Alfonsas Svarinskas.

**1957 m. sausio 10-oji. Penkių vaikų iš Mordino kaimo Pirmoji komunija
kun. Stanislovo Kiškio bute Zimoje.**

**Mordovija,
1960 m. balandžio 17-oji.
Kan. Stanislovas Kiškis -
vėl tremtinys.**

**Kavarsko šv. Jono
Krikštytojo bažnyčia.**

**Klebonaujant kun. Anicetui
Barakauskui (1877-1903-1962),
vikaras kun. Jonas Vizgirdas
už Kavarsko pavasarininkų kuopos
surinktas lėšas 1933-1935 šventųjų
metų atminimui pastatydino
tris kryžius, tebestovinčius ligi šiolei.**

Rezistencijos dalyviai kavarskiečiai

Vladas ADOMĖNAS - Titnagas. Gimęs 1919 m. Punkėnų k., Kavarsko vls., ūkininkų šeimoje, tėvai turėjo 8 ha žemės. Butageidžio kuopos partizanas. Legalizavosi. Suimtas 1952 m. Kalėjo Vilniuje. Paleistas 1954 m. Gyvena Ukmergės r.

Juozas ADOMĖNAS. G. 1921 m. Punkėnų k., Kavarsko vls. Lo-
kio būrio partizanas. Legalizavosi. Miręs.

Monika BANIONYTĖ-ADOMĖNIENĖ. Gimusi Balelių k. Partizanų rėmėja. Gyvena Knitiškių k.

Feliksas ADOMONIS. G. Kavarske. 1941 m. sukilimo dalyvis. Suimtas 1944 m. Nuteistas mirties bausme, sušaudytas.

Juozas ANDRIJAUSKAS. G. 1899 m. Kavarsko vls. Suimtas 1945 m. Nuteistas 20 m. Kalėjo Komijoje, ten 1946 m. mirė.

Bronius AUGULIS. G. Pusbačkių k. Partizanų ryšininkas. Nuteistas 10 metų. Miręs.

Edvardas AUGULIS. G. Pusbačkių k., Kavarsko vls. Partizanas, žuvo 1945 02 09 Klaibūnų k.

Jonas AUGULIS. G. Pusbačkių k. Partizanas, legalizavosi, kalėjo, miręs.

Stasys AUGUSTINAS - Kėkštas. G. 1930 m. Didžiosios Kovos apygardos „B“ rinktinės A. Vaičiūno-Tigro būrio partizanas. Žuvo 1946 m. Medinų k., Žemaitkiemio vls. Palaikai buvo užkasti Vidiskėse, 1989 m. perlaidoti Ukmergės kapinėse.

Antanas BAGOČIŪNAS. G. Repšėnų dvare. Partizanas, žuvo 1945 02 09 Klaibūnų kautynėse.

Aloyzas BANIONIS - Balandis. G. 1930 m. Balelių k. Vyčio apygardos Girėno būrio partizanas. Žuvo 1952 04 09, išduotas Bronės Misonytės, Barnėnų miške, bunkeryje.

Jonas BANIONIS - Kurmis. G. 1903 m. Balelių k. Vyčio apygardos J. Krikštaponio būrio partizanas, žuvo 1945 01 15 Vėjeliškių pievose.

Ona BANIONIENĖ - Motina. G. 1905 m. Balelių k. Partizanų ryšininkė. Mirusi 1995 m., palaidota Kavarsko kapinėse šalia perlaidotų partizanų vyro ir sūnaus palaikų.

Vanda BANIONYTĖ - Smilga. G. Balelių k. Partizanų ryšininkė, gyvena Kavarske.

Adelė BANIONYTĖ-SUTKUVIENĖ - Ramunė. Partizanų ryšininkė. Gyvena Kaune.

Valerija BANIONYTĖ-PILKAUSKIENĖ - Žibutė. Partizanų ryšininkė. Gyvena Kaune.

Antanas BARAUSKAS. G. 1924 m. Mackeliškių k., Kavarsko vls., ūkininkų šeimoje, tėvai turėjo 5 ha žemės. Čigono būrio partizanas. Suimtas 1945 m. Išsiųstas į Raudonąją armiją. Gyvena Ukmergėje.

Stasys BAUŽA. G. Repšėnų k. Areštuotas, kalėjo, grįžo į Lietuvą. Miręs.

Jonas BRIGACKAS. G. Maželių k. Partizanas. Žuvo apie 1946/47 m. prie Jusiškio.

Petras BRIGACKAS. G. 1914 m. Veršelių k., Kavarsko vls., Čigono būrio vado pavaduotojas. Žuvo 1944 m. rugsėjo 14 d. netoli Veršelių k., Kavarsko vls. Palaidotas savo sodyboje.

Edvardas BURNEIKA. G. Budrių k., Kavarsko vls. 1944 m. gruodį netoli namų nušovė NKVD kareiviai.

Petras BUINYS. G. Sudeikių k. Žaibo būrio partizanas. Legalizavosi. Buvo ištremtas. Grįžo į Lietuvą.

Povilas BUINYS. G. Sudeikių k., Traupio vls. Žaibo būrio partizanas. Žuvo apie 1947 m.

Kostas BUTĖNAS. G. Pusbačkių k. Partizanas. Žuvo 1945 02 09 Klaibūnų k.

Jonas BUTKUS - Karklas. G. Repšėnų k. Partizanas, žuvo 1949 08 17 Repšėnų miške.

Edvardas ČEKANAUSKAS. G. Gaidžiupių k. Partizanas, kalėjo, miręs.

Stasys ČEKANAUSKAS. G. Gaidžiupių k. Partizanas, mirė Vilniaus kalėjime.

Marijonas ČESNELIS - Ruonis. G. 1924 m. Repšėnų k., Kavarsko vls. Žaibo būrio partizanas. Žuvo 1945 m. spalio 7 d. Palaikai buvo užkasti žvyrduobėse, dabartinių Troškūnų kapinių teritorijoje.

Jonas ČIUKŠYS. G. 1926 m. Šerių k., Kavarsko vls. Partizanas. Suimtas 1945 m. Kalėjo Komijoje. Grįžo į Lietuvą.

Stasys DAILIDĖNAS. Gyveno Šovenių k., Kavarsko vls. 1945 m. liepos 9 d. Šovenių k. nušovė NKVD kareiviai ir stribai.

Jonas DAILIDĖNAS. Iš Piktagalio k. Sukilimo dalyvis, Vietinės rinktinės karys. Kalėjo, gyvena Panevėžyje.

Jonas DANYLA. G. 1921 m. Repšėnų k., Kavarsko vls. Buta-

geidžio kuopos OS (organizacinio sektoriaus - t. y. partizanų rezervo) narys. Suimtas 1949 m. lapkritį, nuteistas 10 m. Kalėjo. Grįžo į Lietuvą 1955 m. Miręs.

Leonas DEDELA. G. 1921 m. Repšėnų k., Kavarsko vls., ūkininkų šeimoje. Partizanas. Suimtas 1945 m. Byla nutraukta 1946 m.

Stasys DEDELA. G. 1914 m. Žvirblėnų k., Kavarsko vls., ūkininkas. Suimtas 1944 m. gruodžio 2 d. Kalėjo Komijoje. Byla nutraukta 1946 m.

Vitalija DEDELAITĖ-ŽEMAITIENĖ. G. 1926 m. Šerių k., Kavarsko vls. Tigro būrio ryšininkė.

Bronius DEGUTIS - Liepsna. G. Punkėnų k. Partizanas, žuvo apie 1950 m.

Petras DEGUTIS - Čigonas. G. Punkėnų k., Kavarsko vls. Loko būrio partizanas. Legalizavosi. Miręs.

Albertas DIDAS - Žilvitis. G. Punkėnų k., Kavarsko vls. Didžiosios Kovos apygardos „B“ rinktinės partizanas. Suimtas 1950 m., nuteistas 8 m. Kalėjo. Grįžo į Lietuvą.

Alfonsas DIDAS. G. Punkėnų k., Kavarsko vls. Čigono būrio partizanas. Žuvo 1945(?) m. Punkėnų k.

Leonas DIDAS. G. Skapiškių k., Kavarsko vls. Patašono būrio partizanas. Žuvo 1945 m. balandžio 28 d., patekęs į pasalą. Palaikai buvo užkasti Paulinavos dvare, 1989 m. perlaidoti Kavarsko kapinėse.

Povilas DIDAS. G. Skapiškių k., Kavarsko vls. Patašono būrio partizanas. Žuvęs.

Vaclovas DIDAS. G. Skapiškių k. Partizanas, nukankintas, kaiėjo registruotis.

Elena DIDRIKAITĖ. G. 1923 m. Plentaukos vnk., Kavarsko vls. Bėdos būrio ryšininkė. Gyvena Vilniuje.

Veronika DIDRIKAITĖ. G. 1930 m. Plentaukos vnk., Kavarsko vls. Bėdos būrio ryšininkė. Gyvena Anykščių rajone.

Antanas DIDRIKAS. G. 1910 m. Plentaukos vnk., Kavarsko vls. Bėdos būrio ryšininkas.

Antanas DIDŽPETRIS. G. 1925 m. Daumantų k., Kavarsko vls. Čigono būrio partizanas. Žuvo 1946 m. sausio 17 d. prie Pasusienio k., Kavarsko vls.

Edvardas DUNCĖ. G. Punkėnų k., Kavarsko vls. Partizanas. Žuvo 1947 arba 1948 m. Punkėnų k. laukuose.

Kazys DUNČIA - Belaisvis. G. 1907 m. Punkėnų k., Kavarsko vls. Lokio būrio partizanas. Suimtas 1946 m., netrukus mirė kalėjime.

Edvardas DZIENA. G. Narbutų k., Kavarsko vls. 1941 m. sukilimo dalyvis. Suimtas 1944 m.

Vladas EIMONTAS. G. Bebrūnų k., Kavarsko vls. Jaguaro būrio partizanas. Dingo be žinios 1944 m. pabaigoje.

Kazys GABRYS. G. 1910 m. Bebrūnų k., Kavarsko vls. Čigono būrio partizanas. Žuvo apie 1946 m.

Bronė GASPARSKAITĖ-TUMIENĖ. G. 1922 m. Mackeliškių k., Kavarsko vls. Čigono būrio ryšininkė. Suimta 1945 m., nuteista 10 m. Kalėjo Komijoje. Grįžo į Lietuvą 1956 m.

Kazys GASPARSKAS. G. 1924 m. Mackeliškių k., Kavarsko vls. Čigono būrio partizanas. Legalizavosi 1945 m. Gyveno Anykščių r. Mirė 1994 m.

Malvina GEDŽIŪNAITĖ-KADŽIONIENĖ - Sesutė. G. 1923 m. Garbėnų k., Taujėnų vls., ūkininkų šeimoje, tėvai turėjo 4 ha žemės. Butageidžio kuopos Tigro būrio ryšininkė, nuo 1949 m. - Tigro būrio partizanė. Suimta 1953 m. gegužės 22 d. Nuteista 25 m. kalėti ir 5 m. tremties. Kalėjo Džezkazgane, Bratske, Taišete. Grįžo į Lietuvą 1989 m. Gyveno Anykščių r. Mirė 1992 m.

Jonas GRANICKAS. Gyveno Dauginčių k., Kavarsko vls. Suimtas 1944 m. rugpjūtį. Nukankintas Kavarske.

Povilas GRAŽYS. G. 1921 m. Pasusienio k., Kavarsko vls. Butageidžio kuopos partizanas. Mirė nuo peršalimo 1946 m. gegužės mėn.

Petras GRICIŪNAS. G. Paraiščių k., Kavarsko vls. Šarūno rinktinės ryšininkas. Miręs.

Česlovas ISIŪNAS. G. Žibučių k. Partizanas, žuvo 1945 07 19 Garbėnų miške.

Valentinas ISIŪNAS. G. Žibučių k. Partizanas. Žuvo 1945 07 19 Garbėnų miške.

Elytė ISIŪNAITĖ. G. Žibučių k. Partizanų ryšininkė, kalėjo, mirusi.

Albina BANIONYTĖ-IVANAUSKIENĖ. G. Balelių k. Partizanų rėmėja. Gyvena Taujėnuose.

Kazimieras JAKELIŪNAS. G. 1922 m. Veršelių k., Kavarsko

vls. Čigono būrio partizanas. Žuvo 1946 m. liepą Stalnionio sodyboje, netoli Troškūnų. Palaidotas Repšėnų k. 1992 m. palaikai perlaidoti Kavarsko kapinėse.

Benjaminas JAKŠEVIČIUS - Šalteksnis. G. Kavarske. Partizanas, paimtas gyvas. Nuteistas mirties bausme, kuri pakeista į 15 m. kalėjimo. Miręs.

Jonas JAKŠYS. G. Riklikų k. Partizanas, žuvo 1945 m.

Antanas JANICKAS - Šeškas. G. Jusiškio k. Partizanas, teistas, kalėjo. Grįžo į Lietuvą, gyvena Vilniuje.

Ričardas JANULIS. G. Peslių k. Partizanas, žuvo 1945 m. prie Peslių.

Robertas JANULIS. G. Peslių k., Anykščių vls. Lokio būrio partizanas. Žuvo 1945 m.

Birutė JASIKONYTĖ. G. Bebrūnų k., Kavarsko vls. Butageidžio kuopos ryšininkė. Sprogus granatai, žuvo 1948 m. sausio 13 d. Bebrūnų k. Palaidota Peslių k. kapinėse.

Vincas JASIUKONIS. G. 1914 m. Bebrūnų k., Kavarsko vls., ūkininkas. Tarnavo Lietuvos kariuomenėje, Vietinėje rinktinėje. Patašono būrio partizanas. Legalizavosi 1947 m. Mirė 1993 m.

Antanas JOGĖLA - Ažuolas. G. 1913 m. Vaidevučių k., Kavarsko vls., ūkininkų šeimoje, tėvai turėjo apie 30 ha žemės. 1942-1943 m. buvo kaimo seniūnas; Lietuvos kariuomenės puskarininkis, šaulys. Butageidžio kuopos Ažuolo būrio vadas. Žuvo 1948 m. lapkričio 13 d. Palaikai buvo užkasti Kavarske, prie šv. Jono šaltinio, 1993 m. perlaidoti Traupio kapinėse.

Stasys JOGĖLA. G. Vaidevučių k. Kalėjo, grįžo į Lietuvą. Gyvena Panevėžyje.

Alfonsas JUODIS - Riekus. G. Vaišviliškio k. Partizanas, žuvo 1948 01 13 Bebrūnų kaime, sprogus jo paties granatai.

Jonas JUODIS. G. 1926 m. Vaišviliškių k., Kavarsko vls., ūkininkų šeimoje. Žaliosios rinktinės partizanas, 1944 m. gruodžio 26 d. mūšyje sužeistas. Suimtas, nuteistas, kalėjo Norilsko lageryje. Grįžo į Lietuvą. Mirė 1982 m.

Verutė JUODYTĖ-SUDEIKIENĖ - Pivonija. G. 1930 m. Vaišviliškių k., Kavarsko vls., tėvai buvo pusininkai. Butageidžio kuopos ryšininkė. Suimta 1948 m. gruodžio 12 d., nuteista 10 m. Kalėjo Intoje. Vėliau gyveno Ukrainoje. Grįžo į Lietuvą 1991 m. Gyvena Ukmergėje.

Jonas JURA - Žilvinas. G. Budos k. Partizanas, žuvo 1949 07 12. Perlaidotas Kurklių kapinėse.

Stasys JURKEVIČIUS. G. 1921 m. Jusiškių k., Kavarsko vls. Partizanas. Žuvo 1945 m. vasario 9 d. Palaidotas Laužų miške.

Pranas JURKĖNAS - Eimutis. G. 1932 m. Kirkų k. Partizanas, žuvo 1953 07 01 Plentaucos vnk. Paskutinis Kavarsko valsčiaus partizanas.

Vadovas JUOSPAITIS - Gugu. G. Traupio k. Partizanas, žuvo 1949 m.

Feliksas JUTA - Liepa. G. Kezių k., Žemaitkiemio vls. Didžiosios Kovos apygardos „B“ rinktinės A. Morkūno-Plienio būrio partizanas. Žuvo 1950(?) m.

Antanas JUZAKĖNAS - Liūtas. G. 1913 m. Sudeikių k., Kavarsko vls., ūkininkų šeimoje, tėvai turėjo apie 100 ha žemės. Tarnavo Lietuvos kariuomenėje. Liūto būrio vadas, vėliau Vyčio apygardos Žaibo būrio skyriaus vadas. Žuvo 1948 m. gegužės 3 d. Sudeikių k. Kūnas buvo nuvežtas į Tautiškių miestelį.

Bronius GVOZDAS - Lapelis. G. Žibučių k. Partizanas, žuvo 1948 m.

Bronius KACEVIČIUS. G. Aukštapragės vnk., netoli Mackeliškių k., Kavarsko vls., eigulys. Ažuolo būrio partizanas. Žuvo 1947 m. Palaidotas Kavarsko kapinėse.

Jonas KADŽIONIS - Bėda. G. 1928 m. Piktagalio k., Kavarsko vls., ūkininkų šeimoje, tėvai turėjo 6 ha žemės. Butageidžio kuopos vadas. Suimtas 1953 m. gegužės 22 d. Nuteistas 25 m. kalėti ir 5 m. tremties. Kalėjo Omske, Taišete, Mordovijoje, Permėje. Grįžo į Lietuvą 1989 m. Gyvena Anykščių r.

Karolis KADŽIONIS. G. 1923 m. Piktagalio k., Kavarsko vls., ūkininkų šeimoje, tėvai turėjo 6 ha žemės. Ažuolo būrio partizanas. Žuvo 1945 m. vasario 9 d. Juodgirio miške. Palaikai iš Piktagalio k. perlaidoti Kavarsko kapinėse.

Kazimieras KADŽIONIS. G. 1925 m. Piktagalio k., Kavarsko vls., ūkininkų šeimoje, tėvai turėjo 12 ha žemės. Ažuolo būrio partizanas. Registravosi 1945 m. liepą. 1948 m. ištremtas į Krasnojarsko kraštą. Grįžo į Lietuvą 1959 m. Gyvena Anykščių r.

Juozas KAJIETA. G. 1927 m. Kavarske. Ukmergės mokytojų seminarijos moksleivis. 1948 m. kovo 2 d. Ukmergėje nušovė Kavarsko valsčiaus komsorgas.

Emilija KALIBATAITĖ. G. 1927 m. Žvirblėnų k., Kavarsko vls. Didžiosios Kovos apygardos „B“ rinktinės ryšininkė. Suimta 1948 m., nuteista 10 m. Kalėjo. Grįžo į Lietuvą 1956 m. Gyvena Jonavos r.

Antanas KALIBATAS. G. Skapiškio k. Partizanas, žuvo 1945 m.

Antanas KALIBATAS - Perkūnas. G. 1922 m. Žvirblėnų k., Kavarsko vls. Didžiosios Kovos apygardos „B“ rinktinės partizanas. Žuvo 1946 m. sausio 22 d. netoli Želvos. Palaidotas prie Želvos.

Edvardas KALIBATAS - Vasaris. G. 1923 m. Žvirblėnų k., Kavarsko vls. Patašono būrio partizanas. Žuvo 1946 m. sausio 22 d. netoli Želvos. Palaidotas prie Želvos.

Feliksas KALIBATAS - Narutis. G. 1903 m. Žvirblėnų k., Kavarsko vls. Algimanto apygardos Butageidžio kuopos vado pavaduotojas. Suimtas 1948 m. vasario 16 d. Nuteistas 25 m. ir 5 m. tremties. Kalėjo Intoje. Grįžo į Lietuvą. Gyveno Jonavoje. Miręs.

Jonas KALIBATAS. G. 1903 m. Žvirblėnų k. Areštuotas 1950 m. Grįžo į Lietuvą 1956 m. Miręs.

Karolis KALIBATAS - Lapė. G. 1905 m. Žvirblėnų k. Partizanas, areštuotas, kalėjo. Miręs.

Stasys KALIBATAS. G. Žvirblėnų k., Kavarsko vls. Didžiosios Kovos apygardos „B“ rinktinės ryšininkas. Suimtas 1948 m., ištremtas į Irkutsko sritytį 1949 m. Grįžo į Lietuvą 1958 m. Gyvena Anykščių r.

Stasys KALIBATAS. G. Žvirblėnų k. Kavarsko vls. Didžiosios Kovos apygardos „B“ rinktinės ryšininkas. Žuvo 1946 m. sausio 9 d. netoli Želvos m.

Juozas KALUMBA. G. 1914 m. ar 1921 m. Abromiškių k., Kavarsko vls. Čigono būrio partizanas. Žuvo 1946 m. sausio 17 d. prie Pasusienio k., Kavarsko vis.

Petras KAMARAUSKAS. G. Žvirblėnų k., Kavarsko vls. Ryšininkas. Suimtas 1950 m. Kalėjo. Gyvena Klaipėdoje.

KAROSAS - Kuosa. Partizanas, žuvo apie 1952 m. Vaičiuliškio k.

Alfonsas KAUNIETIS. G. 1917 m. Piktagalio k., Kavarsko vls., ūkininkų šeimoje, tėvai turėjo 8 ha žemės. Ažuolo būrio partizanas. Legalizavosi 1945 m. Ažuolo būrio ryšininkas. Mirė 1978 m.

Antanas KAUNIETIS. G. 1889 m. Piktagalio k., Kavarsko vls., ūkininkas, turėjo 8 ha žemės. Ažuolo būrio ryšininkas-rėmėjas. Mirė 1991 m.

Petras KAUNIETIS - Kiaunė. G. 1921 m. Piktagalio k., Kavarsko vls., ūkininkų šeimoje, tėvai turėjo 8 ha žemės. Ažuolo būrio partizanas. Legalizavosi 1945 m. Ažuolo būrio ryšininkas. Suimtas 1949 m., nuteistas 10 m. Kalėjo Karagandoje. Grįžo į Lietuvą 1955 m. Gyveno Anykščių r. Mirė 1984 m.

Stasys KAUNIETIS - Prietelius. G. 1923 m. Piktagalio k., Kavarsko vls., ūkininkų šeimoje, tėvai turėjo 8 ha žemės. Ažuolo būrio partizanas. Legalizavosi 1945 m. Butageidžio kuopos ryšininkas. Jo namuose 1949 m. lapkričio 1 d. suėmė kuopos vadą A. Velanį-Tigrą. Suimtas 1949 m. lapkričio 1 d., nuteistas 10 m. Kalėjo Karagandoje. Grįžo į Lietuvą 1955 m. Gyvena Anykščių r.

Aloyzas KEIBA. G. 1921 m. Varnelių k., Kavarsko vls. Slapstėsi nuo mobilizacijos į Raudonąją armiją. 1944 m. rugsėjį netoli namų nušovė NKVD kareiviai.

Jonas KERAITIS. G. 1918 m. Vaidevučių k., Kavarsko vls. Suimtas 1952 m., nuteistas už ryšius su partizanais. Kalėjo. Grįžo į Lietuvą 1956 m. Gyveno Vaidevučių k. Miręs..

Feliksas KERNAGIS - Beržas. G. 1919 m. Pumpučių k., Kavarsko vls., ūkininkų šeimoje, tėvai turėjo 8 ha žemės. Tarnavo Lietuvos kariuomenėje, Vietinėje rinktinėje. Patašono būrio partizanas. Legalizavosi 1945 m. vasarą.

Balys KIAULYS. G. Žvirblėnų k., Kavarsko vls. Patašono būrio partizanas. Žuvo 1945 m. balandžio 28 d., patekęs į pasalą. Palaikai buvo užkasti Paulinavos dvare, 1989 m. perlaidoti Kavarsko kapinėse.

Petras KIAULYS. G. Žvirblėnų k., Kavarsko vls. Ryšininkas. Suimtas 1950 m. Kalėjo. Grįžo į Lietuvą. Miręs.

Alfonsas KIRKUS - Ruonis, Šernas. G. 1923 m. Sudeikių k., Kavarsko vls. Tarnavo Vietinėje rinktinėje. Žaibo būrio partizanas. Žuvo 1946 m. liepos 27 d. Punių miško raiste. Palaidotas prie Laužų miško.

Juozas KIRKUS - Plienas. G. 1919 m. Sudeikių k. Kavarsko vls. Liūto, Žaibo būrių partizanas. Žuvo 1949 m. gegužės 9 d. Juodgirio miške. Palaidotas prie kelio Levaniškis-Baleliai.

Vytautas KIRKUS. G. Kirkų k. Jo namuose buvo bunkeris.

Povilas KIRŠA - Vilkas. G. Varnelių k., Kavarsko vls. Jaguaro būrio partizanas. Įsigijęs fiktyvius dokumentus, gyveno Panevėžyje.

Alfonsas KIŠKIS. G. Svirnų k., Kavarsko vls. K. Šešlauskio būrio partizanas.

Povilas KLIMAS. G. 1920 m. Purvelių k., Kavarsko vls., tarnavo pas ūkininkus. Patašono būrio partizanas. Suimtas 1945 m., nuteistas 8 m. Kalėjo Vorkutoje. Grįžo į Lietuvą 1958 m. Mirė 1975 m.

Jonas KŠČENAVIČIUS. G. Žvirblėnų k., Kavarsko vls. Ryšinin-
kas. Suimtas 1950 m. Kalėjo. Grįžo į Lietuvą. Miręs.

Bronius KUOJA. G. 1908 m. Žibučių k., Kavarsko vls. 1946 m.
sausio 18 d. namuose nužudė NKVD kareiviai.

Petras KUOJA. G. 1906 m. Žibučių k., Kavarsko vls. 1946 m.
sausio 18 d. namuose nužudė NKVD kareiviai.

Romas LAUNIKAS - Šturmas. G. 1922 m. Sudeikių k, Kavars-
ko vls. Liūto būrio partizanas. Žuvo 1947 m. liepos 6 d. Repšėnų
miške. Palaikai buvo užkasti žuvimo vietoje, vėliau perlaidoti Ka-
varsko kapinėse.

Kostas LIŽAS. G. 1925 m. Sodeliškių k., Kavarsko vls. Laviškio
pradžios mokyklos mokytojas. Partizanų ryšininkas. Suimtas
1950 m., nuteistas 10 m. ir 5 m. tremties. Kalėjo Krasnojarsko krašte.
Grįžo į Lietuvą 1956 m. Gyvena Anykščių r.

Antanas LUKOŠIŪNAS. G. 1920 m. Mackeliškių k., Kavarsko
vls. Čigono būrio partizanas. Legalizavosi 1945 m.

Povilas LUKOŠIŪNAS. G. 1922 m. Mackeliškių k., Kavarsko
vls. Čigono būrio partizanas. Legalizavosi 1945 m. Gyveno Anykš-
čių r. Mirė apie 1960 m.

Bronius MACKEVIČIUS. Gyveno Dabužėlių k., Kavarsko vls.,
eigulys. 1945 m. liepą nušovė NKVD kareiviai.

MAČIONIS. G. Grauzavietės k. Partizanas. Žuvo, data nenu-
statyta.

Antanas MALDŽIUS. G. 1923 m. Maželių k., Kavarsko vls. Bu-
tageidžio kuopos rėmėjas.

Zigmas MASEVIČIUS. G. 1924 m. Šovenių k., Kavarsko vls.,
tėvai turėjo 1 ha žemės. Pabėgo iš Raudonosios armijos. 1945 m.
spalio 23 d. besislapstantį Snieškų sodyboje nušovė NKVD karei-
viai. Palaikai buvo užkasti prie namų, po keleto metų slapta palai-
doti Kavarsko kapinėse.

Juozas MATULIS. G. Vaivadiškių k. Sušaudytas 1944 12 28.

Julius MEŠKAUSKAS. G. 1918 m. Vaivadiškių k., Kavarsko vls., ūkininkų šeimoje, tėvai turėjo apie 20 ha žemės. Slapstėsi nuo mobilizacijos į Raudonąją armiją namuose. 1945 m. žiemą, pamatęs stribus, bėgo ir kieme buvo nušautas. Palaidotas Peslių kapinėse.

Povilas MIKOLIŪNAS. G. 1915 m. Mackeliškių k., Kavarsko vls. Algimanto apygardos Kavarsko OS rajono ryšininkas. Suimtas 1949 m., nuteistas 10 m. Kalėjo. Grįžo į Lietuvą 1956 m. Gyveno Anykščių r. Mirė 1996 m.

Stasys MIKOLIŪNAS. Partizanas, legalizavosi, teistas, gyvena Repšėnų kaime.

Antanas MILIŪNAS. G. apie 1927 m. Degionių k., Kavarsko vls., ūkininkų šeimoje, tėvai turėjo apie 10 ha žemės. Butageidžio kuopos ryšininkas. Suimtas 1949 m. lapkritį, nuteistas 10 m. Kalėjo Norilske. Grįžo į Lietuvą 1955 m. Miręs.

Jonas MINCĖ. G. 1913 m. Kraupėnų k., Kavarsko vls. Ažuolo būrio partizanas. Žuvo 1945 m. vasario 7 d. prie Degionių k., Traupio vls. Palaidotas Kraupėnų kapinėse.

Kazys MINCĖ. G. Kraupėnų k., Kavarsko vls. Žaibo būrio partizanas. Žuvo 1945 m. vasario 7 d. prie Degionių k., Kavarsko vls. Palaidotas Traupio kapinėse.

Janina MINSKAITĖ. G. Sibirkos k., Traupio vls. Partizanų rėmėja. Namuose buvo bunkeris.

Danutė MINSKAITĖ-VERIKIENĖ. G. Sibirkos k., Traupio vls. Partizanų rėmėja. Namuose buvo bunkeris.

Jonas MINSKAS. G. Sibirkos k. Jo sodyboje buvo Butageidžio kuopos partizanų bunkeris.

Jonas MISIŪNAS. G. 1908 m. Kavarske. Čigono būrio partizanas. Žuvo 1946 m. sausio 17 d. prie Pasusienio k., Kavarsko vls.

Povilas MISYS. G. 1925 m. Abromišio k., Kavarsko vls. Partizanas. Sužeistas per šv. Kalėdas mūšio Burbiškio miške metu, mirė 1945 m. Palaidotas Peslių k. kapinėse.

Edvardas MIŠKINIS. G. 1912 m. Veršelių k., Kavarsko vls., ūkininkų šeimoje, tarnavo Lietuvos kariuomenėje. Čigono būrio partizanas. Žuvo 1946 m. sausio 17 d. Pasusienio k., Kavarsko vls.

Jonas MITAŠIŪNAS. G. Repšėnų k. Partizanas, žuvo 1944 12 24 prie savo namų.

Juozas MITAŠIUNAS. G. Repšėnų k., Traupio vls. Čigono būrio partizanas. Legalizavosi. Nuteistas. Kalėjo. Grįžo į Lietuvą. Miręs.

Domas MORKŪNAS - Sakalas. G. 1925 m. Vaidevučių k., Kavarsko vls. Algimanto apygardos Butageidžio kuopos Piliakalnio OS apylinkės ryšininkas. Suimtas 1948 m. liepos 31 d., nuteistas 10 m. Kalėjo Komijoje. Grįžo į Lietuvą 1956 m. Miręs.

Povilas MORKŪNAS. G. apie 1926 m. Mackeliškių k., Kavarsko vls. Ažuolo būrio partizanas. Legalizavosi 1945 m. Butageidžio kuopos Piliakalnio OS apylinkės ryšininkas. Suimtas 1948 m. Tardytas, bet paleistas. Gyveno Anykščių rajone. Mirė 1999 m.

Stasys MORKŪNAS. G. 1922 m. Vaidevučių k., Kavarsko vls. Čigono būrio partizanas. Žuvo 1946 m. sausio 17 d. Pasusienio k., Kavarsko vls. Palaidotas Kavarsko kapinėse.

Antanas NAVAŠINSKAS. G. Šeimyniškių k. Partizanas, žuvo 1946 01 18 Pasusienyje.

Vilius ORDA. G. 1920 m. Eidrigonių k., Kavarsko vls. 1944 m. liepos 23 d. prie namų nušovė kareiviai.

Kazimieras PAČINSKAS. G. 1922 m. Dvarelių k., Kavarsko vls. Ažuolo būrio partizanas. Žuvo 1946 m. birželį.

Alfonsas PALAVENIS - Barzda. G. 1920 m. Pilypų k., Kavarsko vls., ūkininkų šeimoje, tėvai turėjo 20 ha žemės. Baigė technikos mokyklą. Šarūno rinktinės būrio vadas. Žuvo 1945 m. spalio 4 d.

Antanas PALAVENIS - Skirmantas. G. 1918 m. Pilypų k., Kavarsko vls., ūkininkų šeimoje, tėvai turėjo 20 ha žemės. Gydytojas. Algimanto apygardos štabo viršininkas. Žuvo 1949 m. sausio 8 d.

Vytautas PALAVENIS. G. 1924 m. Sirvydų k., Kavarsko vls. Šarūno rinktinės partizanas. Žuvo 1945 m. Vaivadiškių k., Kavarsko vls. Palaidotas Peslių k. kapinėse.

Vladas PALIULIS. G. Punkėnų k., Kavarsko vls. Partizanas. Žuvęs.

Antanas PAŠKEVIČIUS. Gyveno Dabužėlių k., Kavarsko vls., eigulys. Šarūno rinktinės rėmėjas. Suimtas 1952 m., nuteistas 10 m. Kalėjo. Grįžo į Lietuvą apie 1958 m. Miręs.

Anicetas PAURAZAS. G. Pusbačkių k. Partizanas. Žuvo 1945 02 09 Klaibūnų k.

Aleksandras PESLIAKAS. G. Šerių k., Kavarsko vls. Partizanų ryšininkas. Suimtas 1950 m., kalėjo. Grįžo į Lietuvą. Miręs.

Antanas PETRIKAS. G. Gribulių k. Partizanas, su dar vienu nežinomu partizanu negyvas gulėjo Kavarske prie šaltinio per šv. Petro ir Povilo atlaidus 1945 arba 1946 m.

Albinas PIVORAS. G. 1920 m. Veršelių k., Kavarsko vls., ūkininkų šeimoje, tėvai turėjo 10 ha žemės. Tarnavo Lietuvos kariuomenėje. Čigono būrio partizanas. Žuvo 1945 m. gruodžio 31 d. Troškūnų girioje. Palaidotas Troškūnų kapinėse.

Bronius PIVORAS - Briedis. G. 1916 m. Veršelių k., Kavarsko vls., ūkininkų šeimoje, tėvai turėjo 10 ha žemės. Tarnavo Lietuvos kariuomenėje. Čigono būrio partizanas. Žuvo 1946 m. sausio 17 d. Pasusienio k., Kavarsko vls. Palaikai buvo užkasti prie šv. Jono šaltinio Kavarske, 1991 m. perlaidoti Kavarsko kapinėse.

Kazys PIVORAS. G. 1919 m. Mackeliškių k., Kavarsko vls., ūkininkų šeimoje, tėvai turėjo 6 ha žemės. Čigono būrio partizanas. Legalizavosi. Gyveno Anykščių rajone. Miręs.

Vladas PIVORAS. G. 1909 m. Mackeliškių k., Kavarsko vls., ūkininkų šeimoje, tėvai turėjo 8 ha žemės. Čigono būrio partizanas. Legalizavosi 1945 m. Gyveno Panevėžyje. Mirė 1998 m.

Vladas PLĖTA - Gulbinas. G. 1926 m. Vaidevučių k., Kavarsko vls. Butageidžio kuopos Piliakalnio OS apylinkės ryšininkas. Suimtas 1948 m., nuteistas 10 m. Kalėjo Vorkutoje. Grįžo į Lietuvą 1956 m. Gyvena Ukmergėje.

Vytautas PLĖTA - Gaidžiūnas. G. 1928 m. Vaidevučių k., Kavarsko vls. Butageidžio kuopos Piliakalnio OS apylinkės ryšininkas. Suimtas 1948 m., nuteistas 10 m. Kalėjo Vorkutoje, ten 1950 m. mirė.

Bronius PULIKEVIČIUS. G. apie 1925 m. Jurgėnų k., Kavarsko vls. Butageidžio kuopos ryšininkas. Suimtas 1949 m., nuteistas 10 m. Grįžo į Lietuvą 1956 m. Gyveno Panevėžyje. Miręs.

Stasys PULIKEVIČIUS. G. Žibučių k. Partizanas, žuvo **1945 m.**

Juozas PULOKAS. G. Arelišio vnk., Kavarsko vls. Čigono būrio partizanas. Žuvo 1946 m. sausio 17 d. prie Pasusienio k., Kavarsko vls.

Povilas PULOKAS. Gyveno Veršelių k., Kavarsko vls. Šarūno rinktinės rėmėjas. Suimtas 1952 m., nuteistas 10 m. Kalėjo. Grįžo į Lietuvą apie 1958 m. Miręs.

Antanas PUODŽIŪNAS. G. Antanavos vnk., Kavarsko vls. Čigono būrio partizanas. Žuvo 1945 m. rugpjūčio 3 d.

Henrikas PUODŽIŪNAS. G. 1930 m. Antanavos k., Kavarsko vls. Butageidžio kuopos ryšininkas. Areštuotas 1949 m., nuteistas 10 m. Gyvena Kaune.

Marijonas RADVILA. G. 1927 m. Pusbačių k. Partizanų ryšininkas, areštuotas 1949 m. Kalėjo. Miręs, palaidotas Kavarsko kapinėse.

Stanislovas RADVILA. Gyveno Kavarsko vls. Liūto, Ažuolo, Žai-
bo būrių ryšininkas. Gyvena Anykščiuose.

Jonas RAUDONIKIS - Patašonas. G. 1902 m. Žvirblėnų k., Kavarsko vls., buvo Kavarsko šaulių būrio vadas. Suimtas 1945 m. spalio 19 d. Peniankų k., Anykščių vls. 1946 m. vasario 25 d. nuteistas mirties bausme, vėliau pakeista 20 m. lagerio. Žuvo lageryje.

Veronika REPEČKIENĖ. Gyveno Veršelių k., Kavarsko vls. Šarūno rinktinės ryšininkė. Suimta 1949 m., nuteista 10 m. Kalėjo. Grįžo į Lietuvą 1958 m. Gyvena Anykščių r.

Bronius RIAUBA. G. Budrių k., Kavarsko vls. Liūto būrio partizanas. Žuvęs.

Monika RIAUBAITĖ - Audronė. G. 1923 m. Budrių k., Kavarsko vls., Jakubavos pradžios mokyklos mokytoja. Algimanto ir Didžios Kovos apygardų ryšininkė. Suimta 1948 m. spalį, nuteista 10 m.

Alfonsas RIBAŠAUSKAS. G. apie 1926 m. Vaidevučių k., Kavarsko vls., ūkininkų šeimoje, tėvai turėjo 11 ha žemės. Butageidžio kuopos Piliakalnio OS apylinkės ryšininkas. Suimtas 1948 m., nuteistas 10 m. Kalėjo Komijoje.

Stasys RIBAŠAUSKAS. G. 1918 m. Repšėnų k. Kavarsko vls., ūkininkų šeimoje, tėvai turėjo 8 ha žemės. Čigono būrio partizanas. Legalizavosi 1945 m. Gyvena Anykščių r.

Antanas RUTAVIČIUS. G. Jurgėnų k., Kavarsko vls. Šarūno rinktinės partizanas. Žuvo 1945 m. birželio 15 d. Palaidotas Andrioniškio kapinėse.

Jonas RUTAVIČIUS. G. Jurgėnų k., Kavarsko vls. 1945 m. namuose suėmė sribai ir nukankino Kavarske.

Antanas RUTKAUSKAS. G. 1923 m. Kavarsko vls. Čigono būrio partizanas. Žuvo 1945 m. liepos 18 d. Garbėnų miške. Palaidotas Dabužių k. kapinėse.

Bronius SADAUSKAS. G. Dvarelių k. Partizanas, sužeistas, mirė namuose.

Juozas SAPKAUSKAS. G. apie 1925 m. Girelės k., Kavarsko vls. Ažuolo būrio partizanas. Žuvo 1946 m. sausio 17 d. Pasusienio k., Kavarsko vis.

Alfonsas SARGŪNAS - Žaliūga. G. 1915 m. Paberžių k., Kavarsko vls. Didžiosios Kovos apygardos „B“ rinktinės partizanas.

Antanas SATKEVIČIUS. G. 1931 m. Šerių k., Kavarsko vls. Butageidžio kuopos ryšininkas. Gyvena Anykščių r.

Kotryna SATKEVIČIENĖ. G. Šerių k. Namuose buvo partizanų bunkeris.

Anelė SEMĖNAITĖ. G. 1926 m. Vaivadiškių k., Kavarsko vls., ūkininkų šeimoje, tėvai turėjo 7 ar 8 ha žemės. Jaguaro būrio partizanė. Žuvo 1946 ar 1947 m. Sirvydų k. prie Dabužių. Palaidota Peslių kapinėse.

Alfonsas SEMĖNAS - Žilvitis. G. 1920 m. Paužuolių k., Kavarsko vls. Butageidžio kuopos partizanas. Suimtas 1952 m. vasario 20 d.

Petras SEMĖNAS. G. 1924 m. Vaivadiškių k., Kavarsko vls., mokėsi gimnazijoje, tarnavo Lietuvos kariuomenėje. Algimanto apygardos Lokio būrio partizanas. Žuvo 1948 m. Palaidotas Peslių k. kapinėse.

Albertas SIMANONIS. G. 1930 m. Mackeliškių k., Kavarsko vls. Algimanto apygardos Kavarsko OS rajono ryšininkas. Suimtas 1949 m., nuteistas 10 m. Kalėjo Vorkutoje. Grįžo į Lietuvą 1954 m. Gyvena Kaune.

Antanas SIMANONIS - Bagočius. Partizanas, legalizavosi, miręs.

Antanas SIMANONIS - Smilga. G. 1923 m. Mackeliškių k., Kavarsko vls. Čigono būrio partizanas. Žuvo neaiškiomis aplinkybėmis apie 1948-1949 m.

Alfonsas SIMANONIS. G. 1922 m. Mackeliškių k., Kavarsko vls., ūkininkų šeimoje, tėvai turėjo 8 ha žemės. Čigono būrio partizanas. 1945 m. išvyko į Rusiją. Grįžo į Lietuvą. Mirė 1994 m.

Anicetas SIMANONIS - Sigitas. G. 1920 m. Mackeliškių k., Kavarsko vls. Čigono, vėliau Butageidžio kuopos Tigro būrio partizanas. Sužeistas ir suimtas 1949 m. rugpjūčio 17 d. Troškūnų miške. Nuteistas 25 m. ir 5 m. tremties. Kalėjo Mordovijoje. Grįžo į Lietuvą 1964 m. Gyvena Kaune.

Balys SIMANONIS. G. 1918 m. Mackeliškių k., Kavarsko vls., ūkininkų šeimoje, tėvai turėjo 9 ha žemės. Čigono būrio partizanas. Legalizavosi 1945 m. Gyveno Anykščių r. Mirė 1998 m.

Donatas SIMANONIS. G. 1910 m. Mackeliškių k., Kavarsko vls., ūkininkų šeimoje, tėvai turėjo 8 ha žemės. Čigono būrio partizanas. Žuvo 1944 m. rugsėjo 14 d. kautynėse su NKVD kareiviais prie Veršelių k., Kavarsko vis.

Ignas SIMANONIS. G. 1924 m. Mackeliškių k., Kavarsko vls., ūkininkų šeimoje, tėvai turėjo 8 ha žemės. Čigono būrio partizanas, vėliau Algimanto apygardos Kavarsko OS rajono ryšininkas. Suimtas 1949 m., nuteistas 10 m. Kalėjo Vorkutoje. Grįžo į Lietuvą 1956 m. Gyvena Anykščių r.

Jonas SIMANONIS. G. Raščiagalio k., Kavarsko vls. Slapstėsi nuo mobilizacijos į Raudonąją armiją. 1945 m. užduso bunkeryje Raščiagalio miške.

Kazys SIMANONIS. G. 1922 m. Mackeliškių k., Kavarsko vls., ūkininkų šeimoje, tėvai turėjo 8 ha žemės. Čigono būrio partizanas, vėliau Algimanto apygardos Kavarsko OS rajono ryšininkas. Suimtas 1949 m., nuteistas 10 m. Kalėjo Vorkutoje. Grįžo į Lietuvą 1958 m. Mirė 1983 m.

Kazys SIMANONIS. G. 1910 m. Mackeliškių k., Kavarsko vls. Čigono būrio partizanas. Legalizavosi 1945 m. Gyveno Anykščių r. Miręs.

Kostas SIMANONIS. G. 1920 m. Mackeliškių k., Kavarsko vls., ūkininkų šeimoje, tėvai turėjo 9 ha žemės. Čigono būrio partizanas. Legalizavosi 1945 m., gyveno Anykščių r. Mirė 1996 m.

Vladas SIMANONIS. G. 1908 m. Mackeliškių k., Kavarsko vls., ūkininkų šeimoje, tėvai turėjo 8 ha žemės. Čigono būrio partizanas. Suimtas 1945 m., nuteistas 25 m. ir 5 m. tremties. Kalėjo. Grįžo į Lietuvą apie 1960-1962 m. Mirė apie 1965 m.

Antanas SIMAŠKA. G. 1918 m. Margių k., Kavarsko vls., ūkininkų šeimoje, tėvai turėjo 6 ha žemės. Šaulys, tarnavo Lietuvos kariuomenėje. Vyčio apygardos partizanas. Legalizavosi 1947 m. Gyveno Anykščiuose. Mirė 1999 m.

Bronius SIMAŠKA. G. 1912 m. Vaivadiškių k., Kavarsko vls. Jaguaro būrio partizanas. Suimtas 1946 m. spalio 28 d. Vaivadiškių k., nuteistas 10 m. Kalėjo Mordovijoje, ten apie 1950 m. mirė.

Jonas SIMAŠKA - Šiška. G. 1910 m. Margių k., Kavarsko vls., ūkininkas, tėvai turėjo 6 ha žemės. Partizanas. Legalizavosi 1945 m. Gyvena Anykščių r.

Jurgis SIMAŠKA. G. 1911 m. Vaivadiškių k., Kavarsko vls., ūkininkų šeimoje, tėvai turėjo 10 ha žemės. Jis buvo kurčias ir mobilizacija į Raudonąją armiją nelietė, bet 1944 m. gruodžio 8 d. kareiviai ir stribai išsivarė iš namų ir nušovė Peniankų k., Anykščių vls. Palaidotas Peslių k. kapinėse.

Mykolas SIMAŠKA. G. 1920 m. Dvarelių k., Kavarsko vls., buvo seniūnas. Čigono būrio partizanas. 1944 m. rugsėjo 14 d. prie Veršelių k. buvo sužeistas, nuvežtas į Kavarską. Sušaudytas Vilniuje, KGB rūmuose.

Anelė SIMAŠKAITĖ-JUZAKĖNIENĖ - Liūtienė. G. 1915 m. Sudeikių k., Traupio vls., ūkininkė. Žaibo būrio ryšininkė. Suimta 1945 m. rugpjūčio 17 d., po metų pabėgo iš Vorkutos lagerio. Grįžusi prisijungė prie Liūto būrio partizanų. Žuvo 1949 m. žiemą Sudeikių k.

Marija SIMAŠKIENĖ. G. 1875 m. Jusiškio k., Kavarsko vls., ūkininkė. 1945 m. rugpjūtį nužudė Taujėnų stribai.

Petras SINKA. G. Raščiagalio k., Kavarsko vls. 1949-1950 m. prižiūrėjo J. Kadžionio-Bėdos bunkerį.

Vladas SKREBŪNAS. G. 1921 m. Vetygalos k., Kavarsko vls., ūkininkų šeimoje. Partizanas. Žuvo 1945 m. Palaidotas Vetygalos kapinėse, 1992 m. perlaidotas Kavarsko kapinėse.

Edvardas STAIKŪNAS. G. Skapiškio k., Kavarsko vls. Patašono būrio partizanas. Žuvo 1945 m. balandžio 28 d. Palaikai buvo užkasti Paulinavos dvare, 1989 m. perlaidoti Kavarsko kapinėse.

Jonas STASIUKAITIS - Ežys. G. Jusiškio k. Partizanas, žuvo 1949 m. žiemą Mickūniškio k.

Vincentas STASIUKAITIS. G. Jusiškio k., Kavarsko vls. Partizanas. Žuvo 1945(?) m. savo namuose.

Stasė STASIUKAITYTĖ. G. Jusiškio k., Traupio vls. Partizanų ryšininkė. Gyvena Panevėžio r.

Ona STASIUKAITYTĖ-DRŪSIENĖ. G. Jusiškio k., Traupio vls. Partizanų ryšininkė. Gyvena Anykščiuose.

Antanas STEIKŪNAS. Gyveno Kavarsko vls. Patašono būrio partizanas. Žuvo 1945 m. sausio 28 d. Paulinavos dvare.

Bronius SUDEIKIS - Čigonas. G. 1914 m. Mackeliškių k., Ka-

varsko vls., tarnavo Lietuvos kariuomenėje. Čigono būrio vadas. Suimtas 1946 m. kovą, nuteistas mirties bausme ir sušaudytas Vilniuje, NKGB kalėjime, 1946 m. spalio 28 d.

Feliksas SUDEIKIS. G. 1913 m. Budrių k., Kavarsko vls. Butageidžio kuopos ryšininkas. Suimtas 1949 m. lapkritį, nuteistas 10 m. Kalėjo Kazachstane. Grįžo į Lietuvą 1954 m. Mirė 1959 m.

Liudas SUDEIKIS - Klajūnas, Svirtis. G. 1919 m. Mackeliškių k., Kavarsko vls. Čigono būrio partizanas. Suimtas 1948 m., nuteistas 25 m. ir 5 m. tremties. Kalėjo Intoje. Grįžo į Lietuvą 1991 m. Gyveno Ukmergėje. Mirė 1997 m.

Alfonsas ŠABLEVIČIUS. G. Maželių k., Kavarsko vls. Slapstėsi nuo mobilizacijos į Raudonąją armiją. 1945 m. vasarą išvyko registruotis į Kavarską ir dingo be žinios.

Stasys ŠABLEVIČIUS. G. Maželių k., Kavarsko vls. Slapstėsi nuo mobilizacijos į Raudonąją armiją. 1945 m. vasarą išvyko registruotis į Kavarską ir dingo be žinios.

Emilija ŠABLEVIČIŪTĖ-PULOKIENĖ. G. Veršelių k., Kavarsko vls. Bėdos būrio ryšininkė.

Leonas ŠAKALYS. G. 1926 m. Mackeliškių k., Kavarsko vls., ūkininkų šeimoje, tėvai turėjo 5 ha žemės. Čigono būrio partizanas. Legalizavosi 1945 m., gyveno Anykščių r. Mirė 1994 m.

Petras ŠAKALYS. G. 1910 m. Mackeliškių k., Kavarsko vls. Čigono būrio partizanas. Legalizavosi 1945 m. Gyveno Anykščių r. Mirė 1992 m.

Vytautas ŠAKALYS. G. Gaidžiupio k. Partizanų ryšininkas. Teistas, kalėjo. Gyvena Kavarske.

Stasė ŠAKALYTĖ-JASIUKONIENĖ. G. Gaidžiupio k. Partizanų ryšininkė. Kalėjo, mirusi.

Veronika ŠAKALYTĖ-TREČIOKIENĖ - Našlaitė. G. apie 1923 m. Repšėnų k., Kavarsko vls. Butageidžio kuopos ryšininkė. Suimta 1949 m. lapkričio 9 d., nuteista 10 m. Kalėjo. Grįžo į Lietuvą 1955 m. Gyvena Kaune.

Kostas ŠALAVIEJUS. G. Staškuniškio k., Kurklių vls. Partizanų ryšininkas. Sužeistas ir suimtas.

Valerija ŠEIBOKAITĖ-ŠLEIKUVIENĖ. G. 1932 m. Dabuželių k., Kavarsko vls. Šarūno rinktinės ryšininkė-rėmėja. Prižiūrėjo du bunkerius Dabužių miške.

Kotryna ŠEIBOKAITĖ-TUČINSKIENĖ. G. 1923 m. Dabužėlių k., Kavarsko vls. Už tai, kad jų namuose buvo nušautas Kavarsko MGB viršininkas Duračiovas, 1948 m. suimta ir nuteista 25 m. Kalėjo. Grįžo į Lietuvą. Mirusi.

Aleksandras ŠEIBOKAS. G. 1920 m. Dabužėlių k., Kavarsko vls. Šarūno rinktinės ryšininkas-rėmėjas. Suimtas 1948 m., nuteistas 25 m. ir 5 m. tremties. Kalėjo. Grįžo į Lietuvą 1958 m. Miręs.

Tadas ŠERELIS. G. Šerių k., Kavarsko vls. Partizanų ryšininkas. Namuose buvo bunkeris.

Bronius ŠEŠLAUSKAS. G. 1920 m. Pušaloto vnk., Kavarsko vls. Garbėnų būrio vadas. Suimtas 1945 m. balandį, nuteistas 4 m. Kalėjo. Grįžo į Lietuvą. Gyveno Kauno r. Mirė 1999 m.

Jonas ŠEŠLAUSKAS. G. Pušaloto vnk., Kavarsko vls. B. Šešlauskos būrio partizanas. Žuvo 1946 m. vasarą. Palaidotas Kavarsko kapinėse.

Karolis ŠEŠLAUSKAS. G. Pušaloto vnk., Kavarsko vls. B. Šešlauskos būrio partizanas. Legalizavosi 1945 m. Miręs.

Jane GEDŽIŪNAITĖ-ŠEŠLAUSKIENĖ. G. 1920 Garbėnų k. Partizanų rėmėja, kalėjo, gyvena Kauno r.

Alfonsas ŠEŠTOKAS. G. 1926 m. Degionių k., Traupio vls. Butageidžio kuopos Tigro būrio partizanas. Žuvo 1945 m. vasario 7 d. prie Degionių k., Traupio vls. Palaidotas Traupio kapinėse.

Antanas ŠIAUČIŪNAS - Berželis. G. 1920 m. Miškinų k., Traupio vls. Butageidžio kuopos Tigro būrio partizanas. Svetima pavarde pasitraukė į Radviliškį. Suimtas 1950 m. Panevėžyje, nuteistas 10 m. Kalėjo Magadane, Komsomolske prie Amūro. Grįžo į Lietuvą 1956 m. Gyvena Panevėžyje.

Juozas ŠIAUČIŪNAS. G. Miškinų k., Kavarsko vls. Partizanų ryšininkas. Namuose buvo bunkeris.

Povilas ŠIAUČIŪNAS. G. 1920 m. Mackeliškių k., Kavarsko vls., ūkininkų šeimoje, tėvai turėjo 12 ha žemės. Čigono būrio partizanas. Legalizavosi 1945 m. Algimanto apygardos Kavarsko OS ryšininkas. Suimtas 1949 m., nuteistas 10 m. Kalėjo. Grįžo į Lietuvą 1958 m. Mirė 1958 m.

Marijona ŠIAUČIŪNAITĖ-VILDŽIŪNIENĖ - Gulbė. G. 1929 m. Miškinų k., Kavarsko vls. Partizanų ryšininkė. Suimta

1948 m., nuteista 10 m. Kalėjo Maskvoje, Čeliabinske, Kuibyševe, Karagandoje. Grįžo į Lietuvą 1955 m. Gyvena Anykščių r.

Adelė ŠIAUČIŪNIENĖ. G. Miškinių k., Kavarsko vls. Partizanų ryšininkė. Namuose buvo bunkeris.

Juozas ŠILAIKA - Šviedrys, Berželis. G. 1925 m. Repšėnų k., Kavarsko vls. Butageidžio kuopos Tigro būrio partizanas. Žuvo 1949 m. rugsėjo 17 d.

Kazys ŠIMKUS. G. Sodeliškių k., Raguvos vls. Žaibo būrio partizanas. Kalėjo. Grįžo į Lietuvą. Miręs.

Jonas ŠIMKŪNAS. G. 1900 m. Abromišio k., Kavarsko vls., ūkininkas, šeima turėjo 15 ha žemės. 1945 m. gegužės 28 d. namuose nušovė sribai. Palaidotas Peslių k. kapinėse.

Petras ŠIMKUS - Trenksmas. G. Papragių k., Kavarsko vls. Vyčio apygardos Briedžio rinktinės Žaibo būrio partizanas. Žuvo 1949 m. gegužės 9 d. Juodgirio miške. Palaidotas prie kelio Leva-niškis-Baleliai.

Alfonsas ŠINKŪNAS. G. 1918 m. Skapiškių k., Kavarsko vls. Didžiosios Kovos apygardos „B“ rinktinės partizanas. Suimtas 1945 m., nuteistas. Kalėjo Vorkutoje. Mirė apie 1957 m.

Klemensas ŠINKŪNAS. G. 1918 m. Skapiškių k., Kavarsko vls. Didžiosios Kovos apygardos „B“ rinktinės partizanas. Suimtas 1945 m., nuteistas. Kalėjo Magadane, ten žuvo.

Juozas ŠMIGELSKIS - Smidras. G. 1923 m. Partizanas, žuvo 1947 11 01.

Kazys ŠMIGELSKIS. Areštuotas 1946 m. kovą. 1946 06 09 pabėgo iš Vilniaus kalėjimo. 1947 m. vėl areštuotas, nuteistas 25 metams kalėjimo. Gyvena Vilniuje.

Feliksas ŠOVA. G. apie 1921 m. Žvirblėnų k., Kavarsko vls. Patašono būrio partizanas. Suimtas 1947 m., nuteistas 10 m. Kalėjo. Mirė apie 1957 m.

Antanas ŠUKEVIČIUS. Gyveno Aukštapragių eiguvoje, Kavarsko vls. Čigono būrio partizanas. Žuvo 1945 m. Repšėnų k., Kavarsko vis.

Antanas TAMOŠIŪNAS. G. Pumpučių k. Partizanas, legalizavosi, gyvena Kupiškyje.

Genė TAMULIŪNAITĖ-ŠIMKIENĖ. G. 1929 m. Maželių k., Kavarsko vls. Bėdos būrio ryšininkė-rėmėja. Suimta 1952 m., nuteista 10 m. Kalėjo. Grįžo į Lietuvą 1956 m. Gyvena Ukmergėje.

Donatas TAMULIŪNAS. G. 1924 m. Mackeliškių k., Kavarsko vls. Čigono būrio partizanas. Legalizavosi 1945 m. Gyveno Vilniuje. Mirė 1985 m.

Jonas TILINDIS - Žvalgas. G. Pusbačių k. Partizanas, žuvo 1953 10 22 Šikšnolaukio kaime.

Kazys TOLUŠIS. G. Repšėnų k., Kavarsko vls. Partizanų ryšininkas. Kalėjo. Miręs.

Kazys TRATULIS. G. Repšėnų k., Kavarsko vls. Partizanų ryšininkas. Kalėjo. Miręs.

Petras TRATULIS. G. Naujokų k., Kavarsko vls. Butageidžio kuopos Tigro būrio partizanas. Nuteistas mirties bausme.

Ona TREČIOKIENĖ. Gyveno Šovenių k., Kavarsko vls. Šarūno rinkinės ryšininkė. Suimta 1949 m., nuteista 10 m. Kalėjo. Grįžo į Lietuvą 1956 m.

Stasys TUČINSKAS. G. Dabužių vnk., Kavarsko vls. Šarūno rinkinės ryšininkas. Suimtas 1948 m., nuteistas 25 m. ir 5 m. tremties.

Vaclovas TUČINSKAS. G. 1914 m. Dabužių vnk., Kavarsko vls. Šarūno rinkinės ryšininkas. 1948 m. nuteistas 25 m. ir 5 m. tremties. Kalėjo Norilске, Mordovijoje. Grįžo į Lietuvą 1963 m. Gyveno Anykščių r. Miręs.

Viktoras TUMAS. G. Narbutų k., Kavarsko vls. Žuvo 1945 m. liepą Narbutų k.

Ona TUMAITĖ. G. Narbutų k., Kavarsko vls. Nušauta 1945 m. liepą.

Edmundas URBONAS. G. 1923 m. Vaidevučių k., Kavarsko vls. Ažuolo būrio partizanas. Žuvo 1946 m. sausio 17 d. prie Pasusienio k., Kavarsko vls. Palaikai buvo užkasti prie šv. Jono šaltinio Kavarske, vėliau perlaidoti Kavarsko kapinėse.

Alfonsas VAIČIŪNAS - Tigras. Partizanas. Žuvo 1948 12 24 Skaiščio kaime pas gyventoją Brokartą.

Povilas VALEIKA - Liepa. G. 1922 m. Žvirblėnų k., Kavarsko vls., ūkininkų šeimoje. Nuo 1944 m. tarnavo Raudonojoje armijoje, demobilizavosi 1947 m. Grįžęs dirbo pieno surinkimo punkto vedėju. Partizanų būrių ryšininkas. Šuimtas 1949 m., nuteistas 10 m. Kalėjo Vorkutoje. Grįžo į Lietuvą 1956 m. Gyvena Anykščių r.

Povilas VANAGAS. G. Repšėnų k. Partizanas, žuvo 1946 01 18 prie Jusiškio.

Aleksas VERIKAS - Klajūnas. G. Pusbačkių k. Partizanas. Suimtas, nuteistas, kalėjo.

Antanas VERIKAS - Vargelis. G. Pusbačkių k. Partizanas, legalizavosi, miręs.

Marijonas VERIKAS. Partizanas, kalėjo. Gyvena Pusbačkių k.

Antanas VERŠELIS. G. Skapiškių k., Kavarsko vls. Šarūno rinktinės Lokio būrio partizanas. Registravosi 1949 m. Miręs.

Kazys VERŠULIS. G. 1920 m. Kavarske, tarnavo pas ūkininkus. Algimanto apygardos Lokio būrio partizanas. Žuvo 1946 m. rugsėjį. Palaidotas Peslių k. kapinėse.

Teofilis VĖBRA - Žentelis. G. 1916 m. Pumpučių k., Kavarsko vls. Šarūno rinktinės Barzdos būrio partizanas. Žuvo 1945 m. gruodžio 31d. Troškūnų girioje. Palaikai buvo užkasti žvyroduobėse, dabartinių Troškūnų mstl. kapinių teritorijoje.

Vincas VĖBRA. G. 1909 m. Pumpučių k., Kavarsko vls. Čigono būrio partizanas. Žuvo 1946 m. sausio 17 d. prie Pasusienio k., Kavarsko vls. Palaikai buvo užkasti prie šv. Jono šaltinio Kavarske, vėliau perlaidoti Kavarsko kapinėse.

Alfonsas VĖŽYS. G. Ardiškių vnk., Kavarsko vls. Slapstėsi nuo mobilizacijos į Raudonąją armiją. Suimtas 1945 m. ir varant į Kavarską nušautas.

Anelė VĖŽYTĖ-GINIOTIENĖ. G. 1920 m. Repšėnų k., Kavarsko vls. Butageidžio kuopos Kavarsko vls. OS narė. Namuose buvo įrengtas bunkeris. Suimta 1949 m. lapkritį, nuteista 10 m. Kalėjo. Grįžo į Lietuvą 1955 m. Mirė 1996 m.

Pranas VILČIAUSKAS. G. 1908 m. Girelės k., Kavarsko vls. Čigono būrio partizanas. Žuvo 1946 m. sausio 17 d.

Vincas VILDŽIUS. G. 1907 m. Juodžių k., Kavarsko vls., ūkininkas. Taisydavo partizanams ginklus. 1944 m. nukankino Kavarsko sribai. Palaidotas Peslių k. kapinėse.

Vladas VILDŽIUS. G. Dečionių k., Kavarsko vls. Čigono būrio partizanas. Žuvo 1944 m.

Petras VILDŽIŪNAS. G. 1915 m. Vaišviliškių k., Kavarsko vls. 1944 m. liepos 24 d. Abromiškių k. nušovė kareiviai. Palaidotas Kavarsko kapinėse.

Jonas VILKONČIUS. G. Jurgėnų k., Kavarsko vls. Butageidžio kuopos ryšininkas. Suimtas 1949 m. lapkritį, nuteistas 10 m. Mirė lageryje.

Antanas VILUTIS. G. 1923 m. Žvirblėnų k., Kavarsko vls., ūkininkų šeimoje, tėvai turėjo 20 ha žemės. Patašono būrio partizanas. Žuvo 1945 m. balandžio 28 d. Palaikai buvo užkasti Paulinavos dvare, 1989 m. perlaidoti Kavarsko kapinėse.

Pranas VILUTIS. G. 1922 m. Žvirblėnų k., Kavarsko vls., ūkininkų šeimoje, tėvai turėjo 20 ha žemės. Besislapstantį nuo mobilizacijos į Raudonąją armiją suėmė NKVD kareiviai ir išsiuntė į frontą. Sužeistas grįžo į namus. Butageidžio kuopos ryšininkas. Suimtas 1950 m., nuteistas 10 m. Kalėjo Vorkutoje.

Povilas ZUBAVIČIUS - Džekas. G. 1923 m. Jakubavos k., Kavarsko vls. Algimanto apygardos Užugirio būrio vado pavaduotojas. Žuvo 1949 m. sausio 27 d. Kirkų k., netoli Dabužių. Palaidotas Anykščių kapinėse.

Birutė ZUKAITĖ-ŽILINSKIENĖ - Ramunė. G. 1929 m. Žvirblėnų k., Kavarsko vls. Didžiosios Kovos apygardos štabo ryšininkė. Suimta 1950 m., nuteista 10 m. Kalėjo Irkutsko srityje, Taišete. Į Lietuvą grįžo 1955 m. Gyvena Anykščių r.

Kostas ŽUKAS. G. 1891 m. Žvirblėnų k. Jo namuose buvo partizanų bunkeris. Kalėjo. Į Lietuvą grįžo 1948 m. Miręs.

Petras ŽUKAS. G. 1922 m. Kalnuočių k., Kavarsko vls. Ukmergės amatų mokyklos moksleivis. 1944 m. gruodžio 8 d. prie namų nužudė NKVD kareiviai ir sribai.

Anelė ZUKIENĖ. G. Žvirblėnų k., Kavarsko vls. Partizanų rėmėja. Namuose buvo bunkeris.

Algirdas ŽEMAITIS. G. 1929 m. Kavarsko vls., mokėsi Ukmergės mokykloje. Moksleivių grupės, rėmusios partizanus, narys. Žuvo Ukmergėje 1946 m. sausio 26 d.

Stasys ŽEMAITIS. G. Maželių k., Kavarsko vls. Čigono būrio partizanas. Suimtas 1946 m., nuteistas 25 m. ir 5 m. tremties. Kalėjo. Grįžo į Lietuvą 1958 m.

Karolis ŽEMAITIS. G. 1923 m. Maželių k., Kavarsko vls. Čigono būrio partizanas. Žuvo 1946 m. birželio 13 d. Troškūnų girioje. Palaikai buvo užkasti žvyrdubėse, dabartinių Troškūnų kapinių teritorijoje.

Povilas ŽEMAITIS - Vėtra. G. apie 1923 m. Varnelių k., Kavarsko vls. Buvo partizanas. Slapstėsi nuo mobilizacijos į Raudonąją armiją. Gyveno svetima pavarde Vilniuje. Pajutęs pavojų, grįžo į tėviškę, kur 1952 m. rugpjūčio 15 d. bėgantį iš namų nušovė NKVD kareiviai.

Vladas ŽEMAITIS -Ladziukas. G. Sudeikių k. Partizanas, žuvo apie 1950 m.

Kazys ŽIUGŽLYS. G. 1924 m. Mackeliškių k., Kavarsko vls., tėvai turėjo 3,5 ha žemės. Čigono būrio partizanas. Legalizavosi 1945 m. Gyveno Anykščių r. Mirė 1994 m.

Stasys ŽIUGŽLYS - Naktis. G. 1923 m. Mackeliškių k., Kavarsko vls. Čigono būrio partizanas, vėliau Algimanto apygardos Kavarsko OS rajono ryšininkas. Suimtas 1949 m., nuteistas 10 m. Kalėjo Vorkutoje. Į Lietuvą grįžo 1956 m. Gyveno Panevėžyje. Mirė 1993 m.

Jonas ŽIŽYS - Armukšna. G. Žibučių k., Taujėnų vls. Didžiosios Kovos apygardos „B“ rinktinės A. Morkūno-Plieno būrio partizanas. Žuvo 1945 (1947?) m. Garbėnų k., Taujėnų vis.

Kazys ŽUKAUSKAS. G. 1921 m. Kavarske. Partizanų rėmėjas. Suimtas 1945 m. Nukankintas Kavarsko stribyne.

Vincas ŽUKAUSKAS. G. 1921 m. Žvirblėnų k., Kavarsko vls. Butageidžio kuopos partizanas. Žuvo 1946 m. spalį. Palaikiai buvo užkasti Kurklių žvyrduobėse, perlaidoti Kavarsko kapinėse.

Povilas ŽVIRONAS - Atėjūnas. Partizanas. Žuvo 1946 01 18 Pasusienyje.

(Red. past.: šis dar pačios autorės bene 1996-aisiais parengtas sąrašas neišsamus, jis nėra oficialus dokumentas. Kai kuriuos duomenis patikslinti padėjo partizanas Jonas Kadžionis-Bėda.)

Turinys

Birutė Vanagaitė-Jankauskienė.	
Žodis apie autorę.....	3
Gintaras Vaičiūnas.	
Kas trečias lietuvis.....	5
Pasakoja liudininkai.....	11
Bronė Gasparskaitė-Tumienė.....	13
Marija Vosyliūtė-Adomonienė.....	14
Marijona Aleknavičienė.....	16
Marytė Česnelytė-Aleknavičienė.....	19
Marijonas Radvila.....	21
Julija Skrebūnaitė-Klimienė	23
Nijolė Juzakėnaitė-Vanagienė.....	25
Liudas Sudeikis-Klajūnas.....	29
Elena Kamarauskaitė-Polienė.....	35
Ona Jurkėnaitė-Varanavičienė.....	37
Vladas Giniotis.....	38
Simanonytė-Keraitienė.....	40
Valerija Pukaitė-Jablonskienė.....	40
Valerija Jogėlaitė-Ivanauskienė	
ir Stasys Jogėla.....	42
<i>Jono Kadžionio daina apie partizanų</i>	
<i>vadą Antaną Jogėlą-Ažuolą.....</i>	46
Janina Masevičiūtė-Bareikienė	48
Elena Jurkevičiūtė-Andriūnienė.....	50
Julė Butkutė-Kirkienė.....	51
Vincas Kisieliūs.....	51
Julija Kvieskaitė.....	60
Ištraukos iš Malvinos Gedžiūnaitės-	
Kadžionienės (Sesytės) užrašų.....	62
Saulius Kazlauskas.....	67

Genė Zukaitė-Ramanauskienė.....	69
Kostas Ližas	71
Jonas Kadžionis-Bėda	74
Irena Jakševičiūtė-Sabūnienė.....	77
<i>Nežinomo autoriaus daina, skirta</i>	
<i>1946 m. balandį žuvusiems partizanams -</i>	
<i>Juozui Kirkui-Plienui</i>	
<i>ir jo bendražygiams.....</i>	81
Elena Pačinskaitė-Plankienė.....	83
Juzė Darelaitė	86
Janina Zakarauskaitė-Jogėlienė.....	87
Vanda Sriubaitė-Vaičiūnienė.....	87
Launikaitė-Žemaitienė.....	89
Antanas Žibutis.....	91
Adelė Šidlauskaitė-Peldžienė.....	92
Povilas Valeika.....	94
Aleksas Verikas	96
<i>Apolonija Strazdaitė-Sudeikienė</i>	
<i>ir Antanas Sudeikis.....</i>	99
<i>Angelė Vilutytė.....</i>	99
Janina Rutavičiūtė-Masevičienė	104
<i>Eleonora Palavenytė</i>	
<i>ir Janina Palavenytė-Bradauskienė</i>	105
Antanas Paurazas.....	107
Bronė Rasikaitė-Repečkienė.....	108
Domicėlė Pačinskaitė-Šalaviejienė.....	110
Iš Antano Šiaučiuo užrašų.....	113
Regina Kalibataitė-Vaitonienė.....	118
Veronika Kalibataitė-Maldžienė.....	120
Marytė Veršulytė-Jasikonienė.....	121
Stasė Meškauskaitė-Kisielienė.....	122
Seserys Dzienaitės.....	134
Teklė Kalibataitė-Laskauskienė.....	136

Vladas Kernagys.....	137
Kazimiera Kadžionytė.....	139
Janina Čaikauskaitė-Jasiukonienė	141
Aleksandra Grincevičiūtė-Vaičiūnienė - Tigrienė.....	143
Julija Peldžiūtė-Motiejūnienė.....	146
Regimantas Jackūnas.....	153
Genovaitė Andrašūnienė.....	154
Natalija Daniūnaitė.	
Pilypų kaimo istorija.....	158
Birutė Vanagaitė-Jankauskienė.	
Priešai išdraskė mūsų lizdelį.....	167
Gintaras Vaičiūnas.	
Mūšis prie Veršelių miško.....	178
Jonas Kadžionis-Bėda.	
Kautynės Piktagalio pievose.....	180
Vanda Banionytė.	
Pokario laikų prisiminimai.....	188
Albertas Griganavičius.	
Skaudi giminės dalia.....	196
Tarnaujant Dievui ir Tėvynei.....	203
Prelatas Stanislovas Kiškis.....	205
Iš Kavarsko parapijos kilę kunigai.....	207
Gyva tėviškės istorija.....	208
Fotografijos byloja.....	215
Rezistencijos dalyviai kavarskiečiai.....	241

Stasė KISIELIENĖ
KAIP NEPAMIRŠTI...

Redaktorė Regina Pupalaigytė

Dizainerė Zita Mažeikienė

*Tekstą rinko Lina Jakubauskienė
ir Irena Milašauskienė*

Viršelyje - Vidutės Šeputienės nuotrauka

Leidinyje sudėtos fotografijos iš Kisielių šeimos, Jono Kadžionio,
Birutės Vanagaitės-Jankauskienės, mons. Eduardo Simaškos,
mons. Alfonso Svarinsko, Vandos Banionytės, Alberto Griganavičiaus
ir kt. archyvų.

SL 716. 2002 05 10. 34 sąl. sp. 1. Tiražas 1 000 egz. Užsakymas 2-311.

Išleido Lietuvos Caritas leidykla, M. Daukšos g. 21, LT-3000.

Spaustuvė „MORKŪNAS ir Ko“,
Draugystės g. 17, LT-3031 Kaunas.

Šią knygą sudaro autentiški liudijimai žmonių, pergyvenusių sovietinės okupacijos baisybes gimtojoje Lietuvoje ir tremtyje.

Tepamoko jų pasakojimai, kaip reikia mylėti bei ginti Tėvynę, ir tepaskatina nepasiduoti menkoms dabarties negandoms.